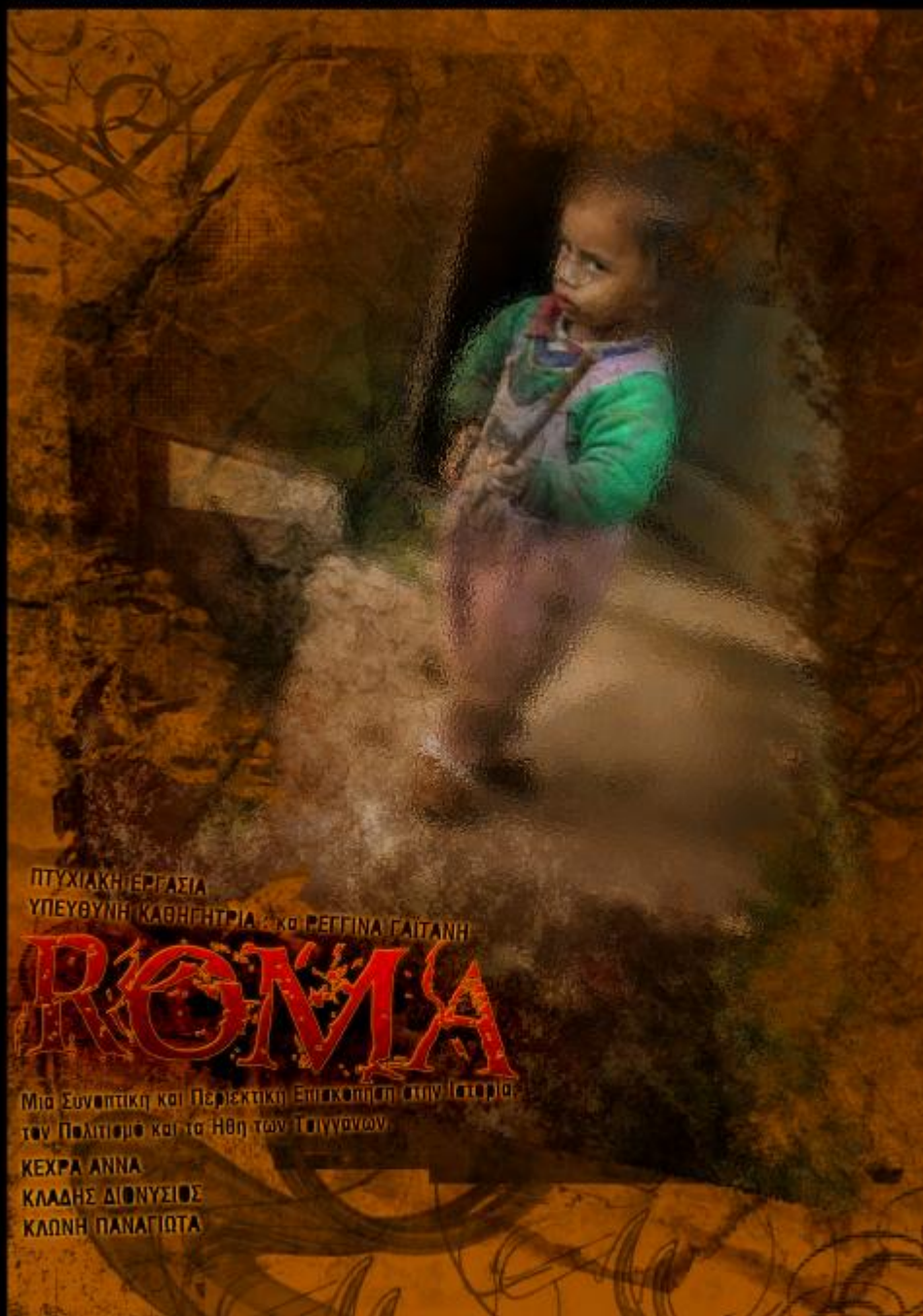

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ | ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΨΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ | ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πάτρα 2007

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΠΑΤΡΑΣ**

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : κα ΡΕΓΓΙΝΑ ΓΑΪΤΑΝΗ

ROMA:

**Μια Συνοπτική και Περιεκτική Επισκόπηση στην Ιστορία, τον
Πολιτισμό και τα Έθνη των Τσιγγάνων.**

ΚΕΧΡΑ ΑΝΝΑ Α.Μ. 2887

ΚΛΑΔΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α.Μ. 2802

ΚΛΩΝΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ Α.Μ. 3151

Πάτρα 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α ΜΕΡΟΣ

1.	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	7
1.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
1.2	ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥΣ	8
1.3	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥΣ	10
1.4	ΜΥΘΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥΣ	14
1.5	ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ (ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ - ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ - ΔΙΩΓΜΟΙ)	15
1.5.1	ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥΣ	15
1.5.2	ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ 19 ^ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ	19
1.5.3	ΛΟΓΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ	19
1.5.3.1	ΔΙΩΓΜΟΙ ΑΠΟ ΤΟ 1500 ΕΩΣ ΤΟ 1800	21
1.5.3.2	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΠΑΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1800	22
1.5.3.3	ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ	23
1.5.3.4	Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	23
1.6	ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ROMΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	27
1.7	ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ	28
1.7.1	ΦΥΛΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ	28
2.	ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	31
2.1	ΓΛΩΣΣΑ	31
2.2	ΘΡΗΣΚΕΙΑ	32
2.3	ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ	37
2.3.1	ΓΑΜΟΣ	38
2.3.2	ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ	40
2.3.3	ΓΙΟΡΤΕΣ ΜΠΟΥΡΑΝΙ - ΠΕΡΠΕΖΟΥΝΑ - ΛΑΖΑΡΙΝΑ	41
2.4	ΤΕΧΝΕΣ	42
2.4.1	ΜΟΥΣΙΚΗ	44
2.4.2	ΧΑΛΚΟΤΕΧΝΙΑ - ΣΙΔΗΡΟΥΡΓΙΑ	46
3.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ	47
3.1	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	47
3.1.1	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ	51
3.1.2	Η ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ, ΣΥΝΕΚΤΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	53
3.1.3	ΚΛΕΙΣΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ - ΑΝΟΙΧΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗ	58
3.2	Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ	60
3.2.1	ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ	63

3.3	ΚΑΤΟΙΚΙΑ	66
3.3.1	ΤΑ ΚΕΛΥΦΗ	66
3.3.2	ΤΟ ΤΣΑΝΤΙΡΙ	69
3.3.3	Η ΚΑΛΥΒΑ	78
3.3.4	Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ	84
3.3.5	ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΗΜΙΦΟΡΤΗΓΟ	94
3.3.6	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΕΛΥΦΟΥΣ	98
3.3.7	ΤΟ ΣΠΙΤΙ	100
3.3.8	Η ΖΩΗ ΣΤΟ ΥΠΑΙΘΡΟ	102
4.	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ	106
4.1	ΒΙΟΠΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ	106
4.2	Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	115
4.2.1	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	116
4.2.2	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΜΕ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	125
4.2.3	ΤΕΧΝΙΤΕΣ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ	126
4.2.4	ΑΝΕΡΓΟΙ	126
4.3	ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	127
4.4.	ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ	128
4.5.	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΗΔΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	128
4.6.	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	132
4.6.1.	ΕΠΙΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ - ΝΕΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	132
4.6.2.	ΕΥΝΟΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ	133
4.6.3.	ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	134
4.7.	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΕΝΔΙΑΜΕΣΩΝ (MEDIATORS) ΣΤΙΣ ΔΟΜΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	135
5.	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ	136
5.1	ΒΙΟΠΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ	136
5.1.1	ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΥ	136
5.1.2	Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΥ	141
5.1.3	ΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ	143
5.1.4	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	148
5.2	ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΣΤΕΓΑΣΗ	149
5.2.1	ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ	161
5.2.2	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ	165
5.2.2.1	ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ	165
5.2.2.2	ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΛΥΟΜΕΝΩΝ	168
5.2.2.3	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ	171
5.2.2.4	ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	174
5.3	ΘΕΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	177
5.3.1	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	177
5.3.2.	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ	180
5.3.3.	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΕΛΠΙΔΕΣ	185
5.3.4	ΑΝΑΔΡΟΜΗ-ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ	191
5.3.4.1	ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ	191

5.3.5	ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ	194
5.3.6	ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ - ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ - ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ	196
5.4	ΥΓΕΙΑ	199
5.4.1	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	199
5.4.1.1	ΠΑΙΔΙΚΗ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ	200
5.4.1.2	ΑΙΜΟΜΙΞΙΑ - Α.Μ.Ε.Α.	200
5.4.2	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ	201
5.5	ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	202
5.5.1	ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ	202
5.5.2	ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	205
5.5.3	ΠΡΑΞΕΙΣ ΒΙΑΣ	207
5.5.3.1	ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΟ ΒΑΣΙ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ [ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1995]	208
5.5.3.2	ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	211

Β. ΜΕΡΟΣ

1.	ΟΙ ROMA ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	215
1.1	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	215
1.2	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	219
1.2.1	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΥΠΟ ΔΙΩΓΜΟ Ή ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ	219
1.2.1.1	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΕΚΔΙΩΧΤΗΚΑΝ	219
1.2.1.2	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΕΙΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΕΚΔΙΩΞΗ	222
1.2.1.3	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΕΞΑΘΛΙΩΣΗ	226
1.2.1.4	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΜΕ ΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ	227
1.2.1.5	ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΥΠΟ ΜΟΡΦΗ «ΓΚΕΤΟ»	228
2.	ΟΙ ROMA ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	230
2.1	ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	230
2.1.1	ΣΤΕΓΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	230
2.2	ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	232

Γ. ΜΕΡΟΣ

1.	ΟΙ ROMA ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΠΑΤΡΕΩΝ	243
1.1	ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	243
1.2	ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ	244
1.3	ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	254
1.3.1	ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ	254
1.3.2	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	255
1.3.3	ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	256
1.4	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	258
2.	ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	260
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	265

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία διερευνά την ευπαθή ομάδα των Τσιγγάνων του Δήμου Πατρέων του Νομού Αχαΐας, αφενός, ως κοινωνικό πρόβλημα και αφετέρου, ως ζήτημα που καθιστά επιτακτική την ανάγκη για άμεση ευαισθητοποίηση των πολιτών και των αρμόδιων φορέων.

Σκοπός της μελέτης είναι να γνωρίσει ο αναγνώστης τη φυλή των Roma, τον τόπο προέλευσής τους, τις συνθήκες ζωής τους, καθώς και τα προγράμματα που στόχο έχουν τη βελτίωση του επιπέδου της ζωής τους. Σκοπός, επίσης, αποτελεί και η γνωριμία με τις προσπάθειες των δήμων της Ελλάδας, προκειμένου να αποκαταστήσουν τους Roma των περιοχών τους, στεγαστικά και επαγγελματικά.

Κατ' αρχάς, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον ιατρό κ. Γεώργιο Αγγελίδη και τη μηχανικό κα Κατερίνα Σκούντζου, υπαλλήλους του Γραφείου Ποιότητας Ζωής της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος, για τα πολύτιμα στοιχεία που μας παρέιχαν για την εκπόνηση της εν λόγω μελέτης, καθώς και τον Αντώνη Χωραΐτη, μηχανικό της Διαχειριστικής Αρχής του Επιχειρησιακού Σχεδίου Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος του οποίου η βοήθεια ήταν πολύ ουσιαστική. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην καθηγήτριά μας κα Γαϊτάνη Ρεγγίνα, για την αμέριστη βοήθεια και υποστήριξή της, καθώς επίσης και στους: Κολλυρόπουλο Κων/νο - σύζυγο της σπουδάστριας Κλωνή Παναγιώτας, τους Κεχρά Ιωάννη και Ειρήνη, Κλάδη Φίλιππο και Ευγενία - γονείς των σπουδαστών Κεχρά Άννας και Κλάδη Διονύση αντίστοιχα, για την υπομονή και την υλική και ηθική υποστήριξή τους. Χωρίς αυτούς η συγκεκριμένη μελέτη δε θα είχε ολοκληρωθεί.

Η μελέτη αυτή αφιερώνεται στα παιδιά των Roma , με την ευχή να απολαμβάνουν τα δικαιώματα των παιδιών της γης.

Ά ΜΕΡΟΣ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λαός χωρίς γραπτή γλώσσα, χωρίς γραπτή ιστορία, με ανεξικνίαστο μέχρι πρότινος παρελθόν, οι Ρομ, όπως ονομάζονται σήμερα οι Τσιγγάνοι, θέλουν να διατηρούν την ιδιαιτερότητά τους και τις πολιτισμικές τους παραδόσεις, παρ' όλους τους «διωγμούς» που υφίστανται κατά καιρούς, τόσο στους τόπους μόνιμης εγκατάστασής τους, όσο και στα μέρη στα οποία κατασκηνώνουν προσωρινά. Οι μνήμες του παρελθόντος τους περιορίζονται σε μερικές γενιές πριν, και μόνο θρύλοι και προφορικές παραδόσεις, μύθοι και τραγούδια μιλούν για την ιστορία τους. Οι γνώσεις μας προέρχονται από μη - τσιγγάνους μελετητές, οι οποίοι παρατήρησαν και κατέγραψαν κατά καιρούς τόσο την πορεία τους, όσο και τις ιδιαιτερότητες της γλώσσας τους.

Από όπου και αν πέρασαν γίνονταν στόχος ρατσιστικών εκδηλώσεων, ενώ διωγμοί των Τσιγγάνων πραγματοποιούνταν ήδη από τον 11ο αιώνα από τους Τούρκους και συνεχίστηκαν στην Ευρώπη μέχρι τον 17ο αιώνα. Μετέπειτα, υπήρξαν στόχος των Ναζί, οι οποίοι υπολογίζεται ότι εξόντωσαν γύρω στους 600.000 στα κρεματόρια του Άουσβιτς και των άλλων στρατοπέδων συγκεντρώσεως στη Γερμανία και την Πολωνία. Το άγνωστο της καταγωγής τους, η μυστηριώδης γλώσσα τους, το ιδιόμορφο ντύσιμό τους, τα επαγγέλματα και οι συνεχείς μετακινήσεις τους, δεν μπορούσαν να γίνουν κατανοητά από τους μη-Τσιγγάνους, που έβλεπαν με φόβο και καχυποψία τους παράξενους αυτούς σκουρόχρωμους ανθρώπους, που περνούσαν, έμεναν για λίγο και συνέχιζαν την πορεία τους, караβάνια ολόκληρα, ο ένας κοντά στον άλλον, αρνούμενοι να ενταχθούν στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Για πολλά χρόνια η εμφάνισή τους συνδεόταν με παράξενες ιστορίες, που πολλές φορές, οι ίδιοι καλλιεργούσαν επιδιώκοντας να θεωρηθούν πλάσματα με ιδιαίτερες, υπερφυσικές δυνάμεις, προκειμένου να προστατευτούν με αυτό τον τρόπο από την εχθρότητα της ευρύτερης κοινωνίας. Στη Δύση ονομάστηκαν «Tsiganes», «Gitans», «Zigeuners», «Gypsies», «Bohemians», ενώ στην Ελλάδα τους ξέρουμε ως «Γύφτους», «Κατσίβελους» και «Ατσιγγάνους». Η ονομασία «Τσιγγάνος» (αθίγγανος = ανέγγιχτος) τους δόθηκε στο Βυζάντιο από την Ορθόδοξη Εκκλησία, καθώς η αυστηρή ενδογαμία των Τσιγγάνων συνετέλεσε στην ταύτισή τους με τους αιρετικούς «Αθιγγάνους», που ασχολούνται με τη μαγεία. Σήμερα ονομάζονται διεθνώς «Ρομ» και η γλώσσα τους, η «Ρομανί τσιπ», ομιλείται, με διάφορες παραλλαγές και δάνεια, στοιχεία από τις γλώσσες των χωρών εγκατάστασης, από όλους τους Τσιγγάνους. (Γ. Έξαρχος, 1996)

1.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥΣ

Ο «μυστηριώδης» τρόπος διαβίωσής τους, οι ποικίλες πολιτιστικές και γλωσσικές ιδιαιτερότητές τους, η εσκεμμένη δημιουργία μύθων τόσο από τους ίδιους όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, καθώς και η έλλειψη μιας αντικειμενικής και αξιόπιστα καταγεγραμμένης ιστορικής πορείας οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία ποικίλων θεωριών σχετικών με την καταγωγή των Τσιγγάνων.

Πολλές θεωρίες δέχονται και υποστηρίζουν την αιγυπτιακή καταγωγή των Τσιγγάνων, ενώ άλλοι μελετητές υποστηρίζουν την πελασγική και πρωτοελληνική (προελληνική) καταγωγή. Άλλες θεωρίες τους προσδίδουν θρακική ή φρυγική προέλευση, ενώ σε μερικές θεωρίες οι Τσιγγάνοι προέρχονται από την Παλαιστίνη. Δεν είναι λίγες και οι θεωρίες, κατά τις οποίες οι Τσιγγάνοι είναι απόγονοι αρχαίων μικρασιατικών ή βαλκανικών φυλών, για τις οποίες κάνουν λόγο και οι αρχαίοι συγγραφείς.

Παρά την ποικιλία των διαφορετικών προσεγγίσεων, σήμερα η θεωρία, που μπορεί να αμφισβητηθεί λιγότερο, είναι εκείνη που δέχεται ότι οι Τσιγγάνοι -

με τα αδελφικά και συγγενικά φύλα - έχουν ινδική καταγωγή και ότι κατοικούσαν στο βορειοδυτικό τμήμα της Ινδίας, μέχρι και πριν από χίλια χρόνια σε μία έκταση, όπου ακόμα και σήμερα υπάρχουν συγγενικοί τους πληθυσμοί και μιλούν συγγενή γλωσσικά ιδιώματα.

Οι πρώτοι από τους ιστορικούς, που ασχολήθηκαν με την έρευνα για τη λύση του αινίγματος της καταγωγής και της ιστορίας τους, ήταν ο Ούγγρος Γεώργιος Πραϊί (1744) και οι Βιεννέζοι Γκριζελίι (1780) και Σούλτσερ (1781). Πρώτος ο Γερμανός Γκρέλμαν (1783), εξετάζοντας τη γλώσσα, που μιλούσαν και συγκρίνοντάς την με την ινδική και άλλες, διαπίστωσε ότι η καταγωγή τους είναι από την Ινδία. Στα 1841, ο Άγγλος εθνολόγος Γεώργιος Μπάροου εξετάζοντας σε διάφορες χώρες, και περισσότερο στην Ισπανία, τη γλώσσα των Τσιγγάνων, διαπιστώνει σ' αυτήν σανσκριτικές ρίζες και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για κάποια Ινδική φυλή. Το 1857, ο Έλληνας γιατρός της Κωνσταντινούπολης Αλ. Πασπάτης - με ένα αρκετά πλούσιο γλωσσάρι τσιγγάνικων γλωσσών που συγκέντρωσε, το οποίο και αντιπάρεβαλε με τις αντίστοιχες σανσκριτικές και αραβικές - ενίσχυσε την άποψη περί της ινδικής καταγωγής τους. (Ε.Ο.Δ.Μ., 2002)

Το πρόβλημα, όμως, δεν είναι τόσο απλό στη λύση του. Η ύπαρξη πολλών ονομάτων, που χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν τους Τσιγγάνους, αποδίδει συχνά γι' αυτούς που τα χρησιμοποιούν, ασαφείς πραγματικότητες. Η ποικιλία όσον αφορά την ονομασία τους συνδέεται με τους ακόλουθους παράγοντες:

- (α) μια υποθετική προέλευση (πχ «Γύφτοι» από το «Αιγύπτιοι», ή «Σιντέ» ίσως από την σανσκριτική λέξη «Sindhu», που σημαίνει τον κάτοικο της επαρχίας Σιντ, κοντά στον Ινδό ποταμό),
- (β) έναν τρόπο ζωής ή επάγγελμα,
- (γ) τη γλωσσική διάλεκτο που χρησιμοποιεί η εθνική ομάδα,
- (δ) την κοινωνική υποτίμηση και το στιγματισμό που θέλουν να δηλώσουν (πχ «Κατσίβελοι» ή «Γύφτοι»).

Επομένως ο χωρισμός των Τσιγγάνων σε πολλές διαφορετικές ομάδες, με διαφορετικά ονόματα η καθεμιά, τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως, εμποδίζει και δημιουργεί δυσκολίες στον ακριβή προσδιορισμό του συνόλου του πληθυσμού τους με ένα όνομα.

Σήμερα η πιο διαδεδομένη ονομασία είναι το ουσιαστικό «Rom» (πληθυντικός «Roma»). Ωστόσο, δεν αυτοαποκαλούνται όλοι οι Τσιγγάνοι «Roma». Έχουν καταγραφεί τέσσερις εθνικές ομάδες ή υποομάδες τσιγγάνων με τις ονομασίες «Ρομ», «Μανούς», «Σιντί» και «Ζιτάν». (Ε.Ο.Δ.Μ.2002)

1.3 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥΣ

Η απώτερη ιστορία των Τσιγγάνων, παρ' όλες τις μέχρι τώρα έρευνες, μένει ακόμα θολή. Έχει βέβαια αποδειχθεί, κυρίως από τη γλωσσολογική μελέτη, ότι όλοι οι τσιγγάνικοι κλάδοι προέρχονται από τη βορειοδυτική Ινδία. Θεωρείται ότι και η ονομασία Rom προέρχεται από το σανσκριτικό «Domb-as», που δήλωνε εξωκαστικές ομάδες «του δρόμου» και σχετίζεται με το αντίστοιχο αγγλικό «tramps», που ενασχολούνταν με τα γνωστά πλανόδια επαγγέλματα των Τσιγγάνων.

Επίσης, πιθανολογείται πως σχετίζονται και με άλλες εθνολογικές ομάδες της Βορειοδυτικής Ινδίας, όπως οι Banjaras, Gaduliya - Loh-ar κ.λπ., που ισχυρίζονται ότι είναι γνήσιοι Rajput, δηλαδή «βασιλόπαιδες» και ευγενείς, και ότι έλκουν την απώτερη καταγωγή τους από τον ημίθεο ήρωα Rama. Βέβαια, οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δεν προβάλλουν κανένα τέτοιο ισχυρισμό. Φαίνεται, όμως, ότι η αρχαία αιγυπτιακή λέξη ram σήμαινε ότι και το Rom σήμερα, δηλαδή «άνθρωπος», που είχε την σημασία του ανθρώπου της φυλής. Οι ρίζες της λέξης ram έχουν «ινδοευρωπαϊκή» καταγωγή. Έτσι R-em-on / R-o-m-on / R-a-m-on σημαίνει νοήμων, R-es, R-as, R-os είναι η ηλιακή, ζωτική ενέργεια, ο λόγος, ο νους και θεωρείται αντίστοιχη με την ελληνική ρώμη. Επιπλέον, το r-ama(s) σημαίνει «μελαψός» και «όμορφος», δηλαδή ηλιοψημένος. Φαίνεται πως πρόκειται για ιερατική «μαγική» ονοματοθεσία, από την οποία προέρχονται και τα R-emus και R-omulus, R-

ομα. Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι μια γλωσσολογική υπόθεση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση από μόνη της να αποτελέσει ιστορική απόδειξη.

Παρόλα αυτά, περαιτέρω έρευνες και παρατηρήσεις των μελετητών συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι, ιστορικά, οι Τσιγγάνοι κατάγονται από την κεντρική Ινδία, απ' όπου έφυγαν γύρω στο 300π.Χ., προκειμένου να εγκατασταθούν στη Βορειοδυτική Ινδία για διάστημα μιας χιλιετίας περίπου. Η ονομασία «Rom» πιθανολογείται ότι συνδέεται με την ονομασία «Ντομ», δηλαδή «εκτός κάστας», και είναι πολύ πιθανό η διαδικασία εθνογένεσης να είχε αρχίσει στο Παντζάμπ, μ' άλλες (προ)εθνικές ομάδες. (Γ. Έξαρχος, 1996)

Για μια ευκρινέστερη και πιο μικροσκοπική προσέγγιση της επικρατέστερης θεωρίας προέλευσης κρίνεται στο σημείο αυτό απαραίτητη η αναφορά στην ινδική κοινωνία. Κατά τον 8^ο και 9^ο αι. μΧ. η ινδική κοινωνία ήταν βαθιά διασπασμένη σε κάστες. Η θρησκεία εμφανίζεται να αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δομής και το θεμέλιο του ινδικού κόσμου. Οι κάστες παραδοσιακά, είναι τέσσερις και αποτελούνται από αυτή των «Βραχμάνων» ή ιερέων, των «Κσατρίγια» ή πολεμιστών και ευγενών, των «Βαϊσίγια», όπου άνηκαν οι χωριάτες, οι έμποροι και οι αστοί και των «Σούτρα», που ήταν η τάξη των δούλων. Οι τρεις πρώτες είχαν δικαίωμα συμμετοχής στη «Βέδα»¹, ενώ η τέταρτη παρέμενε αποκλεισμένη από αυτήν, παρόλο που ανήκει, όπως και οι άλλες, στο «Ντάρμα»². Οι «Βραχμάνοι» και οι «Κσατρίγια» απαρτίζουν τις δύο ιθύνουσες τάξεις και μοιράζονται την πνευματική και την εγκόσμια κυριαρχία. Όλοι όσοι δεν ανήκουν σε καμία από αυτές τις τέσσερις κάστες,

¹ **Βέντα ή Βέδα:** (ιερό κείμενο στο οποίο βασίζεται ο ινδουισμός) σημαίνει "γνώση". Αυτή η γνώση δεν προέρχεται από ανθρώπινο νου. Είναι υπερβατική και προέρχεται κατευθείαν από τον Δημιουργό μέσω μεσαζόντων που ήρθαν στον κόσμο μας με αποστολή να αποκαλύψουν στις ανθρώπινες οντότητες πως πρέπει να ζήσουν για να μπορέσουν, φεύγοντας από εδώ να πετύχουν την απελευθέρωση από τις επαναγεννήσεις στο υλικό σύμπαν.

² **Ντάρμα:** (στην παλική, Ντάμα), η οποία αποτελεί την διδασκαλία ή την οδό του Βούδα.

βρίσκονταν, κατά συνέπεια, εκτός του κοινωνικού συστήματος και δεν είχαν καμία απολύτως κοινωνική υπόσταση.

Οι «Ντομ», κατά πάσα πιθανότητα, αποτελούν ομάδες, που μαζί με άλλους, βρίσκονται εκτός του ινδουιστικού συστήματος των καστών. Κατά συνέπεια, αυτό το τμήμα του πληθυσμού, χάρη στην αναξιότητά του, δεν καθορίζεται με σαφήνεια στα ιερατικά κείμενα. Πρόκειται για εκείνους, που τη σύγχρονη εποχή αποκαλούνται «παρίες» ή «ακάθαρτοι». Η ομάδα αυτή του πληθυσμού είναι απορριπτέα ακόμη και από την κατώτατη κάστα των δούλων, καθώς θεωρούνταν μιάσματα. Τα επαγγέλματα τα οποία εξασκούν τα άτομα της ομάδας αυτής περιφρονούνταν ή αποδοκιμάζονταν από το κοινωνικό σύνολο. Ζούσαν απομονωμένοι σε χωριά ή εξωτερικές συνοικίες και κυρίως σε σκηνές, ούτως ώστε ο άνεμος να απομακρύνει τα μιάσματά τους. Το τοπωνύμιο τους φαίνεται να προκύπτει από τη λεκτική ρίζα «μποχάμι», το οποίο σημαίνει «φύγε από κοντά μου». Παραφθορά είναι η λέξη «μποέμ», δηλαδή αυτός που πηγαίνει «όπου φυσάει ο άνεμος», που φεύγει μακριά από προβλήματα, που είναι αδιάφορος και χωρίς έγνοιες. Τελικά, οι έννοιες «μποχάμι» και «όπου φυσάει ο άνεμος» δεν είναι συμβολικές, αλλά αντικατοπτρίζουν πραγματικές συνθήκες και γεγονότα. Απομακρυσμένοι και απομονωμένοι, μιλούσαν μια παραφθαρμένη γλώσσα, που θα μπορούσε να θεωρηθεί διάλεκτος. Η τοπική κοινωνία τους είχε ταυτίσει με ότι χειρότερο υπάρχει στο ανθρώπινο είδος και, κατά συνέπεια, εξαναγκάζονταν να αποφεύγουν οποιαδήποτε τύπου επαφή με μέλη από άλλες κάστες, ώστε να μην τα «μολύνουν». Συνεπώς, ο λαός των «Ντομ» «ζούσε στερούμενος οποιαδήποτε ιδιοκτησία γης». Οι άλλες κάστες θεωρούνταν «ευγενείς», περιελάμβαναν και γαιοκτήμονες και είχαν αρκετά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα. (F. Aneus, 1995)

Στους κόλπους αυτής της κοινωνίας της βορειοδυτικής Ινδίας και υπό την πίεση του κοινωνικού ρατσισμού πιθανολογείται ότι αναπτύχθηκαν κινήματα αντίθεσης με το σύστημα των καστών, την ταξική διάρθρωση του κράτους και τις διακρίσεις των ανθρώπων ανάλογα με το χρώμα, την καταγωγή, τη γλώσσα κλπ. Ζώντας στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής και δεχόμενοι τη

συμπεριφορά που αντιστοιχούσε σε σκλάβους, ξεσηκώθηκαν, διεκδικώντας τα δικαιώματά τους. Οι εξεγέρσεις αυτές απέτυχαν και καταπνίγηκαν στο αίμα. Όσοι κατάφεραν να σωθούν αναγκάστηκαν να πάρουν τον δρόμο της διασποράς, εγκαταλείποντας για πάντα την Ινδία.

Οι ερευνητές αναφέρουν και μια δεύτερη εικασία ως εξίσου αξιόπιστη. Αναφέρουν ότι οι «Ντομ» αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Ινδία υπό την πίεση των επιδρομών των Μουσουλμάνων. Από την επιστήμη της Ιστορίας είναι γνωστές οι πολιτιστικές και εμπορικές ανταλλαγές των Ινδών με τους Μουσουλμάνους, οι οποίες χρονολογούνται από πολύ παλιά. Μονάχα το 711 μ.Χ. οι Μουσουλμάνοι επιχειρούν για πρώτη φορά εισβολή στην Ινδία, με την κατάκτηση του Σιντ από τον Μουχάμαντ Ιμνάλ-Κάσιμ. Στα 713 μ.Χ. η αραβική διείσδυση έφτασε μέχρι το Μουλτάν, αλλά σταμάτησε εκεί και οι εισβολές δεν κατόρθωσαν παρά να διατηρήσουν την κατοχή του Σιντ. Δεν αποκλείεται η εθνική ομάδα των Τσιγγάνων, που κατοικούσε στην επαρχία Σιντ και μιλούσε τη «Σιντί», η οποία σήμερα χαρακτηρίζεται ως η επίσημη γλώσσα της επαρχίας Σιντ του Πακιστάν, μαζί με άλλες ομάδες, που κατοικούσαν στο Παντζάμπ, να πήραν το δρόμο της διασποράς κατά κύματα και χαράζοντας διαφορετικές πορείες να κατέληξαν στην Ευρώπη.

Μια παρεμφερής υπόθεση θέλει τους Αφγανούς να εισβάλλουν στην Ινδία και να παίρνουν τους Τσιγγάνους, ως σκλάβους, πίσω στην χώρα τους.

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές μιας θεωρίας, οι Τσιγγάνοι έκαναν την εμφάνισή τους στις χώρες του Βυζαντινού κράτους επί Ταμερλάνου, του μεγάλου Μογγόλου κατακτητή, στις τάξεις του οποίου υπηρέτησαν ως μισθοφόροι. (J.P.Liegeois, 1995)

Κατά την προσέγγιση μιας άλλης θεωρίας, το 950 μ.Χ. ο βασιλιάς της Περσίας ζήτησε από το βασιλιά της Ινδίας «διασκεδαστές» (μουσικούς, χορευτές κλπ.) για να γυρίζουν τη χώρα και να διασκεδάζουν τους κατοίκους. Στάλθηκαν για το λόγο αυτό, πάνω από 12.000 άντρες και γυναίκες. Αυτοί ονομάστηκαν «Zutti». Δεν μπορεί να προσδιοριστεί το τι

ακριβώς συνέβη, αλλά θεωρείται σίγουρο από τους υποστηρικτές της θεωρίας αυτής, ότι κάποια προβληματική κατάσταση οδήγησε τελικώς στον διωγμό τους από την χώρα.

Με τη μορφή ερωτήματος τίθεται και μια παρόμοια άποψη: Μήπως η μυθική και πλούσια την εποχή εκείνη Βυζαντινή αυτοκρατορία, κέντρισε το ενδιαφέρον και την προσοχή τους; Δεν αποκλείονται επίσης και άλλα ενδεχόμενα. Ίσως κάποια φυσική καταστροφή, όπως μια πλημμύρα, ένας σεισμός ή μια παρατεταμένη ξηρασία έφερε σιτοδεία και πείνα και οδήγησε τους Τσιγγάνους στον ξεριζωμό από την πατρίδα τους και στην αναζήτηση ενός νέου τρόπου ζωής. (J.P.Liegeois,1995)

1.4 ΜΥΘΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥΣ

Η έλλειψη μιας καταγεγραμμένης και αδιαμφισβήτητης ιστορίας σχετικά με την προέλευση των Τσιγγάνων, καθώς και ο μυστηριακός τρόπος ζωής τους οδήγησε στη δημιουργία ποικίλων μύθων σχετικών με το θέμα της καταγωγής τους.

Πολλοί από τους μύθους αυτούς έχουν βιβλική προέλευση. Μερικοί ισχυρίζονται ότι είναι απόγονοι του Νώε ενώ άλλοι, ότι είναι απόγονοι του Αβραάμ και της Σάρα.

Η ατέλειωτη μετακίνησή τους θεωρείται ότι ήταν η τιμωρία τους επειδή ήταν ανάμεσα σε αυτούς που αρνήθηκαν να βοηθήσουν τον Ιωσήφ και τη Μαρία στη μεταφορά τους στην Αίγυπτο. Άλλη διαδεδομένη ιστορία αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια του περάσματος της Ερυθράς Θάλασσας, όταν τα Αιγυπτιακά στρατεύματα παγιδεύτηκαν στα νερά, ένα νεαρό ζευγάρι σώθηκε εκ θαύματος και έγινε ο Αδάμ και η Εύα των Ρομ. Σε μία άλλη ιστορία που σχετίζεται με τη Σταύρωση υποστηρίζεται ότι κάποιοι πρόγονοί τους κατασκεύασαν τα καρφιά με τα οποία θα σταύρωναν τον Χριστό και γι' αυτό καταδικάστηκαν να περιπλανούνται για πάντα.

Εξω-βιβλικοί μύθοι τους θέλουν να κατάγονται από τους Βαβυλώνιους, τους Αθησυνούς, ή και ακόμα από τους Δρυίδες Κέλτες ή και τους Άτλαντες. Για όλες αυτές τις «ρίζες», εντούτοις, δεν υπάρχει καμιά πειστική εξήγηση.

Επιπλέον, επειδή θεωρούνται καλοί στο να λένε τη μοίρα και τα μελλούμενα, σύμφωνα με μερικούς, κατάγονται από τους Ευχίανς, γείτονες των Περσών, που στην αρχαιότητα ήταν γνωστοί για τις προγνώσεις τους και τις μαντικές τους ικανότητες. (F. Aeneas, 1995)

1.5 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ (ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ -ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ - ΔΙΩΓΜΟΙ)

1.5.1 ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥΣ

Η πλειοψηφία των ιστορικών μελετών αναφέρονται στις μετακινήσεις, που οφείλονται σε πολεμικές συγκρούσεις. Σπανίως, καταγράφονται αναφορές για ειρηνικές μετακινήσεις και μεταναστεύσεις λαών. Ως αποτέλεσμα, καταγράφηκαν ελάχιστες πληροφορίες για τις μετακινήσεις των Τσιγγάνων οι οποίες μάλιστα προέρχονται από συναφείς και συγγενικές αναφορές.

Πιθανότατα, η πρώτη ιστορική αναφορά για τους «Ρομ» (Τσιγγάνους) γίνεται από τον Ηρόδοτο, που μνημονεύει το λαό των «Σιγύνων». Πριν ακόμη από την άλωση της Κωνσταντινούπολης, πυκνές ομάδες της νομαδικής αυτής φυλής είχαν αρχίσει να περιτρέχουν τη Θράκη, τη Μακεδονία και, στη συνέχεια, τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης. Μια από τις πρώτες ιστορικές μαρτυρίες για την ύπαρξη «Αθίγγανων» βρέθηκε σε γεωργιανό κείμενο του Αγίου Όρους, στο Βίο του Αγίου Γεωργίου του Αθωνίτη, το οποίο χρονολογείται στα 1068 μ.Χ.. Στο εν λόγω κείμενο αναφέρεται ότι ο Ανδρόνικος ο Μονομάχος κάλεσε μια ομάδα απ' αυτούς στην Κωνσταντινούπολη, κατά το έτος 1050μ.Χ. .

Στη Βασιλεύουσα, σύμφωνα με ιστορικές πηγές, οι άνθρωποι αυτών των φυλών επιδόθηκαν στη μαγεία και στην πρόβλεψη της μοίρας. Γενικά, τους χαρακτήριζε ο μυστικισμός και η δεισιδαιμονία, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση της Εκκλησίας, η οποία τους θεώρησε αιρετικούς Αθιγγάνους.

Οι - άγνωστης καταγωγής - Τσιγγάνοι, που κατείχαν τα μυστικά της μαγείας και της μαντείας, θεωρήθηκαν αιρετικοί και άρα διωκόμενοι στη Βυζαντινή επικράτεια. Αυτό φαίνεται και στα σχόλια του Θεόδωρου Βαλαμώνος (†1204) στον 111^ο και 115^ο κανόνα της Συνόδου του Τρούλλου, στους οποίους αναφέρονται χωριστά οι «αρκουδιάρηδες» από τους «Αθίγγανους», οι οποίοι προφανώς είναι οι Τσιγγάνοι.

Φαίνεται ότι από τότε καθιερώθηκε ο όρος Αθίγγανοι, παράλληλα με τον ήδη διαδεδομένο όρο Αιγύπτιοι - Γύφτοι. Παρ' όλα αυτά θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα υπήρχαν πολλά κοινά στοιχεία ανάμεσα στους Τσιγγάνους και τους αιρετικούς Αθίγγανους, σε ότι αφορά την πυρολατρία και άλλες παραδόσεις. Κατά συνέπεια, μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη η σύγχυση που υπήρξε για τον πληθυσμό μιας φυλετικής ομάδας, σα να πρόκειται για πληθυσμό θρησκευτικής αίρεσης.

Το 322 μ.Χ. φραγκισκανός μοναχός περιηγητής συναντάει τους Τσιγγάνους στην Κρήτη, έξω από το Ηράκλειο, ως μέλη της φυλής «Χαμ» (Χαιμ ή Καϊν, δηλαδή Αιγύπτιοι), οι οποίοι κατοικούσαν σε σπηλιές και σκηνές με άθλιες συνθήκες διαβίωσης και με ελληνορθόδοξα έθιμα. Το 1384μ.Χ., σύμφωνα με την περιγραφή περιηγητή, βρίσκονταν έξω από τα τείχη της Μεθώνης - που λεγόταν τότε και Μικρά Αίγυπτος - με το όνομα «Ρομνίτοι».

Κατά το Νικηφόρο Γρήγορα, όλες αυτές οι φυλές έφυγαν από την Αίγυπτο και μετά από συνεχείς μετακινήσεις, μεταναστεύσεις και περιπλανήσεις, διωγμούς και κυνηγητά μέσα από τη Συρία, το Λίβανο, την Αραβία, την Περσία, το Κουρδιστάν, την Ιβηρία του Καυκάσου, την Κολχίδα, την Αρμενία και τα Βυζαντινά Βαλκάνια (περιοχές του Δούναβη, Θράκη, Μακεδονία, Ήπειρο), έφτασαν ως το πιο δυτικό άκρο της Ευρώπης, την Ισπανία.

Θεωρείται αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι της Ισπανίας έφτασαν εκεί διά μέσου των Ευρωπαϊκών χωρών ενώ η εκδοχή ότι έφτασαν από τη Βόρεια Αφρική με τους Άραβες οι οποίοι τους αποκαλούσαν με τις ονομασίες «Λορ», «Γαγκάρ», «Νάουαρ» και «Κορμπάτ» είναι αβάσιμη.

Στηριζόμενοι στις υπάρχουσες γραπτές πληροφορίες και μαρτυρίες μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι από τον 14^ο αιώνα οι Τσιγγάνοι εμφανίζονται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού και του ευρωπαϊκού χώρου, όπως αυτές καταγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

- Το 1339 μ.Χ. σε βιβλίο εκτελεσμένων αναφέρεται και ένας «μαύρος Τσιγγάνος».
- Το 1348 μ.Χ. είναι ήδη εγκατεστημένοι στη Σερβία.
- Λίγο αργότερα έχουν δημιουργήσει το «Feudum Acinganorum» (Φέουδο Ατσιγγανων) στην Κέρκυρα.
- Το 1370 μ.Χ. στην πέρα από το Δούναβη Βλαχία, από το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου δόθηκε στον Βοεβόδα της Βλαχίας Mircea I, μια οικογένεια Τσιγγάνων ως σκλάβοι.
- Το 1378 μ.Χ. βρίσκονται στο Ζάγκρεμπ, όπως προκύπτει από δικαστικό έγγραφο.
- Λίγο αργότερα εμφανίζονται στο Ναύπλιο και σε άλλα μέρη της Πελοποννήσου, με το όνομα «Γύφτοι».

Γενικότερα, βάσει διαφόρων εγγράφων, βιβλίων και άλλων ντοκουμέντων προκύπτουν δεδομένα, που αποδεικνύουν ότι οι Τσιγγάνοι και οι συγγενικές με αυτούς φυλές εμφανίζονται σε διάφορα μέρη και χρονικές περιόδους. Χαρακτηριστικά αναφέρονται:

- 1407 στη Γερμανία
- 1414 - 1416 στη Βοημία
- 1416 στην Τρανσυλβανία
- 1418 στη Ζυρίχη
- 1418 στην Ελβετία

- 1419 στη Γαλλία
- 1422 στη Μπολόνια και την υπόλοιπη Ιταλία
- 1425 στην Ισπανία
- 1428 στην Πολωνία
- 1433 στη Δανία
- 1500 στην Αγγλία

Οι πρώτες ειδήσεις που αναφέρονται στη διασπορά τους στις ευρωπαϊκές χώρες χρονολογούνται από το 1417 μ.Χ. και ιδιαιτέρως από την περίοδο που οι πολυάριθμες ομάδες των Ρομ εμφανίσθηκαν στη Γερμανία. Οι τότε χρονογράφοι τους περιγράφουν με το όνομα «Ασιανοί» και, σύμφωνα με τις καταγραφές αυτές, ζούσαν σε σκηνές και περνούσαν μια πολύ σκληρή ζωή. Δεν είχαν ούτε πατρίδα ούτε θρησκεία, αν και οι ίδιοι βεβαίωναν ότι ήταν χριστιανοί. Είχαν αρχηγούς, που ήταν έφιπποι και καλοντυμένοι σε αντίθεση με τους υπολοίπους, που στην πλειοψηφία τους βάδιζαν σε μπουλούκι και κυρίως ξυπόλυτοι.

Σε μετέπειτα χρονολογίες εμφανίστηκαν και σε άλλες χώρες της Ευρώπης «κατακτώντας» τη γηραιά ήπειρο σχεδόν στο σύνολό της:

- 1501 στη Ρωσία
- 1505 στη Σκωτία
- 1512 στη Σουηδία
- 1540 στη Νορβηγία
- 1579 στην Ουαλία
- 1584 στη Φινλανδία
- 1721 στη Σιβηρία

Κατά τον 16^ο και τον 17^ο αιώνα εμφανίστηκαν στην Κύπρο και στις αρχές του 18^{ου} αιώνα στη Βουλγαρία. Η Γαλλία δέχεται το μεταναστευτικό κύμα των Τσιγγάνων τον 19^ο αιώνα και η Ολλανδία τον 20^ο. (Α. Λυδάκη, 1998)

1.5.2 ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ

Οι πολυπληθέστερες και με τις περισσότερες συνέπειες μετακινήσεις είναι αυτές που ξεκίνησαν από τη Ρουμανία το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα, από τη Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του '60 και από τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και άλλα κράτη στις αρχές της δεκαετίας του '90. Μετά από ορισμένες μετακινήσεις από την κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, στα τέλη της δεκαετίας του '80 - κυρίως από τη νότια περιοχή της Γιουγκοσλαβίας και τη Ρουμανία προς τη Γερμανία - στις αρχές της δεκαετίας του '90 δημιουργείται πράγματι ένα ισχυρό μεταναστευτικό κύμα, που είναι το πρώτο του οποίου το εύρος και οι συνέπειες είναι τόσο ορατές, ώστε λίγοι είναι οι πολίτες από τις χώρες προέλευσης και υποδοχής που το αγνοούν. Είναι χωρίς αμφιβολία η πρώτη φορά στην ιστορία που οι Τσιγγάνικες κοινότητες δίνουν αφορμή να γίνει λόγος γι' αυτές στο επίπεδο πλέον μιας ηπείρου αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα, δεδομένου ότι γίνονται πολλές μεταναστεύσεις κυρίως προς τη Βόρεια Αμερική.

1.5.3 ΛΟΓΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Ποικίλοι είναι οι λόγοι, που οδηγούν τους Τσιγγάνους στη μετανάστευση και τη διαρκή μετακίνησή τους από τόπο σε τόπο. Ένας από τους πλέον αξιοσημείωτους λόγους είναι οι διωγμοί, που επί χρόνια υφίστανται και οι οποίοι τους εξαναγκάζουν να τραπούν σε φυγή. Αιώνες τώρα, τα μέτρα απέλασης ή εξορίας που τους επιβάλλονται είναι πάρα πολλά και ιδιαίτερος σκληρά και απάνθρωπα, όπως για παράδειγμα το σημάδεμα με σίδηρο, η κρεμάλα, η εργασία στα κάτεργα κ.ά. . Η οργανωμένη καταδίωξή τους έχει ως αποτέλεσμα άλλοι να οδηγούνται στο θάνατο και άλλοι να τρέπονται σε φυγή, προκειμένου να προστατευτούν και να ζήσουν. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιων διωγμών είναι η προσχεδιασμένη απομάκρυνση των Τσιγγάνων από τη Γερμανία στη Ρουμανία το 1992 και το 1993. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το κείμενο της συμφωνίας μεταξύ των δύο κρατών

δεν αφορά ιδιαίτερα τους Τσιγγάνους, αλλά στην πραγματικότητα αναφέρεται κυρίως σε αυτούς.

Απέναντι στην εχθρότητα των πληθυσμών που τους περιβάλλουν, το μόνο που απομένει στους Τσιγγάνους είναι να μετακινηθούν μακρύτερα, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες υποδοχής. Άλλωστε, σε περιόδους κρίσης μιας χώρας, οι Τσιγγάνοι αποτελούσαν στις περισσότερες των περιπτώσεων τον αποδιοπομπαίο τράγο, με αποτέλεσμα την επιδείνωση της κατάστασής τους και την απόρριψή τους. Οι αλλαγές, για παράδειγμα, των συνόρων στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσαν αποσταθεροποιητικό παράγοντα για τις ομάδες των Τσιγγάνων.

Επιπροσθέτως, η άσχημη οικονομική κατάσταση και οι δυσκολίες, από τις οποίες πλήττονται ιδιαίτερα οι Τσιγγάνοι και οι Ταξιδευτές, τους ωθούν να αλλάζουν χώρα διαμονής. Ένας έμπορος ή ένας Τσιγγάνος χειροτέχνης αναζητά πελάτες σε διαφορετικά μέρη, γεγονός που δημιουργεί την ανάγκη μετεγκατάστασης. Η σύναψη και η διατήρηση των εμπορικών σχέσεων, προϋποθέτει την επιστροφή σε ένα τόπο ή ακόμη και τη μόνιμη εγκατάστασή τους εκεί. Αυτά τα δυο ενδεχόμενα συνδυάζονται και με άλλα στοιχεία, που προσδιορίζουν τη μετακίνηση ή τη στάθμευση, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι στην Ελλάδα, οι Τσιγγάνοι ταξιδεύουν με τα πλοία προς τα νησιά για να ασχοληθούν με το εμπόριο.

Εκτός από τους εξωγενείς λόγους, που οδηγούν τους Τσιγγάνους στη διαρκή μετακίνηση και μετανάστευση, υπάρχουν και πολλοί ενδογενείς λόγοι, που συντελούν σε αυτή την περιπλάνηση. Το ταξίδι επιτρέπει στις οικογένειες, που αισθάνονται ότι ανήκουν στο ίδιο σύνολο, να συναντιούνται και να διατηρούν δεσμούς. Παράλληλα, καταλυτικό παράγοντα αποτελεί η αγάπη των Τσιγγάνων για το ταξίδι και την ανεξαρτησία, που αυτό τους προσφέρει. Άλλωστε, η διαρκής μετακίνηση, τους παρέχει τη δυνατότητα για εκμετάλλευση των εποχιακών ευκαιριών, όπως τα μεγάλα πανηγύρια και τα προσκυνήματα. Αυτές οι ευκαιρίες ώθησαν μερικούς Τσιγγάνους να

ακολουθήσουν υπερπόντιους αποίκους, πολύ πριν αρχίσουν οι Τσιγγάνοι να αποστέλλονται εκεί ως κατάδικοι.

Όπως προκύπτει από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, υπάρχει μία δομικά καθορισμένη νομαδική ζωή, η οποία οφείλεται σε μία συγκεκριμένη κοινωνική και οικονομική οργάνωση και στην επιθυμία για ταξίδια. Ταυτόχρονα, υπάρχει και μια συγκυριακή νομαδική ζωή, η οποία οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες και πιέσεις, όπως ο αποκλεισμός ή ο εγκλεισμός των Τσιγγάνων (δουλεία, φυλάκιση, διάφορες απαγορεύσεις). Γενικά, όμως, οι μετακινήσεις τους τις περισσότερες φορές αποτελούν συνδυασμό και των δυο αυτών παραγόντων.

Οι πολλαπλές αφίξεις Τσιγγάνων μεταναστών σε διάφορες εποχές και περιοχές, το γεγονός ότι μερικοί εγκαταστάθηκαν ή μείωσαν τις μετακινήσεις τους, ότι άλλοι πήγαν πιο μακριά ή παρέμειναν για πάντα νομάδες, ή ακόμη η συνάντησή τους και η συνύπαρξη με αυτόχθονες νομάδες, δημιούργησαν μια διαστρωμάτωση και μια σημαντική πολιτιστική και γλωσσική διαφοροποίηση. Κατά συνέπεια, τις περισσότερες φορές η παρουσία Τσιγγάνων και Ταξιδευτών σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα είναι πολυδιάστατη. (Α.Λυδάκη,1998)

1.5.3.1 ΔΙΩΓΜΟΙ ΑΠΟ ΤΟ 1500 ΕΩΣ ΤΟ 1800

Μερικά χρόνια μετά το 1500 μ.Χ. σε όλες τις χώρες της Ευρώπης ξεκινάει γενικός διωγμός των τσιγγάνικων φυλών. Οι φυλές αυτές θεωρούνταν ιερόσυλες και καταραμένες με αποτέλεσμα πολλοί με τις κατηγορίες αυτές να σκοτώνονται αμείλικτα. Άλλοτε, πάλι, οι Τσιγγάνοι κατηγορούνταν για αρπαγές νηπίων, ανθρωποθυσίες ή ακόμη και ανθρωποφαγία και με πρόσχημα τις δικαιολογίες αυτές τιμωρούνταν ή διώκονταν.

Οι διωγμοί κράτησαν 200 περίπου χρόνια και δεν ήταν λίγες οι φυλές που εξοντώθηκαν. Πολλοί τσιγγάνοι αναγκάστηκαν να γίνουν δουλοπάροικοι ή κάτω από τις πιέσεις που δέχτηκαν, οδηγήθηκαν στη συγχώνευση με τους

πληθυσμούς των διαφόρων χωρών. Παραταύτα αρκετές φυλές κατάφεραν να διασωθούν και να επιβιώσουν συνεχίζοντας τις περιπλανήσεις τους στα διάφορα κράτη της Ευρώπης.

1.5.3.2 ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΠΑΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1800

Μετά το 1800, η στάση τόσο των χωρών όσο και των πολιτών τους, απέναντι στους Ρομ αρχίζει να βελτιώνεται. Οι χώρες που τους μεταχειρίστηκαν με περισσότερο καλή διάθεση ήταν η Αγγλία, η Ουγγαρία, η Σερβία και η Ρουμανία.

Αναλυτικότερα, στην Αγγλία δημιουργήθηκαν Εταιρείες που ασχολήθηκαν με τα ήθη και τα έθιμα των Ρομ. Στην Ουγγαρία, πολλοί συγχωνεύθηκαν με τους ντόπιους. Όσοι διατήρησαν τα νομαδικά έθιμά τους, επιδόθηκαν στην αξιοποίηση των έμφυτων ταλέντων της φυλής, δηλαδή τη μουσική και το χορό. Την εποχή εκείνη, είναι χαρακτηριστικό ότι αναδείχθηκαν πάρα πολλοί σπουδαίοι μουσικοί, οι περισσότεροι στο αγαπημένο μουσικό όργανο των Ρομ, το βιολί. Τόσο η ρουμάνικη όσο και η ουγγαρέζικη λαϊκή μουσική στηρίχτηκε και αναπτύχτηκε στους μουσικούς αυτούς και αδιαμφισβήτητα τους οφείλει πολλά.

Στην Τουρκία και γενικά στις χώρες της τότε Τουρκικής Αυτοκρατορίας, στην οποία άνηκε και η Ελλάδα, υποστηρίζεται ότι οι Ρομ καλλιέργησαν την τέχνη του Θεάτρου Σκιών. Συγκεκριμένα, λέγεται ότι ο χαρακτήρας του «Καραγκιόζη» απεικονίζει έναν τυπικό Ρομ.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι η βασιλική δυναστεία των Καραγεώργηδων (Καραγεώργιεβιτς) της Σερβίας θεωρείται ότι έχει καταγωγή Ρομ. (Α.Λυδάκη, 1998)

1.5.3.3 ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ

Από την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου και έπειτα, η θέση των Ρομ αρχίζει να γίνεται όλο και δυσμενέστερη. Οι περισσότερες χώρες τους θεωρούν ανεπιθύμητους και, κατά συνέπεια, τους θέτουν σοβαρά εμπόδια και περιορισμούς. Οι περιπλανήσεις τους αναγκαστικά περιορίζονται. Κάτω από τις πιέσεις αυτές, τα νεότερα κυρίως μέλη της φυλής, προσπαθώντας να προσαρμοσθούν και να επιβιώσουν, οδηγούνται στην αφομοίωση και επιζητούν μόνιμη στέγη.

Κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου οι διωγμοί τους συνεχίζονται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Στη Γερμανία, οι Ρομ διώκονται από το χιτλερικό καθεστώς, συλλαμβάνονται και βασανίζονται, συχνά σκληρότερα και από τους Εβραίους. Παρόμοιοι διωγμοί γίνονται σε βάρος τους στη φασιστική Ισπανία του Φράνκο, ενώ στην Αγγλία και στη Ρωσία απαγορεύονται οι μετακινήσεις τους. Στην Ουγγαρία, μέχρι το 1950 περίπου, απαγορεύονται από τη νομοθεσία οι μετακινήσεις τους και οι Ρομ εθιμοτυπικά και μόνο, μία φορά το χρόνο περιφέρουν τις οικοσκευές τους στην αυλή του σπιτιού τους. Γενικότερα, την περίοδο αυτή, οι Ρομ σε πολλές χώρες της Ευρώπης, αναγκάστηκαν να σταματήσουν τις μετακινήσεις και να εγκαταλείψουν τη νομαδική ζωή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, τελικά, να χρησιμοποιούνται από τις εκάστοτε κυβερνήσεις σαν εργάτες στις διάφορες βιομηχανίες. (Ε.Καραθανάση,2000)

1.5.3.4 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι Ρομ αποτελούν μια ομάδα με όλα τα στοιχεία μιας πολιτιστικής και γλωσσικής μειονότητας. Κατοικούν στην Ελλάδα είτε περιοδικά ως «νομάδες» - «travelers», είτε ως μόνιμοι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους.

Η ιστορία της εμφάνισης και της παραμονής των Ρομ στην Ελλάδα είναι σχεδόν άγνωστη, πράγμα που οφείλεται στο γεγονός ότι οι ίδιοι δεν άφησαν επαρκή στοιχεία σχετικά με την ιστορική τους ομάδα. Παρ' όλα αυτά, από

μαρτυρίες και καταγραφές, συμπεραίνουμε ότι η παρουσία τους στην Ελλάδα πηγάζει από τα παλιά χρόνια. Μόλις πρωτοπάτησαν το πόδι τους στην Ευρώπη, φαίνεται πως οι φυλές των Ρομ συνάντησαν την ελληνική γλώσσα, που κυριαρχούσε τότε, και κατά συνέπεια, πάρα πολλά γλωσσικά στοιχεία ενσωματώθηκαν στις διαλέκτους τους.

Στην Ελλάδα, κατά το παρελθόν, ασχολήθηκαν κυρίως με τη σιδηρουργία. Ακόμη και σήμερα, οι Έλληνες αποκαλούν «γύφτους» τους σιδεράδες υπό την επιρροή αυτής της παράδοσης. Άλλες τέχνες, που ανέπτυξαν οι νομάδες και για τις οποίες έγιναν συμπαθείς, είναι η ανταλλαγή κυρίως ζώων και η μουσική. Σήμερα, αλλά και στο παρελθόν, έχουν αναδειχθεί και έχουν γίνει διάσημοι στο χώρο κυρίως του λαϊκού τραγουδιού, πάρα πολλοί «Έλληνες» Ρομ. Θεωρήθηκαν τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα ιδανικοί εκτελεστές των Δημοτικών τραγουδιών και για το σκοπό αυτό, χρησιμοποιήθηκαν σε πολλές περιπτώσεις. Η τεχνική τους στη μουσική είναι αδιαμφισβήτητη, ενώ δείχνουν ιδιαίτερη προτίμηση στο κλαρίνο και τα κρουστά. Σε πολλές παραδοσιακές εκδηλώσεις και τοπικά πανηγύρια μετέχουν ενεργά ως οργανοπαίχτες. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα αποτελούν τα πανηγύρια του Τιρνάβου (Μπουρανί), της Κατερίνης (Περπερίτσα) και του Βαρθολομιού (Μπούλες). Γενικότερα, σε ολόκληρη την Ελλάδα στον εορτασμό της Πρωτομαγιάς και της Καθαρής Δευτέρας, πολλές Ρομ ορχήστρες προσφέρουν τη χαρά στους πανηγυριώτες έναντι συνήθως μικρής αμοιβής. (Κ.Τριανταφύλλου, 1980)

Σήμερα, στην πλειοψηφία τους, οι φυλές των Ρομ έχουν σταματήσει/ εγκαταλείψει τη νομαδική ζωή και έχουν εγκατασταθεί μόνιμα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο, συνήθως στις λαϊκές αγορές, το πλέξιμο καλαθιών και τη μουσική, ενώ απασχολούνται σε εποχιακές εργασίες, όπως το μάζεμα βαμβακιού, φρούτων κ.ο.κ.

Ωστόσο, ζώντας μόνιμως στο περιθώριο της κοινωνίας, κατατρεγμένοι, κυνηγημένοι, στιγματισμένοι από τη γέννησή τους, με το σημάδι της «διαφοράς», οι Τσιγγάνοι προσπαθούν να επιβιώσουν και ν' αντέξουν, μέσα

σε ένα κόσμο, που τους στερεί αυθαίρετα τα πλέον αναφαίρετα δικαιώματα κάθε ανθρώπου. Χωρίς δικαίωμα στην εκπαίδευση, στη δουλειά και στη μόνιμη εγκατάσταση, στιγματισμένοι με μια διαφορετική κουλτούρα και γλώσσα, απορρίπτονται τελικώς από τις κατά τα άλλα πολιτισμένες κοινωνίες, και καταλήγουν να μένουν κάτω από άθλιες συνθήκες σε παράγκες, καλύβες και σκηνές, απομονωμένοι και απομακρυσμένοι από την υπόλοιπη κοινωνία.

Τα αίτια του αντιτσιγγανισμού, όπως ονομάζεται ο ρατσισμός κατά των Roma, μπορούν να εντοπιστούν στις ίδιες αντιλήψεις, που καθορίζουν τις δομές της κοινωνίας μας. Ο κεφαλαιοκράτης θεωρεί το μικροαστό, τον εργάτη και τον Τσιγγάνο κατώτερους. Ο μικρομεσαίος αποδέχεται τον κεφαλαιοκράτη ως ανώτερο, ενώ τον εργάτη και τον Τσιγγάνο κατώτερους. Ο εργάτης θεωρεί το μικροαστό και τον καπιταλιστή ανώτερους, ενώ τον Τσιγγάνο κατώτερο. Ο Τσιγγάνος, που έχει οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο, για παράδειγμα ένα σπίτι, θεωρεί τον άστεγο κατώτερο και κατά συνέπεια όλους τους άλλους ανώτερους. Εν τέλει, ο άνθρωπος, που δεν έχει τίποτα στην κατοχή του και θεωρείται κατώτερος από όλα τα κοινωνικά στρώματα, αποκτά σύνδρομο κατωτερότητας. Κατά συνέπεια, προσπαθεί να νιώσει ανώτερος με ποικίλους τρόπους, συχνά μη αποδεκτούς από το κοινωνικό σύνολο ή ακόμη και με παραβατική συμπεριφορά, οδηγώντας στην αποδοκιμασία του από τους υπολοίπους και στο ρατσισμό.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οποιαδήποτε κριτική προσέγγιση, ανάλυση και μαρξιστική τοποθέτηση στο τσιγγάνικο ζήτημα, πρέπει να ξεκινάει απ' τη μελέτη των ιδιόμορφων συνθηκών της ζωής των Ρομά. Μελετώντας το θέμα υπό αυτή τη σκοπιά, μπορούμε να οδηγηθούμε στις ακόλουθες παρατηρήσεις:

- ▶ Σήμερα οι Ρομά αποτελούν το 1 - 1,5% του ελληνικού πληθυσμού και το 0,3-0,4% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- ▶ Είναι διασκορπισμένοι σε περισσότερες από 200 «κοινότητες» σχεδόν σε όλους τους νομούς της Ελλάδας και οι περισσότεροι είναι νομάδες

και διαρκώς μετακινούμενοι ή ημινομάδες. Οι νομάδες, κατά κύριο λόγο, δεν έχουν ατομική περιουσία, απασχολούνται με τη γη, σ' εργοστάσια κι επιχειρήσεις και μόνο ένα μικρό μέρος του πληθυσμού, στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας στην Αθήνα, ασχολείται με το εισαγωγικό εμπόριο.

- ▶ Η Ελλάδα αποτελεί κράτος με κυρίαρχη την ελληνική εθνότητα, σε συντριπτικό ποσοστό. Ωστόσο, εμφανής είναι η παρουσία της μουσουλμανικής μειονότητας, ως θρησκευτικής μειονότητας, η οποία αποτελείται από Πομάκους, Τουρκογενείς και Τσιγγάνους.
- ▶ Η καταπίεση και οι διακρίσεις των Ελλήνων Ρομά δεν είναι μεγαλύτερες απ' ότι είναι σ' άλλα κράτη της Ευρώπης, της υφελίου ή της Βαλκανικής χερσονήσου. Παρ' όλο που υπάρχουν Roma και στις άλλες βαλκανικές χώρες, κανείς δεν τους διεκδικεί για δικούς του, εκτός απ' τους μουσουλμάνους Ρομά της Δυτικής Θράκης, τους οποίους προσπαθεί να προσεταιριστεί η Τουρκία. Πολλοί από αυτούς, ωστόσο, έχουν μετακινηθεί σ' άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα στην περιοχή του Βοτανικού, ή περιπλανώνται για εποχιακή εξεύρεση εργασίας.
- ▶ Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και το γενικό εκπαιδευτικό επίπεδο είναι τραγικά χαμηλότερο στις μικροκοινωνίες των γκετοποιημένων, Roma, απ' ότι στην υπόλοιπη Ελλάδα.
- ▶ Η Ελλάδα είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία ζουν 1,5 εκατομμύριο Τσιγγάνοι. Το 10% των Ρομά περνούν κάθε χρόνο τα εθνικά σύνορα, ενώ αναμένεται και αύξησή τους. Θεωρείται πιθανό να υπάρξει ενιαία αντιμετώπισή τους απ' την Ε.Ε.
- ▶ Η αναζωπύρωση των εθνικών και εθνικιστικών κινημάτων στην Ευρώπη αφορά και τις πολιτικές δραστηριότητες των Ρομά .

Τα τεράστια προβλήματα των Ρομά, σε όλο τον κόσμο άρχισαν μόλις πρόσφατα να δημοσιοποιούνται και να αντιμετωπίζονται. Σχετικά πρόσφατα άρχισαν να υιοθετούνται σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις συγκεκριμένα μέτρα για την επίλυση των προβλημάτων τους ως προς την απασχόληση, την εκπαίδευση και την στέγασή τους.

Παρά τις ισχύουσες διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την απαγόρευση του φυλετικού διαχωρισμού, μεγάλος πληθυσμός των Ρομά στην Ελλάδα ζει υπό το καθεστώς του φυλετικού διαχωρισμού από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα τελευταία χρόνια έχει καταγραφεί μεγάλη αύξηση στον αριθμό των βίαιων εξώσεών τους από τους οικισμούς τους, με επακόλουθο την κατεδάφιση των σπιτιών τους και καταστροφή των περιουσιακών τους στοιχείων. Σύνηθες είναι και το φαινόμενο αρκετοί δήμοι να αρνούνται την εγγραφή των Ρομά στα δημοτολόγια της περιοχής που κατοικούν, ούτως ώστε να αποκλείονται ουσιαστικά από τις δημόσιες υπηρεσίες και να καταπατούνται τα κοινωνικά και οικονομικά τους δικαιώματα. (Κ.Τριανταφύλλου, 1980)

1.6 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

Τα χαρακτηριστικά του τρόπου ζωής των Ρομά φαίνεται συχνά να δημιουργούν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σχετικά με τις εν λόγω φυλές. Το ανέμελο του χαρακτήρα τους, η αγάπη τους για τη μουσική και το χορό, η άρνηση του δεσίματος του ανθρώπου με τη γη και γενικότερα την ιδιοκτησία, αποτέλεσαν κατά καιρούς πηγές επιδοκίμασias ή αποδοκίμασias τους.

Από τη μία πλευρά, πολλοί ποιητές εμπνεύσθηκαν από αυτά τα χαρακτηριστικά και έγραψαν μεγάλα έργα. Τσιγγάνοι αλλά και ντόπιοι μάχονται για τα μαύρα μάτια της τσιγγάνας και εξυμνούν το πάθος και τον έρωτα. Πανέμορφα, κυρίως Ισπανικά, τραγούδια στο ρυθμό της γλυκύτατης κιθάρας υμνούν την τσιγγάνα Μαρία. Ο χορός «φλαμένκο» αναδεικνύει σπουδαίους Τσιγγάνους Ισπανούς καλλιτέχνες. Τα ουγγαρέζικα βιολιά συνοδεύουν το χορό του τσιγγάνικου ζευγαριού κάτω από τα άστρα και δίπλα στη ρόδα του κάρου. Ο Κώστας Χατζής και ο Μανώλης Αγγελόπουλος τραγουδούν υπέροχα ελληνικά λαϊκά τραγούδια με μεγάλη ευαισθησία.

Από την άλλη πλευρά, η αντίθετη άποψη τοποθετείται κριτικά και ίσως αυστηρά, απέναντι στα ήθη και έθιμα των νομάδων. Οι υποστηρικτές της απορρίπτουν και καταδικάζουν την ανέμελη στάση των Τσιγγάνων μπροστά στη ζωή. Την θεωρούν ανεύθυνη και επιπόλαιη. Επιλέγουν και καυτηριάζουν μεμονωμένα «ελαττώματά» τους, όπως η ενασχόληση πολλών γυναικών με τη χαρτομαντεία. Η νομαδική ζωή θεωρείται σχεδόν συνώνυμη της αλητείας με αποτέλεσμα τη δημιουργία διαπληκτισμών και συχνά διώξεων, με πρόσχημα κλοπές, διαρρήξεις, απάτες κλπ. Τα περιστατικά αυτά πολλές φορές διογκώνονται με συνέπεια να καλλιεργείται ένας απαράδεκτος ρατσισμός. (A.Fraser,1995)

1.7 ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

1.7.1 ΦΥΛΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

Σήμερα, οι φυλές των Τσιγγάνων είναι πολλές και διαμένουν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Μετά από παρατηρήσεις και μελέτες, οι ειδικοί κατέληξαν ότι οι κυριότερες από αυτές στη χώρα μας είναι οι φυλές των:

- Μπράγκηδων
- Ρουντάρων
- Καραγιανναίων
- Γκαβιέρων
- Χαλδούπηδων
- Καλπαζάνηδων
- Γιαβούζηδων
- Τσικληρήδων

Πολλές ομοιότητες παρατηρήθηκαν μεταξύ των επωνύμων των διάφορων οικογενειών. Με βάση τα καταγεγραμμένα στοιχεία που προκύπτουν από τους μελετητές, παρατίθενται στη συνέχεια τα κυριότερα οικογενειακά επώνυμα, που συναντώνται στον ελληνικό χώρο:

- Σάτρας
- Τσιλιγγιρής
- Νταλίπης
- Καραχάλιος
- Μαλαντρίνος
- Νάτσος
- Σαρπουνιάς
- Χαλιλόπουλος
- Τσιτσικός
- Μπασιλάρης
- Γεωργόπουλος
- Βιλανάκης

Πολλά είναι τα μέρη στην Ελλάδα, η ονομασία των οποίων φαίνεται είτε να προέρχεται, είτε να συνδέεται, με τους Τσιγγάνους. Τα πιο γνωστά από αυτά είναι:

- Το Ατσιγγανόκαστρο στη Σύρο
- Το Γυφτόκαστρο στην Αττική και το Μεσολόγγι
- Η Γύφτισσα στο Αίγιο και τη Μακεδονία
- Τα Κατσιβελιανά στη Κρήτη
- Τα Γυφτοζάγορα στην Ήπειρο

Οι Τσιγγάνοι είναι γνωστοί σε ολόκληρο τον κόσμο με πολλά διαφορετικά ονόματα. Η άγνωστη καταγωγή και προέλευσή τους, ο νομαδικός τρόπος ζωής τους και ο συσχετισμός τους με διάφορα μέρη ή έθνη, οδήγησε σε αυτή την ποικιλία ονομάτων. Έτσι είναι γνωστοί στην Ελλάδα ως Rom, Roma, Τσιγγάνοι, Αθίγγανοι, γύφτοι, Σίντηδες και Κατσιβελοι, στην Τουρκία, τη Βουλγαρία, τη Σερβία, τη Ρουμανία και την Ουγγαρία ως Τσινγιάν και Τσιγγάν, ενώ στην Ιταλία αποκαλούνται Τσιγγαρι (Zingari). Στη Γερμανία είναι καθιερωμένο το όνομα Τσιγγόινερ, στην Ισπανία Χιτάνος (Gitanos), στην Πορτογαλία Ζιτάνους (Gitanos) και Αιγκυπτενάρεν στην Ολλανδία.

Τέλος στην Αγγλία και την Αμερική αποκαλούνται Τζίπισις (Gypsies), στην Αλβανία Αυγίτ και στην Γαλλία Βοημοί (Bohemiens) ή Ζιτάν (Gitanes).

Εκτός από τα ονόματα αυτά, τα οποία τους αποδόθηκαν από μη Τσιγγάνους, οι ίδιοι φαίνεται πως έχουν επιλέξει και χρησιμοποιούν κάποια ονόματα μεταξύ τους. Αυτά είναι τα Μελελέ, που σημαίνει «Λαός μαύρος», Καλέ, Σίντε και Μανούχ, το οποίο σημαίνει «άνθρωπος».

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι το 1971 στο 1^ο Παγκόσμιο Συνέδριο των Ρομά, που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο, καθιερώθηκε από τους Τσιγγάνους τόσο το έμβλημα - σημαία, όσο και ο εθνικός τους ύμνος. Η σημαία αυτή παρουσιάζεται στην Εικόνα 1.

Εικόνα 1: Η επίσημη σημαία των Τσιγγάνων

Ο δεκαεξάκτινος τροχός, ο οποίος βρίσκεται στη μέση της τσιγγάνικης σημαίας, ονομάζεται «Ashok Chakra» και αποτελεί το διεθνές σύμβολό τους.

Ο τροχός αποτελεί το σύμβολο της σύνδεσής τους με τη χώρα καταγωγής τους αφού υπάρχει και στη σημαία της Ινδίας, (όπως φαίνεται στην Εικόνα 2) ενώ, ταυτόχρονα, αντιπροσωπεύει τη διαρκή μετακίνηση και την αρχική δημιουργία. (internet, βλ. Βιβλιογραφία)

Εικόνα 2: Σημαία της Ινδίας

2. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

2.1 ΓΛΩΣΣΑ

Ένα από τα πιο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων είναι η γλώσσα τους. Πολλοί ερευνητές ασχολήθηκαν για δεκαετίες με τη μελέτη της γλώσσας τους και των διαφόρων παραλλαγών και διαλέκτων, που χρησιμοποιούνται από την εκάστοτε φυλή. Οι μελετητές καταλήγουν ότι οι Τσιγγάνοι μιλούν τη «Ρομανί», γλώσσα που έχει ως αρχική πηγή της την ινδική, αλλά παρουσιάζεται με διάφορες παραλλαγές και διαλέκτους. Επομένως η τσιγγάνικη γλώσσα είναι συγγενική της σανσκριτικής και, ειδικότερα, παράγωγή της. Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι το λεξιλόγιο και η γραμματική σύνθεση των τσιγγάνικων διαλέκτων μοιάζουν πολύ και με άλλες ζωντανές γλώσσες όπως τα «κασμίρι», τα «κιντί», τα «γκουτζαράτι», τα «μαραθί» και τα «νεπάλι».

Η πλειονότητα των Ρομ χρησιμοποιούν τη «Ρομανί», η οποία διακρίνεται, κυρίως, στις τρεις ακόλουθες διαλέκτους:

- 1) Βαλκανο-Καρπαθο-Βαλτική,
- 2) Κουρμπέτ - Τσεργκάρ, η οποία είναι διαδεδομένη στα Βαλκάνια,
- 3) Καλντεράς - Λοβαρί, η οποία είναι η πιο διαδεδομένη γεωγραφικά, καθώς ομιλείται στη Ρωσία, τη Φινλανδία, τη Σουηδία και τη Βόρεια και Νότια Αμερική.

Παράλληλα, πολλές ομάδες Τσιγγάνων υπέστησαν γλωσσικά μεγάλη επιρροή από τις γλώσσες, που ομιλούνταν στις χώρες διαμονής τους, με συνέπεια να αναπτυχθούν επιμέρους γλωσσικές διάλεκτοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ομάδες της δυτικής Ευρώπης, Σίντι και Μανούς, οι οποίες επηρεάστηκαν σε τέτοιο βαθμό από τη γερμανική γλώσσα, ώστε τελικά να μην μπορούν να συνεννοηθούν με τους υπόλοιπους Ρομ. Το ίδιο συνέβη με τους Τσιγγάνους της Ισπανίας, τους Χιτάνο και της Μεγάλης Βρετανίας. Οι Χιτάνο μιλούν την καλό, η οποία είναι μια ισπανοτσιγγάνικη

διάλεκτος, ενώ οι δεύτεροι έναν τύπο «σπασμένης γλώσσας», την roğabi jib. Οι δυο αυτές διάλεκτοι, οι οποίες αποτελούν το λεγόμενο «δυτικό ρεύμα», έχουν αποκλειστεί από την προσπάθεια καταγραφής μίας ενιαίας Ρομανί.

Η καταγραφή, η διατήρηση και η μελέτη του τσιγγάνικου γλωσσικού ιδιώματος αποτελεί μια ιδιαίτερος δύσκολη διαδικασία, καθώς οι Ρομ δεν έχουν γραπτή γλώσσα. Οι διάφορες ομάδες μιλούν ιδιώματα, τα οποία έχουν αρκετά στενή σχέση μεταξύ τους και συναπαρτίζουν αυτό που αποκαλείται «τσιγγάνικη διάλεκτος». Συνήθως, χρησιμοποιείται αποκλειστικά στη μεταξύ τους επικοινωνία, σα συνθηματική γλώσσα. Στις επαφές τους με τους ντόπιους χρησιμοποιούν τη γλώσσα του τόπου, όπου και διαμένουν.

Ακολουθως, παρατίθενται μια σειρά τσιγγάνικων παροιμιών, με την αντίστοιχη μεταφορά τους στη νεοελληνική διάλεκτο, ως παράδειγμα του ιδιαίτερου γλωσσικού ιδιώματός τους:

1. Τε κινγκεράβαμαν σαρχαλαβάμ γκαντά ματέρομες καλάβ (Αν βραχώ σαν πλένω ρούχα μεθυσμένο άντρα θα πάρω)
2. Μονακατζόλ, μαριπεκαβάχ (Η μύτη μου με τρώει, ξύλο θα φάω)
3. Κοντζανέλ μπουτ, μπουστίρνελ (Όποια ξέρει πολλά, πολλά τραβάει)
4. Μοκάν σολντελ σοκασουνάβ (Το αυτί μου βουίζει, κάτι θ' ακούσω)(Δ.Ντούσας, 1997)

2.2 ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Η θρησκεία, που ασπάζονται οι Τσιγγάνοι, είναι ένα θέμα το οποίο προβλημάτιζε τους μελετητές για πολλά χρόνια. Η μεγάλη προσαρμοστικότητα που παρατηρείται από τους Ρομ στο θέμα της θρησκείας, οι παράξενες και άγνωστες δοξασίες, η ανάμειξη πολλών διαφορετικών θρησκευτικών στοιχείων αποτέλεσε στο παρελθόν αιτία προβληματισμού, αλλά και παρερμηνειών. Για τους λόγους αυτούς,

αναπτύσσονται διαφορετικές απόψεις βασισμένες σε ποικίλες ερμηνείες των παρατηρήσεων των μελετητών.

Ο Ζαν - Πιέρ Λιεζουά στο βιβλίο του «Ρόμα, Τσιγγάνοι, Ταξιδευτές»(1999), φαίνεται να αναγνωρίζει τη σύγχυση που δημιουργήθηκε γύρω από το θέμα της θρησκείας και τονίζει πως πρέπει να γίνει μια διάκριση στα διάφορα στοιχεία που δανείστηκαν και στον τρόπο ζωής τους, σε μια βάση που καθορίζεται από την ινδική κληρονομιά τους. Αναφέρει, λοιπόν, ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχουν Ρομ, που αποκαλούνται ρωμαιοκαθολικοί και άλλοι Έλληνες ορθόδοξοι, στην Ιρλανδία, οι Travelers είναι καθολικοί ενώ οι English Romanichants Travelers, μέχρι και σήμερα ακόμα, δε θρησκευονται πολύ. Σ' αυτά, προστίθεται και η ανάπτυξη, από το 1830 για τους πρώτους και από το 1967 για τους δεύτερους, των κινημάτων των Ευαγγελικών, που δίνουν αξία στον τσιγγάνικο πολιτισμό. Στην Εσθονία, οι Τσιγγάνοι που έρχονται από τη Λετονία είναι, κυρίως, Λουθηρανοί, ενώ αυτοί που έρχονται από τη Ρωσία είναι ορθόδοξοι. Στην Ιταλία, ορισμένοι αποκαλούνται καθολικοί, άλλοι χριστιανοί, άλλοι ευαγγελιστές, άλλοι μουσουλμάνοι και άλλοι είναι άθεοι. Στη Βουλγαρία, υπάρχουν δύο μεγάλες ομάδες, η μία αποτελείται από χριστιανούς (Dasikané Roma) και η άλλη από μουσουλμάνους (Xoraxané Roma).

Ο Angus Fraser, στο βιβλίο του « Οι Τσιγγάνοι»(1995) διαφοροποιείται από τον Ζαν Πιέρ Λιεζουά αναφορικά με τη θρησκεία, τονίζοντας πως σε γενικές γραμμές οι Ρομά δέχονταν τη θρησκεία της χώρας στην οποία ζούσαν. Κατά συνέπεια, υπάρχουν καθολικοί, διάφορα είδη προτεσταντών, ορθόδοξοι και ένας μεγάλος αριθμός μουσουλμάνων σε ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο καθώς και στις περιοχές της νοτιοανατολικής Ευρώπης τις οποίες κατείχαν μέχρι πρόσφατα οι Οθωμανοί.

Παρ' όλα αυτά, οι δύο μελετητές φαίνεται να συμφωνούν όσον αφορά τον εκλεκτισμό στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και στον τρόπο άσκησης της θρησκείας από τους Τσιγγάνους. Μάλιστα, τονίζεται ότι ο εκλεκτισμός αυτός, συχνά, αποτέλεσε αιτία για να τους κατηγορήσουν ως ειδωλολάτρες

και αδιάφορους ή ακόμη και να θεωρήσουν ότι δεν ήταν πραγματικά ευσεβείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι τσιγγάνοι στη Βουλγαρία, τσουγκρίζουν κόκκινα αυγά το Πάσχα και γιορτάζουν τη γιορτή του Αϊ - Γιώργη μαζί με τους ορθόδοξους ενώ ορισμένες ομάδες βαπτίζονται από καθολικό ιερέα και ενταφιάζονται από μουσουλμανικό χότζα.

Επομένως, γίνεται εμφανές ότι οι διάφορες φυλές είναι πιστές στο θρήσκευμα της χώρας που κατοικούν, στο οποίο, όμως, φαίνεται να ενσωματώνουν στοιχεία από διαφορετικές θρησκείες και δοξασίες. Τα δάνεια των θρησκευτικών στοιχείων, ο τρόπος που τα βιώνουν, τα προσαρμόζουν και τα κάνουν δικά τους, εξαρτώνται κυρίως από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται ο Τσιγγάνοι ή από τις σχέσεις τους με το περιβάλλον.

Η ανάλυση της θρησκείας των Τσιγγάνων μπορεί να ιεραρχηθεί στα εξής τρία επίπεδα: η θρησκεία

- 1) αποτελεί προσαρμογή στο περιβάλλον,
- 2) αποτελεί ένα συνθετικό στοιχείο του πολιτισμού,
- 3) επιτρέπει, κάτω από ορισμένες μορφές, μια ψυχολογική ισορροπία και μια κοινωνική και πολιτιστική αναδιοργάνωση σε περιόδους κρίσης.

Επομένως, η θρησκεία βοηθά στην προσαρμογή των Τσιγγάνων στο περιβάλλον, όταν η υιοθέτηση των δοξασιών και των τελετουργικών της δεν είναι προϊόν καταναγκασμού. Υπό αυτή την έννοια, υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στη θρησκεία στην οποία πίστευαν και την επίσημη θρησκεία της χώρας διαμονής. Ωστόσο, η προσαρμογή στο περιβάλλον δε σημαίνει μίμηση του συνόλου των θρησκευτικών πρακτικών. Η απόρριψη διαδραματίζει και εδώ το ρόλο της αφού, συχνά, οι θρησκευόμενοι, όπως και οι θρησκευτικές αρχές, έκαναν τους Τσιγγάνους να αισθάνονται ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι στους χώρους λατρείας.

Παρ' όλα αυτά, τα δάνεια που έγιναν για λόγους προσαρμογής δε σημαίνει ότι παραμένουν επιφανειακά και ευκαιριακά. Ένα μέρος των δοξασιών και των τελετουργιών απορρίφθηκαν από το πολιτιστικό σύμπλεγμα των Τσιγγάνων. Πολλά άλλα στοιχεία αποκτήθηκαν σε διάφορες περιστάσεις, οργανώθηκαν και πήραν τσιγγάνικη μορφή. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του σεβασμού ορισμένων αγίων, οι οποίοι δεν είναι άγιοι των Τσιγγάνων, αλλά οι οποίοι καθορίζουν τις θρησκευτικές και τις κοινωνικές πρακτικές τους, στοιχεία που διαδίδονται με τον πολιτισμό και μεταφέρονται με τη μετανάστευση (προσκυνήματα, χρήση του γρηγοριανού ημερολογίου για τις σημαντικές εορτές). Σήμερα, στην Πολωνία τιμούν ιδιαίτερα την εικόνα της Παναγίας της Τσεστοκόβας, που το πρόσωπό της είναι μελαψό, ενώ στη Γαλλία οι τσιγγάνοι τιμούν την Αγία Σάρρα, την οποία θεωρούν Τσιγγάνα και προστάτρια της φυλής τους, στις 24 - 25 Μαΐου, στην περιοχή Λε - Σεντ - Μαρί - ντε - λα - Μερ στην Καμάργκ. Η Αγία Σάρα δεν υπήρχε ποτέ στο χριστιανικό εορτολόγιο. Ήταν η αιγύπτια υπηρέτρια της Μαρίας του Ιακώβ ή της Μαρίας Σαλώμης, θείων του Ιησού, για την οποία πιστευόταν ότι μεταφέρθηκε με θαύμα στις εκβολές του ποταμού Ροδανού, λίγα χρόνια μετά τη Σταύρωση. Μόλις στα μέσα του 19ου αι., έγινε αισθητή η παρουσία των Τσιγγάνων ανάμεσα στους άλλους προσκυνητές, ενώ ακόμη πιο πρόσφατα άρχισαν να κυριαρχούν στους εορτασμούς της πρώτης από τις δύο μέρες. Κάθε χρόνο τυλίγουν με χρωματιστά καινούρια υφάσματα το γύψινο άγαλμα της Αγίας Σάρας, το οποίο έχει μαυρίσει από τον καπνό των κεριών μέσα στην κρύπτη. Στις 24 Μαΐου, η λειτουργία και η πομπή του αγάλματος προς τη θάλασσα, που γίνεται με τη συνοδεία τιμητικής φρουράς πάνω σε άσπρα άλογα, ανήκει σχεδόν αποκλειστικά σ' αυτούς

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στη θρησκεία και σε άλλα κοινωνικά ή πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Η θρησκεία βιώνεται βαθιά και συνολικά. Οι περισσότερες δοξασίες και τελετουργίες συνδέονται με τη ρύθμιση των κοινωνικών πρακτικών και την επεξεργασία του συστήματος των κανόνων, κυρίως μέσα από αντιθέσεις, όπως ανάμεσα

στο καθαρό και το ακάθατο, το καλό και το κακό, τον Τσιγγάνο και το μη Τσιγγάνο.

Οι περισσότερες απαγορεύσεις και οι περισσότερες τελετουργίες εξαγνισμού αφορούν στη γέννηση και στο θάνατο. Η βάπτιση αποτελεί ίσως το σημαντικότερο μυστήριο, καθώς και η πίστη σε στοιχεία που καθορίζουν την τύχη του παιδιού. Το ίδιο σημαντική είναι η συνάντηση γύρω από το νεκρό, που συγκεντρώνει όλους τους συγγενείς, ακόμα κι αυτούς που έρχονται από πολύ μακριά, αλλά και εκείνους που δεν έχουν συγγένεια, αλλά βρίσκονται απλά τη συγκεκριμένη στιγμή στην περιοχή. Η επίσκεψη στον άρρωστο, τον ετοιμοθάνατο και το νεκρό αποτελεί μια μεγάλη συγκέντρωση της οικογενειακής ομάδας, που ενισχύει τη συνοχή της. Το πνεύμα του νεκρού, με το οποίο ο αποθανών παραμένει ανάμεσα στους ζωντανούς, πιστεύεται ότι είναι πανταχού παρόν και γι' αυτό δεν πρέπει να το στενοχωρούν. Παρ' όλα αυτά, τα προσκυνήματα είναι η πιο ορατή πλευρά της θρησκευτικής διαφορετικότητας των Τσιγγάνων, από τους μη ανήκοντες στη φυλή. (Δ.Ντούσας, 1997)

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στο κίνημα της Πεντηκοστής των Τσιγγάνων, δηλαδή της Ευαγγελικής Εκκλησίας των Τσιγγάνων, το οποίο δημιουργήθηκε στη Γαλλία τη δεκαετία του '50 και απλώνεται ευρέως τόσο στην Ευρώπη, όσο και σε ολόκληρο τον κόσμο. Πρόκειται για ένα νέο κίνημα, το οποίο συγκεντρώνει άτομα χωρίς να λαμβάνει υπόψη του την παραδοσιακή υποδιαίρεση σε διαφοροποιημένες ομάδες και στοχεύει να τροφοδοτήσει την αντίσταση στις πιέσεις του περιβάλλοντος. Ένα θρησκευτικό κίνημα, το οποίο επιτρέπει τον αποχαρακτηρισμό, γίνεται πηγή πρωτοτυπίας και κινητήρια δύναμη μετασχηματισμών, καταφύγιο ή ανανέωση στα πλαίσια μιας θρησκείας της σωτηρίας. Παράλληλα, συνιστά διεκδίκηση, η οποία αναπτύσσεται πέρα από τους κοινωνικούς διαχωρισμούς. Η εκπαίδευση Τσιγγάνων ιεροκηρύκων ενισχύει τον εσωτερικό δυναμισμό και στις εκκλήσεις τους, ή υπό την προστασία μεγάλων «συμβάσεων», οι οπαδοί του κινήματος της Πεντηκοστής συγκεντρώνουν και συνενώνουν τις Τσιγγάνικες ομάδες κάτω από το όνομα

του Ιησού Χριστού, προτείνοντάς τους ένα νέο τρόπο ζωής, ενώ οι περιβάλλουσες κοινωνίες κοσμικοποιούνται. Σε ολόκληρη την Ευρώπη, το κίνημα αναπτύσσεται με γοργό ρυθμό, από το Ηνωμένο Βασίλειο ως τη Βουλγαρία και από την Πορτογαλία ως τη Ρωσία.

Από τη φύση της, η Ευαγγελική Τσιγγάνικη Εκκλησία κάνει τους αναγεννημένους προσήλυτους της να αισθάνονται εκλεκτός λαός και να νιώθουν μεγαλύτερη κοινωνική σύμπνοια. Η βάπτιση με κατάδυση, οι συγκινησιακοί τρόποι θρησκευτικής έκφρασης, οι αυθόρμητες μαρτυρίες και η συμμετοχή στις λατρευτικές τελετουργίες, η πίστη στην ανάγκη της σωτηρίας μέσω του Χριστού και η πραγματικότητα της Κόλασης, οι πρακτικές της οι οποίες βασίζονται στη Θεία Χάρη του Αγίου Πνεύματος - επίθεση χεριών και ομιλία γλωσσών - όλα μαζί συνδυάζονται για να δημιουργήσουν μια «θρησκεία καρδιάς». Ταυτόχρονα, η προσέγγιση των Γραφών δίνει βαρύνουσα σημασία στη μόρφωση και στην εκπαίδευση. Τέλος, οι ιδανικοί κανόνες απαγορεύουν τη χρήση αλκοόλ, καπνού και ναρκωτικών, καθώς επίσης τα τυχερά παιχνίδια, την απάτη, το ψέμα και την κλοπή.

2.3. ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Μέσα από το πέρασμα των αιώνων και τη διαρκή συνύπαρξη των τσιγγάνικων φυλών με τους άλλους λαούς, οι πρώτοι οδηγήθηκαν στην υιοθέτηση αρκετών εθίμων των χριστιανών και των μουσουλμάνων της Ευρώπης. Εκτός όμως από τους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους ένα μέρος των τσιγγάνων είναι άθεοι και άθρησκοι παγανιστές, ανεξάρτητα από το αν το διακηρύσσουν ή όχι.

Έτσι, το πλέγμα του συνόλου σχεδόν των εθίμων και τελετουργιών των τσιγγάνικων δρώμενων και το σύνολο του προφορικού και εν πολλοίς μη καταγεγραμμένου πολιτισμού τους έχει δημιουργηθεί με βάση τις θρησκευτικές τους δοξασίες και τις προφορικές παραδόσεις τους περί

υπαγωγής? και προέλευσης, καθώς και με βάση τα χρόνια και τη χώρα εκκίνησης της τελευταίας τους μετανάστευσης, μετακίνησης ή διωγμού,

Στη συνέχεια, επιχειρείται μια απόπειρα όσο το δυνατόν αναλυτικότερης παρουσίασης ορισμένων από τα έθιμα, τις προλήψεις και τις δοξασίες των φυλών των Τσιγγάνων. (Γ. Έξαρχος, 1996)

2.3.1 ΓΑΜΟΣ

Ένα από τα χαρακτηριστικότερα και πλέον γνωστά έθιμα των Τσιγγάνων είναι ο γάμος, ο οποίος συνδέεται με μια σειρά παραδόσεων. Αρχικά, ο τσιγγάνος προκειμένου να γίνει δεκτός από την οικογένεια της νύφης και να του δοθεί η άδεια για να την παντρευτεί, οφείλει να δώσει ένα πολύ μεγάλο ποσό χρημάτων στον πατέρα της κόρης που αγαπάει. Όμως δεν πρέπει να παρερμηνευτεί η παράδοση αυτή, καθώς δεν πρόκειται για αγοραπωλησία με την εμπορική έννοια του όρου. Με τα χρήματα αυτά, ο γαμπρός εξαγοράζει το γάλα της μάνας, που γέννησε και γαλούχησε την κόρη και υποψήφια σύζυγο. Όσο πιο προκομμένη είναι η κόρη τόσο περισσότερο ανεβαίνει το αντίστοιχο ποσό.

Στη συνέχεια, οι δύο νέοι αρραβωνιάζονται. Ο αρραβώνας κρατάει συνήθως ένα με δύο χρόνια χωρίς, ωστόσο, να συνάπτουν σεξουαλικές ή ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ τους. Ο γαμπρός θεωρείται υποχρεωμένος κατά τη διάρκεια του αρραβώνα να δωρίζει στην αρραβωνιαστικιά του διάφορα αντικείμενα, όπως δαχτυλίδια, φουστάνια, φλουριά κ.ά.

Την ημέρα της παραμονής του γάμου εκτυλίσσονται διάφορα δρώμενα που έχουν τελετουργικό χαρακτήρα όπως γλέντια και φαγοπότια. Υπάρχει άφθονο κρασί και ρακί και όλοι οι καλεσμένοι χορεύουν. Κυρίαρχος χορός για τις γυναίκες είναι το τσιφτετέλι.

Ημέρα του γάμου ορίζεται η Κυριακή. Παλαιότερα ο γάμος γινόταν καθημερινή, αφού δε χρειαζόταν οι μελλονύμφοι να βρίσκονται σε εκκλησία

για το μυστήριο. Οι γονείς όριζαν την ημέρα του γάμου. Τα δύο σόγια συναντιόνταν και γλεντούσαν μαζί. Κατά τη διάρκεια του γλεντιού, το λευκό σεντόνι, το οποίο προορίζεται να στρωθεί στη νυφική παστάδα, περιφέρεται και επιδεικνύεται πρώτα στο σόι του γαμπρού και μετά στις νύφης, προκειμένου όλοι να διαπιστώσουν ότι είναι καθαρό. Οι νεόνυμφοι αποσύρονται και επιστρέφοντας οφείλουν να επιδείξουν πανηγυρικά στους καλεσμένους το σεντόνι, το οποίο αποτελεί απόδειξη της εντιμότητας και της αγνότητας της νύφης. Η μάνα του γαμπρού χορεύει με το σεντόνι για να γιορτάσει την είσοδο της τίμιας νύφης στην οικογένειά της.

Αν και ο παραδοσιακός γάμος, όπως αυτός περιγράφηκε παραπάνω, πραγματοποιείται ακόμη σε πολλές περιπτώσεις σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει. Την ημέρα του γάμου γλεντούν πριν τα στέφανα, αλλά το μεγάλο γλέντι, στο οποίο συμμετέχουν και οι καλεσμένοι, γίνεται μετά τα στέφανα

Μετά το γάμο, στο σπίτι της νύφης γλεντάει η οικογένεια της με όλο το σόι χωρίς την ίδια, η οποία καίρεται το γεγονός του γάμου της στο σπίτι του άντρα της και των συγγενών του, οι οποίοι γλεντούν, πίνουν και χορεύουν, ενώ η γύφτικη ορχήστρα παίζει ακατάπαυστα δικά τους τραγούδια.

Τα «κεράσματα», δηλαδή τα δώρα, τόσο από το σόι του γαμπρού, όσο και από της νύφης, είναι πάντα ανάλογα με την οικονομική κατάσταση τόσο των προσκεκλημένων οικογενειών, όσο και των οικογενειών των νεόνυμφων. Συνήθως, πρόκειται για μεγάλα χρηματικά ποσά και φλουριά, τα οποία προσφέρονται στο νέο ζευγάρι, από κάθε οικογένεια καλεσμένων. Οι κουμπαριές γίνονται ανάμεσα σε ανθρώπους που σέβονται και εκτιμούν ο ένας τον άλλο.

Οι Τσιγγάνοι παντρεύονται σχεδόν έφηβοι ή στην παιδική ηλικία και δημιουργούν οικογένειες με πέντε, έξι ή και περισσότερα παιδιά. Συνήθως, οι γάμοι τους είναι ενδοφυλετικοί και σπανίως πραγματοποιούνται μεταξύ Τσιγγάνων και μη Τσιγγάνων. (Γ.Έξαρχος,1996)

2.3.2 ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ

Το θέμα της εγκυμοσύνης συνδέεται με μια σειρά από παραδόσεις. Θεωρείται προσωπικό «μυστικό» και η γύφτισσα δεν πρέπει να μιλήσει σε κανένα γι' αυτό το γεγονός μέχρι τη στιγμή του τοκετού. Ο λόγος αυτής της μυστικότητας συνδέεται με διάφορες δεισιδαιμονίες. Πιστεύεται ότι αν αποκαλυφθεί η εγκυμοσύνη, υπάρχει η πιθανότητα να ματιαστεί το έμβρυο από κακό μάτι και να γεννηθεί νεκρό. Ακόμη, υπάρχει ο φόβος να κάνουν μάγια στο παιδί και έτσι, αν δε γεννηθεί πεθαμένο, να είναι «κακοχρονισμένο» για την υπόλοιπη ζωή του.

Η εγκυμονούσα είναι υποχρεωμένη να συνεχίζει να βοηθάει τον άντρα στις δουλειές, όπως το καλαθοπλέξιμο, το γάνωμα, το φυσερό, τα κόσκινα, την εμπορία των προϊόντων, που παράγουν κ.ο.κ. Στη διάρκεια της εγκυμοσύνης η γύφτισσα δε φροντίζει τον εαυτό της ιδιαίτερα για να μην αποκαλυφθεί το μυστικό της.

Κατά την ώρα του τοκετού, δίπλα της, βρίσκονται μόνο γυναίκες ομόφυλες. Τη βοηθούν στο αφαλοδέσιμο του μωρού, στις άλλες δουλειές του σπιτιού και την ταΐζουν «τσιόρμπα», δηλαδή σούπα για να κατεβάσει γάλα. Η μάνα μετά την πρώτη εβδομάδα της λοχείας της, που την περνάει σε ανάπαυλα, ξαναμπαίνει στις δουλειές της κούδας και του σιναφιού της.

Στο παιδί, που γεννιέται, δίδεται αμέσως όνομα στη γλώσσα της φυλής. Αν οι γονείς είναι μωαμεθανικού θρησκευματος δίνουν στο μωρό μουσουλμανικό όνομα, που συνοδεύεται και από χριστιανικό, χωρίς να χρειάζεται τελετουργία ονοματοθεσίας, είτε περιτομή, είτε βάπτισμα. Αν οι γονείς είναι χριστιανικού θρησκευματος, δίνουν στο μωρό ελληνοχριστιανικό όνομα, που συνοδεύεται απαραίτητως και από όνομα στη γλώσσα τους. (Γ. Έξαρχος, 1996)

2.3.3 ΓΙΟΡΤΕΣ ΜΠΟΥΡΑΝΙ - ΠΕΡΠΕΖΟΥΝΑ - ΛΑΖΑΡΙΝΑ

Οι γιορτές κατέχουν σημαντική θέση στον πολιτισμό των Τσιγγάνων. Πολλές γιορτάζονται από όλες τις φυλές και αποτελούν ένα συνδεδετικό κρίκο μεταξύ των ομάδων ή ακόμη και ένα κοινό σημείο συνάντησής τους. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στις σημαντικότερες από αυτές.

Μια από τις πιο διαδεδομένες γιορτές είναι η επονομαζόμενη «Μπουρανί», η οποία θυμίζει τις Διονυσιακές αρχαίες γιορτές. Το «Μπουρανί» τελείται την τελευταία Κυριακή των Αποκριών ή την Καθαρά Δευτέρα και αποτελεί καθαρά οργιαστική εορτή. Λεπτομέρειες αυτής δεν είναι δυνατό να δοθούν, παρ' όλα αυτά είναι αξιοσημείωτο το λέγειν «άρρητα αθέμιτα» και το «φαλλοφορέιν», που αποτελούν τις χαρακτηριστικότερες λεπτομέρειες της Βακχικής αυτής γιορτής. Ως έθιμο, συναντάται στα αρμάνικα χωριά καθώς και στις κωμοπόλεις και πόλεις, όπου υπάρχει σημαντική παρουσία του αρμάνικου πληθυσμού τόσο στη Θεσσαλία όσο και στη Μακεδονία. Στην αρμανική γλώσσα «Μπουρανί» σημαίνει φαγητό με αλάδωτες τσουκνίδες το οποίο μαγειρευόταν, κυρίως στο παρελθόν, πολλές φορές το χρόνο στις νηστίσιμες γιορτές.

Σημαντικό έθιμο για τις φυλές των Τσιγγάνων είναι η «Περπερούνα». Η γιορτή αυτή δεν πραγματοποιείται σε κάποια συγκεκριμένη ημερομηνία, αλλά γίνεται μόνο σε περιόδους ανομβρίας. Το τραγούδι της «Περπερούνας» το τραγουδούσαν ενήλικοι άντρες και έντυναν για Περπερούνα τον ψηλότερο άντρα της παρέας τους. Ουσιαστικά, πρόκειται για ένα τραγούδι κατά το οποίο πραγματοποιούνται επικλήσεις για την αύξηση των σιτηρών, των καρπών και των αγαθών αλλά, ταυτόχρονα, περιέχει και αιχμές κατά της τοπικής αρχής. Ο λόγος ήταν ότι, όπως η ανομβρία τους στερούσε αγαθά, έτσι και η τοπική πολιτική και στρατιωτική αρχή τους αφαιρούσε αγαθά, με τη μέθοδο της άδικης φορολογίας.

Το έθιμο της «Λαζαρίνας» αποδίδεται στους Τσιγγάνους, καθώς η εορτή του Λαζάρου σε πολλά μέρη της Βορείου Ελλάδος τελείται από αυτούς. Στην αρμανική γλώσσα Λαζαρίνα σημαίνει η μικρή γυφτοπούλα, η οποία ντυμένη με πολύχρωμα κλαρωτά φουστάνια και στολισμένη με άνθη πηγαίνει από σπίτι σε σπίτι, στις γειτονιές χωριών και κωμοπόλεις, τις ημέρες του Μαρτίου και του Απριλίου και την ημέρα του Λαζάρου τραγουδώντας το σχετικό τραγούδι και χορεύοντας.

Τέλος, εξίσου σημαντική είναι η γιορτή της Άνοιξης. Η προέλευσή της φαίνεται να είναι ελληνική. Γιορτάζεται από τις 23 Απρίλη μέχρι την 1^η του Μάη και αποτελεί κοινό πολιτιστικό στοιχείο όλων των φυλών σε ολόκληρη την Ευρώπη. (Γ. Έξαρχος, 1996)

2.4 ΤΕΧΝΕΣ

Μελετώντας τις τέχνες των Τσιγγάνων, αξίζει να παραθέσουμε την άποψη του Ζαν-Πιερ-Λιεζουά, ο οποίος υποστηρίζει ότι η τσιγγάνικη τέχνη συνιστά πάνω απ' όλα τέχνη ζωής, γεγονός που σημαίνει ότι δεν αποτελεί μόνο απεικόνιση ενός τρόπου ζωής, αλλά είναι ο ίδιος ο τρόπος ζωής, που περισσότερο τον βιώνουν παρά τον σκέφτονται και τον επεξεργάζονται. Πρόκειται για μια τέχνη καθημερινή, που βρίσκεται σε κάθε πράγμα και αφορά κάθε αντικείμενο, πρόσωπο ή συνθήκη, που δεν μπορεί να διαχωριστεί από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό του περιεχόμενο. Είναι η τέχνη του να εμπορεύεσαι, να οδηγείς, η τέχνη της μουσικής και του χορού, του λόγου, των κοινωνικών σχέσεων και της γιορτής. Αυτή η τέχνη είναι διαρκής και παγκόσμια, ενώ οι ευκαιρίες προσέγγισης που δίνονται, κυρίως κατά την οργάνωση θεαμάτων, απέδειξαν ότι υπάρχουν στενές σχέσεις και συσχετίσεις ανάμεσα σε κάθε είδος τέχνης. Για παράδειγμα, το τσιγγάνικο ανδαλουσιανό φλαμένγκο και το Kathak της Βόρειας Ινδίας τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο και από πλευράς μορφής παρουσιάζουν εμφανείς ομοιότητες.

Δύο κυρίως χαρακτηριστικά προσδιορίζουν τους Τσιγγάνους. Αφενός η μουσική τους, που προέρχεται και πηγάζει από τους ίδιους και αφετέρου η απόρριψη, της οποίας γίνονται αποδέκτες και προέρχεται από τον κοινωνικό περίγυρο.

Η τέχνη πιθανόν να ξεγελά και να παραπλανά αυτόν που πιστεύει ότι μέσα από αυτή γνωρίζει τους Τσιγγάνους, καθώς, ως επάγγελμα είναι ταυτόχρονα ξεχωριστή και συνηθισμένη, γεγονός που της προσδίδει σε μεγάλο βαθμό διφορούμενη σημασία. Ξεχωριστή στο μέτρο που δεν αποτελεί παρά ένα μέρος μόνο της καθημερινής τέχνης, το οποίο ο Τσιγγάνος δέχεται να αποκαλύψει προς τα έξω και έτσι δίνει μονάχα μια ελλιπή θεώρηση μιας πιο σύνθετης και περίπλοκης πραγματικότητας.

Η τέχνη της ζωής και η επαγγελματική τέχνη δεν ταυτίζονται ούτε στη μορφή ούτε στο περιεχόμενό τους. Η πρώτη μορφή τέχνης είναι ουσιαστική, ενώ η άλλη επιφανειακή. Η τέχνη της ζωής αποτελεί ένα συνολικό κοινωνικό φαινόμενο, σε αντίθεση με την επαγγελματική τέχνη, που στις περισσότερες των περιπτώσεων αποτελεί ένα απλό μεμονωμένο κομμάτι. Σε αυτό συντελεί το γεγονός ότι, για να γίνει αποδεκτός ο καλλιτέχνης και να καταξιωθεί επαγγελματικά, ώστε να μπορεί να επιβιώσει, αναγκάζεται να παρουσιάζει αυτό που θα γίνει αποδεκτό από το κοινό και όχι απαραίτητως αυτά, που θα τον εξέφραζαν. Εξ' άλλου, ακόμα κι αυτοί που θαυμάζουν τις διάφορες εκφράσεις της τσιγγάνικης τέχνης δεν αναρωτιούνται τόσο πολύ για την ποιότητα και το βάθος αυτού του πολιτισμού, που επιτρέπει τη δημιουργία και το δυναμισμό της.

Η τέχνη ως επάγγελμα είναι επίσης κοινότυπη, υπό την έννοια ότι δεν αποτελεί για τους Τσιγγάνους παρά προέκταση της καθημερινής τέχνης και ένα επάγγελμα σαν όλα τα άλλα, το οποίο επιτρέπει την ανεξαρτησία και το ταξίδι, ένα επάγγελμα που ασκείται συχνά, αλλά και ποικίλει μέσα από τις πολλαπλές ικανότητες αυτών που το εξασκούν.

Η τέχνη των Τσιγγάνων, λόγω των συχνών μετακινήσεών τους, πηγάζει από την περιπλάνηση και τα δημιουργήματα της είναι κυρίως άυλα, μη χειροπιαστά, συχνά εφήμερα στοιχεία, τραγούδια, χοροί, παραμύθια, μουσική, ποιήματα, ξεχασμένοι αυτοσχεδιασμοί. Ωστόσο, αναπτύχθηκαν και ορισμένα στοιχεία που έχουν σχέση με το ταξίδι, όπως αντικείμενα ελαφρά ή ευκολοκατασκευάστα, ή ακόμα εκδηλώσεις μιας τέχνης που δεν αποφέρει οικονομικό κέρδος και που αφορά τους ίδιους τους Τσιγγάνους, όπως για παράδειγμα γυναικεία ρούχα, ζωγραφική πάνω σε κάρτα και καρτοσάκια. Στη σύγχρονη εποχή, αναπτύσσονται καλλιτεχνικές δραστηριότητες, που σχετίζονται λιγότερο με συνηθισμένους παραδοσιακούς τομείς. Έτσι, πολλοί τσιγγάνοι ασχολούνται πλέον με τη ζωγραφική, τη γλυπτική, τη λογοτεχνία, συμμετέχουν σε κινηματογραφικούς ρόλους κ.τ.λ., χωρίς όμως σε καμία περίπτωση να εγκαταλείψουν τις παραδοσιακές τέχνες της φυλής τους. Επιπλέον, δεν είναι λίγοι αυτοί που έγιναν διάσημοι, σχεδόν σε όλο τον κόσμο, στους παραδοσιακούς τομείς της μουσικής, του τραγουδιού και του χορού. (βλ. πηγές διαδικτύου, βιβλιογραφία)

2.4.1 ΜΟΥΣΙΚΗ

Η προσφορά της τσιγγάνικης μουσικής είναι αδιαμφισβήτητη σε ολόκληρο τον κόσμο. Η τσιγγάνικη μουσική θεωρείται ότι δέχτηκε πολλές επιρροές από την ευρωπαϊκή μουσική και έγινε διάσημη στη Ρουμανία. Στη συνέχεια, μεταδόθηκε από τους Τσιγγάνους από την Ανατολή έως την Ουγγαρία ή τη Ρουμανία, ενώ ταυτόχρονα έγιναν συνδυασμοί ανάμεσα στις διάφορες μορφές μουσικής μιας χώρας και τις μουσικές διαφόρων χωρών. Παρά τις πολλές αναμείξεις, τρία είναι τα είδη της μουσικής αυτής που θεωρήθηκαν ως τα πιο διαδεδομένα και ξεχώρισαν. Αυτά είναι οι Ουγγαρέζικες μπάντες, οι οποίες αποτελούνται από βιολιά, το Flamenco της Ισπανίας και η τσιγγάνικη Jazz της Γαλλίας και της Γερμανίας. Μέσα από τη μουσική και το τραγούδι οι Τσιγγάνοι βρίσκουν διέξοδο στα προβλήματά τους, εκφράζουν τις ελπίδες και τα συναισθήματά τους, παραπονιούνται για την έλλειψη κατανόησης από τους «Gaié», δηλαδή τους μη Τσιγγάνους.

Ο λαός πιστεύει ότι τη μουσική την έχουν μέσα τους εκ φύσεως. Από γενιά σε γενιά, οι αρσενικοί απόγονοι μαθαίνουν να παίζουν κάποιο μουσικό όργανο και, μάλιστα, είναι στην πλειοψηφία τους αυτοδίδακτοι. Από πολύ μικρή ηλικία ακόμα, αρχίζουν την εξάσκηση με κάποιο συνήθως πνευστό όργανο, φτιαγμένο από τους ίδιους, όπως μια καλαμμένα φλογέρα, και όταν δυναμώνουν και μπορούν να φουσκώνουν καταπιάνονται με το ζουρνά. Ο ζουρνάς ή αλλιώς πίπιζα, θεωρείται εξέλιξη του αρχαίου αυλού και συχνά αναφέρεται με την ονομασία ναϊ. Οι ίδιοι χαρακτηρίζουν το όργανο αυτό ως «το μεράκι της καρδιάς τους».

Οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούν διάφορα όργανα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το βιολί, το τσέμπαλο στις ανατολικές χώρες, το κλαρίνο στα Βαλκάνια, η γκάιντα στην Σκοτία, η γκάιντα villean στην Ιρλανδία, το ακορντεόν στους λαϊκούς χορούς, η φουσαρμόνικα στα γουέστερν κτλ. Ορισμένα μάλιστα όργανα, όπως ο ζουρνάς είναι σχεδόν αποκλειστικά τσιγγάνικα. Στην ελληνική λαογραφία υπάρχουν πολλές αναφορές για τους Γύφτους -Τσιγγάνους στα μουσικούς. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία στους οργανοπαίχτες και κυρίως στη σύνθεσή τους. Σε πολλές καταγραφές αναφέρεται ο «Ταϊφάς», που αποτελείται από ένα κλαρινέτο, ένα βιολί, ένα λαούτο και ένα ντέφι. Ο προεξάρχων του «Ταϊφά» είναι αυτός που παίζει το κλαρινέτο. Σε άλλα κείμενα, δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη «ζυγιά», η οποία αποτελείται από βιολιά σαν κύρια όργανα, που μπορεί να συνοδεύονται από πίπιζα ή ζουρνάδες, και ένα τύμπανο ή νταούλι.

Οι μελωδίες τους ποικίλλουν και διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Στην Ελλάδα, οι νομάδες, οι ημινομάδες και οι Τσιγγάνοι που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές δανείζονται στοιχεία από την ελληνική μουσική και από άλλες Βαλκανικές χώρες. Οι Τσιγγάνοι που έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στις πόλεις εμπνέονται από τους ρυθμούς της Ανατολής, που τους γνώρισαν κατά τη διαμονή τους στην Τουρκία στις αρχές του αιώνα μας. Επιπλέον, ακούν ινδική μουσική, ενώ εμπνέονται από τα τσιγγάνικα τραγούδια της Γιουγκοσλαβίας. Οι στίχοι των τραγουδιών είναι δυνατό να έχουν διαφορετική προέλευση.

Η τσιγγάνικη πρωτοτυπία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ποιότητα της δημιουργικής ερμηνείας. Η διάκριση ανάμεσα στη δημιουργία και την ερμηνεία δεν έχει γι' αυτούς νόημα, διότι το έργο παραμένει πάντοτε «ανοιχτό». Η ερμηνεία αποτελεί μια νέα δημιουργία, πράγμα που είναι ιδιαίτερα αισθητό σε πολλές τσιγγάνικες δημιουργίες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Φλαμένγκο, που γεννήθηκε στην Κάτω Ανδαλουσία. (βλ. πηγές διαδικτύου, βιβλιογραφία)

2.4.2 ΧΑΛΚΟΤΕΧΝΙΑ - ΣΙΔΗΡΟΥΡΓΙΑ

Μια από τις πιο γνωστές παραδοσιακές τέχνες στις οποίες επιδόθηκαν οι Τσιγγάνοι είναι η «χαλκοτεχνία», η οποία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την επαγγελματική τους ενασχόληση. Έφτιαχναν από απλά αδιακόσμητα σκεύη μέχρι σύνθετα χαλκοτεχνήματα, ενώ η τεχνοτροπία τους ήταν ανατολίτικη.

Το κάθε χωριό έκτιζε ένα κοινοτικό σπίτι, το επονομαζόμενο «γύφτικο». Όταν ο Γύφτος δεν έμενε μόνιμα στο χωριό, ερχόταν περιστασιακά για να φτιάξει ή να διορθώσει τα γεωργικά σκεύη και τα εργαλεία, οπότε μπορούσε να εργάζεται και να μένει στη συγκεκριμένη οικεία, η οποία ήταν επίσης γνωστή ως «αργαστήριο» και «χαλκιάτικο». Τα σύνεργά του ήταν το φυσερό, η βαρεία, το σφυρί, το αμόνι, την άμπολι, η μέγγενη και η βρεχτούρα. Το σπουδαιότερο όμως απ' όλα είναι το καμίνι. Έτσι πολλές φορές τ' «αργαστήριο» το ονόμαζαν και «καμίνι».

Σήμερα, η χαλκοτεχνία σαν επαγγελματική απασχόληση ακολουθεί φθίνουσα πορεία. Η βιομηχανοποίηση, η αστικοποίηση και η μηχανοκίνηση της σύγχρονης κοινωνίας, οδήγησαν σταδιακά στην εξάλειψη όλων σχεδόν των παραδοσιακών τεχνών. Οι Τσιγγάνοι, πλέον, αναγκάστηκαν να καταφύγουν αποκλειστικά στο εμπόριο για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Εύλογο μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι κανένας Τσιγγάνος δεν ενδιαφέρεται να μάθει την τέχνη της χαλκοτεχνίας ή σιδηρουργίας, καθώς τα προϊόντα αυτά δεν

είναι εμπορικά συναγωνίσημα. Τα ελάχιστα από αυτά, που φτιάχνονται ακόμη, πωλούνται κυρίως ως διακοσμητικά σε τουριστικά μαγαζιά.

(βλ. πηγές διαδικτύου, βιβλιογραφία)

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Οι Τσιγγάνοι είναι ένας λαός με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συνήθειες. Ο νομαδικός ή ημινομαδικός τρόπος ζωής τους, ο πλούσιος σε παραδόσεις πολιτισμός τους, καθώς και η διαφοροποίησή τους από το κοινωνικό σύστημα, μέσα στο οποίο διαμένουν, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας δικής τους κοινωνίας, που φαίνεται συχνά παράξενη στον εξωτερικό παρατηρητή. Η μελέτη αυτού του κοινωνικού μορφώματος απασχόλησε πολλούς ερευνητές, τα πορίσματα των οποίων παρουσιάζονται στη συνέχεια.

3.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Η κοινωνία των Τσιγγάνων είναι οργανωμένη υπό την μορφή της ομάδας. Τα μέλη της ανήκουν σε μια κλειστή και στενά συσπειρωμένη ομάδα, μέσα στην οποία καλούνται να επιτελέσουν κάθε ατομική και συλλογική δραστηριότητα.

Η αναψυχή, οι αργίες, η ξεκούραση, το παιχνίδι των παιδιών, καθώς και κάποιες δουλειές για το νοικοκυριό, όπως το πλύσιμο των ρούχων, αλλά και άλλες εργασίες επαγγελματικού χαρακτήρα, είναι όλες τελικά λειτουργίες μιας ομαδικής ζωής. Ακόμα και η έξοδος από τον καταυλισμό για μια επίσκεψη στην πόλη γίνεται ομαδικά, οποιοσδήποτε κι αν είναι ο λόγος.

Η επαγγελματική ενασχόληση των Τσιγγάνων δε διαφέρει στη μορφή του από την υπόλοιπη ζωή τους. Τα περισσότερα επαγγέλματα ασκούνται ομαδικά και δεν υπάρχει καμία διαφοροποίηση ανάμεσα σε αυτά που ασκούνται μέσα στον καταυλισμό τους και σε εκείνα που ασκούνται μέσα

στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Τα επαγγέλματά τους είναι ίδια και κανείς δεν τα ασκεί μόνος του.

Βέβαια, στις περισσότερες των περιπτώσεων, οι Τσιγγάνοι εργάζονται εκτός του τόπου εγκατάστασης της ομάδας τους, όπου δηλαδή υπάρχει εποχιακή απασχόληση στον τρύγο, στο μάζεμα σταφυλιών κ.ο.κ.. Σε αυτές τις περιστάσεις, έχει παρατηρηθεί η συσπείρωσή τους σε μικρές ή μεγαλύτερες ομάδες, ώστε και πάλι να εργαστούν όλοι μαζί υπό την επίβλεψη ενός «πελάτη», όπως οι ίδιοι συνηθίζουν να αποκαλούν τον εργοδότη τους.

Εκτός από την εργασία, οι Τσιγγάνοι μαθαίνουν από πολύ μικροί να μην κυκλοφορούν μόνοι τους. Βέβαια, σήμερα, η μετακίνηση των οικογενειών με τα ανοιχτά ημιφορτηγά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ομαδική και ταυτόχρονη, καθώς πλέον δε μετακινούνται ταυτόχρονα όλες οι οικογένειες της κάθε ομάδας. Ωστόσο, το γεγονός αυτό το οποίο παρατηρείται αποκλειστικά για πρακτικούς και βιοποριστικούς λόγους, μπορεί να θεωρηθεί απλά η εξαίρεση ενός κατά τα άλλα ομαδικού τρόπου ζωής. Η προσωπικότητά των Τσιγγάνων δομείται μέσα στη συλλογικότητα και τις κοινωνικές σχέσεις. Τα κριτήρια που αποκτούν είναι περισσότερο συλλογικά, οικογενειακά, παρά ατομικά.

Ο ομαδικός τρόπος ζωής σημαίνει ότι το κάθε άτομο εξαρτάται από το σύνολο, αλλά δε θα πρέπει παραληφθεί το ότι είναι, ταυτόχρονα, ανεξάρτητο σε σχέση με αυτό. Παρά το γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι δεν παραμένουν ποτέ μόνοι τους, υπάγονται πάντα στην ομάδα και αντλούν τη δυνατότητα άμυνας μέσα από αυτή, τα μέλη δε χάνουν ποτέ την αίσθηση της αυθυπαρξίας τους. Σε περιπτώσεις κινδύνου ή οποιουδήποτε προβλήματος, όλη η κοινότητα συσπειρώνεται γύρω από το μεμονωμένο άτομο. Έτσι τα μέλη έχουν συνείδηση της συλλογικής ταυτότητας, δηλαδή συνείδηση ότι αποτελούν ένα ιδιαίτερο σύνολο, ξεχωριστό και διαφορετικό από τα άλλα, αλλά ταυτόχρονα και αίσθηση της αυθυπαρξίας τους.

Η κοινωνική συνοχή ερμηνεύεται με τη συνείδηση του «εγώ» μαζί με τους

«άλλους», στο πλαίσιο της κοινότητας, της φάρας ή της κοινωνίας. Πολλές φορές η ζωή παίρνει τη μορφή της σύγκλισης ή της αντιπαράθεσης, αλλά αυτό δεν είναι επαρκές για να κλονίσει ή διαλύσει τη συνοχή της ομάδας, η οποία στηρίζεται σε κοινωνικές αξίες, όπως η αλληλεγγύη, η αμοιβαιότητα, η συνεργασία, η συμπαράσταση. Οι αξίες αυτές, όχι μόνο είναι υπεύθυνες για τη συλλογικότητα της ομάδας, αλλά επιπλέον είναι εμφανείς σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας των μελών, μια διαρκής δέσμευση από τη γέννηση ως το θάνατό τους.

Γιορτάζουν όλοι μαζί τα ευχάριστα γεγονότα, τους γάμους, τα αρραβωνιάσματα και παραμένουν ενωμένοι στα δυσάρεστα, στις οικονομικές δυσκολίες, στις αρρώστιες και στο θάνατο. Πραγματοποιούν ακόμη και μακρινά ταξίδια για να συμπαρασταθούν σε κάποιο μέλος της οικογενείας τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν καταγεγραμμένες περιπτώσεις, κατά τις οποίες οικογένειες φεύγουν από τη Θήβα με σκοπό να συνοδεύσουν κάποιο συγγενή τους σε νοσοκομείο της Αθήνας, όταν η κατάστασή του είναι σοβαρή. Δεν αφήνουν κανέναν μόνο του. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι όταν αναφερόμαστε στο να μείνει κάποιος μόνος του, εννοείται μόνο με τους συγγενείς της συζυγικής οικογενείας του. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις που ο συντονισμός των οικογενειών προκειμένου να μετακινηθούν δεν είναι έγκαιρος, ο ασθενής πεθαίνει. Παρόλα αυτά το γεγονός του θανάτου του λόγω της καθυστέρησης των υπολοίπων, δεν είναι καταδικαστέο, αφού πέθανε στο πλάι τους και δεν τον εγκατέλειψαν ποτέ.

Ο βαθμός της συνοχής τους φαίνεται τόσο από την καθημερινότητά τους, όσο και μέσα από παραδοσιακές πράξεις «αδελφοποίησης». Στα άγρια μεθύσια τους οι Σελαΐτες φθάνουν ως το χαρακίρι, ενώνουν το αίμα τους, το αίμα με το κρασί και δίνουν όρκους συμπαράστασης και αλληλοβοήθειας. Υμνούν την ομάδα τους και θυμούνται το πρόσφατο και το πιο παλιό παρελθόν, ώστε η συλλογική τους μνήμη να μείνει αναλλοίωτη.

Η ενεργός συνείδηση του «εγώ μαζί με τους άλλους», που εκδηλώνεται ως

ταυτότητα, αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνικής συνοχής η οποία είναι τόσο ισχυρή, ώστε η υπευθυνότητα μιας ατομικής πράξης να υπολογίζεται ως συλλογική. Έτσι οποιαδήποτε πράξη, είτε καλή είτε κακή, ευνοεί ή στιγματίζει αντίστοιχα όλο το σόι ή τη φάρα.

Στα πλαίσια της ομάδας, οι καβγάδες μεταξύ των μελών σίγουρα δεν είναι ένα καθημερινό φαινόμενο, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερος σπάνιο. Ενίοτε καταλήγουν σε σύσφιξη των κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με τις διηγήσεις των ίδιων των Τσιγγάνων, σε αρκετές περιπτώσεις, το τέλος μιας διένεξης επισφραγίζεται με ένα γάμο ή έναν αρραβώνα, ο οποίος οδηγεί στο μόνοιασμα των δύο οικογενειών. Γενικότερα, δε θεωρείται σωστό να επικρατεί και να διαρκεί μια αντίθεση ή ακόμη και να χαλαρώνουν οι δεσμοί ανάμεσα στις ομάδες. Αν διαπιστωθεί κάτι τέτοιο, ο γάμος δύο μελών θεωρείται κατά κάποιο τρόπο επιβεβλημένος. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η ενδυνάμωσή τους, μέσα από την ανάπτυξη της αμοιβαίας βοήθειας και της συμπαράστασης. Ουσιαστικά, ο γάμος στις περιπτώσεις αυτές συνιστά όρκο αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα στις οικογένειες, ώστε όχι μόνο να διατηρηθεί η κοινωνική δομή, αλλά ταυτόχρονα να αναπτυχθεί η ομάδα με νέα μέλη και ισχυρότερους δεσμούς.

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι κάθε ομάδα ζει αποκλειστικά μόνη της, δομώντας τη δική της κοινωνική συνοχή μέσα από τους αυτοπροσδιορισμούς και ετεροπροσδιορισμούς. Ο κώδικας της κοινωνικής συνοχής βασίζεται, σε πρώτο επίπεδο, στην αρχή του διαχωρισμού των Τσιγγάνων από τους μη-Τσιγγάνους και, σε δεύτερο επίπεδο, μεταξύ των διαφορετικών τσιγγάνικων ομάδων. Συχνά, αυτή τη μεταξύ τους διαφοροποίηση τη δηλώνουν αμέσως και πολύ ανοιχτά προς τους μη-Τσιγγάνους, κυρίως όταν επιδιώκουν να αποφύγουν κάτι, όπως για παράδειγμα μια δρομολογημένη από τους μη-Τσιγγάνους συμβίωση διαφορετικών ομάδων στον ίδιο τόπο. Μάλιστα, σε αυτές τις περιπτώσεις, έχει παρατηρηθεί η μία ομάδα να περιγράφει την άλλη με τους χειρότερους χαρακτηρισμούς κατηγορώντας τους ότι κλέβουν, δημιουργούν φασαρίες κ.ο.κ. Πιστεύουν πως περιγράφοντάς τους έτσι, σύμφωνα με τους κώδικες ηθικής της περιρρέουσας κοινωνίας, θα

αποφύγουν αυτό που για την κοινωνική τους δομή δεν είναι συμβατό και ευνόητο από τους μη Τσιγγάνους, όπως η «συμβίωση» με μη-συγγενείς ομάδες. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.1.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Η κοινωνία των Τσιγγάνων αποτελείται από πολλά «μέρη» και μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολυμερής. Η έννοια «πολυμερής κοινωνία» καθιερώθηκε από τον Ε. Durkheim και χαρακτηρίζει τις κοινωνίες, που συντίθενται από επιμέρους κοινωνικά σύνολα ή τμήματα ή μέρη, όπως είναι οι οικογένειες, τα γένη και οι φυλές.

Πιο συγκεκριμένα, οι ομάδες των Τσιγγάνων, ανεξαρτήτως της περιοχής ή της χώρας που διαμένουν, έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, αλλά, όπως είναι φυσικό, και αρκετές διαφοροποιήσεις. Οι τελευταίες προκαλούνται τόσο από τις επιμέρους ετερότητες, όσο και από τη διαφορετική πορεία που ακολούθησε η κάθε μία από αυτές τοπικά και χρονικά.

Οι ομοιότητες που εντοπίζονται αφορούν κυρίως δομικά χαρακτηριστικά, όπως η κοινή κοινωνική δομή και η κοινή δομή και οργάνωση του χώρου, που λειτουργούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Αξίζει να επισημανθεί ότι τα κοινά χαρακτηριστικά δε συντονίζονται από κάποια κοινή διοίκηση ή κεντρική εξουσία ούτε έχουν προσυμφωνηθεί ή οριστεί από κάποιο εθιμικό δίκαιο. Συνθέτουν ωστόσο μια κοινωνία, αφού αποτελούν ένα καθολικό, αυτοτελές και οργανωμένο σύνολο ανθρώπων, που έχει ιδιαίτερη ταυτότητα, ιστορική συνέχεια και συγκεκριμένη διάρθρωση.

Μετά από προσεκτική παρατήρηση, μπορούν να εντοπιστούν οι διάφορες ομάδες, οι οποίες αποτελούν την κοινωνική διάρθρωση της ομάδας των Τσιγγάνων, όπως αυτές ορίζονται στην συνέχεια.

- «Σόι» είναι μια ομάδα που σχηματίζεται από συγγενή μεταξύ τους άτομα, που τους ενώνει το πατρώνυμο ενός κοινού προγόνου, ο οποίος συνήθως είναι άνδρας. Το «σόι» ορίζεται ως το σύνολο συζυγικών οικογενειών, που συνυπάρχουν σε μια μεγαλύτερη ενότητα διά μέσου της σχέσης γονιών και παιδιών. Ένας τέτοιος συνδυασμός παράγει ενότητα τριών ή τεσσάρων γενεών στον ίδιο χώρο κατοικίας.
- Η «Φάρα» ενώνει το σύνολο των σογιών, που έζησαν μαζί σε μια χώρα αρκετό χρόνο και έχουν δημιουργήσει, έστω και μακρινούς, συγγενικούς δεσμούς. Η «φάρα» πολλές φορές συναντάται και ως «clan», «víca» στη γλώσσα Romani και «ψάρα» στα Romani των Τσιγγάνων που ζουν στην Ελλάδα. Η Ε.Καραθανάση (2000)επισημαίνει ότι η έννοια «φάρα» δηλώνει κοινωνικά σύνολα που τα μέλη τους συνδέονται με δεσμούς μονογραμμικής καταγωγής. Από την άλλη, καθορίζει το «clan», με μια πιο πλατιά έννοια, ως την ομάδα ατόμων οι οποίοι θεωρούνται απόγονοι ενός προγόνου, ανεξάρτητα αν είναι μονογραμμικής ή διπλογραμμικής καταγωγής και επομένως συγγενείς μεταξύ τους.
- «Υποομάδες» ονομάζονται οι ομάδες που έχουν ιδιαίτερους κοινωνικούς και πολιτιστικούς δεσμούς μεταξύ τους, ικανούς να τους διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες υποομάδες.
- Τέλος «ομάδα» ορίζεται το σύνολο στο οποίο ανήκουν οι υποομάδες με τις μεγάλες φάρες και τις εκτεταμένες οικογένειες. Παράδειγμα μιας τέτοια ομάδας μπορούν να αποτελέσουν οι Ρομ, οι οποίοι σύμφωνα με τους εθνολόγους μπορούν να διασπαστούν σε τρεις υποομάδες, τους Kalderas, τους Sinti και τους Manus.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι στην παραπάνω γενική ταξινόμηση, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και η «κοινότητα» ή «κουμπανία», όπως αναφέρεται στην ξένη βιβλιογραφία. Πρόκειται για μια βασική υποδιαίρεση του σογιού, η οποία αποτελείται από την κοινωνική

μονάδα όλης της κοινωνίας, μεγέθους συνήθως 15 έως 25 οικογενειών, οι οποίες ζουν και μετακινούνται συνεχώς μαζί και συγκροτούν ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς.

Ως συμπέρασμα, η κοινωνική οργάνωση της πολυμερούς κοινωνίας στηρίζεται βασικά, αφενός σε ένα συνεχή επιμερισμό σε διαφορετικά «μέρη» και αφετέρου στη συγγένεια, η οποία στην πραγματικότητα διατρέπει την κοινωνία σε όλη την διάρθρωσή της, καθιστώντας τα «μέρη» συγγενή ή μη-συγγενή και ενώνοντας με τον τρόπο αυτό τις ομάδες σε μια φάρα και τις οικογένειες σε κοινότητα. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.1.2 Η ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ, ΣΥΝΕΚΤΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Η συγγένεια αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δομής της οργανωμένης κοινωνικής ζωής. Είναι ο κοινωνικός θεσμός, ο οποίος συνδέει τα μέλη περισσότερων οικογενειών, που συνήθως έχουν κοινή καταγωγή ή συνδέει μέλη με το γάμο, ο οποίος με τη σειρά του οργανώνει τη συλλογική ζωή μέσα από τη βιολογική αναπαραγωγή.

Οι σχέσεις της συγγένειας στηρίζουν ουσιαστικά όλη την κοινωνική ζωή των Τσιγγάνων. Η κοινότητα απαρτίζεται αποκλειστικά από συγγενείς οικογένειες, ενώ οι υπόλοιπες αποκλείονται από αυτή. Η συγγένεια, λοιπόν, ορίζει τη δυνατότητα ύπαρξης ή όχι κοινωνικών σχέσεων, αποτελώντας ταυτόχρονα τη βάση της ενότητας των επιμέρους μερών. Έτσι, για τις φυλές των Τσιγγάνων οι κοινωνικές σχέσεις ταυτίζονται με τις συγγενικές.

Η απουσία συγγενικών δεσμών διαμορφώνει το πλαίσιο της αντιπαράθεσης και της αντιπαλότητας μεταξύ των υπολοίπων μερών, που από κοινού με τα συγγενή μέρη δημιουργούν τον κοινωνικό ιστό και συγκροτούν την κοινωνία ως αυτοτελές, καθολικό και οργανωμένο σύνολο ανθρώπων με τη δική του ταυτότητα και συνέχεια στο χρόνο. Η τσιγγάνικη κοινωνία ως πολυμερής στηρίζεται στο δισυπόστατο της ενότητας και της αντιπαράθεσης, στη μη-ομοιομορφοποίηση και μη-ομογενοποίηση, στη

διαφοροποίηση μεταξύ των διαφορετικών μερών.

Στις περιπτώσεις μελέτης κοινωνιών χωρίς σταθερές τάξεις, όπως των Τσιγγάνων, οι σταθερές σχέσεις μεταξύ θέσεων, ρόλων ή θεσμών δίνουν την αίσθηση ότι το κοινωνικό σύνολο συνθέτει ένα ενιαίο σύστημα. Επομένως, στην τσιγγάνικη κοινωνία, η συγγένεια αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δομής και η οικογένεια, κατ' επέκταση, το κύτταρο της κοινωνικής οργάνωσης. Μονάδα της κοινότητας συνιστά η συζυγική οικογένεια. Η τυπική οικογένεια αποτελείται από τους γονείς και τέσσερα έως έξι παιδιά, συνήθως. Ο αριθμός των μελών αλλάζει από φυλή σε φυλή ή ακόμη κι από γενιά σε γενιά. Έτσι, στους Σελαΐτες ο μέσος όρος των μελών των απογεγραμμένων οικογενειών είναι 6,4 ενώ παρατηρείται μείωση στη δεύτερη γενιά. Στις προηγούμενες, μια τυπική οικογένεια αποτελείται κατά κανόνα από 8 μέλη, όπως ισχύει μέχρι σήμερα στα Μπατσώρια.

Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η οικογένεια αποτελεί τη μονάδα της κοινωνικοποίησης. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των Τσιγγάνων, οι οποίοι μετακινούνται συνεχώς δεν έχουν σταθερό τόπο διαμονής και συγκεκριμένο επάγγελμα, η οικογένεια αποτελεί ένα στοιχείο σταθερότητας, τη βάση της ενότητας των μελών της στις ευκολίες και δυσκολίες της ζωής, ως το θάνατο. Η συζυγική οικογένεια, δηλαδή η στοιχειώδης ή πυρηνική, αποτελείται από τους γονείς και τους απογόνους τους, οι οποίοι δεν έχουν ακόμα δημιουργήσει δική τους οικογένεια και πιθανόν τους γονείς του συζύγου, οι οποίοι συνήθως μένουν με το μεγαλύτερο γιο τους και βασίζεται στη μόνιμη και νόμιμη γενετήσια ένωση των δύο συζύγων που διαμένουν με τα παιδιά τους. Αποτελεί ένα θεσμό που, μαζί με τη συγγένεια, εξασφαλίζει τη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Επομένως οι συζυγικές οικογένειες, συγκροτούν την κοινότητα, προερχόμενες από το ίδιο, ή διαφορετικά σόγια, και σε κάθε περίπτωση συνδέονται με δεσμούς συγγένειας.

Μέσα στα πλαίσια της συζυγικής οικογένειας, τα μέλη και των δύο ομάδων

μοιράζονται σαφείς και ρητά κατανεμημένους ρόλους. Οι σύζυγοι έχουν διαφορετικούς αλλά συμπληρωματικούς ρόλους. Η εξουσία της λήψης των αποφάσεων ανήκει στο σύζυγο ο οποίος διατηρεί όλες τις κοινωνικές σχέσεις και τους κοινωνικούς δεσμούς ενώ η παρουσία του αναδεικνύει το κύρος της οικογένειάς του. Αν ο άνδρας είναι αυτός που προκαθορίζει την τύχη της οικογένειας, η γυναίκα είναι εκείνη που τη διαχειρίζεται. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών αποτελεί δική της αρμοδιότητα. Αυτή αναπαράγει την παράδοση, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να επιφέρει αλλαγές σε αυτή. Η γυναίκα διαχειρίζεται με μια σχετική ανεξαρτησία όλα τα θέματα τα οποία σχετίζονται με το νοικοκυριό, αλλά αν θεωρηθεί απαραίτητο, συμμετέχει ενεργά στην οικονομική επιβίωση της οικογένειας. Επιπλέον, η γυναίκα συντείνει στη βιολογική, αλλά και κοινωνική αναπαραγωγή μέσα από την ενεργό της στάση στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, η οποία κυρίως επιτυγχάνεται μέσα στο πλαίσιο της κοινότητας. Άλλωστε, είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι οι ομάδες με συγκεκριμένο και έντονο τρόπο συμβάλλουν στην κοινωνική επιβίωσή τους μέσα από τη διοχέτευση εκείνων των στοιχείων που αποδίδουν την ταυτότητα στα νεαρής ηλικίας μέλη, δηλαδή μέσω της κοινωνικοποίησής τους. Με τον τρόπο αυτό, οι νεαροί Τσιγγάνοι μαθαίνουν τη δομή της κοινωνίας τους γνωρίζουν τις παραδόσεις και τον απαιτούμενο τρόπο συμπεριφοράς τους. Ως αποτέλεσμα, καλλιεργείται ένα κλίμα αντιπαλότητας με τους μη-Τσιγγάνους καθώς και ανταγωνισμού με τις άλλες τσιγγάνικες ομάδες.

Τα παιδιά συμμετέχουν από νωρίς στα δρώμενα της οικογένειας και της ομάδας, γενικότερα. Συνιστούν ενεργά μέλη της κοινότητας αλλά, ταυτόχρονα, συνεχίζουν να παίζουν. Οι αρσενικοί απόγονοι ακολουθούν τον πατέρα τους συνεισφέροντας ανάλογα και συνηθίζοντας στη σχέση με την κοινωνία των μη-Τσιγγάνων, στη συμπεριφορά και στους τρόπους άμυνας, με στόχο την προστασία της «σειριάς», δηλαδή της εκτεταμένης οικογένειας. Τα κορίτσια από μικρή ηλικία, 8-9 χρονών, αναλαμβάνουν το νοικοκυριό και την επίβλεψη των μικρότερων αδελφών τους, όταν η μητέρα τους είναι υποχρεωμένη να απομακρύνεται για διάφορους λόγους. Ανάμεσα στα παιχνίδια, τα κορίτσια εξοικειώνονται στη διαχείριση του νοικοκυριού,

μαθαίνουν το ρόλο της γυναίκας και όταν ενηλικιωθούν, δηλαδή στα 13-14 χρόνια τους, είναι σχεδόν έτοιμα να αναλάβουν το ρόλο της γυναίκας-μάνας μέσα από τη δημιουργία της δικής τους οικογένειας. Τότε θεωρούνται πλέον ικανά να δημιουργήσουν οικογένεια και αρραβωνιάζονται. Συνεπώς, είναι εμφανές ότι η δημιουργία των προτύπων του πατέρα και της μητέρας αντίστοιχα στα αγόρια και στα κορίτσια, μέσα από την κοινωνικοποίησή τους, προκαλεί φυσιολογικά τη σύζευξη σε μικρές ηλικίες, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Επομένως, ο βιολογικός κύκλος και στις δύο ομάδες αρχίζει νωρίς και τελειώνει νωρίς.

Από την άλλη πλευρά, οι ηλικιωμένοι δεν περιθωριοποιούνται. Αντιθέτως, αποτελούν τα κοινωνικά στηρίγματα της οικογένειας των παιδιών τους και όλης της εκτεταμένης οικογένειας στους ανάλογους ρόλους του άνδρα και της γυναίκας. Φαίνεται να θεωρούνται οι θεματοφύλακες τόσο της κοινωνικής δομής, όσο και του τσιγγάνικου πολιτισμού. Όλοι αναγνωρίζουν πως διαχειρίζονται με σοφία και γνώση την τύχη της οικογένειάς τους και της κοινότητας.

Οι Τσιγγάνοι δείχνουν να αντιλαμβάνονται ότι οι κοινωνικές δομές αλληλεξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και να κατανοούν ότι οι αποφάσεις της συζυγικής οικογένειας επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα την κοινότητα και, κατ'επέκταση, ολόκληρη τη φάρα και αντιστρόφως. Οι αποφάσεις, λοιπόν, για τη συζυγική οικογένεια αποτελούν ζήτημα της ομάδας και αφορούν θέματα οικονομικά, κοινωνικά, σχέσεις με άλλες ομάδες, σχέσεις με τις συγγενικές ομάδες, μετακινήσεις ή εδραιοποιήσεις, έλεγχο της εδαφικότητας κ.ο.κ.. Η υπεράσπιση της συζυγικής και της εκτεταμένης οικογένειας είναι υποχρέωση και απαράβατος κανόνας της κοινωνικής συμπεριφοράς των ατόμων. Η νοοτροπία αυτή πηγάζει από τη συγκροτημένη «συλλογική συνείδηση», δηλαδή από την ίδια τη ζωή ως ομάδα. Το άτομο ζει εντός των δομών του κοινωνικού συστήματος και προσδιορίζεται από το σύνολο των συγγενικών δεσμών. Οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι συνώνυμες των διαοικογενειακών σχέσεων στο πλαίσιο της φάρας. Οτιδήποτε τείνει προς τη διάβρωση της κοινωνικής οργάνωσης και των δομών της ή τελικά στην

ανομία, με υποκείμενο μέλος ή μη της ομάδας, συσπειρώνει όλη την ομάδα εναντίον του.

Γενικότερα, οι αρχές που υπερασπίζονται οι ομάδες είναι κοινές. Διαφοροποιούνται σχετικά μόνο στο βαθμό της αυστηρότητάς τους. Για παράδειγμα, τα Μπατσώρια τηρούν πιο αυστηρά κάποιες αρχές. Παρ' όλα αυτά, ο τρόπος της υπεράσπισης αυτών των αρχών έχει σε όλες τις ομάδες την ίδια ένταση. Τα συναισθήματα του μίσους και της εκδίκησης δημιουργούνται με την ελάχιστη διασάλευση του κοινωνικού κύρους της οικογένειας και κυριεύουν όλη την ομάδα. Η παραβίαση οποιουδήποτε εθιμικού κανόνα και οικογενειακού δικαίου, η προσβολή της αξιοπρέπειας, όπως οι ίδιοι την εννοούν, φθάνει ακόμη και ως τη βεντέτα. Έχουν καταγραφεί πολλές διηγήσεις των μεγαλύτερων σε ηλικία μελών που περιγράφουν γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία έχουν πολώσει μέχρι σήμερα κάποιες οικογένειες, επισείοντας συχνά κινδύνους αναζωπύρωσης των παλιών παθών.

Η κοινωνική οργάνωση εξελίσσεται και μέσω της συγγένειας, αφού οι γάμοι συνάπτονται είτε στο πλαίσιο της ομάδας είτε στους κόλπους γενικότερα της φάρας. Η κοινωνία είναι ενδογαμική, ενδυναμώνοντας έτσι τους δεσμούς της συγγένειας, την κοινωνική συνεργασία και την αμοιβαία βοήθεια. Βέβαια η ενδογαμία δεν αποτελεί ένα αυστηρό και απαράβατο κανόνα, παρ' όλο που αποτελεί κοινωνική στρατηγική για την επιβίωση, τη διατήρηση της ετερότητας μεταξύ των διαφορετικών φάρων και την προστασία της πολυμερούς δομής της κοινωνίας, γενικότερα. Η ιστορία της τσιγγάνικης κοινωνίας καταδεικνύει το κοινωνικό αυτό φαινόμενο σχεδόν με απόλυτο τρόπο. Συνήθως, η περίπτωση ένωσης οικογενειών από διαφορετικές φάρες αποκλείεται, ιδιαίτερα μάλιστα αν έχει συμβεί κάποια διένεξη στο πρόσφατο παρελθόν. Οι εξαιρέσεις της εξωγαμίας, εννοούμενης ως η σύζευξη ατόμων από διαφορετικές φάρες, απλώς επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Τέτοιες εξαιρέσεις δημιουργούν νέους δεσμούς και διευρύνουν το πεδίο των σχέσεων, αλλά η συνέχιση, η εξέλιξη και η σταθερότητα τέτοιων σχέσεων δεν είναι σε καμία περίπτωση διασφαλισμένες.

Ταυτόχρονα, η κοινωνία των Τσιγγάνων θεωρείται ενδογαμική με την ευρύτερη έννοια του όρου σε σχέση με τους μη-Τσιγγάνους, καθώς δε συνάπτονται γάμοι μεταξύ Τσιγγάνων και μη-Τσιγγάνων, στο πλαίσιο της προστασίας και της επιβίωσης της τσιγγάνικης κοινωνίας. Οι εξαιρέσεις του κανόνα αυτού αποτέλεσαν ενδιαφέρον αντικείμενο της μυθιστοριογραφίας, από παλιά (Θερβάντες, J.P. Camy κ.ά.) και, βέβαια, μέχρι σήμερα με τηλεοπτικές σειρές. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.1.3 ΚΛΕΙΣΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ - ΑΝΟΙΧΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗ

Συνοψίζοντας όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, η τσιγγάνικη κοινωνία εμφανίζει κλειστή κοινωνική δομή έναντι των μη-Τσιγγάνων καθώς η συγγένεια είναι αυτή που τελικά καθιστά κλειστή την κοινωνική δομή της κάθε μιας ομάδας έναντι των μη-συγγενών της κοινωνικών μερών.

Σε μεγάλο βαθμό, η ύπαρξη ή όχι συγγένειας μεταξύ δύο ομάδων καθορίζει και το βαθμό αντιπαράθεσής τους. Για παράδειγμα, οι ομάδες των Μπατσωριών και των Σελαϊτών συστήνονται από συγγενείς μεταξύ τους οικογένειες, οι οποίες συγκροτούν τη δική τους ζωή ως ομάδα, το δικό τους ξεχωριστό τόπο και τους δικούς τους ξεχωριστούς δρόμους και πορείες μέσα από μια ξεχωριστή ιστορία. Κατ' αντιστοιχία, όλες οι ομάδες των Σελαϊτών και των Μπατσωριών, που είναι διάσπαρτες ανά την Ελλάδα, συστήνουν τις αντίστοιχες φάρες. Στην περίπτωση αυτή, η συγγένεια σταματάει ως τη φάρα. Οι φάρες που συγκροτούν τη λεγόμενη υποομάδα, δε συνδέονται υποχρεωτικά με δεσμούς συγγένειας και δυνητικά έχουν σχέσεις αντιπαράθεσης, όχι όμως ανταγωνιστικές όπως συμβαίνει μεταξύ των φαρών που ανήκουν σε διαφορετικές υποομάδες. Δεδομένου ότι οι δύο φάρες των εδραιωμένων, εδραιωμένων ομάδων της Θήβας δεν είναι μεταξύ τους συγγενείς, έχουν μια αντιπαλότητα, την οποία διατηρούν μέσα από τις νέες γενιές. Δέχονται, απλά, ότι προέρχονται από διαφορετικές φάρες και έτσι τους χωρίζουν «μίση» από τις προηγούμενες γενιές. Η κάθε

ομάδα αναγνωρίζει τις δικές της ιδιομορφίες και ιδιαιτερότητες και τις αντιδιαστέλλει με τις αντίστοιχες της άλλης ομάδας, τις οποίες δε γνωρίζει. Ανάγει τις ιδιαιτερότητες σε βασικές και κυρίαρχες αντιθέσεις που οδηγούν στη συνέχιση της δικής της ύπαρξης, ενώ στη δομή της κοινωνίας οι αντιθέσεις αυτές λειτουργούν ως δευτερεύουσες.

Ως συμπέρασμα, μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητο ότι οι διαφορετικές μη-συγγενείς φάρες δεν έχουν κοινωνικές σχέσεις. Διατηρούν κλειστή κοινωνική δομή έναντι των μη-συγγενών τους. Με τον τρόπο αυτό σε καμία περίπτωση δε δημιουργούνται καινούριες κοινωνικές σχέσεις και απλά διατηρούνται οι ήδη υπάρχουσες. Μάλιστα, συνηθίζουν να εκφράζονται με υποτίμηση για τους υπολοίπους χωρίς, όμως, να μπορούν να προσδιορίσουν ακριβώς τι είναι αυτό που τους χωρίζει. Για να αιτιολογήσουν την υποτίμηση αυτή, στις περισσότερες των περιπτώσεων, αναφέρονται σε παραβιάσεις του εθιμοτυπικού δικαίου τους κατά το παρελθόν. Οι πραγματικοί λόγοι της αντιπαράθεσης και του ανταγωνισμού μεταξύ των ομάδων ξεχνιούνται στο πέρασμα των γενιών και τα γεγονότα διαγράφονται από τη συλλογική μνήμη αλλά παρ' όλα αυτά παραμένει αναλλοίωτη η αίσθηση του ανταγωνισμού. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία επιβεβαιώνουν ότι όποιος δεν είναι μαζί τους, είναι εναντίον τους και, κατά συνέπεια, διευρύνονται τα πεδία της ανταγωνιστικότητας ενώ αναπτύσσεται ένα είδος κοινωνικής συνοχής μέσα από τον ετεροπροσδιορισμό.

Παράδειγμα τέτοιου είδους ανταγωνιστικότητας μπορεί να παρατηρηθεί στις περιπτώσεις των μη συγγενικών ομάδων των Μπατσωριών και των Σελαϊτών. Στις συνομιλίες τους με τους μη-Τσιγγάνους, οι δεύτεροι αποκαλούν τους πρώτους κλέφτες και φονιάδες και τους θεωρούν υπαίτιους των διωγμών τους. Από την άλλη, τα Μπατσώρια δε θεωρούν τους Σελαϊτες άξιους Τσιγγάνους και τους κατηγορούν ότι κάνουν χαρακίρι. Οι δύο ομάδες συμφωνούν σε ένα μόνο σημείο, ότι δεν είναι εκείνοι υπαίτιοι για την κατάσταση αυτή αλλά φταίνε οι άλλοι, ακόμη κι αν είναι στην τελική και οι δύο Τσιγγάνοι. Εντούτοις, παρά τον ανταγωνισμό και τις διαφωνίες καμιά από τις αντικρουόμενες ομάδες δε χρησιμοποίησε τις δομές των όποιων

διωκτικών αρχών για την επίλυση των μεταξύ τους διαφορών, αναγνωρίζοντας ότι όλοι είναι Τσιγγάνοι και ότι η τσιγγάνικη ταυτότητα είναι εκείνο το στοιχείο, το οποίο τους ενώνει παρά τις διαφορές τους. (Ε.Ο.Δ.Μ, 2002)

3.2 Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Όπως είναι αναμενόμενο, η κλειστή κοινωνική δομή της κάθε ομάδας έναντι των μη-συγγενών, κατ' επέκταση, καθιστά «κλειστό» τον τόπο διαμονής της εκάστοτε ομάδας. Επομένως, κάθε κοινότητα έχει τον αποκλειστικά δικό της τόπο διαμονής, ο οποίος είναι ανεξάρτητος από αυτόν των υπολοίπων ομάδων, είτε είναι συγγενείς με αυτή, είτε όχι. Μάλιστα, η πρόσβαση στην περιοχή της ομάδας δεν επιτρέπεται στους μη-συγγενείς παρά μόνο σε συγγενείς οικογένειες άλλων ομάδων, τις οποίες και υποδέχονται με θερμά συναισθήματα φιλοξενίας και τις προστατεύουν από τυχόν αντίξοες συνθήκες.

Παράδειγμα μπορούν να αποτελέσουν τόσο οι Σελαΐτες, όσο και τα Μπατσώρια, οι οποίοι έχουν το δικό τους ξεχωριστό τόπο, στον οποίο δεν έχουν πρόσβαση οι μη-συγγενείς ομάδες. Κανείς δε διανοείται να παραβιάσει τον κανόνα αυτό και, επιπλέον, δεν υπάρχει κανένας λόγος για να το επιχειρήσει καθώς ο τόπος της κάθε μιας ομάδας θεωρείται άβατος για τους υπολοίπους. Ενώ ένας μη-Τσιγγάνος μπορεί να γίνει δεκτός, ο Τσιγγάνος μιας άλλης μη συγγενούς φάρας ποτέ. Η ανταγωνιστική σχέση μεταξύ των διαφορετικών ομάδων στο κοινωνικό επίπεδο που, όπως στην Θήβα, ζουν στην ίδια περιοχή, οδηγεί στον αποκλεισμό οποιασδήποτε, έστω και χωρικής, σχέσης όπως η γειτνίαση. Ο κοινωνικός αυτοαποκλεισμός έχει ως έκφραση το χωρικό αυτοαποκλεισμό - μια συνθήκη που ισχύει ομοίως και έναντι της περιρρέουσας κοινωνίας.

Επομένως, κάθε ομάδα αναπτύσσει τη δική της ζωή, με τις ιδιαιτερότητες και τις ιδιομορφίες της, μέσα στον προσωπικό της απομονωμένο χώρο. Με τον τρόπο αυτό, αναπαράγεται η κοινωνική δομή της κοινότητας,

ενδυναμώνονται οι συγγενικές σχέσεις ενώ η ομάδα αυτοκαθορίζεται και ετεροκαθορίζεται έναντι των υπολοίπων. Άλλωστε, η πολυμερής μορφή της κοινωνίας των Τσιγγάνων επιβάλλει, ουσιαστικά, την ύπαρξη ενός «κλειστού» τύπου διαμονής, ώστε να μπορεί να παραμένει λειτουργική και να διατηρείται χρονικά.

Η συγγένεια που αποτελεί τη δομή της ομάδας και, γενικότερα, της κοινωνίας εκφράζεται συνάμα και στο χώρο. Από το γεγονός αυτό διαφαίνεται ότι οι τσιγγάνικες ομάδες ακολουθούν μια κοινωνική στρατηγική. Πρόκειται για μια στρατηγική ελέγχου του χώρου και του τύπου της, μέσω της οποίας ελέγχεται και προσδιορίζεται η κοινωνία τους, με απώτερο στόχο την κοινωνική και πολιτιστική επιβίωση.

Ποικίλοι μηχανισμοί χρησιμοποιούνται για την εξασφάλιση της διατήρησης της κοινωνικής δομής και της λειτουργικότητάς της. Η ζωή στο ύπαιθρο, η δημιουργία ομάδων με αποκλειστική τους σύνθεση από συγγενείς - οικογένειες, η παραμονή τους μακριά από τους μη- Τσιγγάνους και η ενδοκοινοτική συλλογική ιδιωτικότητα αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα τέτοιων μηχανισμών. Με τη βοήθεια των μηχανισμών αυτών, αφενός, ασκείται συνεχώς κοινωνικός έλεγχος ενώ, αφετέρου, προστατεύεται η ομάδα από τις εξωτερικές επεμβάσεις και διώξεις.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί το γεγονός ότι εντός της κοινότητας, κάθε μορφή ιδιωτικότητας, ατομικής ή οικογενειακής, καταργείται. Όλοι όσοι ανήκουν στην κοινότητα βλέπουν, ακούν και γνωρίζουν τα πάντα για τους υπολοίπους. Κάθε είδους δραστηριότητα επιδιώκεται να διαδραματίζεται ενώπιον όλων. Για το λόγο αυτό, οι είσοδοι των καταλυμάτων τους παραμένουν ανοιχτές και η πρόσβαση σε αυτά από οποιοδήποτε μέλος της ομάδας είναι άμεση και αποδεκτή. Η ατομική ιδιωτικότητα περιορίζεται σε ελάχιστες στιγμές και εξασφαλίζεται με την απομάκρυνση λίγων μέτρων ή με την παραμονή μέσα στο κατάλυμα. Η ιδιωτικότητα ενός ζευγαριού επιτυγχάνεται με ένα ενδιάμεσο πανί, το οποίο κρύβει τον τόπο που κοιμάται το ζευγάρι μέσα στο τσαντίρι και

χρησιμοποιείται αποκλειστικά για αυτές τις ιδιωτικές στιγμές. Δε θεωρείται λογικό να υποκρύπτεται οτιδήποτε από τους υπολοίπους τίποτα ούτε υπάρχει μυστικότητα ή ντροπή για κάποια ανθρώπινη λειτουργία. Ακόμα και κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών που η ζωή στο ύπαιθρο συστέλλεται και εγκλωβίζεται, λόγω των καιρικών συνθηκών, για αρκετό διάστημα μέσα στα καταλύματα, η συλλογικότητα στο χώρο δε διακόπτεται, έστω κι αν η οπτική επαφή περιορίζεται.

Η απομόνωση ενός ατόμου μέσα στο τσαντίρι επιβάλλεται ως μορφή τιμωρίας. Ουσιαστικά, θεωρείται ένας τρόπος εξαγνισμού έπειτα από παράβαση του εθιμοτυπικού δικαίου της κοινότητας. Παρ' όλα αυτά, τόσο ο εγκλεισμός όσο και τα αίτιά του είναι γνωστά σε όλη την κοινότητα. Όπως παρατηρήθηκε στα Μπατσώρια, όλοι γνώριζαν τους λόγους και τις αιτίες του εγκλεισμού μιας κοπέλας ενώ ο συγκεκριμένος χώρος διαμορφώθηκε και παρέμενε διαρκώς κλειστός για να ανταποκριθεί σε αυτή την κοινωνική ανάγκη.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι η ενδοκοινοτική ιδιωτικότητα, δηλαδή η ιδιωτικότητα του συνόλου της ομάδας απέναντι στην περιρρέουσα κοινωνία, συνιστά χωρικά τη σημαντικότερη έκφραση άμυνας της κοινότητας έναντι του προσπολιτισμού και της γενικότερης αφομοιωτικής πολιτικής της περιρρέουσας κοινωνίας. Παρ' όλα αυτά, οι Τσιγγάνοι επιδιώκουν ταυτοχρόνως τη διατήρηση της επαφής τους με την πόλη και, κατά συνέπεια, επιλέγουν να δημιουργήσουν τους τόπους διαμονής τους σε σημεία όπου εξασφαλίζεται η ελάχιστη δυνατή οπτική επαφή με την περιβάλλουσα κοινωνία. Με βάση τα κριτήρια αυτά, γίνεται η επιλογή του χώρου διαμονής της ομάδας, που, συνήθως, είναι ένα αδόμητο οικόπεδο κοντά στην πόλη. Άλλωστε, η ομάδα δε θα μπορούσε να επιβιώσει αν ήταν αποκομμένη από την υπόλοιπη κοινωνία. Οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι έχουν συνείδηση αυτού του γεγονότος και επιδιώκουν μόνο την ελάχιστη και απολύτως αναγκαία επαφή τους με την κοινωνία. Η επαφή αυτή προτιμούν να επιτελείται μετά από δική τους πρωτοβουλία και, στην πραγματικότητα, εξυπηρετεί αποκλειστικά βιοποριστικούς σκοπούς. Εξάλλου, οι ίδιοι

θεωρούν ότι οποιαδήποτε άλλη επαφή δε θα μπορούσε να τους ωφελήσει καθώς η ευρύτερη κοινωνία, αφενός, παραμένει άγνωστη για τους ίδιους και, αφετέρου, δε θα μπορούσε ποτέ να τους αποδεχτεί με τις ιδιαιτερότητές τους. Επομένως, με αυτόν τον τρόπο, εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της ομάδας τους μέσα στα πλαίσια της απομονωμένης εδαφικής κυριαρχίας. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.2.1 ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ

Μια άλλη έκφανση της εδαφικότητας των Τσιγγάνων αποτελεί η άρθρωση της συγγένειας στον τόπο της ομάδας, μέσω των νοικοκυριών και των καταλυμάτων τους πράγμα που, αφενός, διασφαλίζει την κοινωνική επιβίωση και, αφετέρου, επιτελεί σημαντικό ρόλο στον έλεγχο της ίδιας της ομάδας και της κοινωνίας γενικότερα.

Προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα σχετικά με την χωρική τοποθέτηση των οικογενειών μέσα στην ομάδα των Τσιγγάνων, πραγματοποιήθηκε έρευνα κατά την οποία πραγματοποιήθηκε δεκαετή συμμετοχική παρατήρηση της φυλής των Σελαϊτών, στην περιοχή της Θήβας. Οι ερευνητές παρατήρησαν ότι οι συζυγικές οικογένειες που ζούσαν και στους δύο τύπους των ομάδων αποτελούνται από 4-5 σόγια και, πιο συγκεκριμένα, έχουν 4-5 επώνυμα. Οι μόνοι που είχαν διαφορετικά επίθετα ήταν ορισμένοι γαμπροί από αδελφές ή κόρες και συμπέθεροι, που προέρχονταν από άλλα σόγια.

Από τα γενεαλογικά δένδρα, που συγκροτήθηκαν για τις πέντε πολυπληθέστερες οικογένειες των Σελαϊτών, διαπιστώθηκε ότι η ομάδα δεν είναι αυστηρά πατροτοπική, δηλαδή η σύνδεση με συγγένεια των ομάδων της κάθε φάρας σε διαφορετική περιοχή δεν προκαλείται αποκλειστικά από τις κόρες. Επιπλέον, οι περισσότερες απ' αυτές τις μεγάλες οικογένειες είναι στην πρώτη γενιά συζυγικές οικογένειες, τις οποίες συνδέει β' βαθμός συγγένειας, δηλαδή είναι αδέρφια. Στη Θήβα διαμένουν, βασικά, μόνο τα

παιδιά ενός πατέρα με τις οικογένειές τους και όχι μαζί με τους απογόνους του αδελφού ή της αδερφής του πατέρα ή της μητέρας τους και τις αντίστοιχες οικογένειές τους. Μερικές νέες οικογένειες που ανήκουν στη δεύτερη γενιά, συνεχίζουν να μένουν εκεί, όπως επίσης και μερικές της τρίτης γενιάς, ενώ οι υπόλοιπες καταλήγουν να μένουν στους τόπους από όπου κατάγονται οι γαμπροί ή οι νύφες. Συγχρόνως, οι γάμοι συνάπτονται μεταξύ μελών του ίδιου σογιού, δηλαδή οικογενειών που έχουν το ίδιο επίθετο, ή των πέντε διαφορετικών σογιών από οικογένειες που μένουν στο Πυρί ή και σε άλλες περιοχές ανά την Ελλάδα.

Ως αποτέλεσμα, καταλήγουν να είναι, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, συγγενείς μεταξύ τους από το γένος του ή της συζύγου ή και από τα δύο. Πρόκειται για αμφιγραμμική συγγένεια μιας ενδογαμικής βασικά ομάδας που επιδιώκει την ενδυνάμωση της συγγένειας με άλλες ομάδες της ίδιας φάρας σε διάφορες περιοχές, όπως στη Χαλκίδα, τον Ορχομενό, το Αγρίνιο, την Αθήνα κ.λπ. ή με τους Σελαΐτες, που μένουν στη «Δεξαμενή» της Θήβας. Δεδομένου ότι, σύμφωνα με το εθιμοτυπικό δίκαιο των Τσιγγάνων, επιτρέπονται γάμοι μεταξύ συγγενών γ' και δ' βαθμού, δηλαδή μεταξύ ξαδελφιών, θείων με ανιψιές κ.λπ., καταλήγουν να έχουν ταυτόχρονα συγγένειες διαφορετικού επιπέδου. Για παράδειγμα δύο αδέρφια ή ξαδέρφια μπορεί να είναι ταυτόχρονα σύγαμπροι ή συννυφάδες κ.λπ.

Αξιολογώντας την αποτύπωση των θέσεων των καταλυμάτων των συζυγικών οικογενειών, διαπιστώθηκε ότι στο χώρο δεν υπάρχουν κάποιοι, αναμενόμενοι ίσως, κανόνες άρθρωσης της συγγένειας, ή γενικά ένας μόνιμος τρόπος συγκρότησης της ενότητας των οικογενειών. Ακόμη και οι ίδιες οικογένειες εμφανίζονται να μην έχουν ένα σταθερό χώρο διαμονής μέσα στον καταυλισμό, αλλά μετακινούνται χρόνο με το χρόνο. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται να συγκροτούνται κάποιες «ενότητες», τις οποίες αποτελούν συγκεκριμένες οικογένειες διαφορετικές κάθε φορά. Μάλιστα, κάθε ενότητα αποτελείται από περισσότερες υποενότητες, στις οποίες επιμερίζονται οι οικογένειες της κάθε ενότητας. Βέβαια η σύνθεση των «ενοτήτων» και των «υποενοτήτων» και ακόμα περισσότερο η γειτνίαση δύο ή περισσότερων

οικογενειών συνεπάγεται μια υφιστάμενη ή επιδιωκόμενη καλή κοινωνική σχέση, δηλαδή σχέση συγγένειας ή αντίστοιχα σχέση επαγγελματικής συνεργασίας.

Η συγγένεια στηρίζει τόσο την κοινωνική δομή όσο και την άρθρωση του τύπου της ομάδας. Κατά διαστήματα δημιουργούνται ενότητες και υποενότητες, οι οποίες αποσκοπούν στη δημιουργία στενών σχέσεων μεταξύ των γειτονικών οικογενειών. Ωστόσο, οι σχέσεις που συνάπτονται δεν είναι μόνιμες, καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε τη σταδιακή χαλάρωση των σχέσεων μεταξύ των υπολοίπων μη γειτονικών οικογενειών. Τα σόγια στις ενότητες αυτές διαπλέκονται εσκεμμένα μεταξύ τους, επιδιώκοντας να βρουν ευκαιρίες για την ένωσή τους με συμφωνίες γάμων μεταξύ των μελών τους.

Ο συνεχής επιμερισμός, που παρατηρείται στο κοινωνικό επίπεδο ανιχνεύεται ταυτόχρονα και στο χώρο της ομάδας. Κατ' αντιστοιχία, όπως η κοινωνία, ως πολυμερής, λειτουργεί ενιαία, έτσι η ομάδα και ο τύπος της λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο, παρά τον επιμερισμό τους. Επομένως, ο χώρος εκφράζει την κοινωνία και, αντίστοιχα, η κοινωνία αναπαράγεται μέσα σε αυτόν.

Μάλιστα, η συνθήκη αυτή της ενιαίας λειτουργίας της ομάδας παρά τον επιμερισμό της λειτούργησε ακόμα και στην περίπτωση του επιμερισμού του τύπου των Σελαϊτών σε διαφορετικά οικόπεδα στο Πυρί, λόγω των δεσμεύσεων που τους επέβαλαν οι ιδιοκτήτες των οικοπέδων. Καθώς μεταξύ των οικοπέδων που τους είχαν παραχωρηθεί παρεμβάλλονταν άλλα, τα οποία προορίζονταν για άλλες χρήσεις, οι Σελαϊτίες έπρεπε να παραμείνουν εντός προκαθορισμένων συνόρων. Παρ' όλες τις δυσκολίες κατάφεραν και λειτούργησαν ως ομάδα σε δύο ενότητες και σε περισσότερες υποενότητες τις οποίες χώριζαν τα οικόπεδα με τις διαφορετικές χρήσεις, η Εθνική Οδός, οι σιδηροδρομικές γραμμές και το ρέμα. Με τον τρόπο αυτό, προσαρμόστηκαν στους περιορισμούς που τους επέβαλε η υπάρχουσα κοινωνία, χωρίς να χάσουν την ενότητα και τις ιδιαιτερότητες της δικής τους κοινωνίας και, κατά συνέπεια, κατάφεραν να

επιβιώσουν. (Ε. Καραθανάση, 2000)

3.3 ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Πολλά αυτοσχέδια ή μη καταλύματα χρησιμοποιήθηκαν τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα για τη διαμονή των Τσιγγάνων. Ο νομαδικός τρόπος ζωής τους, οι συνεχείς μετακινήσεις και οι ποικίλες παραδοσιακές ιδιαιτερότητές τους επηρέασαν, όπως είναι λογικό, τόσο την κατασκευή όσο και τη λειτουργικότητα των καταλυμάτων τους, τα οποία έπρεπε, αφενός, να είναι εύκολα στη μετακίνηση και, αφετέρου, να εξυπηρετούν τον ομαδικό τρόπο ζωής τους. Για το λόγο αυτό, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στις κατοικίες των Τσιγγάνων, η οποία διευκολύνει το μελετητή να εντρυφήσει βαθύτερα στις ιδιαιτερότητες του τρόπου ζωής τους.

3.3.1 ΤΑ ΚΕΛΥΦΗ

Τόσο η ελληνική όσο και η παγκόσμια βιβλιογραφία είναι πλούσιες σε αναφορές σχετικές με τα καταλύματα, τους καταυλισμούς των Τσιγγάνων και τον περιβάλλοντά τους χώρο, τα οποία συχνά περιγράφονται με συναισθηματική φόρτιση. Οι ίδιοι χώροι αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης ζωγράφων και έτσι απεικονίζονται σε πάμπολλες εικονογραφίες και, κυρίως, γκραβούρες. Μάλιστα, αναφέρεται ότι μόλις τον 16^ο αιώνα χρονολογείται η πρώτη απεικόνιση ενός καταυλισμού νομάδων, οι «Tappisseries» του Tournai.

Τα ερείπια πύργων ή κάστρων, τα λεγόμενα μετά τη διαμονή των Τσιγγάνων «γυφτόκαστρα», οι αγροτικές αποθήκες, οι στάβλοι, τα εγκαταλειμμένα σπίτια και τέλος, τα ίδια τα σπίτια ήταν, κατά περίπτωση, τα κελύφη διαμονής των νομάδων ή των εδραιωμένων Τσιγγάνων. Ακόμα κι η σπηλιά μνημονεύεται από πολλούς ιστορικούς, ερευνητές και λογοτέχνες ως «κέλυφος» των Τσιγγάνων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναφορά της από τον Κ. Παλαμά στο έργο του «Ο δωδεκάλογος του

Γύφτου», ο οποίος γράφει χαρακτηριστικά αναφερόμενος στους τόπους διαμονής των Τσιγγάνων:

«...Κι αυτοί που ζούνε με τους λύκους,
μέσα στα σπήλια και στις τρύπες άγριοι,
μισόγυμνοι, έρμιοι, πλάνοι...»

Οι πιο γνωστές σπηλιές είναι του Monte Sacro, ανατολικά της Granada, οι οποίες φαίνονται στη διπλανή εικόνα. Οι σπηλιές αυτές, όχι μόνο διατηρούνται μέχρι σήμερα, αλλά αποτελούν ένα από τα πιο γνωστά τουριστικά αξιοθέατα της περιοχής, το οποίο προτείνει και ο «Μπλε Οδηγός»

Σπηλιές στο Monte Sacro

της Ισπανίας. Στο άνοιγμα της σπηλιάς τοποθετούσαν πόρτες, οι οποίες παρέμεναν κλειστές κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Τότε, οι σπηλιές δεν είχαν αερισμό ή φωτισμό ενώ μια οπή επέτρεπε την απομάκρυνση του καπνού. Μέσα, ζούσε όλη η οικογένεια μαζί με τα κατοικίδια ζώα.

Ο Daviller, στην Cullar de Bara, αναφέρεται στους Τσιγγάνους, τους οποίους χαρακτηρίζει ως τρωγλοδύτες. Επισημαίνει ότι οι περισσότεροι μένουν μέσα σε σπηλιές στους λόφους και ότι ολόκληρος ο οικισμός τους είναι υπόγειος. Μόνο η ύπαρξη κωνικών καμινάδων αποδεικνύει την ύπαρξη αυτών των περίεργων κελυφών, οι οποίες μοιάζουν να βγάζουν σύννεφα καπνού από τη γη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν και οι περιγραφές των υπόγειων ή ημιυπόγειων καταλυμάτων των Τσιγγάνων από την Ε.Καραθανάση(2000). Οι μελετητές αναφέρονται σε υπόγεια καταλύματα, σαν «πηγάδια», τα οποία είχαν βάθος 3-4 μ., ήταν καλυμμένα με άχυρα και κλαδιά ενώ διέθεταν μόνο ένα μικρό άνοιγμα για επικοινωνία με τον περιβάλλοντα χώρο. Οι τσιγγάνοι

παρέμεναν κλεισμένοι εκεί σε όλοι τη διάρκεια του χειμώνα, ενώ ο ερχομός της άνοιξης σηματοδοτούσε την έξοδο του πληθυσμού στο ύπαιθρο.

Στην Ουγγαρία του 18^{ου} αιώνα, ένας οικισμός με υπόγεια κελύφη χωρίς ανοίγματα για φως και αέρα, όμοια με «φωλιές άγριων θηρίων» περιγράφεται από τον Fr. Grisedini και εικονογραφείται από τον ίδιο σε γκραβούρα το 1780. Στη Ρουμανία, καταγράφηκε ένας άλλος τύπος ημιυπόγειου κελύφους χωρίς ανοίγματα ή παράθυρα. Η κατασκευή του γινόταν από κορμούς δένδρων που στην εξωτερική πλευρά είχαν επίστρωση αργίλου.

Ελάχιστα είναι τα στοιχεία, τα οποία αναφέρονται στην κατάσταση στην Ελλάδα, αλλά είναι ιδιαιτέρως χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τις καταγραφές, οι Τσιγγάνοι της Μεθώνης ζούσαν σε τσαντίρια, ενώ αυτοί που έμεναν στον οικισμό «Gypte» κοντά στη Μεθώνη, ζούσαν τον 15^ο αιώνα σε καλύβες με καλαμένιες σκεπές. Για το «Feudum Acinganorum» δεν υπάρχουν πληροφορίες, ενώ σύμφωνα με τη μαρτυρία δύο μοναχών, στο Ηράκλειο, το 1322, οι Τσιγγάνοι συχνά διέμεναν σε σπηλιές, αλλά και σε τσαντίρια.

Χρονολογική κατάταξη των κελυφών, που χρησιμοποιήθηκαν στην πορεία του χρόνου, γενικά, φαίνεται ότι δεν τεκμηριώνεται. Ήδη από την περίοδο του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος, είχε καταγραφεί η διαμονή των Τσιγγάνων σε σπίτια και, πιο συγκεκριμένα, από το 1378 ο βασιλιάς της Βουλγαρίας Ivan Shishman φαίνεται πως παραχώρησε κάποια χωριά στους Τσιγγάνους. Γενικότερα την περίοδο αυτή, οι Τσιγγάνοι γίνονταν αποδεκτοί από τις ευρωπαϊκές κοινωνίες αφού υπάρχουν αναφορές για προσωρινή διαμονή ακόμα και σε ξενοδοχεία, είτε όλης της ομάδας ή κάποιας αντιπροσωπείας ανδρών στην πρώτη επίσκεψή της, που είχε διερευνητικό, κυρίως, χαρακτήρα για τις συνθήκες μιας πόλης.

Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις, η βιβλιογραφία αναφέρει διαμονή σε τσαντίρια. Τον Οκτώβρη του 1419, στην Sisteron, καταγράφεται ότι οι Τσιγγάνοι έμεναν σε σκηνές, όπως οι στρατιώτες. Το 1424 αναφέρεται από

τους μελετητές ότι είχαν στήσει τα τσαντίρια τους κάτω από τα τείχη της Ratisbonne. Στην Ουγγαρία, υπάρχουν αναφορές οι οποίες επιβεβαιώνουν ότι μια ομάδα ζούσε σε 25 τσαντίρια το 1495, όπως επίσης μια άλλη αναφέρεται στην ίδια χώρα μόλις το 1256. Σύμφωνα με τον ιατρό και φιλόσοφο Henri Cornelis Agrippe στο «Declaration sur l' incertitude, Vanite et abus des sciences» (1530) αναφέρεται ότι οι Τσιγγάνοι ζούσαν σε τσαντίρια, τα οποία έστηναν στο ύπαιθρο και δημιουργούσαν το δικό της οικισμό.

Η παραμονή τους στην ύπαιθρο προϋπέθετε την ύπαρξη νερού, σκιάς, βλάστησης για την τροφή των ζώων, λυγαριών για την καλαθοπλεκτική και δυνατότητες για κυνήγι. Η παραμονή κάτω από γέφυρες, με πρώτη αναφορά το 1494, στη Γέφυρα των Νεκρών στη Moselle, ή σε υδαταγωγούς, τους παρείχε προστασία, ιδιαίτερα, στις άσχημες καιρικές συνθήκες. Για να διευκολυνθεί η συνεχής μετακίνηση των Τσιγγάνων, ήταν απαραίτητη η ύπαρξη ενός κινητού κελύφους ή η εύρεση κάποιου κελύφους προστασίας στον τόπο παραμονής. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν Βιβλιογραφικές πηγές οι οποίες αναφέρουν και περιπτώσεις διαμονής των Τσιγγάνων χωρίς να χρησιμοποιούν κέλυφος. Σύμφωνα με αναφορές, στη Macon, τον Αύγουστο του 1419, διέμεναν στους αγρούς και διανυκτέρευαν στην ύπαιθρο ενώ κοντά στην Arras, τον Οκτώβρη του 1419, κοιμόντουσαν ντυμένοι στο χώμα.

3.3.2 ΤΟ ΤΣΑΝΤΙΡΙ

Το τσαντίρι ή αλλιώς σκηνή αποτελούσε το σύνηθες κέλυφος διαμονής των μετακινούμενων Τσιγγάνων. Με βάση τα στοιχεία των ερευνητών και των γλωσσολόγων, η λέξη «τσαντίρι» έχει τις ρίζες της στην περσική γλώσσα και όχι στην ινδική, όπως θα αναμενόταν. Ανάγεται στη λέξη «τσαντόρ», που σημαίνει «κάλυψη» και ανάγεται στην ανάγκη που έχει η οικογένεια να καλύπτεται και να προφυλάσσεται από τις όποιες αντίξοες καιρικές συνθήκες. Έτσι, παρ' όλο που όλοι οι ιστορικοί εικάζουν ότι το τσαντίρι το έφεραν μαζί τους από την Ινδία, τη χώρα προέλευσής τους, υπάρχει, η πιθανότητα οι Τσιγγάνοι να άρχισαν να χρησιμοποιούν για κάποιους

άγνωστους ιστορικούς λόγους το τσαντίρι μετά την άφιξή τους στην Περσία ή κατά την αναχώρησή τους από εκεί. Το βέβαιο είναι ότι, τουλάχιστον, οι Τσιγγάνοι της Ελλάδας προσεταιρίστηκαν την περσική λέξη και, κατά συνέπεια, η αντίστοιχη ινδική ξεχάστηκε.

Το γεγονός αυτό επικυρώνει ως ένα βαθμό την άποψη των γλωσσολόγων που διατείνονται ότι όλες οι χώρες από τις οποίες πέρασαν οι Τσιγγάνοι, τους «δάνεισαν» δικές τους λέξεις. Μάλιστα, φαίνεται ότι ίσχυε και το αντίστροφο, δηλαδή τσιγγάνικες λέξεις καθιερώθηκαν και στους πληθυσμούς των χωρών στις οποίες έζησαν. Παράδειγμα αποτελεί η λέξη τσαντίρι, η οποία πέρασε και στην ελληνική γλώσσα, όταν οι Τσιγγάνοι έφθασαν στην Ελλάδα.

Τσαντίρια των Τσιγγάνων

είναι ένα αδιάβροχο καραβόπανο, δένεται με σχοινιά στο σκελετό και αυτά με τη σειρά τους στερεώνονται στο έδαφος. Μπορεί να στηθεί και να λυθεί σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ενώ πρόκειται για μια ιδιαιτέρως ελαφριά κατασκευή η οποία καταλαμβάνει ελάχιστο χώρο κατά τη μεταφορά της.

Το τσαντίρι είναι ένα πανί, το οποίο εξυπηρετεί άριστα τις συνεχείς μετακινήσεις των Τσιγγάνων και τη διαβίωση στο ύπαιθρο. Πρόκειται για μια λυόμενη, εφελκυστή κατασκευή, με ένα λεπτό μεταλλικό σκελετό στήριξης. Το πανί, το οποίο συνήθως

Το χειμώνα, στις άγριες καιρικές συνθήκες
Θήβα 1986

Κατά την περίοδο της καλοκαιρίας και κατά τη διάρκεια της μέρας, το τσαντίρι παρουσιάζει την εικόνα της τέντας, καθώς σήκωναν γύρω-γύρω τα πανιά και κατά τη διάρκεια της νύχτας τα κατέβαζαν. Το τσαντίρι αλλάζει σχήματα και φόρμες πολλές φορές, τόσο στη διάρκεια του χρόνου, όσο και κατά τη διάρκεια της ημέρας, ιδιαιτέρως τους θερινούς μήνες. Το οριζόντιο πανί ρίχνει τη σκιά του στο έδαφος και χρησιμοποιείται ως «σκιάδα», ενώ το απόγευμα κατεβαίνουν ένα ή δύο κατακόρυφα πλαϊνά και σχηματίζουν απάγκιο, οπότε γίνεται ένας «ανεμοφράκτης». Το βράδυ, πάλι, κατεβαίνουν όλα τα πλαϊνά πανιά και παίρνει την κλασική του μορφή. Το χειμώνα, στις άγριες καιρικές συνθήκες, όλα τα κατακόρυφα πλαϊνά πανιά μένουν κατεβασμένα, ενώ τις ηλιόλουστες μέρες, η «είσοδος», η οποία είναι ένα κομμάτι πανί κι αυτή, μένει σχεδόν πάντα ανοιχτή.

Ο αριθμός των τσαντιριών σε κάθε ομάδα φαίνεται να διαφέρει. Στην μετακινούμενη ομάδα αποτελείται από 10 -15 τσαντίρια η ακόμη και 25 σε μία ομάδα. Το χειμώνα φαίνεται πως οι οικογένειες διέμεναν μέσα στο τσαντίρι, μαζί με τα κατοικίδια ζώα.

Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μια διαχρονικά όμοια χρήση του κελύφους, που, ελάχιστα, έχει αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου, και που, παρά τη μονοσήμαντη υπόστασή του, καθώς είναι απλά ένα πανί, καλύπτει άπειρες ανάγκες. Η προστασία που παρέχει από τις όποιες καιρικές συνθήκες, η ευκολία με την οποία μπορεί να μετακινηθεί, καθώς και οι πολλαπλές χρήσεις τις οποίες καλύπτει, καταλήγουν να μεταμορφώνουν το τσαντίρι. Επιπλέον, ο τρόπος κατασκευής του δεν περιορίζει ή απομονώνει την οικογένεια, ούτε δυσχεραίνει τη συλλογική κοινωνική τους ζωή, καθώς για τους Τσιγγάνους μοιάζει πραγματικά σαν να μην υπάρχει ακόμα και τις πιο κρύες μέρες του χειμώνα, όταν είναι από παντού κλειστό.

Κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών, το τσαντίρι επενδύεται εσωτερικά και εξωτερικά, με κιλίμια, κουβέρτες και πολύχρωμα βαμβακερά χαλιά τοίχου, εσωτερικά και εξωτερικά με νάιλον, ιδιαίτερα ενισχυμένο στα σημεία

όπου η μακρόχρονη χρήση, το κρύο και η βροχή το τρυπούν. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η στεγανοποίησή του και να επιτευχθεί η αδιαβροχοποίησή του, τα τοιχώματα αλείφονταν με υγρή παραφίνη ή λάδι. Μάλιστα, σε μεγαλύτερης διάρκειας διαμονή σε έναν τόπο και ιδιαίτερα το χειμώνα, ήταν απαραίτητη η κατασκευή μιας τάφρου μικρού βάθους και πλάτους, γύρω από το τσαντίρι για την απορροή των όμβριων υδάτων.

Κατά τους μήνες αυτούς, υπάρχει μόνο μία μικρή οπή ανοικτή στα τσαντίρια, η οποία βρίσκεται στην κορυφή τους, ώστε να απομακρύνεται από εκεί ο καπνός. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας αποπνικτικής ατμόσφαιρας μέσα στο χώρο, τόσο από την κάπνα των καυσόξυλων, όσο και από τα τσιγάρα, γεγονός το οποίο προϋπέθετε μεγάλη αντοχή του ανθρώπου στον καπνό.

Μέσα το τσαντίρι επικρατεί ημίφως. Ακόμα και στις λιγότερο κρύες μέρες του χειμώνα, όταν το πανί στην είσοδο αίρεται για τον αερισμό, το φως είναι πενιχρό. Η βελτίωση των καιρικών συνθηκών την άνοιξη επιβάλλει, αρχικά, την άρση των επιπρόσθετων κατακόρυφων προστατευτικών στοιχείων, οπότε το φως αυξάνεται. Αργότερα, η είσοδος μένει μόνιμα ανοικτή. Τέλος, τα πλευρικά κατακόρυφα στοιχεία αναδιπλώνονται, δένονται με σχοινιά και το τσαντίρι ανοίγει από περισσότερες πλευρές. Σε κάθε περίπτωση, η οικογένεια ζει «μέσα» σαν να μην περιβάλλεται από το κέλυφος.

Το τσαντίρι είχε πάντα, και συνεχίζει να έχει, προλειτουργικό χαρακτήρα ενώ η οργάνωση του εσωτερικού καθορίζεται από τις λειτουργίες που επιδιώκονται να πραγματοποιηθούν στο χώρο αυτό. Συνήθως, το χειμώνα το εμπρόσθιο τμήμα του, αφιερώνεται την ημέρα στη συγκέντρωση των μελών της οικογένειας και στην υποδοχή των επισκεπτών, κατά τη διάρκεια κοινωνικών εκδηλώσεων, ενώ το οπίσθιο τμήμα του στον ύπνο, την ξεκούραση και τις προσωπικές λειτουργίες των μελών της οικογένειας. Στη μέση, υπάρχει η φωτιά και σε μια από τις εμπρόσθιες γωνίες του, ένας τύπος κουζίνας. Μάλιστα, για τους σιδεράδες, το τσαντίρι, ιδίως κατά τη διάρκεια του χειμώνα, ήταν ταυτόχρονα και ο χώρος εργασίας τους, δηλαδή

το εργαστήρι τους.

Το τσαντίρι εξακολουθεί να «στεγάζει» ένα ολόκληρο νοικοκυριό, που «συστέλλεται» και «διαστέλλεται», καταλαμβάνοντας μικρότερο ή μεγαλύτερο χώρο, καθώς οι καθημερινές λειτουργίες αλλάζουν θέση «μέσα» ή «έξω» και δίπλα στο τσαντίρι, προσαρμοζόμενες στις όποιες καιρικές αλλαγές ή διαβαθμίσεις της θερμοκρασίας και στην ανάγκη των τσιγγάνικων οικογενειών να ζουν στο ύπαιθρο, σε μια διαρκή κινητικότητα και σε μια οργανική σχέση με την ομάδα.

Όλοι γνωρίζουν τα δρώμενα σε όλες τις οικογένειες. Ζουν όλοι μαζί, σα να μην τους καλύπτει τίποτε. Υπάρχει μια συνεχής κοινωνική επαφή, ενώ οι δεσμοί της καθημερινότητας με την ομάδα δε χαλαρώνουν. Δεν υπάρχει ατομική ή οικογενειακή ιδιωτικότητα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το τσαντίρι είναι ανοιχτό σε όλους όσους ζουν μαζί. Το εσωτερικό του κελύφους μπορεί να θεωρηθεί «άβατο», μόνο σε ιδιαίτερες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα κατά τη διαδικασία λήψης σημαντικών αποφάσεων. Στην περίπτωση αυτή, μόνο εκείνοι που πρέπει να αποφασίσουν έχουν πρόσβαση στο εσωτερικό και κανείς άλλος. Γενικά, σε καμιά άλλη περίπτωση δεν ισχύει το «άβατο».

Το τσαντίρι, ως κινητή κατοικία, αποτελεί για τη μη τσιγγάνικη κοινωνία σύμβολο και στερεότυπο της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Από παλιά δεν παρουσίαζε ομοιόμορφο σχήμα, ενώ διέφερε ακόμη και από χώρα σε χώρα. Εξάλλου, οι Τσιγγάνοι παρουσιάζουν μεγάλες πολιτισμικές και γλωσσολογικές ακόμα διαφοροποιήσεις, ανάλογα με την πορεία που είχαν οι διάφορες ομάδες και φάρες στο χώρο και το χρόνο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κάτοψή τους είναι ορθογωνική με δίριχτη πάνινη «στέγη» και άλλοτε το εμπρόσθιο μέρος ορθογώνιο και το οπίσθιο ημικυκλικό. Παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις, το πιο σύνηθες σχήμα ήταν το κυκλικό με κωνική «στέγη», το οποίο πιθανολογείται ότι ανάγεται στην αρχέτυπη κυκλοτερή κατοικία. Σε όλες τις περιπτώσεις, τα τσαντίρια είναι μονόχωρα. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχουν κανένα εσωτερικό χώρισμα. Η οικογένεια ζει όλη μαζί

και, σύμφωνα με το εθιμοτυπικό τους δίκαιο, δεν υπάρχουν λόγοι για οποιαδήποτε ατομική ιδιωτικότητα.

Οι διαστάσεις τους, τόσο το εμβαδό, όσο και το ύψος, είναι υπερβολικά μικρές με βάση τα στερεότυπα της περιρρέουσας κοινωνίας πράγμα που αποδεικνύεται από τα στοιχεία των ιστορικών αναφορών. Ενδεικτικά, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα οι διαστάσεις των κελυφών των Σελαϊτών, όπως καταγράφηκαν στη 10^η απογραφή, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου 1988.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΕΛΥΦΩΝ (10η απογραφή - 11/09/88)

		A/A	Είδος Κελύφους	Διαστάσεις (σε μ.)	Εμβαδόν (σε τ.μ.)
Ε Ν Ο Τ Η Τ Α Α	ABA	1	Κ	3,40 x 7,70	26,18
		2	Κ	4,50 x 4,00	18,00
		3	Κ	6,80 x 2,70	18,36
	ABK	4	Κ	4,00 x 2,70	10,80
		5	Κ	3,10 x 4,70	14,57
		6	Τ	3,14 x 2,202	15,19
		7	Κ	(7,10 x 4,50)+(2,00 x 2,40)	36,75
		8	Τ	3,14 x 2,252	17,66
	AN	9	Τ	3,20 x 2,90	9,28
		10	Κ	3,80 x 6,20	9,28
		11	Κ	5,30 x 4,00	21,20
		12	Τ	5,70 x 3,20	18,24
Ε Ν Ο Τ Η Τ Α Β	BΠ	13	Κ	(4,20 x 3,70) + (4,50 x 3,50)	28,35
		14	Κ	5,40 x 4,00	21,60
		15	Κ	4,30 x 4,60	19,78
		16	Κ	3,40 x 4,00	13,60
		17	Κ	4,20 x 4,00	16,80
		18	Κ	4,60 x 4,10	18,86
		19	κ	4,70 x 4,00	18,80
	BK	20	Τ	3,80 x 2,60	9,88
		21	Τ	3,60 x 2,30	8,28
		22	Τ	3,00 x 2,90	8,70
		23	Τ	4,80 x 4,40	21,20
		24	Τ	4,00 x 4,40	18,00
		25	Τ	4,10 x 2,80	11,48
	26	Τ	3,14 x 2,602	5,04	

Στον παραπάνω πίνακα χρησιμοποιούνται οι συντομογραφίες «Κ» για τη λέξη «Καλύβα» και «Τ» για τη λέξη «Τσαντίρι» στη στήλη «Είδος Κελύφους».

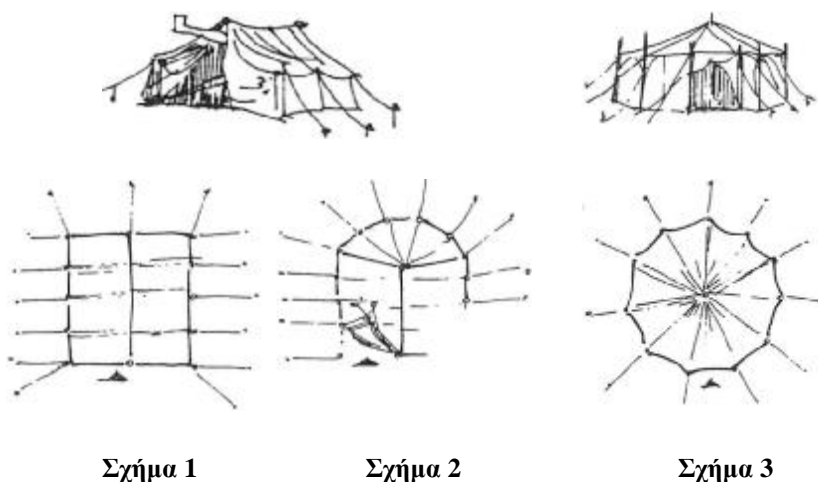
Επιπλέον από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτουν τα παρακάτω:

Μέσος όρος εμβαδού τσαντιριού: $(135,58 : 11) = 12,41$ τ.μ.

Μέσος όρος εμβαδού καλύβας: $(307,21 : 15) = 20,48$ τ.μ.

Μέσος όρος εμβαδού κελύφους: $(12,41 + 20,48)/2 = 16,50$ τ.μ.

Επιπλέον σύμφωνα με τα στοιχεία του B. Formoso, οι διαστάσεις παρουσιάζουν μια διακύμανση: το ύψος από 2,00 έως 3,00 μ. για τα παραλληλόγραμμα τσαντρία και το μήκος από 6,00 έως 8,00 μ., με πλάτος 4,00 έως 6,00 μ. και αντίστοιχο εμβαδόν 24,00 έως 48,00 τ.μ.

Οι Σελαΐτες, στη Θήβα, χρησιμοποιούν βασικά τσαντρία ορθογωνικής κάτοψης, λόγω της παρατεταμένης εδραιποίησής τους και της παραμονής τους σε σπίτια κατά το παρελθόν, όπως παρουσιάζονται στο παραπάνω σχήμα (Σχήμα 1). Η είσοδος τοποθετείται πάντα στη μικρότερη σε διαστάσεις πλευρά. Κατά τη διάρκεια των αποτυπώσεων 1988-1989, εντοπίστηκαν μόνο δύο κυκλικά τσαντρία τα οποία, στην πραγματικότητα, απλά καταλήγουν να θεωρούνται κυκλικά επειδή είναι πολυγωνικά, με πολλές μικρές πλευρές, εφαιπτόμενες ενός υποθετικού εγγραφόμενου κύκλου. Σε αποτυπώσεις των προηγούμενων ετών, ήταν επίσης σύνηθες, χωρίς να είναι το επικρατέστερο, ένα σχήμα που συνδύαζε το ορθογωνικό σχήμα, στο εμπρόσθιο τμήμα και το ημικυκλικό, δηλαδή το πολυγωνικό, στο οπίσθιο τμήμα, όπως σκιαγραφείται στο Σχήμα 2.

Τα Μπατσώρια, από την άλλη, ποτέ δεν είχαν δημιουργήσει ένα δομημένο περιβάλλον κατοικίας και όλα τα χρόνια, κατά τα οποία παρατηρήθηκαν, διέμεναν σε κυκλικά τσαντίρια. Αυτά αποτελούνται από ένα κεντρικό στύλο στο κέντρο της σκηνης, πάνω στον οποίο κυρίως στερεώνεται το πανί (Σχήμα 3). Συνήθως, πρόκειται για μεγαλύτερα σε μέγεθος καταλύματα, καθώς μέσα σε αυτά διαμένει ολόκληρη η πολυμελής οικογένεια, και στην πλειοψηφία τους είναι τυποποιημένα, δηλαδή του εμπορίου. Κατά τη διάρκεια της παρατήρησης, μόνο μία οικογένεια διέμενε σε κατάλυμα εξαγωνικής κάτοψης, το οποίο είχε κατασκευάσει μόνη της, πρόχειρα, από ένα ξύλινο σκελετό και επιπρόσθετες πλευρικές επιφάνειες από πανί.

Ο καταλισμός στους Αγ. Θεοδώρους

Το τσαντίρι είναι αρχικά χακί ή λευκού χρώματος, που όμως η πολύχρονη χρήση και οι καιρικές συνθήκες το μετατρέπουν σε γκρι, σκούρο γκρι ή σκούρο χακί και μολυβί. Οι δυνατοί άνεμοι και οι βροχή προκαλεί συχνά φθορές και τρύπες στο ύφασμα. Οι γυναίκες είναι αυτές που αναλαμβάνουν να επιδιορθώσουν το πανί, μπαλώνοντάς το ή προσθέτοντας νέα κομμάτια. Μόνο το «στήσιμό» του αποτελεί απασχόληση των ανδρών, ενώ όλες οι υπόλοιπες δουλειές, όπως η ραφή του και η οργάνωση του εσωτερικού χώρου είναι αποκλειστική αρμοδιότητα των γυναικών.

Το τσαντίρι ήταν και για τη Δυτική Ευρώπη το επικρατέστερο κέλυφος διαμονής των Τσιγγάνων στις μικρής ή μεγάλης διάρκειας μετακινήσεις τους. Τη δεκαετία του '60, άρχισε σταδιακά να αντικαθίσταται από το τροχόσπιτο και μόνο πρόσφατα εγκαταλείφθηκε πλήρως. Η εγκατάλειψη του τσαντιριού από τους Τσιγγάνους ήταν μια διαδικασία η οποία άργησε να πραγματοποιηθεί. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας του B. Formoso σχετικά με τις οικογένειες μιας ομάδας Rom-Kalderas, τα μέλη αγόραζαν συχνά στην δεκαετία του '50 τροχόσπιτα, τα οποία όμως χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για τη μεταφορά τους εξοπλισμού του τσαντιριού, διαφόρων

υλικών κ.ο.κ. και ποτέ για τη διαμονή τους σε αυτά. Βέβαια, ούτε η αγορά σπιτιών δε σήμαινε την άμεση εγκατάλειψη του τσαντιριού. Το τσαντίρι παρέμενε εγκατεστημένο πλάι στο τροχόσπιτο ή στο σπίτι ενώ για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτελούσε τον οικείο χώρο διαμονής τους.

Ο καταυλισμός στο Πυρί

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η περίπτωση των Τσιγγάνων στην περιφέρεια του Παρισιού, όπου αν και απέκτησαν μεταπολεμικά ιδιόκτητα σπίτια, διατηρούσαν ταυτόχρονα τα τσαντίρια τους, τα οποία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα αποτελούσαν το αποκλειστικό κέλυφος διαμονής τους. Με το πέρασμα του χρόνου, οι μορφές οργάνωσης της καθημερινής ζωής στο τσαντίρι πέρασαν βαθμιαία στο σπίτι ή το τροχόσπιτο, που ουσιαστικά λειτούργησαν, παρά τις διαφορές τους, ως απλά κελύφη προστασίας, όμοιου τύπου με το τσαντίρι. (Ε.Καραθανάση, 2000)

3.3.3 Η ΚΑΛΥΒΑ

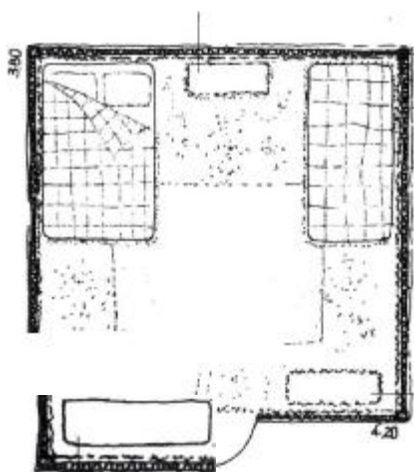
Οι εδραιωμένες ομάδες συνήθιζαν να χρησιμοποιούν την καλύβα ως κέλυφος. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και σε μικρότερης διάρκειας παραμονή, όταν οι καιρικές συνθήκες το απαιτούσαν, η καλύβα χρησιμοποιούταν από τις ομάδες.

Οι βιβλιογραφικές πηγές και η μυθιστοριογραφία αναφέρουν την ύπαρξη αυτού του κελύφους σε πολλές χώρες της Ευρώπης και πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα, την Αλβανία, τη Σερβία, την Τουρκία, την Ουγγαρία, τη Γαλλία και τη Ρουμανία. Με βάση τις ίδιες αναφορές, η καλύβα εμφανίζεται μονόχωρη. Η οργάνωσή της παρουσίαζε απόλυτη ομοιότητα με την αντίστοιχη οργάνωση του τσαντιριού. Εντούτοις, η εξωτερική και η εσωτερική της εικόνα βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση.

Φτιαγμένη από ξύλο, ώστε να είναι λυόμενη, μέσα σε ένα «υποβαθμισμένο»

περιβάλλον, δεν προϊδέαζε καθόλου για την εικόνα που παρουσίαζε ο εσωτερικός της χώρος, ο οποίος ήταν διαμορφωμένος με επιμέλεια και στολισμένος με πολύχρωμα ταπέτα στα κατακόρυφα πλευρικά της τμήματα και με χαλιά στρωμένα κάτω, τα οποία κάλυπταν το χώμα.

Πρόκειται για μια επιτόπου κατασκευή, την οποία κάνουν οι ίδιοι, με υλικά συνήθως παλιά και ετερόκλητα, που συλλέγονται σταδιακά με διάφορες ευκαιρίες και «αποθηκεύονται» αναμένοντας τη χρήση τους, τόσο για την κατασκευή, όσο και τη «συντήρηση» και την αντικατάσταση κάποιων παλιών τμημάτων που φθείρονται. Η καλύβα αποτελείται από ξύλινα καδρόνια

διάφορων διατομών (8-10 εκ.), πάνω στα οποία στηρίζεται ένας ελαφρύτερος, επίσης ξύλινος σκελετός, ένα πλέγμα λεπτών διαδοκίδων καθέτων ή παράλληλων προς το έδαφος, σε μικρές αποστάσεις μεταξύ τους ή τοποθετημένων «χιαστί» για να καλύπτουν τις μεγάλες αποστάσεις. Πάνω σε αυτό τον σκελετό, στη συνέχεια, τοποθετούνται τα ετερόκλητα υλικά, τα οποία μπορεί να είναι

ξύλα, σανίδες, πλέγματα, λαμαρίνες επίπεδες και κυματοειδούς διατομής, σκληρά χαρτόνια, μουσαμάδες κ.λπ., ή και υλικά που επαναχρησιμοποιούνται με άλλο σκοπό, όπως «πόρτες» που χρησιμοποιούνται ως «τόιχοι», ή τενεκέδες λαδιού που ανοίχτηκαν κι έγιναν επίπεδοι για να ενισχύσουν κάποιο σημείο του σκελετού. Τις περισσότερες φορές, η καλύβα βάφεται εξωτερικά με διάφορα, συνήθως έντονα χρώματα, όπως για παράδειγμα ώχρα, βεραμάν, τριανταφυλλί ή άλλοτε άσπρο. Η «στέγη», φτιάχνεται συνήθως από λαμαρίνα, η οποία είναι δίκλινη με ελαφριά κλίση.

Η κατασκευή της καλύβας διαρκεί μια ή και δύο βδομάδες, ανάλογα με τις παράλληλες εργασίες της οικογένειας. Θεωρείται συλλογική εργασία, όπου συμμετέχουν όλα τα μέλη της συζυγικής οικογένειας και συχνά μέλη

συγγενικών οικογενειών.

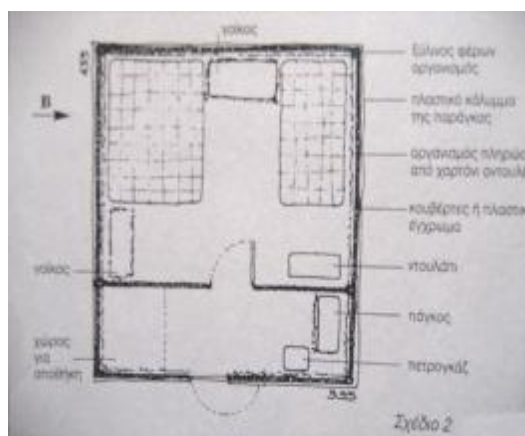
Κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών, η εσωτερική πλευρά των τοιχωμάτων της καλύβας, όπως άλλωστε και το τσαντίρι, καλύπτεται με πολύχρωμα ταπέτα τοίχου, κιλίμια και κουβέρτες, ενώ εξωτερικά η καλύβα σκεπάζεται με μεγάλα φύλλα χοντρού, διαφανούς, πλαστικού καλύμματος. Κατ' αυτό τον τρόπο, δημιουργείται μια συνθήκη κυκλοφορίας του συγκεντρωμένου αέρα ανάμεσα στις διάφορες επιφάνειες με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η θέρμανση του χώρου, κατά τη διάρκεια της ημέρας και να διατηρείται η υψηλή θερμοκρασία περισσότερες ώρες, έως το βράδυ.

Η καλύβα είναι πάντα ορθογωνικής κάτοψης, συνήθως παραλληλόγραμμη και ελάχιστες φορές τετράγωνου σχήματος (Σχέδιο 1), ενώ έχει μικρές διαστάσεις, τόσο εμβαδό όσο και ύψος, όπως και το τσαντίρι. Το 1988, βέβαια, εντοπίστηκε μια καλύβα σε σχήμα «Γ», αρκετά μεγαλύτερη από τις υπόλοιπες, η οποία ήταν χωρισμένη σε δύο χώρους, αλλά μια τέτοια κατασκευή αποτελεί μια απλή εξαίρεση. Προκειμένου να χωριστεί η καλύβα σε δύο μέρη, χρησιμοποιείται ένα κατακόρυφο πέτασμα, παράλληλο προς την όψη της καλύβας, το οποίο αποτελείται από τα ίδια υλικά, με τα οποία είναι φτιαγμένοι οι εξωτερικοί τοίχοι. Κατά κανόνα, οι καλύβες είναι λίγο μεγαλύτερες από τα τσαντίρια. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο μέσος όρος του εμβαδού της καλύβας είναι 20 τ.μ., σε αντίθεση με του τσαντιριού, που είναι μόλις 12 τ.μ. Επίσης, από την παρατήρηση των δύο ομάδων, είναι γνωστό ότι τα τσαντίρια των Σελαϊτών είναι μικρότερα συγκριτικά με τα αντίστοιχα των Μπατσωριών.

Στη μικρότερη πλευρά της καλύβας, η οποία θεωρείται και η όψη της, τοποθετείται πάντα η είσοδος. Η «πόρτα», η οποία αποτελεί το μοναδικό άνοιγμα της καλύβας, είναι συνήθως ένα τελάρο με κάποιο φύλλο από κόντρα πλακέ ή «ραμποτέ» και στηρίζεται με μεντεσέδες στον ξύλινο σκελετό. Σπανιότερα, χρησιμοποιείται η πόρτα κάποιου αστικού ή αγροτικού σπιτιού, μια και τόσο οι διαστάσεις της, όσο και το βάρος της, δεν ενδείκνυνται για τη χρήση αυτή. Πίσω από την πόρτα κρέμεται ένα πανί ή

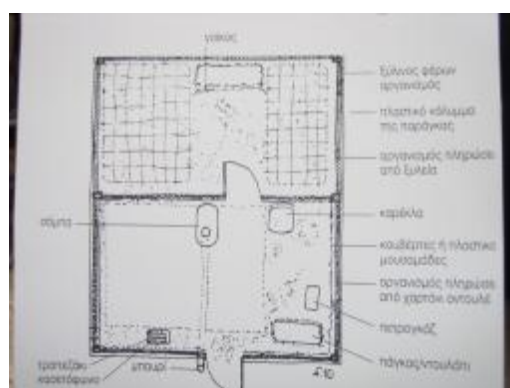
ένα κιλίμι, σαν κουρτίνα. Καθώς η πόρτα αποτελεί το μόνο άνοιγμα της καλύβας, όταν παραμένει κλειστή, ο φωτισμός είναι ελάχιστος, η ατμόσφαιρα μουντή, σχεδόν αποπνικτική. Όταν πάλι παραμένει ανοιχτή, κυρίως όταν οι καιρικές συνθήκες το επιτρέπουν, η ατμόσφαιρα βελτιώνεται αισθητά, καθώς ο χώρος αερίζεται και φωτίζεται καλύτερα. Τέλος, όταν επικρατούν οι βέλτιστες δυνατές καιρικές συνθήκες, η «πόρτα» αφαιρείται εντελώς από την κατασκευή και η είσοδος παραμένει μονίμως ανοιχτή, βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης και εξυπηρετώντας τις ανάγκες επικοινωνίας μεταξύ των μελών της ομάδας.

Όπως και στην περίπτωση του τσαντιριού, έτσι και στην καλύβα όλη η οικογένεια μένει μαζί. Στον ένα και μοναδικό χώρο της καλύβας επιτελούνται από όλα τα μέλη, όλες οι λειτουργίες τους, χωρίς να υπάρχει ιδιωτική ζωή. Έχουν εντοπιστεί ελάχιστες καλύβες οι οποίες αποτελούνται από δύο μέρη, αντί για

Σχέδιο 2

ένα. Αυτού του τύπου τα καταλύματα, μπορούν να διακριθούν σε δύο διαφορετικής μορφής καλύβες. Και στις δύο περιπτώσεις, ο εμπρόσθιος

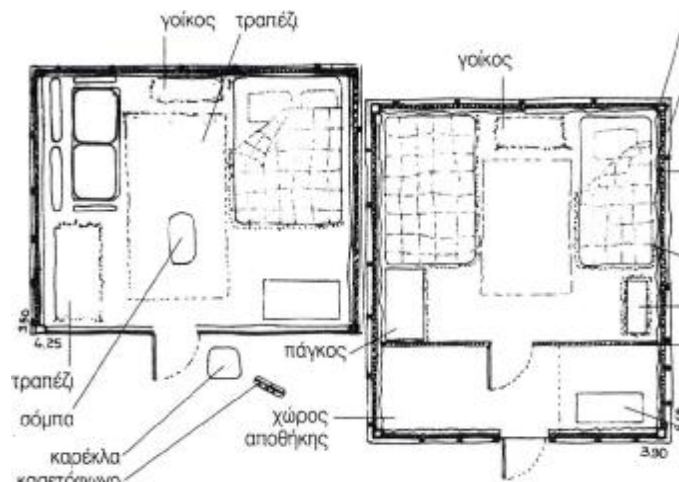

Σχέδιο 3

χώρος είναι μικρότερος και περιλαμβάνει στα δεξιά της εισόδου την κουζίνα και στα αριστερά τον αποθηκευτικό χώρο (Σχέδιο 2), ενώ στο οπίσθιο τμήμα υπάρχουν μόνο τα ντιβάνια για τον ύπνο. Επομένως στις περιπτώσεις αυτές όλες οι λειτουργίες στον εμπρόσθιο χώρο (Σχέδιο 3).

Στις αποτυπώσεις '88-'89 εντοπίστηκε επίσης κι ένας τρίτος τύπος, ο οποίος ονομάστηκε «δίδυμη» καλύβα (Σχέδιο 4). Σε αυτή στεγαζόταν μια εδραιωμένη οικογένεια 8 ατόμων. Πρόκειται για μία κατασκευή, η οποία

αποτελείται από δύο σχεδόν όμοιες καλύβες, διαστάσεων 4,50 μ. x 3,50 μ., οι οποίες έχουν μεταξύ τους ελάχιστη απόσταση, της τάξεως των 5 - 10 εκ. Οι λόγοι δημιουργία της καλύβας αυτής ήταν καθαρά πρακτικοί, καθώς λόγω των μεγάλων διαστάσεων των 8,5 μ. η σκεπή ήταν ιδιαίτερος ευάλωτη και μη

Σχέδιο 4

ασφαλής. Με τον τρόπο αυτό, στη μία καλύβα μπορούν να στεγαστούν τα παιδιά και στην άλλη το ζευγάρι. Στην καλύβα του ζευγαριού, υπάρχει η κουζίνα, η οποία αποτελεί τον τόπο συγκέντρωσης της οικογένειας. Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι και την προηγούμενη χρονιά, η εν λόγω οικογένεια έμενε σε μια καλύβα μικρότερων διαστάσεων, την οποία λόγω έλλειψης χώρου αναγκάστηκε να αντικαταστήσει.

Η καλύβα, σε αντίθεση με το τσαντίρι, δε μεταφέρεται μαζί με το υπόλοιπο νοικοκυριό κατά τη μετακίνηση της οικογένειας αλλά, ουσιαστικά, εξυπηρετεί τη μακρόχρονη παραμονή σε έναν τόπο. Πρόκειται για ένα ημιμόνιμο κέλυφος, το οποίο δεν έχει τη δυνατότητα μεταβολής του σχήματος και προσαρμογής στις καθημερινές ανάγκες και λειτουργίες της οικογένειας ή στις μεταβολές του καιρού. Παρ' όλα αυτά, μπορεί να αποτελεί αντιπροσωπευτικό σύμβολο του διαρκούς μετακινούμενου τρόπου ζωής των Τσιγγάνων, καθώς δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα λυόμενο κατάλυμα προσωρινής χρήσης.

Σίγουρα η καλύβα δεν μπορεί να προσφέρει την ευελιξία του τσαντιριού στις εναλλαγές των καιρικών συνθηκών, αλλά ανταποκρίνεται ισάξια στις ανάγκες της υπαίθριας ζωής. Κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών, οπότε και οι καιρικές συνθήκες είναι δυσμενείς, μέσα στην καλύβα πραγματοποιούνται όλες οι λειτουργίες της οικογένειας. Επιπλέον, οι σιδεράδες μετέτρεπαν τους χώρους αυτούς τόσο σε εργαστήρια, όσο και σε

εμπορικά, όπου το παράθυρο χρησιμοποιούταν ως βιτρίνα των κατασκευασμάτων τους. Στις πιο ζεστές και ηλιόλουστες μέρες του χειμώνα, κάποιες λειτουργίες μεταφέρονται «έξω». Το «μέσα-έξω» είναι μια συνεχής κίνηση τις καλές μέρες του χειμώνα, ώσπου τελικά το νοικοκυριό μεταφέρεται στο υπαίθρο και το καλοκαίρι μένει μόνιμα εκεί. Το νοικοκυριό μεταφέρεται όλο έξω, ενώ οι καλύβες μένουν άδειες και χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως αποθηκευτικοί χώροι και, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, χρησιμεύουν μόνο για τον ύπνο κάποιων μελών της οικογένειας τα βράδια. Τα στρωμένα στο έδαφος κιλίμια, τα επιπρόσθετα προστατευτικά πλαστικά καλύμματα και τα κιλίμια που κρέμονται στο εσωτερικό της μαζεύονται. Τα κιλίμια πλένονται και τακτοποιούνται, αναμένοντας τη χρήση τους την επόμενη χρονιά και τα πλαστικά ενίοτε πετιούνται. Σε μια ξαφνική επιδείνωση του καιρού, η οικογένεια πρέπει να μεταφέρει όλο το νοικοκυριό ξανά εντός της καλύβας, αλλά η διαδικασία αυτή επιτελείται χωρίς την παραμικρή δυσανασχέτηση. Ολόκληρη η ζωή τους βασίζεται σε διαρκείς μετακινήσεις, τόσο από τόπο σε τόπο, όσο και από το εσωτερικό του καταλύματος προς το υπαίθρο και αντίστροφα, γεγονός που είναι αποδεκτό από όλους και θεωρείται αναγκαίο ώστε να επιτυγχάνεται η πάντα επιθυμητή ζωή στο υπαίθρο. Άλλωστε, ο περιβάλλον εξωτερικός χώρος αποτελεί, ουσιαστικά, για τους Τσιγγάνους τη συνέχεια του εσωτερικού, καθώς χρησιμοποιείται ως ζωτικός χώρος της οικογένειας. Για παράδειγμα, ένα δέντρο, το οποίο βρίσκεται δίπλα στην καλύβα, χρησιμοποιείται πολλαπλώς σα «σκιάδα» κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και, ταυτόχρονα, ως χώρος του ίδιου του νοικοκυριού, όπου ακουμπούν και κρεμούν διάφορα αντικείμενα, ρούχα για να στεγνώσουν κ.λπ.

Η ανάπτυξη των λειτουργιών και, γενικότερα, η οργάνωση της ζωής στην καλύβα φαίνεται να είναι ίδια με αυτή στο τσαντίρι, έστω κι αν η υφή και τα υλικά του κελύφους είναι διαφορετικά. Εξακολουθούν να ζουν στο υπαίθρο, να μένουν κάτω στη γη, όλοι μαζί, χωρίς ίχνος ιδιωτικότητας, ακόμη κι όταν φαινομενικά τα πάντα είναι κλειστά.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι εναλλαγές των κελυφών γίνονταν

λιγότερες και σπανιότερες με το πέρασμα του χρόνου, παρά τις αλλαγές των καιρικών συνθηκών. Αρχικά, οι περισσότερες οικογένειες, αν και άλλαζαν κελύφη με τις αλλαγές του καιρού, διατηρούσαν το τσαντίρι μπροστά από την καλύβα τους. Αργότερα, οι οικογένειες στην πλειοψηφία τους εδραιοποιήθηκαν και έμεναν σχεδόν μόνιμα μέσα στις καλύβες. Ωστόσο, το τσαντίρι τους ήταν μόνιμα στημένο έξω από την καλύβα και χρησιμοποιούνταν είτε ως σκίαστρο είτε για να συμπληρώσει τις ανάγκες της ζωής του υπαίθρου. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.3.4 Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

Σε μια προσπάθεια να ερευνηθεί η διαρρύθμιση και η οργάνωση του νοικοκυριού, τόσο στο εσωτερικό της καλύβας όσο και του τσαντιριού, παρατηρήθηκαν τα κελύφη των δύο υπό μελέτη ομάδων στη Θήβα, των Σελαϊτών και των Μπατσωριών. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας αυτής, οι δύο ομάδες φαίνεται να συμπεριφέρονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Κατά τους χειμερινούς μήνες, η οικογένεια μένει καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της ημέρας μέσα στο χώρο του κελύφους και περιορισμένη σε ελάχιστα τετραγωνικά αγωνίζεται για την επιβίωσή της, ενώ συγχρόνως βρίσκει την ευκαιρία, μέσω της συνεχούς επαφής των μελών της, να επιτύχει την καλύτερη δυνατή σύσφιξη των σχέσεών τους. Ο ζωτικός χώρος της οικογένειας δεν περιορίζεται στο κέλυφος, παρά μόνο προσωρινά. Η άριστη προσαρμοστικότητα των μελών της επιτρέπει τελικώς τη διεκπεραίωση των καθημερινών λειτουργιών και δραστηριοτήτων σ' έναν τόσο μικρό χώρο, μέχρι οι καιρικές συνθήκες να βελτιωθούν.

Εντός του καταλύματος, πατούν αποκλειστικά χωρίς υποδήματα. Η συνήθεια αυτή παρατηρείται σε πολλές αγροτικές εδραίες κοινωνίες και ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι περπατούσαν πάντα και παντού ξυπόλυτοι. Σήμερα, αποκλειστικά στον τόπο της ομάδας κυκλοφορούν συνέχεια ξυπόλυτοι, ιδιαίτερος τα Μπατσώρια, καθώς με τον τρόπο αυτό ξεκουράζονται.

Μέσα στο τσαντίρι, υπήρχαν τα απολύτως απαραίτητα. Τα κρεβάτια, το τραπέζι και οι καρέκλες έχουν αντικατασταθεί από κουβέρτες και χαλιά, στρωμένα πάνω σε άχυρα. Είτε βρίσκονται εντός του χώρου του κελύφους, είτε στο ύπαιθρο, πραγματοποιούν όλες τους τις δραστηριότητες καθισμένοι οκλαδόν, πάνω σε ένα κιλίμι ή ακόμη και στο χώμα. Αυτή τη θέση προτιμούν ακόμη και κατά τη διάρκεια της εργασίας τους, όπως η σιδηρουργία, η καλαθοπλεκτική κ.ο.κ., ενώ συνήθιζαν να ξαπλώνουν ακόμη και για να συζητήσουν. Οι ίδιοι δηλώνουν πως μόνο όταν κάθονται οκλαδόν μπορούν να ξεκουραστούν και ότι το να κάθονται σε καρέκλες είναι τόσο άβολο για τους ίδιους, όσο το κάθισμα στο πάτωμα για τους περισσότερους. Στην περίπτωση αυτή, φαίνεται πως μια πολιτισμική αξία, όπως η διαρκής επαφή με την φύση, αφομοιώνεται σε τέτοιο βαθμό από τον οργανισμό, ώστε πλέον καταλήγει βιολογική ανάγκη, χωρίς, παρ' όλα αυτά, να μπορεί να αποκλειστεί και η αντίστροφη πορεία, η οποία θα θεωρούσε ότι η βιολογική συνθήκη προκαλεί το πολιτισμικό αυτό στοιχείο. Η διάκριση μεταξύ του βιολογικού και πολιτισμικού στοιχείου στο συγκεκριμένο τρόπο ζωής είναι σίγουρα δύσκολη, αλλά και μη ουσιώδης σε ένα τόσο καλά δομημένο ενιαίο τρόπο ζωής.

Όμοιες με τις λειτουργίες που αναπτύσσονται μέσα στο τσαντίρι, είναι και οι αντίστοιχες μέσα στην καλύβα. Κατ' επέκταση, η διάταξη των δύο κελυφών είναι η ίδια. Το νοικοκυριό των Τσιγγάνων είναι όμοιο σχεδόν σε όλες τις φυλές και παρατηρείται μια γενική τυπική διάταξη μέσα στον εσωτερικό χώρο. Από την είσοδο δεξιά και σε επαφή με τον «τοίχο», που αποτελεί συνέχεια της εισόδου, τοποθετείται η «κουζίνα». Αυτή αποτελείται από ένα «πετρογκάζ», ακουμπισμένο στο έδαφος ή σε ένα χαμηλό πάγκο, ο οποίος συνήθως είναι ένα ξύλο πάνω σε δύο χρωματιστά πλαστικά καφάσια γυρισμένα με την ανοιχτή τους πλευρά προς τα πάνω, ώστε ταυτόχρονα να λειτουργούν και ως «ράφια», ή ένα ξύλο πάνω σε κιούπια, όπου τοποθετούνται τα μαγειρικά σκεύη, που υπάρχουν ή ακόμη κάποια ποτήρια, φλιτζάνια και μπρίκια. Πάνω στα ράφια αυτά τοποθετούνται και τα ελάχιστα τρόφιμα, τα οποία συνήθως είναι μακαρόνια, ρύζι, κάποια σάλτσα, λάδι και

αλάτι. Σε μια άλλη γωνιά, υπάρχει σχεδόν πάντα ένα τσουβάλι πατάτες ή και κρεμμύδια, τα οποία αποτελούν τη βασική χειμωνιάτικη τροφή της οικογένειας και η οποία συνήθως αποτελεί την πληρωμή τους σε είδος από την εργασία τους στις καλλιέργειες. Ελάχιστες φορές έχουν κάτι περισσότερο από αυτά που ήδη αναφέρθηκαν. Συνηθίζουν να ψωνίζουν κάθε φορά αυτά που θέλουν να μαγειρέψουν, ενώ σπανίως αποθηκεύουν τρόφιμα.

Οι Τσιγγάνοι συχνά επαναχρησιμοποιούν τα διάφορα αντικείμενα. Τα περισσότερα από αυτά, από τα οποία αποτελείται το νοικοκυριό τους, δεν τα μεταφέρουν μαζί τους στις μετακινήσεις τους από τόπο σε τόπο, αλλά βρίσκουν καινούρια, με μεγάλη συνήθως ευκολία, στο νέο τόπο κατοικίας τους, καθώς πρόκειται για αντικείμενα με ελάχιστη χρηστική αξία στους μη - Τσιγγάνους. Η χρησιμοποίηση παλιών αντικειμένων, τα οποία συλλέγουν στον αστικό χώρο για τη δημιουργία οικιακού εξοπλισμού, είναι συνήθης. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργείται ο πάγκος στην κουζίνα, όπως και πολλά «κρεβάτια», τα οποία είναι κατασκευασμένα από διάφορα αντικείμενα. Η τάβλα του κρεβατιού μπορεί να αποτελείται από διάφορα ξύλα, όπως από μια πόρτα ή από την τάβλα ενός τραπεζιού, τα οποία στηρίζονται συνήθως πάνω σε καφάσια ή ξύλινες βιομηχανικές παλέτες, ώστε να απέχει από το έδαφος. Μερικές φορές, κατά τη διάρκεια της ημέρας, μπορεί να τοποθετείται εκτός του καταλύματος ένα κρεβάτι ώστε να χρησιμοποιείται ως πάγκος.

Ο χώρος, ο οποίος χρησιμοποιείται για τον ύπνο, βρίσκεται πάντα δεξιά και αριστερά της εισόδου. Σε αντίθεση με τα Μπατσώρια, οι Σελαΐτες, σήμερα, έχουν χαμηλά, διπλά ντιβάνια, που τοποθετούνται στα πλαϊνά τοιχώματα του κελύφους. Η δεξιά πλευρά αφιερώνεται στο συζυγικό κρεβάτι και, κατ' επέκταση, περισσότερο στη γυναίκα. Η απόδοση της δεξιάς πλευράς του κελύφους στο νοικοκυριό, στη γυναίκα και στη γυναικεία εργασία θεωρείται ότι προέρχεται από το παρελθόν. Τότε, η θέση του συζύγου ήταν προσδιορισμένη στην αριστερή πλευρά του κελύφους. Για την άσκηση του επαγγέλματος της καλαθοπλεκτικής, χρησιμοποιούσαν καλαμιές, το μήκος

των οποίων έφτανε τα 2 - 3 μ. Επομένως, η θέση του έπρεπε να είναι προς τα αριστερά, ώστε να μπορεί να εργάζεται με το δεξί χέρι και η άκρη της καλαμιάς να βγαίνει εκτός του κελύφους από την είσοδο, χωρίς όμως να δυσχεραίνονται οι εργασίες των υπολοίπων. Βέβαια, το παράδειγμα αυτό είναι χαρακτηριστικό για τη διευθέτηση όλων των σύγχρονων λειτουργιών, οι οποίες θα απαιτούσαν φαινομενικά τεράστιο χώρο για τα δεδομένα της περιρρέουσας κοινωνίας, αλλά στα τσιγγάνικα κελύφη συρρικνώνονται.

Απέναντι ακριβώς από την είσοδο είναι τοποθετημένος στο έδαφος, ή ίσως πάνω σε μια ξύλινη βιομηχανική παλέτα ο «γοίκος», που μνημονεύεται σε ποικίλες ιστορικές αναφορές, και αποτελεί βασικό στοιχείο διακόσμησης. Πρόκειται για τα λεγόμενα «προικιά», δηλαδή μαξιλάρια με ωραίες δαντέλες στις μαξιλαροθήκες, κουβέρτες και κιλίμια, διπλωμένα με τάξη, που με τα διάφορα χρώματά τους δίνουν μια πολύχρωμη νότα στο περιβάλλον. Άλλοτε ο γοίκος καλύπτεται με ένα γυαλιστερό βαμβακερό ταπέτο τοίχου με εξωτικές παραστάσεις από την Ανατολή. Η τάξη και η καθαριότητά του, πραγματικά, εκπλήσσουν και αναδεικνύουν το κύρος της οικογένειας στην ομάδα. Η περίοπτη θέση του και η ομορφιά του αποτελούν μια «πρόσκληση» για προξενιό για τα νεαρά μέλη της οικογένειας. Συγχρόνως, ανάμεσα στα ρούχα οι Τσιγγάνοι συνηθίζουν να κρύβουν τόσο τα περιουσιακά τους στοιχεία, όπως χρήματα, όσο και τα δημόσια έγγραφά τους, όπως - πιστοποιητικά, βιβλιάρια, ταυτότητες, απολυτήριο από το στρατό κ.ο.κ. Μερικές φορές, εκεί κρύβουν και κάποιο όπλο, συνήθως μια καραμπίνα. Συνεπώς, αποτελεί το πολυτιμότερο στοιχείο της οικογένειας, το οποίο περιλαμβάνει και συμβολίζει όλα τα απαραίτητα για την επιβίωσή της και στις δύο κοινωνίες, την τσιγγάνικη αλλά και τη μη-τσιγγάνικη. Ο «γοίκος» είναι το πρώτο πράγμα, το οποίο στήνεται με επιμέλεια και γούστο, αμέσως μετά το στήσιμο του κελύφους.

Παρατηρώντας τις δύο ομάδες στην Θήβα, προέκυψε το πόρισμα ότι ο γοίκος των Μπατσωριών είναι πιο επιμελημένος και τα είδη προικός πιο «πλούσια» και στολισμένα με δαντέλες. Μάλιστα, τακτοποιείται πολύ συχνά και τα ρούχα πλένονται αρκετές φορές, ακόμη κι αν δεν έχουν

χρησιμοποιηθεί. Κατά τις μετακινήσεις της οικογένειας από τόπο σε τόπο, ο γοίκος μεταφέρεται πάντα μαζί, ακόμη κι όταν η καλύβα που εγκαταλείπεται περιστασιακά, παραμένει κλειδωμένη κατά την απουσία της οικογένειας. Φορτώνεται στο ανοιχτό ημιφορτηγό και όσες φορές απαιτηθεί και για όσο χρόνο η οικογένεια μένει στον καινούριο τόπο. Συχνά πάνω στο γοίκο των Μπατσωριών, όταν είναι ψηλός, ή σε ένα άλλο σημείο, κρεμασμένο πιο ψηλά, υπάρχει ένα καθαρό καλάθι που μέσα του κρύβουν το λεγόμενο «γυαλίκι», το οποίο είναι το φυλαχτό της οικογένειας.

Το χειμώνα, στο κέντρο του κελύφους, υπάρχει μια σιδερένια σόμπα του εμπορίου, ή άλλοτε ένα παλιό κομμένο σιδερένιο βαρέλι, που επαναχρησιμοποιείται ως σόμπα. Η σόμπα είναι συνήθως σκουριασμένη, μαύρη, ενίοτε όμως και στιλπνή, βαμμένη με ασημί μίνιο. Άλλοτε έχει το σχήμα ενός μικρού κυλίνδρου, κομμένου στη διατομή του παραλληλογράμμου και όχι του κύκλου, ο οποίος τοποθετείται παράλληλα προς το έδαφος, χαμηλά, σε απόσταση 15-20 εκ. από αυτό, πάνω σε μικρές βάσεις ή σε τέσσερις διακοσμητικές ψευδορόδες, που θυμίζουν πάντα την κίνηση. Αυτή η παραλληλόγραμμου σχήματος διατομή καλύπτεται με μια μεταλλική πλάκα κι ένας αεραγωγός, ο οποίος είναι γνωστός με την ονομασία «μπουρί», ακολουθεί μια πορεία κατακόρυφη προς το έδαφος, που σε κάποιο ύψος γίνεται παράλληλη προς αυτό, μέχρι που βγαίνει έξω προς την πλευρά της όψης του κελύφους. Άλλοτε, δεν καλύπτεται και λειτουργεί σα μαγκάλι. Προκειμένου να υπάρχει ξυλεία για την τροφοδότηση της σόμπας, οι Τσιγγάνοι κλαδεύουν ή κόβουν τα δέντρα στη γύρω περιοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η περιοχή των Μπατσωριών, η οποία μετά τη μακρόχρονη παραμονή τους, έχει αλλάξει, καθώς τα περισσότερα δέντρα έχουν κοπεί σχεδόν ως τη ρίζα τους. Η ξυλεία αυτή, αποθηκεύεται τόσο έξω από το κατάλυμα, όσο και μέσα σε αυτό, προκειμένου τα ξύλα να στεγνώσουν για να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν.

Η σόμπα κατέχει τη θέση της εστίας, γύρω από την οποία συγκεντρώνεται η οικογένεια το χειμώνα, καθισμένη πάνω σε ένα κιλίμι σχηματίζοντας κύκλο. Στη διάταξη αυτή, κουβεντιάζουν, πίνουν καφέ, τρώνε όλοι μαζί μέσα από

το ταψί πάνω στη σόμπα, που ζεσταίνει το φαγητό, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί σαν «τραπέζι». Είναι σύνηθες ο κύκλος να διευρύνεται από μέλη άλλων συγγενών οικογενειών και με τον τρόπο αυτό να μετατρέπεται σε έναν τόπο ανάπτυξης και ενδυνάμωσης των κοινωνικών δεσμών. Την άνοιξη, με τη βελτίωση των καιρικών συνθηκών, η σόμπα απομακρύνεται και τοποθετείται σε μια γωνιά, μέσα ή έξω από το κατάλυμα. Παρά την απουσία της, η οικογένεια συνεχίζει να διατηρεί την ίδια κυκλική και οικεία διάταξη, κατά τις συγκεντρώσεις της.

Παρατηρώντας τη θέση της εισόδου, της εστίας και του γοίκου, διαπιστώνεται ότι αρθρώνεται ένας άξονας μέσα στο κέλυφος, που δημιουργείται από την ένωση με μια νοητή γραμμή των σημείων αυτών. Το χειμώνα, με κέντρο την εστία, ορίζεται το νοικοκυριό μέσα στα όρια του κελύφους. Όταν η είσοδος μένει ανοικτή, τόσο ο κύκλος της οικογένειας γύρω από την εστία, όσο και ο γοίκος αποτελούν την επαφή με την κοινότητα και συμβάλλουν στη διατήρηση ή την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, της συλλογικότητας και της κοινωνικής συνοχής. Στον κύκλο αυτό, ανάμεσα στην είσοδο και τον γοίκο, λαμβάνονται όλες οι σημαντικές ή μη αποφάσεις σχετιζόμενες με τις μετακινήσεις, τα προξενιά, τις μετέπειτα πράξεις τους κ.ο.κ. Στον κύκλο αυτό τα μέλη τοποθετούν, μέσα σε ένα ανοιγμένο μαντίλι, όλα τους τα περιουσιακά στοιχεία, τα κοσμήματα που φορούν, ακόμη και τα χρυσά τους δόντια, για να αντιμετωπίσουν μια απρόοπτη δυσκολία κάποιου μέλους της κοινότητας ή της φάρας.

Το νοικοκυριό αποτελείται από τα απολύτως απαραίτητα και είναι το ελάχιστο δυνατό. Στην καλύβα είναι πιο «πλούσιο», ενώ στο τσαντίρι είναι συνήθως πολύ λιγότερο, καλύπτοντας τις στοιχειώδεις ανάγκες για μια μικρής διάρκειας διαμονή. Οι συσκευές είναι τοποθετημένες στο έδαφος, ή σε τόσο ύψος, ώστε να τις φθάνουν, καθώς είναι καθισμένοι στο έδαφος.

Όλα λοιπόν είναι γύρω τους χαμηλά και μάλιστα σε ακτίνα ενός τεταμένου χεριού, ή μιας μικρής κίνησης. Επομένως όλες οι στοιχειώδεις ανάγκες της οικογενείας μπορούν να καλυφθούν μέσα στα πλαίσια των μικρών διαστάσεων της σκηνής. Βέβαια το νοικοκυριό επεκτείνεται και εκτός του καταλύματος. Τόσο έξω όσο και μέσα υπάρχουν αναρίθμητα πλαστικά κιούπια με νερό και πολλές πλαστικές λεκάνες. Ο ρουχισμός πλένεται συχνά και απλώνεται σε κάποιο δέντρο ή σε ένα σκoinί, το οποίο δένεται από το τσαντίρι ως το δένδρο, ή ακόμη και στο συρματόπλεγμα της όμορης-γειτονικής ιδιοκτησίας. Ο χώρος, τόσο μέσα στο κέλυφος, όσο και έξω από αυτό, είναι γεμάτος αντικείμενα, όπως γλάστρες με βασιλικούς, κλουβιά άδεια ή γεμάτα με πουλιά, αρμαθιές καλαμιών, «άχρηστα» αντικείμενα ή παλιοσίδερα, τα οποία είτε συγκεντρώνονται προκειμένου να πωληθούν, είτε πιστεύεται ότι θα φανούν χρήσιμα και θα επαναχρησιμοποιηθούν. Συχνά, υπάρχουν στο χώρο συρμάτινα καλάθια, τα οποία χρησιμεύουν στην εκκόλαψη των πουλερικών, σκεπασμένα με πανιά, προκειμένου να επιταχυνθεί η ανάπτυξη των νεοσσών. Πρόκειται για μια κινητή μονάδα ορνιθοτροφείου.

Πάντως, από τις μελέτες, φαίνεται να επιβεβαιώνεται, η λογική, ίσως, υπόθεση, ότι κατά την εδραιοποίηση της ομάδας, το νοικοκυριό σταδιακά εμπλουτίζεται. Οι Σελαϊτες απέκτησαν αρκετά περισσότερο από τα Μπατσώρια. Στα κελύφη τους, εκτός από τα επαναχρησιμοποιούμενα αντικείμενα, έχουν διάφορα παλιά «έπιπλα», όπως ένα μικρό τραπεζάκι, τετράγωνο, οβάλ ή στρογγυλό, το οποίο συχνά σκεπάζεται με ένα σεμέν, ένα κομοδίνο, ένα ντουλαπάκι σε κάποια γωνιά με ένα ραδιοκασετόφωνο μπαταρίας επάνω. Η λειτουργική αξία των αντικειμένων αυτών είναι πραγματικά ελάχιστη, ενώ εξυπηρετούν στην πραγματικότητα διακοσμητικό σκοπό. Έτσι, παλιές, βελούδινες και ξεφτισμένες πολυθρόνες, ένας διθέσιος καναπές και άλλα αντικείμενα τα οποία βρίσκουν πεταμένα στα σκουπίδια, αποτελούν απλά διακοσμητικά για να στολίσουν το χώρο τους. Αξίζει να επισημανθεί ότι, στο νοικοκυριό των Σελαϊτών, πολύ συχνά περιλαμβάνονται και ένα με δύο μικρά, χαμηλά σκαμνάκια.

Οι παρατηρήσεις των ερευνητών οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι οι εδραιωποιημένες ομάδες βαθμιαία εξοικειώνονται με τον οικιακό εξοπλισμό, δηλαδή το νοικοκυριό. Οι προσπάθειες της περιρρέουσας κοινωνίας για την επίτευξη του προσπολιτισμού των Τσιγγάνων φαίνεται να ενισχύει την εξάρτησή τους αυτή. Βέβαια, θα πρέπει

Εσωτερικός χώρος καλύβας των Μπατσωριών

να ληφθεί υπόψη ότι οι Σελαΐτες, οι οποίοι φαίνονται να εξαρτώνται περισσότερο από τον οικιακό εξοπλισμό, είχαν ήδη βιωμένες εμπειρίες από τη διαμονή τους κατά το παρελθόν, σε αστικό χώρο και συγκεκριμένα στη Χαλκίδα. Η μεγάλη κινητικότητα τους, τα πρώτα χρόνια της έρευνας, δεν τους επέτρεπε να έχουν πολλά αντικείμενα, από τα οποία είχαν απεξαρτηθεί με μεγάλη ευκολία, προκειμένου να διευκολύνουν τις μετακινήσεις τους. Όταν αργότερα εδραιωποιήθηκαν, φαίνεται πως η μεγαλύτερη χρήση του οικιακού εξοπλισμού αναβίωσε. Μάλιστα, κατά τα τελευταία χρόνια της έρευνας, παρατηρήθηκε ότι η γη δεν τους φιλοξενεί πια τόσο συχνά στην ξεκούραση, στον ύπνο και στη ράθυμη κουβέντα. Δεν κάθονται συνεχώς κάτω αλλά βαθμιαία άρχισαν να «σηκώνονται» και να αλλάζουν «στάση». Πλέον χρησιμοποιούν πολύ συχνότερα καρέκλες ή ντιβάνια, τα οποία δε φαίνεται να τους «ενοχλούν» όσο παλιότερα.

Σε όλες, όμως τις περιπτώσεις, η χαλάρωση των Τσιγγάνων συνεχίζει να είναι η επαφή με τη γη. Αυτή η επαφή κεντρίζει την προσοχή του μη-Τσιγγάνου παρατηρητή και αποτελεί αντικείμενο σχολιασμού των χρονικογράφων και των ιστορικών. Ολόκληρος ο οικιακός εξοπλισμός βρίσκεται στο έδαφος, το ψωμί είναι ακουμπισμένο πάνω στο κιλίμι, όλοι τρώνε καθισμένοι κάτω, όλα τα αντικείμενα είναι σκονισμένα και τα κατοικίδια περιφέρονται ανενόχλητα, δίνοντας την εικόνα μιας ιδιαίτερας ανθυγιεινής ζωής. Από την άλλη βέβαια, η τροφή τους πλένεται πολύ καλά.

Οι ίδιοι λούζονται και πλένονται συχνά και μάλιστα με ιδιαίτερη επιμέλεια όταν πρόκειται να επισκεφτούν την πόλη. Αλλά αυτά δε φαίνεται να συμβαδίζουν με τις πολιτισμικές αξίες περί καθαριότητας της περιρρέουσας κοινωνίας.

Βέβαια, καθώς ιδιαίτερα οι Σελαΐτες, βαθμιαία «εκπολιτίζονται» και περιορίζουν την άμεση επαφή τους με τη γη, η έννοια της «καθαριότητας» εξελίσσεται και δεν ακολουθεί τα πρότυπα της τσιγγάνικης κοινωνίας. Πλέον, η έννοια της «καθαριότητας» «εισβάλλει» βαθμιαία στο νοικοκυριό. Ο προσπολιτισμός τους είναι συνεχής και φέρει σημαντικές αλλαγές στον τρόπο ζωής τους. Στον τελευταίο τόπο διαμονής τους, μετά την απαλλοτρίωση του οικοπέδου από το Δήμο, άρχισαν να «σκουπίζουν» τον κοινό εσωτερικευμένο χώρο, διατηρώντας τον «καθαρό» σύμφωνα με τα πρότυπα της περιρρέουσας κοινωνίας. Η πάλη εντείνεται ανάμεσα στην αναβίωση των παλιότερων πολιτισμικών αξιών, που επανέρχονται, με το καθεστώς στο οποίο ζουν τώρα και παράλληλα εκείνων που βίωσαν πρόσφατα κατά την εδραιποίησή τους σε αστικό περιβάλλον και στον προσπολιτισμό όλων εκείνων των στοιχείων, που δέχονται από την κοινωνία των μη - Τσιγγάνων.

Όπως συμβαίνει με την έννοια της «καθαριότητας», έτσι και η έννοια της «τάξης» στο νοικοκυριό αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τις δύο κοινωνίες. Τόσο μέσα στα κελύφη, όσο και έξω από αυτά φαίνεται να επικρατεί μια πλήρης αταξία, καθώς διάφορα ετερόκλητα αντικείμενα είναι διασκορπισμένα σε όλο το χώρο. Παρ' όλα αυτά για τους Τσιγγάνους η τάξη του οικιακού εξοπλισμού μοιάζει να έγκειται αποκλειστικά στη διάταξη των βασικών λειτουργιών και στη ροή της καθημερινότητας. Άλλωστε, η συσσώρευση τόσων πολλών λειτουργιών και ατόμων μέσα σε ένα τόσο μικρό χώρο, μπορεί να μοιάζει με αταξία αλλά, υπό την οπτική γωνία του τσιγγάνικου πολιτισμού, τα πάντα βρίσκονται σε μια λειτουργική θέση και έχουν πρακτική αξία. Τα μόνα αντικείμενα, τα οποία διασαλεύουν την «τάξη» αυτή, προέρχονται από τη μη- τσιγγάνικη κοινωνία και χρησιμοποιούνται ως απλά διακοσμητικά. Έτσι, μοιάζει να είναι σε «τάξη»

μόνον ότι έχει κάποια πολιτισμική αξία γι' αυτούς, δηλαδή οτιδήποτε προέρχεται από τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά.

Γενικά, η διακόσμηση του εσωτερικού χώρου των κελυφών είναι τυπική σχεδόν σε όλα τα νοικοκυριά. Τα φανταχτερά χρώματα κυριαρχούν σε ολόκληρο το χώρο, ενώ οι «τοίχοι» στολίζονται και διακοσμούνται με γυαλιστερά ταπέτα τοίχου. Τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα της επιρροής της περιρρέουσας κοινωνίας, προστέθηκαν αφίσες γνωστών ηθοποιών του σύγχρονου ελληνικού κινηματογράφου και της τηλεόρασης, καθώς και Τσιγγάνων και μη-Τσιγγάνων τραγουδιστών. Στην πλευρά απέναντι από την είσοδο κρέμονται μεγάλες κορνίζες, ανάμεσα σε πλαστικά λουλούδια, με φωτογραφίες των συγγενών που πέθαναν, οι οποίοι όμως συνοδεύουν ακόμα τη ζωή της οικογένειας. Ιδιαίτερα όταν το κέλυφος είναι κλειστό, μέσα στο ημίφως, αυτά τα ζωντανά, έντονα χρώματα από τις αφίσες, τα ταπέτα, τις κορνίζες, τα πλαστικά λουλούδια, προσδίδουν μια ιδιόμορφη αισθητική, σαν να το εκπέμπουν τα χρώματα στα οποία στηρίζεται η αισθητική τους. Μια αισθητική που έχει πλασθεί από το σύνολο του πολιτισμού τους, από τις παραδόσεις και τις συνήθειες, επηρεασμένες από τις μετακινήσεις και τις διαδρομές χρόνων και που παραμένει σχεδόν αναλλοίωτη μέσα στους αιώνες.

Πολλά είναι τα κοινά χαρακτηριστικά των τσιγγάνικων ομάδων στη χρήση και την οργάνωση του χώρου τους και του νοικοκυριού τους. Ωστόσο, η ιστορικότητα του τόπου τους υπάρχει και παρουσιάζεται με τις διαφοροποιήσεις που αποκαλύπτονται αργά και βαθμιαία μέσα από τη διαδικασία της παρατήρησης. Ερμηνεύονται ως έκφραση της διαφορετικής πορείας τους στο χρόνο και το χώρο, της πρόσφατης έντονης κινητικότητας της μιας ομάδας ή της παρατεταμένης εδραιοποίησης της άλλης και ακόμα πιο παλιά καθώς προέρχονται από διαφορετικές φάρες, που ως διαφορετικά κοινωνικά μέρη συνθέτουν την πολυμερή κοινωνία των Τσιγγάνων. (Α.Λυδάκη, 1998)

3.3.5 ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΗΜΙΦΟΡΤΗΓΟ

Δίπλα στο τσαντίρι ή την καλύβα, είναι σταθμευμένο το ανοιχτό ημιφορτηγό, έτοιμο κάθε στιγμή για αναχώρηση. Αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά σύμβολα των Τσιγγάνων, οι οποίοι έχουν συσχετιστεί στενά με το εν λόγω όχημα. Με τη χρήση του ημιφορτηγού, κάθε μετακίνηση διευκολύνεται και γίνεται άμεσα. Αρκεί να «φορτωθούν» τα πλέον απαραίτητα και η οικογένεια είναι έτοιμη για να ξεκινήσει την ανεύρεση της καινούριας κατοικίας.

Συνιστά έναν επικουρικό/βοηθητικό χώρο του στημένου νοικοκυριού. Αποτελεί τη φυσική του προέκταση, ενώ ταυτόχρονα είναι προέκταση της ίδιας της ζωής τους. Αποτελεί το ιδανικό μέσο για

τίς μετακινήσεις τους, ενώ συχνά χρησιμοποιείται ως κέλυφος διαμονής της οικογένειας, αλλά και ως κινητή επαγγελματική μονάδα των πλανόδιων εμπόρων. Μέσα στο όχημα αυτό, μπορούν να περάσουν πολλές ώρες ή ακόμη μέρες και νύχτες. Στις περιπτώσεις των σύντομων στάσεων, επιτελούν μέσα σε αυτό τις καθημερινές λειτουργίες που θα πραγματοποιούσαν και σε οποιοδήποτε άλλο κέλυφος, όπως για παράδειγμα ο ύπνος, η ξεκούραση, το φαγητό κ.ο.κ.

Η γυναίκα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ελέγχει το νοικοκυριό. Αν και το ημιφορτηγό αποτελεί προέκταση του νοικοκυριού, ο άντρας είναι υπεύθυνος για αυτό. Το «Datsun», όπως επικράτησε να λέγεται, συντηρείται, αγοράζεται και πωλείται αποκλειστικά από το σύζυγο. Ακόμη και η διακόσμηση με τις χαρακτηριστικές γιρλάντες στο παρμπρίζ και οι φωτογραφίες στο πίσω τζάμι αποτελούν δική του ευθύνη. Αυτός οδηγεί και οι γιοι του μαθητεύουν στο πλάι του. Τα αγόρια το θεωρούν σαν παιχνίδι.

Συνήθως, κάθονται μέσα σε αυτό και προσποιούνται ότι το οδηγούν, ακούγοντας μουσική ή τους ποδοσφαιρικούς αγώνες. Αργότερα, οι έφηβοι βγαίνουν βόλτες μαζί με την παρέα τους, η οποία κάθεται στην καρότσα, χωρίς φυσικά να έχουν άδεια οδήγησης.

Καθημερινά, το ημιφορτηγό χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως. Ακόμη και όταν δεν ταξιδεύει η οικογένεια, είναι φορτωμένο άλλοτε με κάποια αντικείμενα του νοικοκυριού και άλλοτε με εμπορεύματα. Τις Κυριακές και στις αργίες, ανοίγουν τις πόρτες, βάζουν δυνατά τη μουσική από το ραδιοκασετόφωνο του αυτοκινήτου, όταν δεν έχουν άλλο, και στρώνουν το γλέντι. Σε πολλές περιπτώσεις, η καρότσα του χρησιμοποιείται ως απλώστρα για να στεγνώσουν ή ακόμη και να αεριστούν τα βαριά ρούχα του νοικοκυριού. Συχνά, η καρότσα χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος ή για απλές καθημερινές μεταφορές αντικειμένων. Τα καλοκαίρια μετατρέπεται σε ιδανικό κρεβάτι, αρκετά δροσερό, ώστε να αντιμετωπιστεί η ζέστη, αλλά και να μη καθεί η πολυπόθητη επαφή με το ύπαιθρο.

Είναι ένα σύγχρονο εργαλείο δουλειάς και μετακίνησης, όπως επίσης και κέλυφος διαμονής. Στα ταξίδια τους, όταν φεύγουν για να δουλέψουν εκτός του τόπου διαμονής τους, το ανοιχτό ημιφορτηγό γίνεται μεταφορικό μέσο, μαγαζί, κέλυφος για την πρόσκαιρη διαμονή τους κάπου. Όταν διανυκτερεύουν και ο χρόνος δεν αρκεί για να στήσουν μια σκηνή, κοιμούνται ή ξαποσταίνουν πάνω στην καρότσα, δίπλα στο εμπόρευμα και πάνω στο γοίκο, που το μεταφέρουν πάντα μαζί τους. Όσοι δε χωρούν, βγάζουν το σκέπαστρο, τον πλαστικό μουςαμά, και τον κάνουν στρωσίδι για τον ύπνο τους δίπλα στο όχημα. Για τη συνεχή μετακίνηση, το φορτηγό είναι το παν. Ένα εργαλείο πολλαπλών χρήσεων, το οποίο ανταποκρίνεται άψογα στον τρόπο ζωής τους.

Όταν η ομάδα ή η οικογένεια αποφασίζει να αναχωρήσει από κάποιο τόπο, ακολουθείται μια συγκεκριμένη διαδικασία. Αρχικά, φορτώνεται όλο το νοικοκυριό μέσα στο ημιφορτηγό. Αυτό μπορεί να διαρκέσει από λίγες ώρες έως και 3 με 4 ημέρες, αν γίνεται σιγά σιγά. Πρώτα απ' όλα, βαθιά στην

καρότσα, τοποθετείται ο γοίκος και στη συνέχεια το νοικοκυριό και το εμπόρευμα. Στο τέλος, εφόσον υπάρχει τσαντίρι, λύνεται και διπλώνεται σε μια γωνία. Πάνω από τα αντικείμενα αυτά, ανεβαίνουν τα παιδιά και τα ζωντανά. Τα αντικείμενα, τα οποία δε χρειάζονται άμεσα ή δε χωράνε μέσα στην καρότσα, παραμένουν κλειδωμένα στην καλύβα, ενώ οτιδήποτε άχρηστο αφήνεται πίσω. Το «τσαϊρι», δηλαδή το οικόπεδο, όπου διέμεναν οι Τσιγγάνοι, ακόμη και εγκαταλελειμμένο από όλους, δίνει για μέρες την εικόνα πως εκεί ήταν ο τόπος κατοικίας τους, καθώς τα άχρηστα αντικείμενα μένουν πίσω ανάμεσα στα σκουπίδια που σιγοκαίνε, τα λάστιχα, τα κιούπια, τις κοτρώνες, τις παλιές σπασμένες καρέκλες και πλήθος άλλων αντικειμένων.

Το μικρό ανοιχτό ημιφορτηγό αποτελεί τη φυσική συνέχεια του κάρου που έφυγε πια από τη ζωή τους. Μια αριστοτεχνική περιγραφή των κάρων μας δίνεται από τον Κ. Παλαμά,

στο έργο του «Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου», στους παρακάτω στίχους:

«...Κι ήρθαν οι Γύφτοι, που τα κάνανε σαν τη ζωή τους
και τα σπίτια, και τα θεμέλιωσαν απάνου στ' αμάξια τους,
κι αυτά κυλάνε και βόϊδια σέρνουν τα ζεμένα, (...)
και καθώς πάνε και περνάνε στενά, κακοτοπιές και ρούγες
τριζοβολάνε και βογγάνε και κάποτε μπροστά
τα σπίτια και πίσω οι Γύφτοι λαχανιάζουν...»

Το κάρο αποτέλεσε νεωτερισμό στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και η χρήση του επεκτεινόταν και στη διαμονή των Τσιγγάνων. Με βάση τις ιστορικές αναφορές, η μορφή του διέφερε από χώρα σε χώρα. Σε πολλές περιπτώσεις,

αναφέρεται ότι ήταν κλειστό και κατασκευασμένο ολόκληρο από ξύλο, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ξύλινη ήταν μονάχα η βάση του, με σκέπασμα από πανί ή δέρμα ή ακόμη και εντελώς ανοιχτό.

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα, όταν ήταν κλειστό, το κάρο αποτελούσε έναν ιδανικό τόπο διαμονής. Τους θερινούς μήνες, το τσαντίρι θεωρείτο απαραίτητο, καθώς η οικογένεια δεν μπορούσε να μείνει μέσα στο κάρο. Στις περιπτώσεις που ήταν ανοιχτό, αντιθέτως, εκτός από τις μετακινήσεις εξυπηρετούσε κάποιες καθημερινές λειτουργίες, όπως ο ύπνος και η ξεκούραση, αλλά μόνο 'όταν οι καιρικές συνθήκες το επέτρεπαν. Παρ' όλα αυτά, το τσαντίρι εμφανίζεται να είναι αναγκαίο σε όλες τις εποχές, ενώ σύμφωνα με αναφορές, σε πολλές περιπτώσεις, ήταν οργανικά συνδεδεμένο με το κάρο, έχοντας μάλιστα τέτοιες διαστάσεις, ώστε, όταν στήνεται, να αποτελεί προέκτασή του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το κάρο δεν αποτελούσε μόνιμη ιδιοκτησία μιας συγκεκριμένης οικογένειας από τη στιγμή της αγοράς έως τη φθορά του. Πολλοί λόγοι συντελούσαν σε αυτό. Αρχικά, η κάθε οικογένεια δε μετακινούταν

συνέχεια, αλλά έμενε πολλές φορές για μεγάλο χρονικό διάστημα σε έναν τόπο, όποτε δε χρειαζόταν το κάρο. Επιπλέον, οι οικονομικές δυσχέρειες συχνά οδηγούσαν την οικογένεια στην πώλησή του, για να μπορέσει να επιβιώσει. Τέλος, υπάρχουν αναφορές που υποστηρίζουν ότι οι Τσιγγάνοι στα σύνορα κάθε καινούριας χώρας που επισκέπτονταν, πουλούσαν το κάρο και συνέχιζαν αγοράζοντας ένα καινούριο, το οποίο θα εναρμονιζόταν με τα

υπόλοιπα της χώρας. Με τον τρόπο αυτό, φαίνεται η προσπάθεια της οικογένειας να μην κεντρίσει το ενδιαφέρον των μη -Τσιγγάνων, ώστε να μην αποτελέσει στόχο αρνητικών συμπεριφορών.

Στη Δυτική Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Αγγλία και τη Γαλλία την περίοδο του Μεσοπολέμου, το κάρο άρχισε βαθμιαία να αντικαθιστάται από το αυτοκίνητο, στη σχάρα του οποίου μετέφεραν το τσαντίρι τους. Το όχημα αυτό χρησιμοποιήθηκε ως την εμφάνιση του τροχόσπιτου, το οποίο ουσιαστικά κατάφερε να ενσωματώσει το τσαντίρι, την καλύβα και το κάρο. Σήμερα, στην Ευρώπη, το τροχόσπιτο αποτελεί το πλέον σύνθηρες κέλυφος τόσο των μετακινούμενων, όσο και των εδραιωμένων Τσιγγάνων. Αξίζει να επισημανθεί ότι το μικρό ανοιχτό ημιφορτηγό δε χρησιμοποιήθηκε ποτέ και είναι πιθανό να αποτελεί μια ειδική περίπτωση προσαρμογής των Τσιγγάνων στις συνθήκες, με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωποι στην Ελλάδα. (Α.Λυδάκη,1998)

3.3.6 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΕΛΥΦΟΥΣ

Στον ελλαδικό χώρο, τα χρησιμοποιούμενα κελύφη έχουν διατηρηθεί με το πέρασμα του χρόνου και τόσο η μορφή τους όσο και οι λειτουργίες που εξυπηρετούν παραμένουν αναλλοίωτες. Οι ελάχιστες διαφορές που μπορούν να εντοπιστούν, δεν είναι τόσο ουσιώδεις και σχετίζονται, κυρίως, με τα υλικά κατασκευής τους. Από τις ιστορικές αναφορές και τις βιβλιογραφικές πηγές, δεν μπόρεσαν να εντοπιστούν και να τεκμηριωθούν οι παράμετροι, οι οποίοι οδήγησαν, κατά το παρελθόν, στην επιλογή του τσαντιριού και της καλύβας.

Σήμερα, θεωρείται ότι η επιλογή αυτή βασίστηκε σε δύο σημαντικούς και αλληλεξαρτώμενους παράγοντες, τη χρονική διάρκεια της διαμονής καθώς και τις καιρικές συνθήκες. Για την καλύτερη δυνατή διευκρίνιση των παραγόντων αυτών, θα χρησιμοποιηθεί το παράδειγμα των ομάδων των Μπατσωριών και των Σελαϊτών.

Οι περισσότερες οικογένειες των δύο ομάδων χρησιμοποιούν τις καλύβες ως κελύφη διαμονής, καθώς πρόκειται για οικογένειες με μακράς διάρκειας διαμονή. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι κατά τα έτη 1988- 1989, το 45% των οικογενειών των Σελαϊτών διαμένουν σε καλύβες, το 40% σε τσαντίρια, τα οποία διατηρούν συνεχώς καθ' όλη τη διάρκεια της διαμονής τους και μόνο το 15% των οικογενειών εναλλάσσουν το κέλυφος, δηλαδή διαμένουν το χειμώνα σε καλύβα και τις υπόλοιπες εποχές σε τσαντίρι. Το γεγονός αυτό δεν αποτελούσε πάντα κανόνα. Συγκεκριμένα, στο παρελθόν η πλειοψηφία των οικογενειών και των δύο ομάδων μετακινούνταν ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και άλλαζαν κέλυφος, ενώ το φαινόμενο αυτό σταδιακά άρχισε να μειώνεται. Από την παρατήρηση προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών μεσαίας διάρκειας διαμονής και η απόλυτη πλειοψηφία των οικογενειών μικρής διάρκειας διαμονής ζουν σε τσαντίρια.

Από τα ποσοστά αυτά και τις αποτυπώσεις των παρατηρήσεων αποδεικνύεται, ουσιαστικά, ότι η επιλογή του κελύφους εξαρτάται βασικά από την παράμετρο «χρόνος παραμονής» στον τόπο της ομάδας, ανεξαρτήτως της εποχής που διαρκεί η παραμονή τους. Περιορίζοντας ακόμα περισσότερο την εξέταση της παραμέτρου «χρόνος διαμονής» και της «επιλογή κελύφους» μόνο στις οικογένειες, οι οποίες έμεναν κατά τη διάρκεια μεταβαλλόμενων καιρικών συνθηκών, δηλαδή σε περιόδους αλλαγής εποχών, επαληθεύεται η ίδια διαπίστωση, που προέκυψε από τα ποσοστά. Η καλύβα είναι το κέλυφος για τη μακράς διάρκειας διαμονή, των εδραιωμένων δηλαδή οικογενειών, ενώ το τσαντίρι αποτελεί την επιλογή των οικογενειών με μικρής διάρκειας διαμονή στον τόπο της ομάδας, ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών.

Όπως είναι λογικό, υπάρχουν μερικές εξαιρέσεις στον κανόνα αυτό, οι οποίες οφείλονται αποκλειστικά στις αλλαγές των αρχικών επιλογών της κάθε οικογένειας. Ενώ, δηλαδή, η αρχική επιλογή ήταν διαμονή για ένα μικρό χρονικό διάστημα και γι' αυτό το λόγο η οικογένεια είχε επιλέξει το τσαντίρι, τελικά, λόγω κάποιων αναγκών, η διαμονή της παρατείνεται και έτσι μένει στον τόπο της ομάδας για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα,

διατηρώντας το ίδιο κέλυφος. Άλλοτε, ενώ η αρχική επιλογή της οικογένειας ήταν η διαμονή μεγάλης διάρκειας, οπότε επέλεξε αντίστοιχα την καλύβα, τελικά, λόγω κάποιας απρόβλεπτης συνθήκης, αναγκάστηκε να φύγει, με αποτέλεσμα να παρατηρείται το φαινόμενο κάποιες οικογένειες με μικρής διάρκειας διαμονή να χρησιμοποιούν καλύβες.

Φαίνεται ότι το τσαντίρι σταδιακά εγκαταλείπεται. Πλέον με τη χρήση του ανοικτού ημιφορτηγού, η οικογένεια μπορεί να καλύπτει σε μικρό χρόνο μεγάλες αποστάσεις, ενώ η παραμονή σε ένα μέρος τόσο για την ξεκούραση της οικογένειας, όσο και για την ανάπαυση των ζώων, που έσερναν το κάρο, δεν είναι πλέον απαραίτητη. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα παραμονής και διανυκτέρευσης εντός του οχήματος ή ακόμη και στο ύπαιθρο, γεγονός που είναι προτιμότερο από το κουραστικό και χρονοβόρο στήσιμο του τσαντιριού. Άλλωστε, όπως παραδέχονται και οι ίδιοι οι Σελαΐτες, μόνο η μεγαλύτερης διάρκειας παραμονή σε ένα «φιλικό» περιβάλλον, υπαγορεύει την ανάγκη στησίματος του τσαντιριού. (Ε.Καραθανάση,2000)

3.3.7 ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Με το πέρασμα των χρόνων, οι Τσιγγάνοι σταδιακά από το νομαδικό τρόπο ζωής πέρασαν στον ημινομαδικό και από τις συνεχείς μετακινήσεις με τα τσαντίρια, εγκαταστάθηκαν σε καλύβες για μεγάλα ή μικρότερα χρονικά διαστήματα. Σήμερα δεν είναι λίγοι αυτοί που διαμένουν σε σπίτια. Η παραπάνω πορεία και η κατάληξή της σε καταλύματα όμοια με αυτά των μη-Τσιγγάνων, μπορεί εσφαλμένα να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι, πλέον, οι άλλοτε νομάδες εγκαταστάθηκαν και «ρίζωσαν» σε ένα τόπο.

Παρ' όλα αυτά, οι παρατηρήσεις και οι έρευνες μας οδηγούν στην απόδειξη ότι η παραπάνω διαπίστωση είναι λανθασμένη. Φαίνεται πως τα σπίτια αυτά χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούνται τα τσαντίρια και οι καλύβες. Πρόκειται, δηλαδή, απλά για μια καλύτερη αξιοποίηση των οικοπέδων. Τα οικόπεδα που είχαν στην κατοχή τους κτίστηκαν προσφέροντας και πάλι μια παροδική κατοικία.

Τα σπίτια είναι για τους Τσιγγάνους κάτι εφήμερο, όχι βέβαια ως κατασκευή, αλλά ως χρήση. Η κινητικότητα που τους διέπει ακόμα κι όταν «κάθονται» στις περιαστικές γειτονιές, σε σπίτια, αντανακλά την προσωρινότητα, αφού κάποια στιγμή θα φύγουν. Οι Τσιγγάνοι στην Αγγλία ακόμα κι όταν είχαν στη διάθεσή τους ένα ολόκληρο σπίτι χρησιμοποιούσαν μόνο ένα δωμάτιο. Στη συνέχεια άλλαξαν κέλυφος διαμονής και από τσαντίρια μένουν πλέον σε σπίτια και οι μορφές οργάνωσης του χώρου που αρχικά ήταν προσαρμοσμένες στο τσαντίρι, πέρασαν και στο σπίτι.

Άλλωστε, η διαμονή των Τσιγγάνων σε σπίτια, ενοικιαζόμενα ή ιδιόκτητα, είναι σύνηθες φαινόμενο στην ιστορία τους. Αναφέρεται συχνά ότι αρχικά οι επικεφαλής των ομάδων αγόραζαν κάποια σπίτια και στη συνέχεια ακολουθούσαν οι υπόλοιποι. Ως αποτέλεσμα, ομάδες ολόκληρες κατέληγαν να διαμένουν σε σπίτια. Τον 18^ο αιώνα, πλούσιοι έμποροι αλόγων νοίκιασαν σπίτια σε μια γειτονιά του Perpignan, που αργότερα τα εγκατέλειψαν. Βασικά, το σπίτι είναι το κέλυφος για μεγαλύτερης διάρκειας παραμονή σ' έναν τόπο. Οι Τσιγγάνοι νοίκιαζαν ή αγόραζαν σπίτια, τα οποία αποτελούσαν το κέλυφος που επέτρεπε το διάλειμμα στη νομαδική τους ζωή, την «προσωρινή τους εγκατάσταση», που ο I-P. Liegeois (1983) ονόμασε «εδραιοποίηση».

Πολλά παραδείγματα μπορούν να δοθούν από την σχετική βιβλιογραφία. Σε διάφορες πόλεις, όπως το Παρίσι, τη Ρώμη, τη Γένοβα, τη Νάπολη, το Παλέρμο κ.ά., δρόμοι σε συγκεκριμένες γειτονιές ήταν γνωστοί από τη διαμονή Τσιγγάνων. Αργότερα, μάλιστα, τους δόθηκαν σχετικές ονομασίες (Rue des Gitanes, Corso degli Zingari κ.λπ.). Στη Μασσαλία, πολλές οικογένειες Τσιγγάνων συγκεντρώθηκαν για να βρίσκονται κοντά στους συγγενείς τους, που ήταν έγκλειστοι στις φυλακές της πόλης και εγκαταστάθηκαν σε σπίτια. Στο Westminster, το 1815 ο συγγραφέας Hoyland κατέγραψε τη διαμονή Τσιγγάνων σε 25 σπίτια, ενώ οι Τσιγγάνοι της Ουγγαρίας, που κατασκεύαζαν μόνοι τους σπίτια ή παράγκες, περνούσαν σε αυτά το χειμώνα, ενώ την άνοιξη και το καλοκαίρι έμεναν σε τσαντίρια.

Βασικά, το σπίτι αποτελεί το κέλυφος της μεγαλύτερης διάρκειας διαμονής εδραιωμένων οικογενειών στις υποβαθμισμένες γειτονιές του περιαστικού χώρου των πόλεων και των οικισμών, πάντα στην άκρη τους, εκεί που τελειώνουν οι δρόμοι τους, παλιότερα κοντά στα τείχη τους, εκεί απ' όπου αρχίζουν τα σταυροδρόμια για την ενδοχώρα, έτοιμοι πάντα για μια αναχώρηση για την καθημερινή δουλειά τους, ή ακόμη για μια αναχώρηση μακροχρόνια, ίσως και παντοτινή. (I.P.Liegeois, 1983)

3.3.8 Η ΖΩΗ ΣΤΟ ΥΠΑΙΘΡΟ

Παρά τα πολλά και διαφορετικά είδη κελυφών, σε όλες τις περιπτώσεις η ζωή των Τσιγγάνων αναπτύσσεται έξω από τα καταλύματα, στο υπαίθρο, στις αυλές των σπιτιών, ακόμη και στους δρόμους μπροστά από αυτά. Τα κελύφη είναι ιδιαιτέρως μικρά, με αποτέλεσμα ο υπαίθριος χώρος να φαντάζει μεγάλος. Παρ' όλα αυτά είναι τόσες οι λειτουργίες που πραγματοποιούνται στον υπαίθριο χώρο, που όσο μεγάλος κι αν είναι, φαίνεται τελικά γεμάτος κόσμο και ασχολίες.

Οι λειτουργίες της ομάδας των Τσιγγάνων, στην πραγματικότητα, δεν είναι καθόλου διαφορετικές από τις αντίστοιχες της περιρρέουσας κοινωνίας. Είναι απλές, καθημερινές λειτουργίες μιας κοινωνίας, όπως όλων των άλλων κοινωνιών. Ύπνος, εστίαση, χαλάρωση, αναψυχή, οικιακές εργασίες, απασχόληση, στάση, σκόλη, διαρκή κίνηση πάνω-κάτω, το λεγόμενο «σεργιάνι», κουβέντα, κ.ο.κ.. Τίποτε δεν ξενίζει στις λειτουργίες αυτές καθ' εαυτές. Απλά, ο τρόπος που αναπτύσσονται είναι διαφορετικός. Όλες δύνανται να αναπτυχθούν έξω από το κέλυφος, στο υπαίθρο.

Ολόκληρος ο χώρος που ορίζεται από τα ακραία κελύφη, βρίσκεται στη διάθεση της ομάδας ενώ θα μπορούσε με ευκολία να παρομοιαστεί με ένα πολυσύχναστο αστικό κέντρο. Όλες οι κοινωνικές δραστηριότητες πραγματοποιούνται εκεί. Ακόμη και η έλευση των οχημάτων δεν είναι απαγορευτική ανάμεσα στα καταλύματα, αφού η θέση των τελευταίων

μπορεί να μεταβληθεί ανά πάσα στιγμή, αρκεί να μη δυσκολεύει την ομαδική και συλλογική ζωή.

Η «είσοδος», ή αλλιώς το «κατώφλι», είναι η μόνη περιοχή, η οποία εμφανίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Πρόκειται για μια μικρής έκτασης ζώνη, η οποία δεν καταλαμβάνεται από κελύφη. Είναι ένα πέρασμα που έχει ιδιαίτερη κίνηση, αλλά και συχνά χρησιμοποιείται για τη στάση, τη σχόλη και το σεργιάνι. Εκεί σταματούν οι «πελάτες» τους, δηλαδή οι εργοδότες τους που έρχονται να τους παραλάβουν για δουλειά στις καλλιέργειές τους, οι πωλητές, που φθάνουν ως εκεί με τα αμάξια τους για να τους πουλήσουν ψωμί, ψάρια, γλυκά, παγωτά κ.ά., οι υπάλληλοι από τις υπηρεσίες και η Αστυνομία όταν ζητάει κάποιον. Αλλά και εκεί ενίοτε στήνεται η μπουγάδα, αφού είναι το πλησιέστερο σημείο για τη φορτοεκφόρτωση των πλαστικών δοχείων με νερό που φέρνει κάποιο ανοιχτό ημιφορτηγό από την πόλη.

Η προετοιμασία του φαγητού, η εστίαση, η ξεκούραση με την απόλαυση του ήλιου, η κουβέντα, οι κοινωνικές επαφές με τα άλλα μέλη της κοινότητας, το παιχνίδι των παιδιών, η όποια εργασία που θεωρείται «οικιακή» ή «επαγγελματική», όπως η επιδιόρθωση καθισμάτων, η καλαθοπλεκτική κ.ά. συνιστούν λειτουργίες, που με την πρώτη ευκαιρία δεν αναπτύσσονται «μέσα» στο τσαντίρι. Το νοικοκυριό μεταφέρεται ακούραστα «μέσα-έξω» ως αποτέλεσμα της κινητικότητας που εκφράζεται σε όλες τις πτυχές της ζωής τους, ανάλογα με τη μετάθεση των καθημερινών λειτουργιών.

Οι λειτουργίες στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του κελύφους, η βαθμιαία και συνεχής μετατόπιση του νοικοκυριού γύρω από το κέλυφος, του δίνουν μεγαλύτερη διάσταση. Την άνοιξη, η κοινότητα απλώνεται στο χώρο κι αυτό αρκεί για τη «διαστολή» του τόπου. Οι λειτουργίες μετατίθενται «έξω» και παντού. Το καλοκαίρι, η συνθήκη αυτή οριστικοποιείται. Ο τόπος «διαστέλλεται» μόνιμα, νύχτα και μέρα, καθώς όλα τα νοικοκυριά είναι σχεδόν στο ύπαιθρο. Πρόκειται για μια ατέρμονη κινητικότητα, που η ζωή στο ύπαιθρο την επιτρέπει ανεμπόδιστα, ή καλύτερα την προκαλεί. Εκεί το εφήμερο δύναται να παίρνει μύριες μορφές, χωρίς δεσμεύσεις και

περιορισμούς.

Διαπιστώνεται ότι αυτός ο διαφορετικός τρόπος ζωής είναι απόρροια μιας διαφορετικής αντίληψης για το χώρο, η οποία μάλιστα ξεκινά από τη βρεφική και την παιδική ηλικία και κατακτάται στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά, από νήπια ακόμα, από την αγκαλιά της μητέρας τους, περνούν στη γνωριμία του κελύφους και αμέσως μετά οικειοποιούνται τον υπαίθριο χώρο, καθώς αρχίζουν να κάνουν τα πρώτα τους βήματα. Δε βρίσκουν κανένα φυσικό και τεχνητό εμπόδιο, κανένα όριο που να ορίζει διαβαθμίσεις μεγεθών και κλίμακας του χώρου. Σύντομα γνωρίζουν όλο τον τόπο της ομάδας και τον οικειοποιούνται. Λίγο αργότερα, γνωρίζουν τον τρόπο της δημιουργίας του και, τέλος, από μικρή ηλικία μάλιστα, συμμετέχουν στην κατασκευή των κελυφών. Οι αντιληπτικές εικόνες από την αγκαλιά, ή σε ελάχιστες περιπτώσεις, από κάποια παλιά κούνια, περνούν σε όλο τον τόπο της ομάδας, που ως μέγεθος, με τις συμβατικές αντιλήψεις των μη-Τσιγγάνων, είναι ένα απότομο πέρασμα χωρίς ενδιάμεσες διαβαθμίσεις. Μαθαίνουν το «μέσα» να είναι το «διάλειμμα» του «έξω», ακόμα και κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Μαθαίνουν να ζουν στο φυσικό περιβάλλον, να υπάρχει στην πραγματικότητα γι' αυτούς μόνον το «έξω», ώστε να επιτυγχάνεται η κοινωνική συνοχή και ο κοινωνικός έλεγχος.

Αντίθετα, η εδραία μη-τσιγγάνικη κοινωνία ζει «μέσα», όπου ιδιαίτερα στον αστικό χώρο αναπτύσσει όλες τις λειτουργίες της, γι' αυτό και έχει ανάγκη το δομημένο χώρο. Τα παιδιά των μη-Τσιγγάνων διαπαιδαγωγούνται, κοινωνικοποιούνται με τις ενδιάμεσες διαβαθμίσεις του μεγέθους και των διαστάσεων του χώρου: η αγκαλιά, η κούνια, το καρότσι, το κρεβατάκι, το «πάρκο», το δωμάτιο, το σπίτι, η παιδική χαρά. Στον παιδικό σταθμό και το νηπιαγωγείο ίσως επέρχεται ο εθισμός της εναλλαγής του κλειστού και ανοικτού χώρου (αίθουσα-αυλή) και στο Δημοτικό πια η πειθαρχία στους νόμους του «μέσα-έξω». Μέσα, η εκπαίδευση -η συγκέντρωση για την εκμάθηση- έξω το διάλειμμα, τα αστεία, τα παιχνίδια. Το έξω είναι πάντα το διάλειμμα του μέσα και με τους κανόνες και την πειθαρχία του μέσα. Κατά

συνέπεια, φαίνεται ότι τα παιδιά των Τσιγγάνων όταν «καλούνται» να παρακολουθήσουν το σχολείο, εκτός όλων των άλλων δυσχερειών, αδυνατούν να υπακούσουν στους νόμους και τους κώδικες της πειθαρχίας του κλειστού χώρου, στην τάξη, αφού όλα είναι δομημένα για μια εδραία κοινωνία. Οι νέοι στα 18 τους χρόνια δυσκολεύονται επίσης να υπηρετήσουν τη στρατιωτική τους θητεία, που κι αυτή είναι μια διαδικασία πειθαρχίας σε πολλά ζητήματα της μη-τσιγγάνικης κοινωνίας, μεταξύ των οποίων και ο χώρος.

Σε κάθε περίπτωση, οι παρατηρήσεις έδειξαν πως ο υπαίθριος χώρος αποτελεί το ζωτικό τους χώρο. Ακόμα κι όταν μοιάζει να μην το χρησιμοποιούν όλο, να μην το χρειάζονται, στην πραγματικότητα τον έχουν ανάγκη για το ίδιο το νοικοκυριό τους, για όλη την ομάδα στη σχέση της με τον ελεύθερο χρόνο, με τη φύση, όπως επίσης για τις κοινωνικές τους σχέσεις. Εξάλλου, οι συγγενείς οικογένειες που θα έλθουν πρέπει να βρουν διαθέσιμο χώρο για να στήσουν το τσαντίρι τους, την καλύβα τους, γιατί ισάξια στον πολιτισμό του χώρου τους τελικά είναι η ομαδική ζωή, η ζωή ως ομάδα. (Μ. Παυλή, Α. Σιδέρη).

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

4.1 ΒΙΟΠΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Στην πραγματικότητα, οι Τσιγγάνοι αποτελούν μια ομάδα, ιδιαίτερος, ποικιλόμορφη. Αν και ο πολιτισμός τους, ο τρόπος ζωής τους και οι τοποθετήσεις τους σε πρακτικά και θεωρητικά ζητήματα μπορεί να φαντάζει κοινή σε όλες τις ομάδες, η προσεκτική παρατήρηση των εκάστοτε ομάδων αποκαλύπτει τη διαφορετικότητά τους. Κατά συνέπεια, διαφαίνεται ότι οι Τσιγγάνοι, τόσο τα διαφορετικά μέρη, οι μη-συγγενείς φάρες, όσο και οι διαφορετικές συγγενείς ομάδες της ίδιας φάρας, παρουσιάζουν ετερότητες σε διάφορους τομείς της καθημερινής τους ζωής.

Τα αίτια των διαφοροποιήσεων μπορούν να εντοπιστούν, αφενός, στην κοινωνική δομή της υπάρχουσας κοινωνίας τους, αφετέρου, στα πλαίσια των διαρκών τοπικών μετακινήσεων. Η έλλειψη κοινωνικών επαφών λόγω της έλλειψης συγγενικών δεσμών, στην πρώτη περίπτωση, στις μη -συγγενείς ομάδες, αλλά και η διαφορετική πορεία στο χρόνο και το χώρο που έχουν οι συγγενείς ομάδες προκάλεσε και προκαλεί τις διαφοροποιήσεις τόσο στο κοινωνικό επίπεδο όσο και στον τρόπο της ζωής τους, εντός του χώρου που διαμένουν. Επομένως, η κλειστή κοινωνική δομή των Τσιγγάνων δεν ευθύνεται μόνο για τη μη - ομοιομορφοποίησή της ομάδας αλλά και για τον επιμέρους επιμερισμό της.

Ενώ η κοινωνική δομή είναι κλειστή τόσο προς τις μη -συγγενείς οικογένειες όσο και προς την περιρρέουσα κοινωνία, σε αντίθεση η οικονομική δομή είναι ανοιχτή. Οι Τσιγγάνοι, όπως αποδεικνύεται ιστορικά και από τις σύγχρονες αναλύσεις, εργάζονται στο πλαίσιο της οικονομίας της χώρας όπου ζουν, εξαρτώνται από τη συγκεκριμένη οικονομία και από την αγορά εργασίας της. Υπό αυτή την έννοια, θεωρείται ότι εμφανίζουν «ανοικτή» οικονομική δομή.

Οι Τσιγγάνοι εξασκούν διάφορα επαγγέλματα, από πολύ μικρή ηλικία, τα

οποία εναλλάσσουν σε διαφορετικές περιόδους κατά τη διάρκεια του χρόνου, ως αυτοαπασχολούμενοι ή ετεροαπασχολούμενοι στους μη-Τσιγγάνους. Για τους ίδιους, ερωτήσεις σχετικές με τη μόνιμη επαγγελματική πορεία τους, δεν έχουν κανένα νόημα αφού η μονιμότητα δεν εντάσσεται στον τρόπο ζωής τους. Δεν μπορεί να ενταχθεί στα πλαίσια του τρόπου ζωής τους.

Η μελέτη της ιστορικής πορείας των Τσιγγάνων, αποκάλυψε μια σειρά επαγγελμάτων, τα οποία εξασκούν και τα οποία προσαρμόζονται κάθε φορά στις εκάστοτε συνθήκες. Τα επαγγέλματα αυτά συνήθως σχετίζονται με:

- Τη διακίνηση αγαθών σε απομακρυσμένες περιοχές όπου δεν υπήρχαν αγορές, δηλαδή, συνήθως, ασχολούνται με το εμπόριο ειδών σιδηρουργίας, ένδυσης, μαλλιών, ξύλου και ζώων.
- Την παροχή υπηρεσιών για τη σύνδεση ομάδων πελατών που ήταν διάσπαρτες γεωγραφικά. Συνήθως, φαίνεται να αναλαμβάνουν την επιδιόρθωση μικρών αντικειμένων.
- Την επεξεργασία και παραγωγή προϊόντων από διάφορες πρώτες ύλες, όπως το σίδηρο, ο χαλκός, το ξύλο, ο πηλός, η ψάθα κ.ο.κ..
- Καλλιτεχνικού τύπου δραστηριότητες. Οι Τσιγγάνοι δούλευαν κυρίως ως μουσικοί συμβάλλοντας στη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών και των παραδόσεων, ιδιαιτέρως σε περιόδους με γοργές κοινωνικές αλλαγές, ή ακόμη και σε περιόδους κατοχής της χώρας από ξένους εισβολείς.

Είναι επαγγέλματα που άσκησαν στο πλαίσιο του καταμερισμού εργασίας της εκάστοτε μη τσιγγάνικης κοινωνίας, είχαν πάντα κλειστή οικονομική δομή, σε αντίθεση με άλλες απλές κοινωνίες που κατά κανόνα είχαν εσωτερική και ανεξάρτητη οικονομική οργάνωση. Η επιλογή του επαγγέλματος σχετίζεται στενά με το πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης της περιβάλλουσας κοινωνίας ενώ, παράλληλα, στηρίζεται στις ιδιαιτερότητες της δικής τους κοινωνίας. (Μ.Παυλή, Α.Σιδέρη)

Κατά συνέπεια, υπάρχουν εργασίες με τις οποίες οι Τσιγγάνοι δεν καταπιάνονται ποτέ. Οι μη ικανοποιητικές αμοιβές, τα επαγγέλματα που θεωρούνται μειωμένου κύρους ή ακόμη και οι θρησκευτικές δεσμεύσεις, μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς λόγους για τους οποίους μία εργασία δεν ασκείται από την ομάδα. Παράδειγμα ενός τέτοιου παράγοντα μπορεί να αποτελέσει η άρνηση των Τσιγγάνων να επεξεργαστούν το ξύλο, καθώς η διαδικασία αυτή ήταν ηθικά καταδικασμένη για τις βουδιστικές κοινωνίες. Επομένως, από μια σειρά περιφρονημένων από την περιρρέουσα κοινωνία εργασιών, εκείνοι επιλέγουν και ασκούν αποκλειστικά εκείνες, οι οποίες είναι προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες της φυλής τους. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για διαφορετικές εργασίες, οι οποίες έχουν ως κοινό γνώρισμα τον ευκαιριακό και περιοδικό χαρακτήρα τους ενώ, επιπλέον, επιτρέπουν τις μετακινήσεις τους. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων εργασιών, των οποίων η ζήτηση και η προσφορά είναι μη κανονικού χρόνου, συχνότητας και τόπου αποτελούν τόσο η ευκαιριακή διακίνηση προϊόντων, όσο και η παροχή υπηρεσιών ή εργασίας. Όπως είναι φυσικό, στην ιστορική πορεία τους, πολλά από τα επαγγέλματα που κατά καιρούς ασκούσαν εξαφανίσθηκαν, είτε λόγω της αλλαγής του χαρακτήρα της παραγωγής, είτε λόγω των ανακατατάξεων του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Η βιομηχανική ανάπτυξη οδήγησε στην αύξηση παραγωγής αντικειμένων με μικρότερο κόστος και σε λιγότερο χρόνο. Αυτό είχε ως συνεπακόλουθο την εγκατάλειψη των παραδοσιακών επαγγελμάτων, όπως η χαλκοτεχνία, η καλαθοπλεκτική, η επιδιόρθωση καθισμάτων κ.ο.κ., καθώς πλέον δεν υπήρχε ζήτηση. Συγχρόνως, σταδιακά υποχωρεί το καθεστώς της απομόνωσης εκτεταμένων περιοχών και, κατά συνέπεια, η εργασία τους εκεί δεν είναι πλέον απαραίτητη. Ως αποτέλεσμα, πολλοί κλάδοι άρχισαν να φθίνουν ενώ θεωρήθηκε απαραίτητη η αντικατάστασή τους από νέους.

Εξάλλου, οι σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν στην αγροτική οικονομία, είχαν σημαντικές επιπτώσεις για τους Τσιγγάνους, καθώς μια νέα και τεράστια αγορά εργασίας άνοιγε γι' αυτούς. Η μεγάλη μάζα των αγροτών, σταδιακά, εγκαταλείπει τις καλλιέργειες, οι οποίες ήταν μικρές και επέφεραν χαμηλά εισοδήματα και μεταναστεύει προς τα μεγάλα αστικά

κέντρα για την ανεύρεση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Ταυτόχρονα, η βαθμιαία εκμηχάνιση της καλλιέργειας πολλών προϊόντων, η κατασκευή πολλών τεχνικών έργων υποδομής (αρδεύσεις, αντιπλημμυρικά έργα κ.λπ.), η εντατικοποίηση της παραγωγής ορισμένων προϊόντων, οι μονοκαλλιέργειες σε εκτάσεις χιλιάδων στρεμμάτων, η καθετοποίηση της παραγωγής σε ορισμένους κλάδους (οινοποιία, συσκευασία κ.λπ.) επέφεραν ανακατατάξεις τόσο στην αγροτική παραγωγή και οικονομία όσο και στην αγορά εργασίας. Πλέον, η κλασική μορφή του αγροτικού επαγγέλματος αλλάζει ριζικά. Οι αγρότες δεν ασχολούνται αποκλειστικά με το γεωργικό τους κλήρο, αλλά εργάζονται πια στη βιομηχανία ή σε κάποιο κλάδο του τριτογενούς τομέα ενώ οι ίδιοι απασχολούνται ελάχιστα, γιατί οι καλλιέργειες έχουν εκμηχανισθεί.

Συχνά, επινοικιάζουν τους γεωργικούς τους κλήρους στα άτομα που συνεχίζουν να ασχολούνται με το επάγγελμα του αγρότη κατ' αποκλειστικότητα. Αυτοί, συνήθως, έχουν μεγάλους κλήρους, διαθέτουν τον ανάλογο μηχανικό εξοπλισμό και δε χρειάζεται να εργάζονται παρά ελάχιστα. Με την επικράτηση των μορφών της καπιταλιστικής οργάνωσης, οι παλιοί χειρώνακτες αγρότες εκλείπουν. Παραχώρησαν τη θέση τους σε ένα νέο κοινωνικό στρώμα, τους «εργάτες της γης». Οι οικονομικοί και πολιτικοί πρόσφυγες των χωρών του Τρίτου Κόσμου και της Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και οι Τσιγγάνοι απορροφήθηκαν σ' αυτές τις θέσεις εργασίας, εργαζόμενοι στο πλαίσιο της μαύρης αγοράς με χαμηλές αποδοχές, χωρίς ασφάλιση, κ.λπ.

Αυτές οι δύο ομάδες, οι πρόσφυγες και οι Τσιγγάνοι, παρουσιάζουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά, καθώς καμία από τις δύο δεν είχε προηγούμενη εμπειρία με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα ενώ, ταυτόχρονα, δεν άνηκαν στην παραδοσιακή αγροτική τάξη. Ο ευκαιριακός, όμως χαρακτήρας της αγροτικής απασχόλησης, που συνήθως αφορά τη συλλογή αγροτικών προϊόντων, η εναλλαγή του τόπου ανάλογα με την περίοδο συλλογής των προϊόντων, η ευελιξία στο ωράριο εργασίας αποτέλεσαν ευνοϊκές αν όχι ιδανικές συνθήκες για την απορρόφηση, ήδη από τη δεκαετία του '70, όλων

σχεδόν των Τσιγγάνων. (J.P.Liegeois, 1995)

Οι Τσιγγάνοι συλλέγουν μεγάλες ποσότητες αγροτικών προϊόντων ανάγκη της συμμετοχής τους στην τοπική οικονομία είναι τεράστια. Η ευαισθησία ορισμένων, τουλάχιστον, αγροτικών προϊόντων καθιστά ελάχιστο το χρόνο εντός του οποίου θα πρέπει να γίνει η συλλογή τους. Ως συνέπεια, η εργατική δύναμη των Τσιγγάνων καθίσταται καταλυτικός παράγοντας στην αγροτική και κατ' επέκταση στη βιομηχανική παραγωγή, η οποία πρέπει σ' αυτές τις περιπτώσεις να απορροφήσει γρήγορα την αγροτική παραγωγή, διότι αλλοιώνεται πολύ εύκολα. Οι προκείμενες συνθήκες οδηγούν σε βραχύβιες, αλλά μεγάλες συγκεντρώσεις εποχιακών οικογενειών σε μικρούς αγροτικούς οικισμούς, συμμετέχοντας παροδικά στον πληθυσμό τους με πολύ υψηλά ποσοστά. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν οι οικισμοί της Βοιωτίας των οποίων οι πληθυσμοί έφτασαν ως και 70,7% στο Νιοχωράκι για το μάζεμα της πατάτας, 64,6% και 53,4% στο Άρμα και αντίστοιχα στην Ασωπία, για το μάζεμα του σταφυλιού, ενώ σε μεγαλύτερους οικισμούς, όπως στον Ορχομενό και την Αλίαρτο, άγγιζαν τα 19,4% και 19,5% αντίστοιχα στο μάζεμα της ντομάτας, όταν στη Θήβα έφθαναν μόλις στο 3,6%. Ο θηβαϊκός κάμπος αποτέλεσε πόλο έλξης των Τσιγγάνων, μια ευρεία αγορά εργασίας για πολλές εποχιακά μετακινούμενες οικογένειες και για τις εδραιωμένες ομάδες του Πυριού και των Αγίων Θεοδώρων, στην εδραιοποίηση των οποίων συνετέλεσε καθοριστικά.

Συγχρόνως, οι νέες αγοραστικές ανάγκες οδήγησαν εκ νέου στην ανάπτυξη του πλανόδιου εμπορίου. Τα νέα καταναλωτικά προϊόντα, τα οποία ήταν περιορισμένης εμβέλειας για τις κλασικές μορφές του εμπορίου, δεν μπορούσαν να φτάσουν στις απομακρυσμένες περιοχές της επαρχίας ενώ οι μονοκαλλιέργειες και η εγκατάλειψη των περιοχών αυτών επέφεραν ελλείψεις αγροτικών προϊόντων και τροφίμων. Η αύξηση της ζήτησης οδήγησε τους Τσιγγάνους στην ανάληψη της διακίνησής τους.

Στις μεγάλες πόλεις, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, συγκροτήθηκαν οργανωμένες επιχειρήσεις χονδρεμπορίου από τους ίδιους τους Τσιγγάνους,

που εισήγαγαν τα εμπορεύματα από διάφορες χώρες της Δυτικής Ευρώπης ακόμα και της Ασίας ενώ οι συγγενείς τους οικογένειες τα διέθεταν στις περιφερειακές αγορές με το πλανόδιο εμπόριο. Ορισμένα από τα προϊόντα, όπως γυναικεία υφάσματα, χαλιά και κιλίμια, απευθύνονταν αποκλειστικά στους ίδιους τους Τσιγγάνους. Σ' αυτήν την περίπτωση, το εμπόριο εμφανίζει «κλειστό» κύκλωμα, αφού αναπτύσσεται μόνον μεταξύ των Τσιγγάνων, και αποτελεί εξαίρεση.

Σε παρόμοιας οργανωμένης μορφής συνεργασίες μεταξύ των Τσιγγάνων και σε άλλες πιο απλές μορφές, αναπτύσσονται βασικά δύο οικονομικά σχήματα που σχετίζονται άμεσα με τη συγγένεια. Το ένα αποτελείται από την οικογένεια που παρέχει τις παραγωγικές δυνάμεις και οικειοποιείται όλο το προϊόν της οικονομικής δραστηριότητας ενώ το δεύτερο σχήμα από τη σύμπραξη ατόμων, τα οποία έχουν δεσμούς συγγένειας μεταξύ τους και μοιράζονται τα κέρδη. Σε κάθε περίπτωση πάντως, υπάρχει συνεργασία μόνο μεταξύ συγγενών οικογενειών, που, λόγω της κλειστής κοινωνικής δομής, διατηρούν και τις σχέσεις που προκύπτουν από την απασχόλησή τους στο πλαίσιο της ομάδας και της συγγένειας γενικότερα.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι η οικονομική δομή των Τσιγγάνων συνίσταται, αφενός, από την αλληλεξάρτηση με τη μη-τσιγγάνικη κοινωνία και ,αφετέρου, στη συνεργασία σε πολλές περιπτώσεις μεταξύ συγγενών και μόνο οικογενειών που συναποτελούν την ομάδα. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων μορφών εντοπίζονται στην περιοχή της Θήβας, όπου συχνά όλη η ομάδα ή κάποιες μόνο οικογένειες κανονίζουν συμφωνίες από κοινού με τους εργοδότες τους και απασχολούνται στη μη-μηχανοποιημένη συλλογή των αγροτικών προϊόντων, στη φορτοεκφόρτωση τους σε αποθήκες κ.ο.κ. Παρόλα αυτά, δεν αναφέρονται στην ιστορία και δεν έχουν παρατηρηθεί σχέσεις μόνιμα εξαρτημένης εργασίας. Η απασχόλησή τους ως εργάτες, μπορεί μεν να θεωρηθεί εξαρτημένη αλλά, σε καμία περίπτωση, δεν είναι μόνιμη και σταθερή σε έναν τόπο. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι τάξεις και ιεραρχήσεις οποιουδήποτε χαρακτήρα σε σχέση με την εργασία δεν παρατηρήθηκαν ούτε καταγράφηκαν ποτέ. (J.P.Liegeois, 1995)

Επομένως, το επάγγελμα που ασκούν πρέπει να έχει συμβατότητα με την πολιτιστική τους ταυτότητα, με την κοινωνική τους δομή και με τις ιδιαιτερότητές τους. Η εργασία δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση σκοπό αλλά εξυπηρετεί την ανάγκη για την άντληση των απαραίτητων πόρων προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιβίωσή τους. Κατά συνέπεια, δε θα πρέπει η εργασία να στερεί από τους Τσιγγάνους τον ελεύθερο χρόνο να ασχοληθούν με τις κοινωνικές τους υποθέσεις, όπως τις συναντήσεις και τις επισκέψεις σε συγγενείς οικογένειες. Επιπλέον, η δυνατότητα ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην ομάδα, αν είναι εφικτό, επιδιώκεται ακόμη και κατά τη διάρκεια της εργασίας. Οι παραπάνω δυνατότητες μπορούν να υπάρξουν μόνο όταν η ίδια η φύση της δουλειάς το επιτρέπει, γεγονός το οποίο αποκλείει επαγγέλματα που ανήκουν στην κατηγορία της μισθωτής εξατομικευμένης εργασίας.

Οι Τσιγγάνοι, με τον τρόπο αυτό, κατάφεραν να επιβιώσουν σε όλα τα οικονομικά συστήματα (φεουδαρχία, καπιταλισμό, σοσιαλισμό), καθώς η οικονομική τους δομή είναι ανοιχτή ενώ η κοινωνική δεν επηρεάζεται γιατί παραμένει σε όλες τις περιπτώσεις κλειστή. Προσαρμόστηκαν με επιτυχία στις εκάστοτε παραγωγικές σχέσεις και τον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας της περιρρέουσας κοινωνίας και επιβίωσαν, χωρίς να προσαρμόσουν ή απαρνηθούν τις πολιτιστικές τους συνήθειες και κυρίως την κοινωνική τους οργάνωση.

Τα μέλη κάθε φυλής διατηρούν μια εγρήγορση στην εξεύρεση νέων θέσεων εργασίας, ενώ η προσαρμογή τους σε νέα επαγγέλματα και νέες τέχνες αποτελεί μια οικονομική πρακτική που τους καθιστά ικανούς να εκμεταλλεύονται ευκαιρίες για εργασία, ή να τις ανακαλύπτουν και να ασκούν πολλά επαγγέλματα, τα οποία τα εναλλάσσουν ανάλογα με τις συνθήκες.

Η ιστορική μελέτη των Τσιγγάνων υποδεικνύει την ύπαρξη πέντε πρακτικών, η εφαρμογή των οποίων διασφαλίζει τη φυσική τους επιβίωση. Αυτές, όπως

περιγράφηκαν από την ίδια την ερευνήτρια, είναι οι εξής:

- Ο νομαδισμός ή αλλιώς οι διαρκείς μετακινήσεις.
- Η εκμετάλλευση των φυσικών πηγών ή άλλων προϊόντων που δεν έχουν καμία χρηστική αξία για την κοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας ζουν και εργάζονται.
- Η αποφυγή του διαχωρισμού του φύλου στον καταμερισμό εργασίας.
- Η αποφυγή των ορίων ηλικίας στον καταμερισμό εργασίας.
- Η εξάσκηση περισσότερων του ενός επαγγελμάτων.

Στη Θήβα, οι εδραιωμένες ομάδες εργάζονται ως εργάτες γης, και μάλιστα σε διαφορετικά προϊόντα, αλλά και ως φορτοεκφορτωτές, πλανόδιοι έμποροι. Επίσης, συλλέγουν και μεταπωλούν παλιά σιδηρικά, αλουμίνια, χαρτικά κ.ά.. Οι ίδιοι φαίνονται να αποδέχονται το περιθώριο του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας και προσπαθούν να αποφεύγουν την πρόκληση ανταγωνισμού με τους μη-Τσιγγάνους.

Η οικονομική τους υπόσταση μπορεί να θεωρηθεί συμπληρωματική και, σε πολλές περιπτώσεις, αναγκαία για την οικονομία της περιρρέουσας κοινωνίας. Η ανάγκη της οικονομικής τους αποδοχής δε συνεπάγεται αυτομάτως την κοινωνική τους αποδοχή. Τα επαγγέλματα που επιλέγουν να ασκούν, θεωρούνται υποδεέστερα από τη μη-τσιγγάνικη κοινωνία, ενώ οι τρόποι μεταχείρισής τους είναι συνήθως ιδιαίτερος δυσμενείς. Εφόσον αυτά τα δύο χαρακτηριστικά αποτελούν τα δεδομένα που λαμβάνουν οι Τσιγγάνοι από την εδραιωμένη κοινωνία στα πλαίσια της ανοιχτής οικονομικής συναλλαγής, διατηρούν κλειστή την κοινωνική τους δομή και προστατεύονται με τον τρόπο αυτό από τις δυσμενείς επιρροές, οι οποίες απορρέουν από την απόλυτη ανάγκη που έχουν για τις θέσεις εργασίας. Με αυτό τον τρόπο, εξασφαλίζουν την ολόπλευρη και ισορροπημένη επιβίωση της ομάδας τους. (J.P.Liegeois, 1995)

Η τσιγγάνικη κοινωνία, ιστορικά, κατατάσσεται μεταξύ των κοινωνιών που

εμφανίζουν οικονομία επιβίωσης. Οι ερευνητές που μελέτησαν τις ομάδες τους, ισχυρίζονται ότι οι Τσιγγάνοι ζουν από μέρα σε μέρα, από μήνα σε μήνα, με άμεση κατανάλωση των προϊόντων της εργασίας τους χωρίς προγραμματισμό και σχεδιασμό. Στα πλαίσια της λογικής αυτής, φαίνεται να μην προγραμματίζουν το μέλλον τους, σήμερα, όλες σχεδόν οι ομάδες έχουν περάσει στις λεγόμενες άτυπες οικονομίες. Πρόκειται για κοινωνίες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μετεξέλιξη της απλής κοινωνίας, αφού σε αυτές διατηρούνται τα βασικά της στοιχεία.

Πάντως, η μελέτη των δύο τσιγγάνικων ομάδων που διαμένουν στη Θήβα, αποδεικνύουν ότι πρόκειται για κοινωνίες επιβίωσης. Εργάζονται κάποιες περιόδους, ώστε να επιβιώσουν, ή ακόμη εργάζονται μόνο κάποιες μέρες της εβδομάδας, ώστε να μπορέσουν να ζήσουν τις υπόλοιπες. Όταν οι φυσικοί πόροι εκλείψουν από την περιοχή που κατοικούν και η επιβίωσή τους δυσκολέψει, με ευκολία μετακινούνται και ταξιδεύουν μέχρι να βρουν κάποιους δικούς τους για να τους βοηθήσουν, να εντοπίσουν μια καινούρια αγορά εργασίας ή ακόμη και να εφεύρουν ένα νέο προϊόν με ζήτηση για να διασφαλίσουν τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους.

Δε θεωρούν ότι χρειάζεται να μεριμνήσουν για το μέλλον, καθώς η τεράστια ικανότητα προσαρμογής τους σε οποιοσδήποτε συνθήκες, τους εξασφαλίζει μια σίγουρη επιβίωση σε οποιοδήποτε τόπο. Επομένως, εργάζονται μόνο για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα φυσικά αγαθά που χρειάζονται την παρούσα χρονική στιγμή, αλλά και τόσο χρόνο, ώστε να μην παραμεληθεί η κοινωνική τους ζωή, καθώς θεωρούν ότι οφείλουν να έχουν τον απαραίτητο ελεύθερο χρόνο, ώστε να ταξιδεύουν για να συναντηθούν και να συμβιώσουν με τους συγγενείς τους.

Σύμφωνα με τα πρότυπα της περιρρέουσας κοινωνίας, χαρακτηριστικό των Τσιγγάνων αποτελεί η στέρηση των απολύτως απαραίτητων αγαθών της σύγχρονης καταναλωτικής πραγματικότητας, γεγονός που προκαλεί ποικίλα συναισθήματα στους μη-Τσιγγάνους ενώ σίγουρα ενισχύει την εικόνα της φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, ο πλούσιος κόσμος τους, με τα άπειρα υλικά

αγαθά, δε φαίνεται να εντυπωσιάζει τους Τσιγγάνους, οι οποίοι αν και έρχονται σε συχνή επαφή μαζί του, συνεχίζουν να ζουν στο δικό τους κόσμο, ο οποίος έχει τα στεγανά του προσεκτικά δομημένα ώστε να αποφεύγεται η άσκοπη προσέγγιση της περιρρέουσας κοινωνίας και, επομένως, ο κίνδυνος αφομοίωσης.

Η ανοιχτή οικονομική δομή αφήνει περιθώρια προσέγγισης εκ μέρους της περιρρέουσας κοινωνίας με απώτερο στόχο την επιβολή ενός άλλου μοντέλου, μιας διαφορετικής στάσης απέναντι στην εργασία και τη ζωή γενικότερα. Ωστόσο, οι Τσιγγάνοι φαίνεται ότι δηλώνουν σθεναρά την άρνησή τους να αποδεχθούν αυτές τις αλλαγές. Γι' αυτούς, ο περισσότερος χρόνος απασχόλησης έχει σοβαρές κοινωνικές συνέπειες αφού χαλαρώνουν οι κοινωνικές σχέσεις με την οικογένειά τους και τις συγγενείς τους ομάδες. Δεν έχουν τον αναγκαίο ελεύθερο χρόνο για τα ταξίδια τους. Στη βαθμιαία, μάλιστα, προσπάθεια επιβολής της μόνιμης και σταθερής μισθωτής εργασίας στους αγρούς αντιδρούν με τον δικό τους τρόπο. Κάποιες οικογένειες, ιδιαίτερα των Μπατσωριών, εγκαταλείπουν για ένα διάστημα τη Θήβα και όλοι εναλλάσσουν την εργασία αυτή με κάποια άλλη. Προτιμούν να καταλήξουν στην επαιτεία ή ακόμα να διαπράξουν κάποιες μικροκλοπές. Αν δεν μπορέσουν να βρουν κάποια άλλη εργασία, ύστερα επανέρχονται εξασφαλίζοντας τη συνθήκη της προσωρινότητας, της παροδικότητας, της μη-μονιμότητας ακόμα και στη δουλειά. (J.P.Liegeois, 1995)

4.2 Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Τα επαγγέλματα, τα οποία ασκούν οι Τσιγγάνοι προκειμένου να επιβιώσουν, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως άτυπες οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν μέρος της άτυπης οικονομίας ενός τόπου. Σύμφωνα με τον ορισμό της, άτυπη οικονομία ονομάζεται ο ετερογενής χώρος υλικών και χρηματικών ανταλλαγών που ξεφεύγει των επίσημων κρατικών μηχανισμών και, παρά τις αρχικές υποθέσεις, δεν αποτελεί γνώρισμα των υποανάπτυκτων χωρών. Η ενασχόληση ομάδων πληθυσμού με την άτυπη οικονομία, όπως οι Τσιγγάνοι, έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή μετατόπιση και

επαναπροσδιορισμό των ορίων ανάμεσα σε κρατικά αναγνωρισμένες και μη οικονομικές δραστηριότητες, πράγμα που λειτουργεί ως σημαντικός παράγοντας αντίστασης απέναντι στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Σήμερα, δεν υπάρχουν πλήρη στοιχεία ούτε για τον ακριβή αριθμό των Τσιγγάνων που απασχολούνται, αλλά ούτε και για τις θέσεις εργασίας τους. Οι εκτιμήσεις που θα παρουσιαστούν στην συνέχεια, βασίζονται σε δειγματοληπτικές απογραφικές έρευνες και μελέτες του Δικτύου ROM και των μελών του, καθώς επίσης στην εμπειρία διαφόρων φορέων. Οι εκτιμήσεις αυτές αναφέρονται στη θέση των Τσιγγάνων στην απασχόληση και τα προβλήματά τους. (INE/ΓΣΕΕ, Περιοδικό «Ενημέρωση» 1997)

4.2.1 ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Οι πιο πολλοί Τσιγγάνοι αυτό-απασχολούνται στον εμπορικό τομέα. Από αυτούς, ελάχιστοι έχουν εμπορικές επιχειρήσεις, κυρίως στις περιοχές που ο βαθμός ένταξης είναι μεγαλύτερος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στη συγκεκριμένη περίπτωση, μπορούν να αποτελέσουν οι Τσιγγάνοι που διαμένουν στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας, οι οποίοι αν και βρίσκονται ενσωματωμένοι στη σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία, διατηρούν, ωστόσο, όλα τα προκαπιταλιστικά χαρακτηριστικά των βιοποριστικών τους δραστηριοτήτων. Οι ερευνητές της ομάδας αυτής συμφωνούν ότι η βασική αιτία της οικονομικής τους ευημερίας οφείλεται στο εμπόριο, καθώς ολόκληρη η κοινότητα, από τη δεκαετία του 1940-50, εξειδικεύτηκε σε ένα και μόνο επάγγελμα με βασικό στόχο τη διοχέτευση συγκεκριμένων εμπορευμάτων σε μια κατακερματισμένη στο χώρο πελατεία.

Ένα μεγαλύτερο ποσοστό απασχολείται στο στάσιμο υπαίθριο εμπόριο, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία απασχολείται με το πλανόδιο (γυρολογικό) εμπόριο. Στην Ελλάδα, πριν από περίπου 50 χρόνια, γενικά δεν υπήρχε μεγάλη ανάπτυξη του εμπορίου. Τα λιγοστά καταστήματα, τα οποία πωλούσαν τα απαραίτητα είδη, ήταν συγκεντρωμένα κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα και τις μεγάλες πόλεις, ενώ η επαρχία ήταν απομονωμένη

αφού οι κάτοικοί της για να αγοράσουν τα απαραίτητα έπρεπε να ταξιδέψουν στις πόλεις. Οι τσιγγάνοι, λοιπόν, επισκέπτονταν τα χωριά και πωλούσαν όλα εκείνα τα οποία ήταν απαραίτητα για τους κατοίκους τους, απαλλάσσοντάς τους από την ανάγκη της μετακίνησης.

Ο ρόλος τους είναι πολλαπλός και νομιμοποιείται τόσο στο οικονομικό όσο και το κοινωνικό επίπεδο. Οι έμποροι ανέπτυσαν σχέσεις με του πελάτες τους. Υπάρχουν μαρτυρίες που πιστοποιούν ότι οι κάτοικοι της επαρχίας, συχνά, τους φιλοξενούσαν στις οικίες τους ή ακόμη τους «φίλευαν», δηλαδή τους πρόσφεραν διάφορα πράγματα. Απλά και μόνο η είσοδός τους μέσα στην οικία και συχνά η διήγηση κάποιας ιστορίας, είχε για τους μόνιμους κατοίκους μεγάλη σημασία και ενδιαφέρον. Κατά το παρελθόν, οι Τσιγγάνοι γυρολόγοι απευθύνονται σε μια πελατεία, η οποία, σταδιακά, ξεφεύγει από την απομόνωση και την αυτάρκεια και αναζητά όλο και περισσότερο βιομηχανικά προϊόντα ευρείας κατανάλωσης. Την τάση αυτή φαίνεται ότι αξιοποίησαν όλοι οι Τσιγγάνοι και ανάμεσά τους αυτοί που κατοικούν στην περιοχή της Αγ. Βαρβάρας, οι οποίοι προσάρμοσαν τα αντικείμενα που πουλούσαν στη ζήτηση.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των ίδιων, υπήρχε μια έξαρση στην αγορά κατά την τριακονταετία 1960-90, μια ζήτηση συγκεκριμένων προϊόντων, τα οποία πουλούσαν οι Τσιγγάνοι. Στη δεκαετία του '60, τα είδη υφαντουργίας παρουσίαζαν αυξημένη ζήτηση, στη δεκαετία του '70 τα ηλεκτρικά ή ηλεκτρονικά προϊόντα και στη δεκαετία του '80 τα χειροποίητα ή μη κεντήματα, είτε ελληνικής, είτε ανατολίτικης προέλευσης. Πολλά άλλα προϊόντα, όπως τα είδη υφαντουργίας, διατηρούσαν για όλο αυτό το χρονικό διάστημα την ίδια αμείωτη ζήτηση.

Η άνθηση του γυρολογικού εμπορίου παγιοποίησε και ισχυροποίησε πολλά στοιχεία διαφοροποίησης, που πιθανά προϋπήρχαν. Το σύστημα των βιοποριστικών δραστηριοτήτων των Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας δίχως να αλλάξει ριζικά, έχει εξελιχτεί πολλαπλά. Αρχικά, εξελίχτηκε ως προς την οικογενειακή οργάνωση της άσκησης του επαγγέλματος. Πλέον, με βάση το

κριτήριο αυτό, φαίνεται να εμφανίζονται αλλαγές στον τρόπο ζωής τους. Άλλες οικογένειες, μη έχοντας ένα σταθερό τόπο διαμονής, μετακινούνται όλες μαζί παραδοσιακά, προκειμένου να εμπορευτούν τα προϊόντα τους. Συχνά, παρατηρείται το φαινόμενο πολλές οικογένειες να χρησιμοποιούν μια μόνιμη κατοικία ως «έδρα» και να εμπορεύονται στις γύρω περιοχές. Ωστόσο, μόνο οι γονείς αναλαμβάνουν αυτή τη δραστηριότητα, αφήνοντας τα παιδιά στην κατοικία. Αυτή η θεμελιακή διαφοροποίηση προς την αποκλειστική μετακίνηση του πατέρα και μόνο, ή των γονιών, συντελέστηκε σταδιακά και συνιστά μια σημαντική μορφή εξέλιξης. Σύμφωνα με τους ίδιους, οφείλεται, κυρίως, στο εμπόριο το οποίο βελτιώνοντας τα εισοδήματά τους, τους επέτρεψε να αντιμετωπίσουν μια αύξηση και μια αναδιοργάνωση των σταθερών εξόδων της οικογένειας, στα οποία, πλέον, είχε προστεθεί και το ενοίκιο.

Η αλλαγή αυτή φαίνεται να προηγήθηκε ή συνοδεύτηκε από μια διαφοροποίηση ως προς το περιεχόμενο του εμπορίου, δηλαδή το είδος και την αξία των εμπορευμάτων. Τα μπαχαρικά, τα ψεύτικα δακτυλιδάκια και τα υπόλοιπα ευτελή εμπορεύματα έγιναν σε μια πρώτη φάση κατσαρολάκια, μαχαιράκια και άλλα αλουμινένια μικροαντικείμενα, τα οποία έγιναν αργότερα κουβέρτες, κιλίμια και χαλιά. Η πορεία της αλλαγής των ειδών πώλησης συνεχίστηκε για να καταλήξει σήμερα σε κάθε είδους βιομηχανικά εξαρτήματα, πράγμα που επιβλήθηκε ουσιαστικά από τη βιομηχανική ανάπτυξη. Για να μπορέσουν οι Τσιγγάνοι να συναγωνιστούν την ελεύθερη αγορά και διακίνηση των προϊόντων, αναγκάζονται σήμερα όχι μόνο να προσπαθούν διαρκώς να βρουν εξεζητημένα και πρωτότυπα αντικείμενα για να πουλήσουν αλλά, ταυτόχρονα, έχουν αλλάξει τον τρόπο της αγοροπωλησίας τους, καθώς πλέον πουλάνε φτηνά και χωρίς δόσεις, χωρίς προκαταβολές κ.ο.κ..

Οι εισαγωγές των προϊόντων γίνονται πλέον από όλα τα μέρη του κόσμου ή πιο συγκεκριμένα, από όλα τα μέρη όπου το κόστος είναι χαμηλό, δηλαδή σήμερα από την Ταϊβάν, την Κορέα και την Ευρώπη. Η ποικιλία των προϊόντων είναι πλέον πολύ μεγάλη και το πάγιο κριτήριο εισαγωγής είναι η

πολύ φτηνή τιμή. Το φτηνό ενίοτε γίνεται φτηνιάρικο ή απλώς ελαττωματικό. Παρακολουθώντας την εξέλιξη της κατανάλωσης, η πιο «εκσυγχρονισμένη» παραλλαγή αυτού του κριτηρίου έχει λάβει τα τελευταία χρόνια τη μορφή των φτηνών προϊόντων υψηλών αξιώσεων, δηλαδή των απομιμήσεων ακριβών εμπορευμάτων, όπως για παράδειγμα τα ψευτοδερμάτινα μπουφάν ή των απομιμήσεων προϊόντων από γνωστές μάρκες πολυτελείας. Αυτά τα εμπορεύματα άλλοτε εισάγονται «έτοιμα προς πώληση», άλλοτε επεξεργάζονται πρώτα σε μια βιοτεχνία στην Αγία Βαρβάρα, η οποία έχει ειδικευτεί στην παραποίηση των διακριτικών σημάτων από επώνυμες φίρμες.

Οι Τσιγγάνοι προμηθεύονται τα προϊόντα, τα οποία πουλάνε, από κάποιο γνωστό. Συνήθως, δεν πρόκειται για αγορά αλλά για ένα βραχυπρόθεσμο δανεισμό εμπορευμάτων, καθώς η προσωπική γνωριμία ή η συγγένεια αποτελεί προϋπόθεση - εγγύηση και στήριξη ταυτόχρονα. Οι έμποροι δε δουλεύουν ούτε κάθε μέρα ούτε με σταθερό ωράριο, αλλά καθορίζουν τις ώρες εργασίας τους ανάλογα με τις ανάγκες της οικογενείας. Στόχος τους αποτελεί η επίτευξη της συντομότερης πώλησης των αντικειμένων τους, στις υψηλότερες δυνατές τιμές και προκειμένου να επιτευχθεί, κινούνται στο χώρο αγοροπωλησίας καταφεύγοντας σε περίτεχνες μεθόδους πώλησης. Όλοι κατέχουν καλά την τέχνη της συναλλαγής, που εμπεριέχει μεγάλη ποικιλία θεατρικών τεχνασμάτων, «επιχειρημάτων» και κωδικών επικοινωνίας. Μάλιστα, οι τεχνικές αυτές προσαρμόζονται ανάλογα στην εκάστοτε περίσταση και διακυμαίνονται από τα παρακάλια και τα ανατολίτικα παζαρέματα έως την αναφορά στον «οικονομικό ορθολογισμό» του εκάστοτε αγοραστή.

Παρ' όλα αυτά, τα περιθώρια κέρδους από το εμπόριο φαίνεται σήμερα να περιορίζονται από πολλούς παράγοντες. Εμπειρικά και βιωματικά, όλοι οι Τσιγγάνοι αντιλαμβάνονται πως οι δυνατότητες άσκησης των ίδιων επαγγελματικών πρακτικών τείνουν προς συρρίκνωση. Το μέλλον γίνεται πλέον αβέβαιο και απειλητικό πράγμα που οφείλεται σε διάφορους λόγους. Η οικονομική στενότητα και κρίση των νοικοκυριών αναγκάζει τις

οικογένειες να περιορίσουν τα έξοδά τους και, κατά συνέπεια, η πελατεία των εμπορών μειώνεται διαρκώς. Ταυτόχρονα, ο ανταγωνισμός διαρκώς αυξάνεται και οι μεγάλες επιχειρήσεις, ουσιαστικά, έχουν την ευχέρεια να κατεβάσουν τις τιμές κερδίζοντας, από την μία, τον καταναλωτή ενώ, από την άλλη, δημιουργούν προβλήματα στις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες δε θα έχουν το αντίστοιχο κέρδος ακολουθώντας την πτώση των τιμών. Συγχρόνως, ο καταναλωτής σήμερα είναι πιο ενημερωμένος και επιφυλακτικός με συνέπεια να είναι δυσκολότερο για τον Τσιγγάνο να πουλήσει τα προϊόντα του. Επιπλέον, οι αγοραστές απευθύνονται σε όσο δυνατόν μεγαλύτερες επιχειρήσεις, έχοντας πολύ καλύτερη τιμή, εγγύηση, πολλούς τρόπους πληρωμής, διακανονισμούς κ.ο.κ. Τέλος, τα μέτρα επιβολής της φορολογίας και πάταξης των παραοικονομικών δραστηριοτήτων, με το πέρασμα του χρόνου, γίνονται αυστηρότερα με αποτέλεσμα να περιορίζονται αναγκαστικά οι «παράνομες» αγοροπωλησίες των Τσιγγάνων.

Για την αντιμετώπιση της κρίσης και την εξάντληση των περιθωρίων κέρδους, οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας αυξάνουν την ποικιλία τόσο των ειδών των εμπορευμάτων, όσο και των στρατηγικών πώλησης. Η πιο «κλασική» μέθοδος πώλησης, την οποία σήμερα εφαρμόζουν αποκλειστικά και μόνο οι γυναίκες, είναι ουσιαστικά η πώληση με «ευκολίες», δηλαδή κάτι μεταξύ του παλαιού «βερεσέ» και της σύγχρονης μεθόδου πώλησης με δόσεις. Διαφαίνεται τόσο μια εξειδίκευση στις στρατηγικές πώλησης, όσο και μια κατηγοριοποίηση των υποψήφιων πελατών. Η «στρατηγική» πώλησης, αφενός, στηρίζεται στην επιτήδεια διαπραγμάτευση της τιμής των προϊόντων, καθώς οι τιμές δεν είναι σταθερές και, αφετέρου, στη διαμόρφωση μιας κάποιας «διαπροσωπικής σχέσης» με την πελάτισσα, η οποία δεν υπάρχει στις άλλες μεθόδους πώλησης. Βέβαια, αυτή η μέθοδος προϋποθέτει την ύπαρξη σταθερού εισοδήματος εκ μέρους του αγοραστή, ή μάλλον της πελάτισσας, και κατά προτίμηση μισθού ή σύνταξης. Πρόκειται για μια μέθοδο, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως «συντηρητική», εφαρμόζεται κυρίως στην πώληση «ειδών προικός», δηλαδή λευκών ειδών κ.τ.λ. και μπορεί να θεωρηθεί ως η μόνη που επιτρέπει υποτυπωδώς κάποια

σταθερά έσοδα, τα οποία είναι εξίσου «βασικά» και «στάσιμα» με τους μισθούς και τις συντάξεις των αγοραστών. Τέλος, στηρίζεται στη συντήρηση και την καλλιέργεια ενός «πελατολογίου».

Η δεύτερη μέθοδος πώλησης, εξίσου «κλασική» και «συντηρητική», είναι εκείνη μέσω του καλέσματος των αγοραστών στο δρόμο. Οι εν λόγω έμποροι διαθέτουν, συνήθως, ένα ανοιχτό ημιφορτηγό, παραμένουν εντός του οχήματος και «διαλαλούν» με μικρόφωνο στις γειτονιές τα εμπορεύματά τους. Και αυτή η μέθοδος πώλησης αρκείται στην ύπαρξη μικρών περισσευμάτων και απευθύνεται κυρίως σε νοικοκυρές. Οι τιμές πρέπει να είναι ελκυστικές και τα περιθώρια παζαρέματος ελάχιστα. Βασίζεται, όμως, στην επιμήκυνση του χρόνου εργασίας.

Η τρίτη μέθοδος είναι η πιο σύγχρονη, αλλά ταυτόχρονα και η πιο απαιτητική, καθώς προϋποθέτει μεγάλες δεξιότητες «εμπαιγμού» εκ μέρους του πωλητή και τη συνεχή μετακίνησή του, ενώ απαιτεί ταυτόχρονα την ευπιστία του αγοραστή, την έλλειψη ενημέρωσής του και την ύπαρξη σχετικά μεγάλης ποσότητας χρημάτων. Η μέθοδος αυτή βασίζεται ουσιαστικά στον αιφνιδιασμό του αγοραστή, στις ικανότητες σαγήνης και πειθούς του γυρολόγου, ενώ ταυτόχρονα προϋποθέτει μια εντυπωσιακή συσσώρευση επιδεξιότητας εντοπισμού, αφενός, των κατάλληλων προϊόντων και, αφετέρου και κυρίως, των δυνητικών αγοραστών. Για να εντοπιστεί ο κατάλληλος αγοραστής, οι Τσιγγάνοι πραγματοποιούν ένα είδος επιτόπιας έρευνας σε μικροκλίμακα μέσα από μια σειρά πιθανά αδιόρατων σε κάποιον μη σχετικό με το εμπόριο κριτηρίων, όπως το είδος κατοικίας, η εμφάνιση, η φυσιογνωμία, το ντύσιμο, η ψυχολογία κ.τ.λ. Αυτές οι ικανότητες, καθώς επίσης και μια ιδιαίτερη ευφράδεια, συνυφασμένες με τα παραδοσιακά εμπορικά επαγγέλματα, αποτελούν μια σημαντικότερη πλευρά της επαγγελματικής εκπαίδευσης των νέων εμπόρων, ενσωματωμένης στο πλαίσιο ενός ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος με αξιοσημείωτη παρακαταθήκη και στο εμπόριο. Οι ίδιες ικανότητες είναι συνδεδεμένες και με άλλες τσιγγάνικες δραστηριότητες, όπως η χειρομαντεία ή η επαιτεία, όπου μέσα από αδιόρατα σημάδια, εντοπίζεται ο εύπιστος ή εύσπλαχνος

«συμπολίτης». Πρόκειται, στην πραγματικότητα, για μια εκδοχή εφαρμοσμένης ψυχολογικής τεχνογνωσίας. (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Περιοδικό «Ενημέρωση»1997)

Οι ίδιοι τονίζουν ότι η εκπαίδευσή τους στον εντοπισμό των αδιόρατων στο ευρύ κοινό κριτηρίων και στις τεχνικές του εμπορίου, πρέπει να ξεκινάει από πολύ μικρή ηλικία. Μεγαλώνοντας, χάνεται το θράσος, το οποίο είναι απαραίτητο για τη δουλειά αυτή αφού παρουσιάζονται συστολές και ανασφάλειες, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν βοηθάνε. Επιπλέον, οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι το θράσος αυτό χάνεται με την καλλιέργεια, καθώς ο άνθρωπος γίνεται πιο διστακτικός και δειλός. Γι' αυτό θεωρούν ότι όσο πιο αμόρφωτος και ακαλλιέργητος είναι κάποιος, τόσο πιο ικανός είναι για έμπορος.

Σήμερα, οι στρατηγικές πώλησης αρχίζουν να αλλάζουν ριζικά, ιδιαίτερα στους νεότερους γυρολόγους. Πλέον, απευθύνονται απολύτως ευκαιριακά σε μία εντελώς πρόσκαιρη πελατεία, πράγμα που ίσως συνιστά τη βασικότερη ένδειξη της επερχόμενης κρίσης. Οι νέοι έμποροι όλο και συχνότερα τείνουν όχι μόνο να επιλέγουν απομιμήσεις προϊόντων, αλλά να καταφεύγουν σε ακόμη πιο περιθωριακές μεθόδους πώλησης των εμπορευμάτων. Πολλοί, έχοντας αντιληφθεί ότι ως Τσιγγάνοι και ως κανονικοί γυρολόγοι έχουν μειωμένες πιθανότητες να πουλήσουν, είναι διατεθειμένοι να υποδυθούν τον οποιονδήποτε άλλο ρόλο προκειμένου να ξεφορτωθούν τα εμπορεύματά τους. Ως αποτέλεσμα, υποκρίνονται τους κλεπταποδόχους, τους κλέφτες, τους ναρκομανείς και τους αναξιοπαθούντες κάθε είδους λέγοντας στον υποψήφιο αγοραστή την ιστορία, την οποία πιστεύουν ότι θα τον πείσει να αγοράσει ένα αντικείμενο. Χρησιμοποιούν διάφορων ειδών προσχήματα και δικαιολογίες, εφευρίσκουν λόγους για τους οποίους χρειάζονται τα λεφτά και αυτοαποκαλούνται στη δική τους αργκό «πακετατζήδες», που σημαίνει «αυτός που τυλίγει τον άλλο». Όντας εγκλωβισμένοι μέσα σε ένα περιβάλλον και σε δομές που αποτρέπουν την οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική εκδοχή κι έχοντας συναίσθηση πως είναι οι τελευταίοι γυρολόγοι, συνεχίζουν να ασκούν την ίδια δουλειά

γλιστρώντας σταδιακά και ανεπαίσθητα από την παραοικονομία στο περιθώριο.

Προσδοκία όλων των εμπόρων Τσιγγάνων φαίνεται να είναι το άνοιγμα ενός εμπορικού καταστήματος. Από τις έρευνες και τις προσωπικές συνεντεύξεις στον τομέα αυτό, αποδεικνύεται ότι αποτελεί την ιδανική μελλοντική προοπτική, το όνειρο και την εμμονή ολόκληρης της κοινότητας των εμπόρων. Μάλιστα, συχνά, αναφέρονται σε προηγούμενες αποτυχημένες προσπάθειες καθώς, όπως φαίνεται, οι περισσότερες οικογένειες επιχείρησαν κάποια στιγμή να εδραιωθούν αλλά αυτή η δοκιμή σπανίως στέφθηκε με επιτυχία. Τις περισσότερες φορές, πιθανόν, οι αιτίες που οδήγησαν στην αποτυχία αυτή είναι η πίστωση στην πώληση των εμπορευμάτων και η μετέπειτα μη πληρωμή αυτών. Οι γυρολόγοι εξαρτώνται από τους προμηθευτές τους, παίρνοντας εμπορεύματα με πίστωση, ενώ τα τσιγγάνικα εμπορικά καταστήματα στηρίζονται αναγκαστικά σε ένα δίκτυο γυρολόγων, προκειμένου να διοχετεύσουν τα ιδιαίτερα προϊόντα τους στην αγορά. Διαμορφώνεται έτσι ένα σύστημα αλληλεξάρτησης υψηλού οικονομικού ρίσκου για τους καταστηματάρχες, οι οποίοι αναγκαστικά λειτουργούν με την πίστωση. Εξ ορισμού χωρίς αποδεικτικό στοιχείο, αυτός ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός εμπορευμάτων στους γυρολόγους, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα λίγο-πολύ συγγενικά πρόσωπα, καθιστά συχνά οριακό και παγίως εύθραυστο τον ισοσκελισμό των λογιστικών του εμπορικού καταστήματος. Αυτό οφείλεται, ουσιαστικά, στο γεγονός ότι το εμπορικό κατάστημα αποτελεί το διαμεσολαβητικό κρίκο μεταξύ του συγκεκριμένου προκαπιταλιστικού συστήματος οργάνωσης της εργασίας και του υπόλοιπου κόσμου.

Η κρίση και, κατά συνέπεια, παρακμή του πλανόδιου εμπορίου που ασκούν οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι καλούνται να ανταγωνιστούν το οργανωμένο εμπόριο αλλά και τον ανταγωνισμό πλανόδιων εμπόρων από άλλες πληθυσμιακές ομάδες που ίσως έχουν εξασφαλίσει καλύτερους όρους απασχόλησης, σίγουρα αποτελεί το βασικότερο πρόβλημα της ομάδας αυτής. Παρ' όλα αυτά, εξίσου, σημαντικό πρόβλημα μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός ότι μόνο

ένας μικρός αριθμός Τσιγγάνων από τους απασχολούμενους στο υπαίθριο στάσιμο ή πλανόδιο εμπόριο, έχει άδεια άσκησης επαγγέλματος, ενώ οι περισσότεροι είναι παράνομοι.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η αναφορά των πιθανών λόγων που οδηγούν στην παράνομη άσκηση πλανόδιου εμπορίου, μια και θεωρείται ότι η παράνομη άσκηση του επαγγέλματος αποτελεί αιτία της κρίσης του.

Από τους απασχολούμενους στο στάσιμο υπαίθριο εμπόριο, ορισμένοι έχουν άδεια μικροπωλητή και πουλούν εμπορεύματα σε λαϊκές, πανηγύρια και παζάρια. Οι πιο πολλοί, όμως, δεν έχουν, παρόλο που μπορούν να την αποκτήσουν εύκολα, αφού οι σχετικές νομικές ρυθμίσεις τους ευνοούν και η έκδοσή της από τους Δήμους επιτυγχάνεται άμεσα μέσω μιας απλής διαδικασίας. Η παράνομη απασχόληση στην περίπτωση του στάσιμου υπαίθριου εμπορίου, κυρίως, οφείλεται στην έλλειψη πληροφόρησης και, κατά συνέπεια, στην άγνοια της διαδικασίας έκδοσης και της ευκολίας της.

Σε αντίθεση, οι πιθανότητες έκδοσης άδειας για πλανόδιο εμπόριο είναι ελάχιστες. Οι άδειες αυτές εκδίδονται από τις Νομαρχίες και χορηγούνται κατά προτεραιότητα, σε αναπήρους, τεκνά θυμάτων πολέμου ή θυμάτων ειρηνικής περιόδου και σε πολυτέκνους της Νομαρχίας. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το Νόμο 2323/95, οι άδειες χορηγούνται αποκλειστικά για τα είδη που αναφέρονται σε αυτές και μόνο για να πωλούνται σε χωριά και οικισμούς, όπου δεν υπάρχει αντίστοιχο στεγασμένο εμπόριο. Κατ' εξαίρεση, ο Νόμος δίνει άδεια πλανόδιου πωλητή στους πωλητές λευκών ειδών, με τον όρο όμως ότι πριν την εφαρμογή του Νόμου, δηλαδή πριν το 1995, οι ενδιαφερόμενοι να χρησιμοποιούσαν όχημα για την άσκηση της δραστηριότητάς τους, χαρακτηριζόμενο από το Υπουργείο Οικονομικών ως «κινητό κατάστημα». Φυσικά, όπως είναι ευνόητο, αν δεν υπήρχε αυτός ο όρος, η εξαίρεση του Νόμου θα μπορούσε να είναι ευνοϊκή για τους Τσιγγάνους, μια και πολλοί απασχολούνται ως πωλητές λευκών ειδών. Εντούτοις, οι Τσιγγάνοι που ήταν κάτοχοι αδειών άσκησης πλανόδιου εμπορίου με αυτοκίνητο από το 1973 ως το 1995, που ίσχυσε ο Νόμος, ήταν

ελάχιστοι.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί η εξής αντίφαση: ενώ οι Νομαρχίες δε χορηγούν άδειες πλανόδιου εμπορίου αν δεν πληρούνται οι όροι που αναφέρθηκαν, οι ΔΟΥ δίνουν στους πλανόδιους εμπόρους άδεια έναρξης επιτηδεύματος και, μάλιστα ως σήμερα, τους φορολογούν με βάση αντικειμενικά κριτήρια. Οι οικονομικές επιπτώσεις στους πλανόδιους εμπόρους είναι σαφείς. Παράλληλα, η σύγχυση και η αγανάκτηση, που προκαλεί αυτή η αντίφαση έχει ως συνέπεια την απομάκρυνσή τους από τη νόμιμη διαδικασία. (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, »Περιοδικό «Ενημέρωση»1997)

4.2.2 ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΜΕ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ένας περιορισμένος αριθμός Τσιγγάνων παρέχουν εξαρτημένη εργασία τόσο σε χωριά, όσο και σε πόλεις. Συνήθως, απασχολούνται είτε ως εποχιακοί εργάτες γης, οι οποίοι βοηθούν στο μάζεμα των λαχανικών και των φρούτων, είτε ως ανειδίκευτοι εργάτες οικοδομών. Μερικές φορές εργάζονται ως ανειδίκευτοι εργάτες δήμων ή ακόμη και ως αχθοφόροι. Γενικότερα οι θέσεις, στις οποίες απασχολούνται, δεν απαιτούν καμία εξειδίκευση.

Εργάζονται εποχιακά, περιστασιακά, με χαμηλές αποδοχές και χωρίς να τους παρέχεται πάντα κοινωνική ασφάλιση. Ειδικά για το θέμα της κοινωνικής ασφάλισης εκτιμάται ότι πολλές φορές οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δε γνωρίζουν τα δικαιώματά τους ή δεν τολμούν να τα διεκδικήσουν, φοβούμενοι τον ανταγωνισμό των οικονομικών μεταναστών, οι οποίοι καταλαμβάνουν τη θέση τους τόσο στις εργασίες της πόλης, όσο και στις αγροτικές εργασίες. Επίσης, δε γνωρίζουν τις διαδικασίες ασφαλιστικής κάλυψης ή αδυνατούν να τις διεκπεραιώσουν επειδή δεν κατέχουν τις γνώσεις και δεν είναι εξοικειωμένοι με τις απαιτούμενες διαδικασίες.(ως άνω)

4.2.3 ΤΕΧΝΙΤΕΣ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ

Σε μικρότερο ποσοστό, καταγράφεται μια σειρά άλλων ειδικοτήτων. Οι τεχνίτες των παραδοσιακών ειδικοτήτων, όπως οι σιδεράδες, οι χαλκουργοί, οι καλαθοπλέκτες κ.ά., είναι αριθμητικά λιγότεροι, διαρκώς μειώνονται και γίνονται «φτωχότεροι», καθώς τα επαγγέλματά τους σταδιακά φθίνουν.

Αριθμητικά λιγότεροι είναι και οι απασχολούμενοι με καλλιτεχνικής φύσης επαγγέλματα. Συνήθως, πρόκειται για οργανοπαίχτες και τραγουδιστές, οι οποίοι είναι πλανόδιοι και περιοδεύουν από χωριό σε χωριό για να απασχοληθούν στις τοπικές γιορτές και τα πανηγύρια, ενώ η εργασία τους δεν είναι σταθερή.

Μικρός αριθμός Τσιγγάνων απασχολείται με τη συλλογή παλιών αντικειμένων. Οι συλλέκτες μαζεύουν αντικείμενα, τα οποία συνήθως διορθώνουν ή μεταποιούν και πουλάνε. Πρόκειται για ένα επάγγελμα με ελάχιστες απολαβές σήμερα, το οποίο τείνει να εκλείψει.

Τέλος στις τάξεις των Τσιγγάνων, υπάρχουν οι τεχνίτες σύγχρονων ειδικοτήτων, όπως ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί, συντηρητές παλιών αντικειμένων κ.ά., αλλά και οι επιστήμονες. Πρόκειται για ιδιαίτερος σύγχρονα επαγγέλματα, τα οποία την παρούσα χρονική στιγμή ασκούνται από ελάχιστους. Παρ' όλα αυτά, καθώς συνεχίζεται η προσπάθεια της κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων, ο αριθμός αυτός φαίνεται να παρουσιάζει μια αξιόλογη αύξηση. (ως άνω)

4.2.4 ΑΝΕΡΓΟΙ

Κατά το παρελθόν, τα ποσοστά ανεργίας των Τσιγγάνων ήταν ιδιαίτερος χαμηλά και το μεγαλύτερο πρόβλημα θεωρείτο η ένταξή τους στην τυπική αγορά εργασίας. Όμως, επειδή τα επαγγέλματα που ασκούνται από σχεδόν

το 80% των μελών της εκάστοτε φυλής, φθίνουν και μάλιστα τα τελευταία χρόνια ραγδαία, αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία που να το επιβεβαιώνουν, πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι το ποσοστό των ανέργων Τσιγγάνων έχει αυξηθεί ανησυχητικά.

Τόσο η Υπηρεσία Κοινωνικής Πρόνοιας, όσο οι έρευνες και οι μελέτες διάφορων φορέων, αποτελούν άριστες πηγές πληροφόρησης για το ύψος της ανεργίας των Τσιγγάνων. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι με βάση την τελευταία δειγματοληπτική έρευνα του Δικτύου ROM, το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας που καταγράφηκε, ανέρχεται στο 12%, με δεδομένη πάντα τη μεγάλη διακύμανση από περιοχή σε περιοχή, την οποία δεν μπορεί η συγκεκριμένη έρευνα να καταδείξει. Για τη συλλογή στοιχείων, επισημαίνεται ότι δεν επιλέχτηκε ο ΟΑΕΔ και οι υπηρεσίες του, καθώς οι Τσιγγάνοι φαίνεται να γνωρίζουν και να ενδιαφέρονται για τα επιδόματα της Κοινωνικής Πρόνοιας, αλλά αγνοούν τα οφέλη της εγγραφής τους στον ΟΑΕΔ και, κατά συνέπεια, δεν την επιδιώκουν και δεν εμφανίζονται στα αρχεία του.

Τόσο η αντιμετώπιση της ανεργίας, όσο και η πρόληψή της πρέπει να αποτελεί πλέον προτεραιότητα όλων των φορέων. Η διαδικασία της πρόληψης θεωρείται υψίστης σημασίας, καθώς ακόμα και οι Τσιγγάνοι που σήμερα απασχολούνται στην άτυπη αγορά εργασίας και καταφέρνουν να συντηρηθούν, λόγω της φθίνουσας πορείας των επαγγελματών τους, είναι εν δυνάμει άνεργοι. (ως άνω)

4.3 ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Συνοψίζοντας, τα κύρια χαρακτηριστικά της απασχόλησης των Τσιγγάνων μπορούν να θεωρηθούν τα ακόλουθα:

- Η αυτό-απασχόληση
- Η απασχόληση έξω από την τυπική αγορά εργασίας και συχνά η παρανομία

- Η άσκηση επαγγελματιών που, τουλάχιστον ως σήμερα, δεν προϋπόθεταν μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, με ελάχιστες προοπτικές ανέλιξης και μονιμότητας
- Η κινητικότητα
- Η αστάθεια και κρίση
- Η απουσία τους ουσιαστικά από το δημόσιο
- Η παιδική εργασία.

Άμεσα αποτελέσματα των χαρακτηριστικών της απασχόλησης των Τσιγγάνων είναι τα εξής:

- Το αβέβαιο και συνήθως μικρό εισόδημα τους
- Ο αποκλεισμός από τις κοινωνικές παροχές, όπως η κοινωνική ασφάλιση, η είσοδος σε παιδικούς σταθμούς, η απολαβή ευνοϊκών ρυθμίσεων για δανειοδοτήσεις και στεγαστικά προνόμια κ.ά.
- Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση.

Πρέπει να τονιστεί ότι σε πολλές περιπτώσεις, η επιλογή της αυτό-απασχόλησης, η επιλογή της μετακίνησης και η προσκόλληση σε αυτά τα επαγγέλματα, συνδέονται με τις ευκαιρίες που προσφέρει στους Τσιγγάνους η ευρύτερη κοινωνία και την ικανότητα των ίδιων να τις εκμεταλλευτούν. Επιπλέον, αποτελούν την ύστατη προσπάθειά τους να παραμείνουν οικονομικά αυτοδύναμοι και όσο το δυνατό λιγότερο εξαρτημένοι από εκείνους που τους απορρίπτουν. Συγχρόνως, η αίσθηση ασφάλειας, που δημιουργεί η απασχόληση με το αντικείμενο που παραδοσιακά ασχολείτο η οικογένεια και το γνωρίζει, συνδέεται ακόμα και με την ανάγκη να παραμείνει όλη η οικογένεια και η ομάδα ενωμένη. (M.Rachel, 1998)

4.4. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Βασική προϋπόθεση για την ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας και την υποστήριξη της απασχόλησης αποτελεί ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής παρέμβασης για τη λύση όλων των

προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι στη χώρα μας.

Έχει διατυπωθεί και σε παλαιότερα κείμενα ότι τα προβλήματα εγκατάστασης, κατοικίας, μόρφωσης, εργασίας, υγείας και κοινωνικής ασφάλισης διαπλέκονται και αλληλεξαρτώνται. Κάθε ένα συνιστά γέννημα του κοινωνικού αποκλεισμού και, ταυτόχρονα, γεννήτοράς του. Δημιουργείται ένας κύκλος προβλημάτων, που εγκλωβίζει τους Τσιγγάνους και τους απομονώνει από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Η ανεργία και τα προβλήματα των απασχολούμενων Τσιγγάνων δεν μπορούν να μελετηθούν ούτε να αντιμετωπιστούν αποκομμένα από τα υπόλοιπα προβλήματα τα οποία έχει προκαλέσει ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους.

Επιπλέον, η καταπολέμηση των αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών, των αιτιών, των μηχανισμών που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και η διαμόρφωση εκείνων που προωθούν την κοινωνική ένταξη, απαιτούν τη χάραξη μιας πολιτικής σε βάθος χρόνου, με στόχους και μέτρα που, ανάλογα με τις απαιτήσεις της πορείας ένταξης, διαρκώς ανανεώνονται, τροποποιούνται και αλλάζουν. (M. Rachel, 1998)

4.5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΗΔΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ

Στο πλαίσιο των γενικών αρχών προσέγγισης που παρατίθεται παραπάνω, επιτελείται μια προσπάθεια καταγραφής των προτάσεων ανάπτυξης και υποστήριξης των ήδη απασχολούμενων σε διάφορους κλάδους Τσιγγάνων. Στις θέσεις του Δικτύου ROM και της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Ελλήνων ROMA, περιλαμβάνονται προτάσεις που αναφέρονται σε ευνοϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις. Είναι σαφές ότι οι ρυθμίσεις αυτές είναι απαραίτητες για να δοθεί διέξοδος σε προβλήματα που όχι μόνο έχει δημιουργήσει ο κοινωνικός αποκλεισμός χρόνων αλλά ταυτόχρονα έχει μεγεθύνει και οξύνει. Πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι αν δεν υπάρξει συγκεκριμένος στόχος και

προσδιορισμένο χρονικό πλαίσιο εφαρμογής, είναι πιθανό τελικώς να αποφέρουν αρνητικά αποτελέσματα, δηλαδή να επιφέρουν «επανάπαυση», να ενισχύσουν τις «εξαρτημένες συμπεριφορές» και να αναπαράγουν τη διάκριση και την περιθωριοποίηση.

Συγκεκριμένα οι προτάσεις για ευνοϊκές ρυθμίσεις που αφορούν το εμπόριο αναφέρονται κυρίως στη ρύθμιση της νομοθεσίας, έτσι ώστε να είναι δυνατή τόσο η νόμιμη άσκηση πλανόδιου εμπορίου, όσο και η άσκηση του στάσιμου υπαίθριου εμπορίου. Πιο αναλυτικά, επισημαίνεται η σημασία της χορήγησης αδειών πλανόδιου εμπορίου, χωρίς τους γνωστούς περιορισμούς. Η παραχώρηση της δυνατότητας άσκησης νόμιμου πλανόδιου εμπορίου στους Τσιγγάνους δεν θα έχει σοβαρές επιπτώσεις το στεγασμένο εμπόριο, καθώς δεν υφίσταται σοβαρό θέμα αθέμιτου ανταγωνισμού. Άλλωστε, οι Τσιγγάνοι, σήμερα, διακινούν παράνομα τα εμπορεύματά τους σε πόλεις με στεγασμένο αντίστοιχο εμπόριο. Η χορήγηση άδειας θα δώσει την ευκαιρία νόμιμης απασχόλησης σε ένα σημαντικό αριθμό ατόμων και, κατά συνέπεια, θα βοηθήσει στην ενίσχυση της οικονομίας, ενώ επιπλέον θα τερματίσει τη συσσώρευση μηνύσεων και προστίμων που εκκρεμούν εις βάρος τους. Συγχρόνως, θα βοηθήσει την κοινωνική ένταξη και τη βελτίωση της ζωής τους.

Επιπλέον, ως κίνητρα για την ένταξη στη νόμιμη αγορά εργασίας, προτείνονται μια σειρά από ασφαλιστικές και φορολογικές ελαφρύνσεις. Στα πλαίσια των μέτρων αυτών, προτείνεται η εξαίρεση από τις φορολογικές υποχρεώσεις, κατά την έναρξη της απασχόλησης, οι φορολογικές ελαφρύνσεις κατά τα πρώτα πέντε χρόνια της λειτουργίας της επιχείρησης, με χαμηλό συντελεστή τον πρώτο χρόνο, ο οποίος θα αυξάνεται κλιμακωτά κατά τη διάρκεια της πενταετίας και η εξαίρεση από τις οικονομικές υποχρεώσεις της εγγραφής στο Ταμείο Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Ελλάδας (ΤΕΒΕ) και από τις ασφαλιστικές υποχρεώσεις για διάστημα πέντε χρόνων. Σημειώνεται ότι για την κάλυψη του ποσού των ελαφρύνσεων των προηγούμενων χρόνων, μετά τη λήξη του χρονικού αυτού διαστήματος προβλέπεται η αύξηση της ασφαλιστικής εισφοράς στο

ΤΕΒΕ. (Δεδουσόπουλος, 2000)

Επιπλέον, μέσα στα προτεινόμενα μέτρα, συμπεριλαμβάνεται η παροχή εξειδικευμένης πληροφόρησης, συμβουλευτικής, κατάρτισης και τεχνοοικονομικής υποστήριξης των Τσιγγάνων επιχειρηματιών. Συγκεκριμένα, αναγκαίος καθίσταται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων σχετικών με θέματα νομικά, λογιστικά, φοροτεχνικά, διοίκησης, οργάνωσης, ανάπτυξης και προγραμμάτων. Επίσης, υποστηρίζεται η δημιουργία Δικτύου εθελοντών συμβούλων απασχόλησης με συμμετοχή νομικών συμβούλων και αρμόδιων στελεχών από σχετικές υπηρεσίες. Ο ρόλος τους θα είναι, κυρίως, υποστηρικτικός και θα υλοποιείται στο πλαίσιο λειτουργίας ανάλογων κέντρων, όπως του ΟΑΕΔ, των Δήμων, των Τοπικών Συμφώνων Απασχόλησης κ.ο.κ. .

Μπορούν να εντοπιστούν τρεις κύριοι λόγοι για τους οποίους υποβάλλονται οι προτάσεις πληροφόρησης, συμβουλευτικής, κατάρτισης και τεχνοοικονομικής υποστήριξης.

1. Η δυσκολία πρόσβασης των Τσιγγάνων στην πληροφόρηση είναι δεδομένη. Συνέπεια του γεγονότος αυτού, είναι η αδυναμία αξιοποίησης των προγραμμάτων, των νόμων και των παροχών που τους αφορούν, τόσο σε εθνικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.
2. Οι δεξιότητες των Τσιγγάνων στο εμπόριο, αν αξιοποιηθούν κατάλληλα, μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της Εθνικής οικονομίας. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό, ότι εκείνοι εισήγαγαν πρώτοι συστήματα και μεθόδους, οι οποίες επίσημα χρησιμοποιήθηκαν πολλά χρόνια αργότερα, όπως door to door, after sales service, άτυπες μορφές συνεταιρισμών κ.ά..
3. Εφόσον υπάρξει η κατάλληλη υποστήριξη για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητά τους στους τομείς που έχουν γνώση, εμπειρία, ταλέντο και προοπτική, θα ενθαρρυνθούν στην ανάληψη ουσιαστικών ρόλων στην οικονομική και κοινωνική ζωή της εκάστοτε περιοχής, γεγονός το οποίο, αφενός, θα αλλάξει το υπάρχον προφίλ τους και,

αφετέρου, θα επιταχύνει τις διαδικασίες κοινωνικής ένταξής τους.
(Δεδουσόπουλος, 2000)

4.6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗ ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

4.6.1. ΕΠΙΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ - ΝΕΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σήμερα, είναι πλέον αδιαμφισβήτητο ότι η παραδοσιακή πολιτική των επιδομάτων, σίγουρα ανακουφίζει προσωρινά, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει οριστική μόνιμη λύση. Για το λόγο αυτό, θεωρείται πλέον σκόπιμο να δίνεται έμφαση στην επιδότηση της εργασίας και όχι σε αυτή της ανεργίας. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν ήδη πραγματοποιηθεί πολλά προγράμματα επιδότησης εργοδοτών για την πρόσληψη ανέργων, μεταξύ των οποίων και προγράμματα για την πρόσληψη ευπαθών ομάδων, όπως οι Τσιγγάνοι. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται το παράδειγμα της κατάρτισης ενός μεγάλου αριθμού Τσιγγάνων στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (Ε.Π.) «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας», που υλοποιήθηκε ως το 1999.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, προτείνεται μια σειρά μέτρων, που προσανατολίζονται στη συγκεκριμένη κατεύθυνση:

- Είναι αναγκαία η χρηματοδότηση για τη διεύρυνση των προγραμμάτων απασχόλησης των Τσιγγάνων.
- Σκόπιμη θεωρείται η αύξηση της επιδότησης, τόσο σε ποσό, όσο και σε χρονική διάρκεια.
- Είναι απαραίτητη η παροχή πλήρους ασφάλισης.
- Η παροχή κινήτρων σε επιχειρηματίες μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση του ποσοστού προσλήψεων των Τσιγγάνων.
- Υποστηρίζεται ότι η αύξηση των συνοδευτικών υποστηρικτικών

μέτρων για ένα διάστημα μπορεί να ενισχύσει την παραμονή των Τσιγγάνων στην εργασία, ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνεται η ευαισθητοποίηση του περιβάλλοντος και η εμπύκωση και η προσαρμογή των εργαζομένων σε αυτή.

4.6.2. ΕΥΝΟΪΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ (Καθορισμός ποσοστού επί των προσλήψεων στο Δημόσιο Τομέα - Προσωρινή διευκόλυνση ως προς τα δικαιολογητικά)

Οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζονταν για πολλά χρόνια, από το Κράτος, ως άτομα αγνώστου υπηκοότητας, γεγονός το οποίο μέχρι το 1955, οπότε και έπαψε να ισχύει, ουσιαστικά σήμαινε ότι η πρόσληψή τους σε δημόσιες θέσεις ήταν αδύνατη.

Σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης της αδικίας αυτής, προτείνεται η αποδοχή ειδικών ευνοϊκών ρυθμίσεων για την πρόσληψή τους στο Δημόσιο. Αρχικά, κρίνεται απαραίτητος ο καθορισμός ενός ελάχιστου ποσοστού Τσιγγάνων στις προσλήψεις του Δημοσίου τομέα. Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι είναι γνωστό ότι η πλειοψηφία του τσιγγάνικου πληθυσμού δεν κατέχει τα προσόντα που προαπαιτούνται για την πρόσληψη, καθώς δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Επομένως, η αποκλειστική εφαρμογή του προηγούμενου μέτρου δε θα επιφέρει τις προσδοκώμενες αλλαγές.

Συμπληρωματικά, προτείνεται η εξαίρεσή τους από την υποχρεωτική κατάθεση απολυτηρίου Γυμνασίου. Στις περιπτώσεις αυτές, θα θεωρείται αρχικά αρκετή η βεβαίωση αποφοίτησης της δευτέρας Γυμνασίου και, εφόσον γίνει η πρόσληψη, οι κατέχοντες τη θέση θα αναγκάζονται να ολοκληρώσουν τη φοίτησή τους στο Γυμνάσιο και, γενικά, να αποκτήσουν σε ορισμένο χρονικό διάστημα τα προσόντα που ζητήθηκαν από τους υποψηφίους του υπόλοιπου πληθυσμού. Αν, τελικά, δεν αποκτηθούν τα προσόντα στο προσδιορισμένο χρονικό όριο, θα απολύονται.

Τέλος, σημειώνεται ότι, και σε αυτή την περίπτωση, οι δυνατότητες και οι ικανότητες των Τσιγγάνων θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη. Γνωρίζοντας το γεγονός ότι συνηθίζουν να παντρεύονται και να δημιουργούν πολυμελείς οικογένειες από πολύ μικρή ηλικία, με συνεπακόλουθο να έχουν υψηλές οικονομικές υποχρεώσεις, πρακτικά δεν έχουν την ικανότητα να παρακολουθήσουν το σχολείο Δεύτερης ευκαιρίας, χωρίς οικονομική υποστήριξη που, στην προκείμενη περίπτωση, θα αναλαμβάνει το Δημόσιο. (Δίκτυο ROM, 2001)

4.6.3. ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παράλληλα με την επαγγελματική κατάρτιση, στο πλαίσιο υλοποίησης προγραμμάτων του Ε.Π. «Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας», παρέχονται, από τα Κέντρα Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών, υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης. Πρόκειται για υπηρεσίες οι οποίες συμβάλλουν στην προετοιμασία ένταξης των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων στην αγορά εργασίας.

Εκτιμώντας διεξοδικά τις ανάγκες των ομάδων αυτών, προτείνεται η εφαρμογή τους για μεγαλύτερη χρονική διάρκεια και, πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι η παροχή τους και κατά τη διάρκεια της απασχόλησης για ένα διάστημα ανάλογου του χρόνου επιδότησης, μπορεί να αποφέρει θεαματικές βελτιώσεις. Ουσιαστικά, κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών απασχόλησης, η παροχή ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, αφενός, εξυπηρετεί στην προσαρμογή του μισθωτού στο νέο μοντέλο εργασίας και στην ανταπόκρισή του στις απαιτήσεις της εργασίας και, αφετέρου, διευκολύνει την κατανόηση τους εργαζομένου από τον εργοδότη και τους συναδέλφους του και τη στήριξη του.

Φορείς παροχής ψυχοκοινωνικής υποστήριξης μπορούν να αποτελέσουν τα Κέντρα Προώθησης Απασχόλησης (ΚΠΑ), άλλες δομές απασχόλησης, οι Κοινωνικές Υπηρεσίες των Δήμων, τα Κέντρα Πληροφόρησης και

Υποστήριξης Τσιγγάνων (Πολιτών) ανάλογα σε κάθε περιοχή. Σημειώνεται ότι η παροχή ψυχοκοινωνικής υποστήριξης στη διάρκεια της εργασίας δεν αποτελεί ένα καινούριο τομέα, καθώς εφαρμόστηκε με επιτυχία σε άλλες κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες και, κατά συνέπεια, η υπάρχουσα εμπειρία μπορεί με τις κατάλληλες προσαρμογές να αξιοποιηθεί. (ΔΡΑΣΥΤ)

4.7. ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΕΝΔΙΑΜΕΣΩΝ (MEDIATORS) ΣΤΙΣ ΔΟΜΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Μια από τις πλέον κατάλληλες και θετικές πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί συνιστά η κατάρτιση Τσιγγάνων στο ρόλο του ενδιάμεσου (mediator) και η αξιοποίησή τους σε διάφορες υπηρεσίες. Οι Τσιγγάνοι ενδιάμεσοι έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα επαφής με τις δύο κοινότητες, τόσο των Τσιγγάνων, όσο και την ευρύτερη, και, κατά συνέπεια, μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην πληροφόρηση, ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των δύο κοινοτήτων με σκοπό την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων, την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική ανάπτυξη.

Όσον αφορά την κοινωνική ένταξη, η αξιοποίηση των ενδιάμεσων, η οποία επιτελείται εδώ και πολλά χρόνια στην Ευρώπη και πρόσφατα στον ελλαδικό χώρο, οδηγεί στην πρόταση τόσο της αύξησης του αριθμού τους, όσο και των υπηρεσιών, στις οποίες μπορούν να εργαστούν. Επιπλέον, εκτός από το όφελος που προκύπτει από τη δράση τους, η αύξηση του αριθμού τους αποτελεί συγχρόνως μια θετική ενέργεια για την αντιμετώπιση της ανεργίας των Τσιγγάνων, οι οποίοι είναι μικροί στην ηλικία και μορφωμένοι.

Τέλος, ενδεικτικά αναφέρονται οι υπηρεσίες στις οποίες η πρόσληψη των ενδιάμεσων και η συμμετοχή τους σε αυτές κρίνεται ότι θα αποφέρει θεαματική βελτίωση. Αυτές είναι:

- Τα Κέντρα Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων Πολιτών
- Τα Γραφεία Ενημέρωσης Πολιτών, τα οποία υπάγονται στο Υπουργείο

Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

- Τα Κέντρα Νεότητας, που υπάγονται στη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- Οι υπηρεσίες πληροφόρησης και συμβουλευτικής του ΟΑΕΔ και στις Θυρίδες
- Τα Γραφεία Ενημέρωσης Ανέργων και Επιχειρήσεων κ.ά.
- Οι Δομές Υγείας

(ΔΡΑΣΥΤ)

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

5.1 ΒΙΟΠΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

Το «τσιγγάνικο περιβάλλον» φαίνεται ότι προσδιόριζε, τόσο στο παρελθόν, όσο και σήμερα, ένα μέρος των φτωχών, και ενίοτε περιθωριακών, ομάδων. Αυτή η εννοιολογική μετατόπιση, ουσιαστικά, οδηγεί στην ακόλουθη υπόθεση: τα όποια κοινά ή παρεμφερή χαρακτηριστικά των ανά τον κόσμο Τσιγγάνων σήμερα δεν προέρχονται πλέον από την κοινή γεωγραφική, ιστορική και βιολογική τους προέλευση ούτε εξηγούνται μέσω της «τσιγγάνικης ιδιοσυγκρασίας», αλλά από την παρόμοια κοινωνική τους θέση. Δηλαδή, όπως μπορούν να εντοπιστούν κοινά γνωρίσματα στους ανά τον κόσμο αγρότες, εργάτες, μικροαστούς κ.τ.λ., έτσι συμβαίνει και με τους ανθρώπους του περιθωρίου. Επομένως, οι Τσιγγάνοι ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο οικονομικό και κοινωνιολογικό περιβάλλον, που διαμορφώνεται ιστορικά, και φέρουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία έχουν καθιερωθεί να αναγνωρίζονται ως τσιγγάνικα. (Ε.Κ.Κ.Ε 1996)

5.1.1 ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΥ

Σύμφωνα με τους ειδικούς, ο χώρος του περιθωρίου εμφανίζει πάγια γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία έχουν εντοπιστεί από τη νεότερη τουλάχιστον ιστορία και έπειτα. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί

ότι ο προκείμενος χώρος αποτελείται μεν από Τσιγγάνους, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελείται αποκλειστικά από αυτούς.

Αρχικά τα σύνορα του περιθωρίου μεταβάλλονται διαρκώς και καθορίζονται από τη δομή, την ιστορία και την εξέλιξη της κοινωνίας. Αλλάζουν μέσα στον ιστορικό χρόνο και είναι διαφορετικά για κάθε κοινωνικό σύστημα. Συγχρόνως, οι σχέσεις που διατηρεί η εκάστοτε κοινωνία με τους «περιθωριακούς» της, δηλαδή με τα άτομα τα οποία βρίσκονται στα όρια ή εκτός της νόρμας, είναι ιστορικά προσδιορισμένες, αλλά ποικίλουν μεταξύ τους. Οι σχέσεις αυτές καθορίζονται και εξαρτώνται από τα επίπεδα «ανεκτικότητας» και «δυσανεκτικότητας» μιας κοινωνίας, όπως επίσης και από τις ικανότητες ενσωμάτωσής της ή στην αντίθετη περίπτωση από τους μηχανισμούς αποκλεισμού, που αναπτύσσονται σε αυτή.

Έτσι, κατά τις ιστορικές διαδικασίες συγκρότησης των διαφόρων πεδίων της «επίσημης» κοινωνίας, δεν καθίσταται δυνατή η πλήρης απομόνωση των διαφορετικών πεδίων, όπως το οικονομικό, το κοινωνικό, το ιδεολογικό, το πολιτικό και το πολιτιστικό, αλλά είναι δυνατή η διάκρισή τους, καθώς τα περιθωριακά τους τμήματα δεν επικαλύπτονται πάντα. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα στην ελληνική περίπτωση μπορεί να αποτελέσει αυτό της παραοικονομίας, το οποίο ενώ για πολλές δεκαετίες αφορούσε πολύ εκτεταμένα τμήματα του πληθυσμού, παρέμενε εκτός του επίσημου λόγου της πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τα όρια όπου μπορούν να κινούνται οι άνθρωποι του περιθωρίου, δεν αποτελούν ανεξάρτητα, αυτοτελή κομμάτια σε σχέση με τα αντίστοιχα πεδία της «επίσημης» κοινωνίας, αλλά αναπόσπαστα τμήματά της.

Σε όλες τις ιστορικές περιόδους, ορισμένα τμήματα των πληθυσμών ζουν στο περιθώριο της αναγνωρισμένης κοινωνίας. Για την επιβίωσή τους, χρησιμοποιούν τα διάκενα των εκάστοτε οικονομικών λειτουργιών. Ο κόσμος του περιθωρίου χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από σταθερότητα και αστάθεια, ανάλογα με τις εκάστοτε συγκυρίες. Ουσιαστικά, αυτές καθορίζουν αν τα άτομα θα επιβιώσουν, θα προοδεύσουν και, κατά

συνέπεια, θα ενσωματωθούν στην κοινωνία ή στην αντίθετη περίπτωση, θα καταλήξουν εκεί. Οι περιθωριακοί, αν και στην πραγματικότητα αποτελούνται από ετερόκλητες ομάδες, παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Το σημαντικότερο, ίσως, από αυτά είναι η απουσία μιας οικονομικά επαρκούς, σταθερής, νόμιμης και κοινωνικά αποδεκτής βιοποριστικής δραστηριότητας. Η έλλειψη αυτή τους ωθεί σε ανοργάνωτες, άτυπες και παράνομες οικονομικές λειτουργίες ενώ η συμμετοχή τους σε αυτές τους καθιστά συγγενείς ως προς τις αμφίσημες σχέσεις που διατηρούν με την «επίσημη» κοινωνία και τα αξιακά, ηθικά, ιδεολογικά, νομικά προστάγματά της.

Εμπράκτως, οι ομάδες των περιθωριακών διαφοροποιούνται μεταξύ τους, καλύπτοντας όλη την κλίμακα των βαθμίδων «παρανομίας». Ακροβατώντας στα όρια ή ευθέως αποκλεισμένοι, άστεγοι, ανέστιοι και απόκληροι μοιράζονται κοινές διαδρομές, ταξιδεύοντας στις μεγάλες οδικές αρτηρίες, κοινούς χώρους κατοικίας στα όρια της πόλης, στους ντενεκεδομαχαλάδες και στις κακόφημες συνοικίες και κοινούς τρόπους συναλλαγής στα πεζοδρόμια, σε «ειδικές» πλατείες και σε όλους τους άτυπους χώρους. Συναντιούνται ενίοτε σε άσυλα, πτωχοκομεία και άλλα φιλανθρωπικά ή κοινωνικά ιδρύματα, αλλά και στα κρατητήρια, τα αναμορφωτήρια και τις φυλακές, καθώς και στις σειρές αναμονής των όποιων οργανισμών ή υπηρεσιών προσφέρουν κάποιου είδους «κοινωνική βοήθεια». Συνεπώς, συγχρωτίζονται στους κοινούς τόπους και στα στερεότυπα, που επιφυλάσσει η εκάστοτε κοινωνία σε όσους «είναι εκτός». Μάλιστα, με βάση αυτά τα στερεότυπα, διαμορφώνεται η στάση της του κοινωνικού συνόλου απέναντί τους, η οποία είναι συνήθως ο συνδυασμός της αδιαφορίας, της ανοχής, του ελέους ή της τιμωρίας.

Παρ' όλο που ο χώρος του περιθωρίου διακρίνεται από μεγάλη εσωτερική διαστρωμάτωση και ποικιλία, ουσιαστικά, αποτελείται κυρίως από πολύ φτωχά και εξαθλιωμένα στρώματα, τα οποία αναπαράγονται, τόσο εσωτερικά όσο και κοινωνικά. Οι διάφορες ανακατατάξεις και οι αλλαγές που επιτελούνται στα πλαίσια του κοινωνικού συστήματος, είτε είναι βίαιες,

είτε ακόμη φαινομενικά πιο ήπιες, οδηγούν στην αύξηση του αριθμού των ατόμων που εντάσσονται στο περιθώριο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από όλες τις σχετικές μελέτες, οι οποίες καταλήγουν στο κοινό πόρισμα ότι πίσω από την παράνομη συμπεριφορά των ατόμων του περιθωρίου, μπορούν να εντοπιστούν μέγιστα κοινωνικά προβλήματα, όπως η μετανάστευση, η ανεργία, η αστικοποίηση κ.ο.κ.

Οι ανακατατάξεις σε οικονομικούς ή δομικούς τομείς, οι πόλεμοι, οι ανατροπές των καθεστώτων κ.ο.κ. αποτελούν τις αιτίες περιθωριοποίησης των ατόμων, που συνήθως βρίσκονται στα φτωχότερα και πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Παρ' όλα αυτά, η περιθωριοποίηση προκαλείται και από εξωγενείς παράγοντες, όπως η μαζική είσοδος μεταναστών σε μια χώρα, οι οποίοι χωρίς να έχουν εναλλακτικές λύσεις, καταφεύγουν στην παραοικονομία για να επιβιώσουν. Εντούτοις, στις ομάδες των Τσιγγάνων, συνήθως δεν παρατηρούνται εισροές μη-Τσιγγάνων, ακόμη κι αν είναι και αυτοί περιθωριοποιημένοι. Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι, κατά τη διάρκεια μελετών, εντοπίστηκαν ελάχιστες περιπτώσεις «τσιγγανοποίησης»³ των ατόμων και αρκετές «αποτσιγγανοποίησης»⁴ αυτών. Κατά τα φαινόμενα, η κοινωνική αναπαραγωγή των Τσιγγάνων είναι πρωτίστως εσωτερική, καθώς παντρεύονται μεταξύ τους και τεκνοποιούν.

Το περιθώριο της οικονομίας παράγεται, και εν μέρει αναπαράγεται, με τις ανακατατάξεις και την εξέλιξη της επίσημης κοινωνίας. Η εξέλιξη εξωθεί στο περιθώριο τμήματα του πληθυσμού, τα οποία καταλαμβάνουν αναγκαστικά θέσεις με ελάχιστη οικονομική σημασία, ασκώντας επαγγέλματα, τα οποία είναι απαρχαιωμένα ή υποτιμούνται από το κοινωνικό σύνολο, και συχνά

³ Με τον όρο «τσιγγανοποίηση» ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία τα άτομα γίνονται Τσιγγάνοι, συνήθως μέσω μεικτών γάμων, που συνοδεύονται συχνά από την εγκατάσταση σε τσιγγάνικες γειτονιές και την υιοθέτηση του τσιγγάνικου τρόπου ζωής. Η συγκεκριμένη διαδικασία αφορά κατά κανόνα άτομα, που ανήκουν στις φτωχές και αδύναμες ομάδες πληθυσμού και από κοινωνιολογική σκοπιά εμφανίζουν πολλά κοινά στοιχεία με τους Τσιγγάνους της εκάστοτε περιοχής.

⁴ Ο όρος «αποτσιγγανοποίηση» αναφέρεται σε άτομα ή ομάδες, που αποκόπηκαν από το τσιγγάνικο περιβάλλον και ενσωματώθηκαν την κοινωνία. Ορισμένοι από αυτούς δεν διατηρούν καμία επαφή με τον χώρο προέλευσής τους και συνήθως τον αποκρύπτουν, ενώ άλλοι, όπως για παράδειγμα οι πετυχημένοι Τσιγγάνοι τραγουδιστές και μουσικοί, την γνωστοποιούν και ενίοτε την χρησιμοποιούν.

καταφεύγοντας στην παρανομία. Ως εκ τούτου, τα βιοποριστικά επαγγέλματα των ανθρώπων του περιθωρίου και οι πρακτικές επιβίωσης, παρ' ότι προσαρμόζονται στους εκάστοτε νέους όρους, έχουν, στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ορισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό τους, είναι ότι συνδέονται άρρηκτα με τη διαρκή μετακίνηση των ατόμων. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι οικογένειες και οι ομάδες, τόσο των Τσιγγάνων, όσο και των περιθωριοποιημένων μη-Τσιγγάνων, χρειάζεται να μετακινούνται συνεχώς, προκειμένου να εξασφαλίσουν το μεροκάματο. Μια άλλη εκδοχή τέτοιου επαγγέλματος, μπορεί να θεωρηθεί το πλανόδιο μικρεμπόριο, το οποίο σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία ασκείται από το 40% των Τσιγγάνων στον ελλαδικό χώρο. Η διαρκής μετακίνηση των πωλητών αποσκοπεί στην εξασφάλιση μιας σταθερής πελατείας. Ακόμη και στις περιπτώσεις που οι μικροπωλητές, παραμένουν σε ένα σταθερό σημείο, όπως σε πολυσύχναστους δρόμους, περάσματα και φανάρια ρύθμισης της κυκλοφορίας, η ανάγκη κίνησης μεταφέρεται από τον πωλητή στους συνεχώς εναλλασσόμενους διαβάτες. Επιπλέον, η συνεχής μετακίνηση επιβάλλεται στους περισσότερους, όχι μόνο από τις όποιες μορφές καταδίωξης μπορεί να υφίστανται, αλλά και για τον απλούστατο λόγο ότι οι οικονομικές δυνατότητες και τα περιθώρια κέρδους, σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, μπορούν να εξαντληθούν ιδιαιτέρως γρήγορα.

Η γεωγραφική στασιμότητα και η παραμονή σε ένα μέρος για μεγάλο χρονικό διάστημα αντιστοιχεί με απειλή οικονομικής καταστροφής. Ουσιαστικά, το είδος των δραστηριοτήτων αυτών επιβάλλει τη μετακίνηση, προκειμένου να εξασφαλιστούν τα απαραίτητα για την επιβίωση του ατόμου ή της οικογένειας. Επομένως, δεν μπορεί να υπάρξει άλλη επιλογή. Οι περιθωριακοί πρέπει ή να μετακινηθούν ή να αντιμετωπίσουν το φάσμα της πλήρους ανέχειας.

Τέλος, θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι, σε καμία περίπτωση, η μετακίνηση δεν αποτελεί όρο επαρκή για να θεωρηθεί κάποιος

περιθωριακός. Άλλωστε, υπάρχουν πολλές μετακινούμενες ομάδες, όπως για παράδειγμα οι έμποροι μεγάλων αποστάσεων και οι νομαδικές κοινωνίες μετακινούμενων κτηνοτρόφων, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν ανήκουν στο περιθώριο της κοινωνίας. Ο όρος «περιθωριακός» χρησιμοποιείται για να ορίσει εκείνο το μέρος των πιο φτωχών κοινωνικών ομάδων, των αποκλεισμένων και των απόκληρων. (Ε.Κ.Κ.Ε, 1996)

5.1.2 Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΥ

Από όσα έχουν διατυπωθεί ως τώρα σχετικά με το περιθώριο, είναι εμφανές ότι τα γενικά κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά και οι κοινωνικές πρακτικές επιβίωσης που ασκούν όλοι οι φτωχοί πληθυσμοί της γης σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της νεότερης ιστορίας τους, δεν αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Τσιγγάνων. Επομένως, η ιστορία και η προέλευση των τσιγγάνικων πληθυσμών πρέπει να αναζητηθεί στην ενσωματωμένη ιστορία τους, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις βιοποριστικές τους πρακτικές, οι οποίες, όμως, δεν αποτελούν αποκλειστικό τους προνόμιο.

Η ενσωματωμένη ιστορία των Τσιγγάνων στην Ευρώπη αναφέρεται στα περιθωριακά τμήματα του πληθυσμού της ύστερης μεσαιωνικής, της νεότερης και της σύγχρονης ιστορικής περιόδου για τις βορειοευρωπαϊκές κοινωνίες και ειδικότερα για τις βαλκανικές της σύγχρονης ιστορίας. Σημειώνεται ότι οι προσπάθειες ελέγχου του πληθυσμού των Τσιγγάνων, των μετακινήσεων και των δραστηριοτήτων του στις βορειοευρωπαϊκές κοινωνίες ξεκινούν πολύ νωρίς, ενώ εντείνονται και τελειοποιούνται ειδικότερα μετά τις εθνικές επαναστάσεις.

Οι προσπάθειες μελέτης των περιθωριοποιημένων ομάδων πρέπει να είναι προσδιορισμένες, τόσο χρονικά, όσο και γεωγραφικά, καθώς παρατηρούνται ριζικές αλλαγές μεταξύ των εκάστοτε κοινωνιών. Επομένως, σύμφωνα με τις καταγραφές, στις βορειοευρωπαϊκές κοινωνίες, από τον ύστερο Μεσαίωνα και έπειτα, ένας μεγάλος αριθμός κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων θεωρούνται περιθωριακές ή

περιθωριοποιημένες. Τα επαγγέλματα, τα οποία ασκούσαν οι ομάδες αυτές ποικίλουν. Υπάρχουν αναφορές σχετικές με πλανόδιους μικροπωλητές, εποχιακούς ημερομίσθιους εργάτες, πλανόδιους μουσικούς και ηθοποιούς, παραμυθάδες, ταχυδακτυλουργούς, ακροβάτες, καλλιτέχνες του δρόμου, ενώ αναφέρονται ακόμη θεραπευτές του δρόμου, χαρτορίχτρες και μάντισσες. Οι ομάδες αυτές αποτελούνται από κάθε λογής ανθρώπους, προερχόμενους από κάθε κοινωνική ή επαγγελματική τάξη, όπως παραστρατημένοι μοναχοί, κληρικοί και μισθοφόροι. Συχνά, αναφέρονται άτομα τα οποία διώκονται από την κοινωνία, όπως χαρτοπαίχτες με απλήρωτα χρέη, κλέφτες και κάθε λογής φυγόδοκοι, ενώ εντός της ομάδας των περιθωριακών μπορεί να εντοπιστεί πλήθος ατόμων, που απασχολούνται σε παράνομα επαγγέλματα, όπως η πορνεία.

Το ενδιαφέρον των επιστημόνων και ειδικότερα των ιστορικών, γι' αυτές τις κατηγορίες του πληθυσμού, είναι σχετικά πρόσφατο. Η τάση ενασχόλησης με τις ομάδες αυτές που παραμένουν εκτός της κοινωνίας και της παράδοσης, συνδέθηκε με τα ποικίλα κινήματα κοινωνικής αμφισβήτησης της δεκαετίας του '60, ενώ υπήρξε και παραμένει, ιδιαίτέρως, γόνιμη. Σε αντίθεση με τους ιστορικούς, οι σύγχρονοί τους μυθιστοριογράφοι έχουν καταγράψει πληθώρα έργων και πληροφοριών. Ενδεικτικά αναφέρονται οι V. Hugo, C. Dickens, J. London, G. Orwell, K. Θεοτόκης, Γ. Ξενόπουλος, I. Κονδυλάκης κ.ά., στα έργα των οποίων περιγράφονται περιθωριακοί χαρακτήρες.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η διαφορετική ανάπτυξη και συγκρότηση του κάθε περιθωρίου προέρχονται από τις εκάστοτε ιστορικές διαδικασίες συγκρότησης του «επίσημου» οικονομικού πεδίου, της κεντρικής εξουσίας αρχικά και του κράτους - έθνους στη συνέχεια, καθώς και των ιδιαίτερων σε κάθε περίπτωση σχέσεων μεταξύ κεντρικής εξουσίας και πληθυσμού. Για παράδειγμα, στις δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες, τα περιθωριακά επαγγέλματα ήταν κατά τεκμήριο τα περιφερόμενα, καθώς αυτά μπορούσαν να διαφύγουν εξ ορισμού από τις διάφορες μορφές ελέγχου της κεντρικής εξουσίας, των πριγκίπων και των βασιλιάδων αρχικά και των σύγχρονων

κρατών στη συνέχεια. Από την άλλη, στις βαλκανικές κοινωνίες το περιθώριο και η φτώχεια έχουν διαφορετική ιστορία. (J.P. Liegeois, N. Gheorghe, 1995)

5.1.3 ΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ

Η Οθωμανική αυτοκρατορία, εκτός από το ιδιαίτερος εκτενές της μέγεθος, χαρακτηριζόταν από το πλήθος των πολλών μικρών, πολιτισμικών κοινοτήτων, που έπαιρναν τη μορφή μικρών τοπικών κοινωνιών. Το ενδιαφέρον της κρατικής εξουσίας επικεντρωνόταν, κυρίως, στην είσπραξη των φόρων και, δευτερευόντως, στον έλεγχο του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων του. Κατά συνέπεια, τα περιφερόμενα επαγγέλματα, όχι μόνο δεν καταδιώκονταν και δεν περιθωριοποιούνταν, αλλά θεωρούνταν απαραίτητα. Ο γεωγραφικός κατακερματισμός σε μικρές τοπικές κοινωνίες ευνοούσε την ανάπτυξη κάθε είδους περιφερόμενων επαγγελμάτων, προκειμένου να καλύπτονται οι ανάγκες του διάσπαρτου στο χώρο πληθυσμού.

Στα πλαίσια αυτά, οι περιθωριακοί συνιστούν άτομα που είτε μέσω μιας μεγαλύτερης κινητικότητας, προσπαθούν να εντοπίσουν τα διάκενα αυτών των περιφερόμενων δραστηριοτήτων ή αναλαμβάνουν τις ευτελέστερες δραστηριότητες και, συχνά, εξειδικεύονται σε ορισμένες από αυτές. Σε αυτή την ομάδα, εντοπίζονται την εποχή εκείνη και οι Τσιγγάνοι.

Η μοναδική μελέτη η οποία πραγματοποιήθηκε για τους Τσιγγάνους στην Οθωμανική αυτοκρατορία, εκδόθηκε το 1857 και παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο διαβίωσή τους. Οι Τσιγγάνοι παρουσιάζονται, πλήρως συμμορφωμένοι με τον εγχώριο τρόπο ζωής, να διαμένουν σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας, ανενόχλητοι, συχνά σε μικρά μονώροφα σπίτια, οργανωμένα σε μόνιμες συνοικίες. Φαίνεται ότι εκκλησιάζονται τακτικά στους αντίστοιχους ναούς, ενώ δεν επιδίδονται στο συνηθισμένο τρόπο ζωής τους. Εργάζονται ως σιδηρουργοί, καλαθοποιοί, εκτροφείς ζώων και αναλαμβάνουν εποχιακές δουλειές, όπως το μάζεμα βοτάνων για

την παρασκευή φαρμάκων. Οι γυναίκες επιδίδονται στο χορό και το τραγούδι, το οποίο είναι στην εγχώρια γλώσσα, καθώς και στη μαντική.

Πολλοί από αυτούς εργάζονταν ως έμποροι και μικροπωλητές. Εμπορεύονταν χαλιά, κιλίμια και υφαντά, καθώς και άλλα μικροαντικείμενα. Πολλές φορές, μεταποιούσαν παλιά άχρηστα αντικείμενα ή τα επιδιόρθωναν και τα εμπορεύονταν, ενώ συχνά κατασκεύαζαν, για τον ίδιο πάντα λόγο, χειροτεχνήματα από τα κέρατα ζώων, τα οποία χρησιμοποιούνταν ως διακοσμητικά.

Οι Τσιγγάνοι ως μέρος των περιφερόμενων επαγγελματιών στην Ελλάδα και γενικότερα στα Βαλκάνια, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, συμμετέχουν σε μια ιδιαίτερη ιστορία, που αφορά ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Τα περιφερόμενα επαγγέλματα, που μπορούν να θεωρηθούν ως κοινωνιολογική και επαγγελματική συνέχεια των περιφερόμενων τεχνιτών και μικρεμπόρων του 19^{ου} αιώνα, γίνονται πλέον αποδεκτά από την κεντρική εξουσία και την κοινωνία και αναπαράγονται ποικιλοτρόπως και τις επόμενες δεκαετίες.

Στις στατιστικές του Μεσοπολέμου, εμφανίζονται ως περιστασιακοί εργάτες βιομηχανίας και εποχιακοί εργάτες της γης, παπλωματάδες, παλιατζήδες, καλαθάδες, λούστροι, λαχειοπώλες, ακονιστές, καρεκλάδες, γανωτζήδες, κανατάδες, καρβουνιάρηδες, χορταρούδες κ.ά. Επίσης, ως περίοικοι και πλανόδιοι μικρέμποροι πάσης φύσεως ευτελών ή πιο σπάνιων αντικειμένων, εξειδικευμένοι μικροτεχνίτες ή μεροκαματιάρηδες για όλες τις δουλειές. Το 1928, όλοι αυτοί αντιπροσωπεύουν το 20% του ενεργού πληθυσμού και αποτελούν ως προς το είδος και τον τρόπο άσκησης των βιοποριστικών τους δραστηριοτήτων τα κοινωνιολογικά αδέρφια, τους κοινωνιολογικούς προγόνους των σημερινών περιθωριακών. Το ποσοστό αυτό υπολογίζεται ότι ανερχόταν περίπου στα 500.000 άτομα, στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται όσοι δεν δήλωσαν συγκεκριμένη κοινωνική θέση και επάγγελμα. Από τα άτομα αυτά, υπολογίζεται ότι περίπου 5.000 μιλούσαν αποκλειστικά την τσιγγάνικη διάλεκτο.

Όπως προκύπτει από συνεντεύξεις Τσιγγάνων, καθώς και από άλλες πηγές πληροφόρησης, οι περισσότεροι πρόγονοι των σημερινών Τσιγγάνων, κυρίως της περιοχής της Αγίας Βαρβάρας, φτάνοντας στην Ελλάδα, διωγμένοι εξαιτίας της Μικρασιατικής καταστροφής το 1922, μαζί με τους άλλους πρόσφυγες, περιπλανήθηκαν στον ελλαδικό χώρο για ένα διάστημα που κυμάνθηκε από 8 - 25 χρόνια, ασκώντας διάφορα επαγγέλματα, προκειμένου να επιβιώσουν.

Οι συνθήκες διαβίωσης μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, ήταν ιδιαίτερος δυσμενείς. Ο Κ. Μπίρης, αν και ενδιαφέρεται πρωτίστως για τη διαμόρφωση του πολεοδομικού χώρου της πόλης των Αθηνών, παραθέτει έμμεσα μια ενδιαφέρουσα περιγραφή των συνθηκών αυτών. Η άφιξη 125.000 προσφύγων δημιούργησε μεγάλο πρόβλημα στέγασης, το οποίο έπρεπε άμεσα να επιλυθεί. Για το λόγο αυτό, κατασκευάστηκαν οικισμοί στους ακάλυπτους χώρους της πόλης. Τα κτίσματα αυτά ήταν στην πλειοψηφία τους μικρά ξύλινα ή πέτρινα δωμάτια, μέσα στα οποία διέμενε ολόκληρη η οικογένεια, ενώ τα αποχωρητήρια και η κουζίνα ήταν κοινόχρηστη για τους κατοίκους του οικισμού. Συγχρόνως, οι υπόλοιποι πρόσφυγες που παρέμεναν άστεγοι, εγκαταστάθηκαν σε διάφορες περιοχές της Αθήνας, όπως τα ονομαζόμενα σήμερα Πετράλωνα, Αρμένικα κ.α. και κατασκεύασαν πρόχειρα καταλύματα, όπου διέμεναν κάτω από άθλιες συνθήκες. Η ανάγκη για την εξασφάλιση των απαραίτητων για την επιβίωση οδήγησε τους πρόσφυγες στο εμπόριο. Έτσι, σε όλους σχεδόν τους ελεύθερους χώρους και τις πλατείες της πόλης, εγκατέστησαν ξύλινους πάγκους και πρόχειρα μαγαζιά, στα οποία εμπορεύονταν τα πάντα, από τρόφιμα μέχρι εφόδια για το σπίτι και εργαλεία. Ο συνωστισμός των εμπόρων αυτών στο κέντρο και οι άθλιες συνθήκες οδήγησαν τελικά τον Δήμο Αθηνών το 1928, αναγνωρίζοντας ως δημόσια πλέον ανάγκη το βιοπορισμό των προσφύγων, στην κατασκευή πάγκων και πρόχειρα κατασκευασμένων καταστημάτων σε διάφορες οδούς της πόλης, όπως η Αθηνάς και η Κρατίνου, τα οποία παραχώρησε στους πρόσφυγες. Ανάμεσα σε αυτούς τους φτωχούς πρόσφυγες εντοπίζονται και οι πρόγονοι των

σημερινών Τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας.

Μετά από τις καταστροφές του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και του Εμφυλίου, οι κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις και οι πάσης φύσεως αλλαγές που επιτελέστηκαν στην ελληνική κοινωνία, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη των βιολογικών, κυρίως, απογόνων των προσφύγων και, γενικότερα, των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων. Κατά την τριακονταετία 1960-1990, παρατηρείται ραγδαία ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας, ενώ συγχρόνως αναπτύσσονται η βιομηχανία, το εμπόριο και το τουρισμός. Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων με το αυξημένο κύμα μετανάστευσης, δημιούργησε μεγάλες κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις και πολλαπλασίασε τις ευκαιρίες ενσωμάτωσης των περιθωριακών στρωμάτων. Συγχρόνως, η αυξημένη «ψηφοθηρία» των βουλευτών, συχνά με αθέμιτα μέσα, δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για τα στρώματα αυτά, καθώς τους δόθηκαν πολλές πολιτικές παροχές και εξυπηρετήσεις. Οι παροχές αυτές παίρνουν τη μορφή θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα, διευκολύνσεων για μετανάστευση, αλλά και πιο πρόσφατα «φορολογικού διακανονισμού» για μέρος των άτυπων δραστηριοτήτων. Συνεπώς, οι περιθωριοποιημένοι εξασφαλίζουν την ένταξή τους στην επίσημη οικονομία και την ενσωμάτωσή τους στο εθνικό σύνολο, μέσα από διάφορες διαδικασίες ενίοτε οικονομικές, αλλά συνηθέστερα ευθέως εξωοικονομικές, τροφοδοτώντας τα παλιότερα ή τα νεοδημιουργηθέντα κοινωνικά στρώματα. Η αναβάθμιση αυτή, για ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων, σημαίνει πως, πλέον, διατηρούν μόνο ένα μέρος των δραστηριοτήτων τους εντός της παραοικονομίας.

Παρ' όλα αυτά, οι σημερινοί Τσιγγάνοι παραμένουν σταθερά και σχεδόν εξ ολοκλήρου εκτός της «επίσημης» οικονομίας. Καθώς δεν είχαν το δικαίωμα της ψήφου μέχρι πρόσφατα, αναγκαστικά απέχουν από το σύστημα των «πελατειακών» παροχών και διατηρούν τις ίδιες στρατηγικές επιβίωσης που εφάρμοζαν ως τότε, δηλαδή εκείνες των φτωχών και περιθωριακών ομάδων του πληθυσμού. Εργάζονται σε ημερομίσθιες εποχιακές δουλειές, στο εργοστάσιο και ασχολούνται περιστασιακά με το εμπόριο για να

εξασφαλίσουν το μεροκάματο και να επιβιώσουν.

Εξαιρέση μπορούν να αποτελέσουν ορισμένες μόνο ομάδες Τσιγγάνων και κυρίως αυτοί που διαμένουν στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας, οι οποίοι έχοντας περάσει εξ ολοκλήρου στο γυρολογικό εμπόριο, σε μια ευνοϊκή για το ελλαδικό εμπόριο συγκυρία, αφενός, αναβαθμίστηκαν εισοδηματικά και, αφετέρου, εξειδικεύτηκαν ως κοινότητα, σε ένα και μοναδικό επάγγελμα. Βέβαια, παραμένουν στο περιθώριο της «επίσημης» οικονομίας αλλά αναβαθμίστηκαν, ουσιαστικότητα, εντός της αναπτυσσόμενης ραγδαία παραοικονομίας. Προσαρμόζοντας τις βιοποριστικές τους στρατηγικές, αφού ασχολήθηκαν όλοι με το εμπόριο, κατάφεραν από «Τσιγγάνοι περιθωριακοί» να θεωρηθούν «Έλληνες παραοικονομούντες». Για την ακρίβεια, ως Τσιγγάνοι συνεχίζουν να διατηρούν το ίδιο πλαίσιο άσκησης των περιθωριακών βιοποριστικών τους δραστηριοτήτων και να αναζητούν, συνεχώς μετακινούμενοι στο χώρο, τα διάκενα και τις ευκαιρίες. Ως Έλληνες επωφεληθήκαν μιας ευνοϊκής συγκυρίας άνθησης της παραοικονομίας. Μετά φέροντας επιτυχώς εκεί, και ειδικότερα στον τομέα του λιανικού εμπορίου, τα χαρακτηριστικά των ευθέως περιθωριακών και προ-καπιταλιστικών τους πρακτικών, μπόρεσαν να αναβαθμιστούν εισοδηματικά.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι ικανότητες αντίστασης στην προλεταριοποίηση, τόσο των μεν όσο και των δε, ήταν και παρέμειναν ισχυρότατες. Για τους πρώτους είναι εμφανέστατα η συνεπικουρία της πολιτικής, που τους επέτρεψε από μια περίοδο και έπειτα να ευδοκιμήσουν παραμένοντας εν μέρει ή εξολοκλήρου εκτός των «καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής». Για τους δεύτερους, δηλαδή για τους Τσιγγάνους της Αγίας Βαρβάρας, είναι κατά κύριο λόγο η συμμετοχή τους στο εκτεταμένο και ανθηρό πεδίο της παραοικονομίας, η οποία με την ανοχή, την άτυπη ή τυπική στήριξη του κράτους γνώρισε εκπληκτική πορεία ανάπτυξης, που τους επέτρεψε, διατηρώντας το ίδιο πλαίσιο άσκησης των δραστηριοτήτων τους, να αναβαθμιστούν ριζικά. (J.P.Liegeois, N.Gheorghe, 1995)

5.1.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Σήμερα, η επιβίωση των ομάδων των Τσιγγάνων είναι ιδιαίτερα δυσχερής. Περιθωριοποιημένοι και απομονωμένοι από το κοινωνικό σύνολο, αγωνίζονται καθημερινά να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα, ενώ η ανεύρεση απασχόλησης δυσχεραίνει με το πέρασμα των χρόνων. Οι πιθανότητες οικονομικής ευημερίας και ανάπτυξης είναι ελάχιστες, ενώ η οικονομική αυτή κατάπτωση επηρεάζει τόσο τους υπολοίπους τομείς της ζωής τους όσο και τις σχέσεις με την περιρρέουσα κοινωνία. Οι περιστάσεις αυτές, που φαίνεται να αμβλύνουν την ήδη προβληματική πραγματικότητα των Τσιγγάνων, παρουσιάζονται επιγραμματικά στην συνέχεια. Έτσι οι Τσιγγάνοι έρχονται αντιμέτωποι με:

- Δυσκολίες στην άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων, λόγω της καταπίεσης και της απόρριψης από το περιβάλλον, με αποτέλεσμα τη δημιουργία δυσκολιών στην κοινωνική ενσωμάτωση.
- Δυσκολίες προσαρμογής ή εκμάθησης άλλου επαγγέλματος, ως συνέπεια των τρεχουσών αλλαγών στον τομέα των οικονομικών δραστηριοτήτων. Παρ' όλα αυτά οι παραδοσιακές ενασχολήσεις δεν πρέπει να αποθαρρύνονται, αφού ορισμένες από αυτές είναι χρήσιμες για την κοινωνία και δεν φθίνουν.
- Εργασίες, οι οποίες είναι ιδιαίτερος επίπονες και σχεδόν πάντα ανατίθενται σε αυτούς.
- Προβλήματα που δημιουργούνται από την απαγόρευση των πλανόδιων πωλήσεων, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό ασχολείται με αυτό το είδος εργασίας. Οι περιορισμοί αυτοί είναι αντίθετοι με την ελευθερία μετακίνησης και τον ελεύθερο ανταγωνισμό στα κράτη-μέλη και πρέπει να επανεξεταστούν.
- Δυσκολίες που προκύπτουν από την ελλιπή χρήση πολλών δεξιοτήτων.
- Δυσκολίες που προκύπτουν από τη σημαντική μείωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η απορρόφηση από τις σχολές μαθητείας πρέπει να αυξηθεί, εφόσον, μάλιστα η έκδοση άδειας

εργασίας, συνήθως, απαιτεί ένα συγκεκριμένο επίπεδο μόρφωσης. (ΕΟΔΜ, 2002)

5.2 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΣΤΕΓΑΣΗ

Η στέγαση αποτελεί μία από τις βασικότερες ανάγκες του ανθρώπου, ανεξαρτήτως των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών ή φυλετικών του ιδιαιτεροτήτων ενώ η κάλυψή της συνιστά τόσο ατομική, όσο και κοινωνική υποχρέωση. Οι Τσιγγάνοι, ανήκοντας και διαμένοντας στο περιθώριο, συχνά φαίνεται να στερούνται του δικαιώματος στην στέγαση ή ακόμη οι συνθήκες διαβίωσής τους να είναι απαράδεκτες.

Οι Τσιγγάνοι συνηθίζουν να ζουν ομαδικά, στα όρια των πόλεων και των χωριών και μάλιστα υπό φτωχές και δύσκολες συνθήκες. Κατά το παρελθόν, μετακινούνταν πολύ συχνά, αναζητώντας νέες εργασιακές θέσεις ή φυσικούς πόρους, ώστε να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για την επιβίωσή τους. Σήμερα, φαίνεται πως οι Τσιγγάνοι έχουν, πλέον, την τάση να εγκαθίστανται μόνιμα σε ένα τόπο, καθώς γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο το να ταξιδεύουν και να σταθμεύουν. Συγκεκριμένα, η στάθμευση αποτελεί ένα βασικό πρόβλημά τους, καθώς φαίνεται συχνά να παρενοχλούνται από τους κατοίκους της εκάστοτε περιοχής ή να δημιουργούνται διαμαρτυρίες και ρατσιστικές αντιδράσεις εναντίον τους.

Επιπλέον, η διαρκής αύξηση του πληθυσμού της κοινωνίας οδηγεί στην επέκταση των τόπων διαμονής του, προκειμένου να καλυφθεί η αυξανόμενη ανάγκη για στέγαση. Το γεγονός αυτό έχει καταστροφικές συνέπειες για τις τοποθεσίες κατασκήνωσης των Τσιγγάνων, καθώς ολοένα και λιγοστεύουν, μεταφέροντας σε αυτούς το πρόβλημα στέγασης. Άλλωστε, ο τρόπος ζωής τους και ο κοινωνικός ρατσισμός, του οποίου γίνονται συχνά δέκτες, τους υποχρεώνει στην απομόνωση και τη σταδιακή «γκετοποίησή» τους με τις όποιες δυσμενείς συνέπειες έχει αυτό, τόσο για τους ίδιους, όσο και για την κοινωνία.

Το πρόβλημα είναι, πλέον, εμφανές και χρήζει άμεσης επίλυσης. Η ανάγκη για την αντιμετώπισή του και τη διευκόλυνση του τρόπου ζωής των νομάδων καθίσταται επιτακτική και επιβεβλημένη. Στα πλαίσια της προσπάθειας αυτής, σε πολλά κράτη συναντώνται καταυλισμοί και δημιουργούνται δίκτυα για τη στέγαση των Τσιγγάνων. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές οι χώροι αυτοί βρίσκονται σε άσχημη κατάσταση, με προβλήματα ύδρευσης, ηλεκτροδότησης, αποχέτευσης και υγιεινής. Βέβαια, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές διορθωτικές κινήσεις, αλλά στην πλειοψηφία τους στερούνται σχεδιασμού, ενώ στις περιπτώσεις που υπάρχει σχεδιασμός, συχνά είναι τραγικά ανεπαρκής.

Παρ' όλα αυτά, από το 1996, που διατυπώθηκε το Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής και Μέτρων για τους Έλληνες Τσιγγάνους, έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση τόσο της αναγνώρισης και της μελέτης των προβλημάτων, όσο και της κατάθεσης προτάσεων αντιμετώπισής τους. Όσον αφορά την υλοποίηση δράσεων, έχουν δαπανηθεί αρκετά σημαντικά κονδύλια από την πολιτεία, κυρίως, για έργα ανακούφισης. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι οι χρηματοδοτικοί πόροι που έχουν εγκριθεί κατά την - τετραετία 1997-2000 ανέρχονται, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών Δημοσίας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.), σε 3.109.000.000 δραχμές, που αναλύονται ως εξής:

		ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΠΟΣΟ	ΧΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΤΟΛΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1997		210.000.000		
1998		637.000.000		
1999		800.000.000		
2000		1.422.000.000	1.177.550.000	100%
	ΣΤΕΓΑΣΗ		57.000.000	4,8%
	ΥΠΟΔΟΜΗ		652.000.000	55,4%

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ		95.000.000	8,1%
ΑΛΛΑ		373.000.000	31,7%

Πίνακας 1. Χρηματικοί Πόροι 1997-2000 (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α)

Όπως παρουσιάζεται στον παραπάνω πίνακα, από τις πιστώσεις για το έτος 2000, μόνον 5% περίπου έχει διατεθεί για στέγαση και αφορά την κατασκευή βάσεων για την τοποθέτηση λυομένων οικίσκων. Ένα τρίτο περίπου των πιστώσεων έχει διατεθεί για έργα άσχετα με τα οικιστικά προβλήματα, ενώ το υπόλοιπο, που έχει διατεθεί για υποδομές και διαμορφώσεις, δεν είναι δυνατό να αξιολογηθεί ως προς την αποτελεσματικότητά του.

Από τις προτάσεις που κατατίθενται από τους Δήμους, προκύπτει ότι ένα σημαντικό ποσοστό προορίζεται για την κάλυψη τρεχουσών αναγκών έργων των Δήμων, που δεν αφορούν κα' ανάγκη τους Τσιγγάνους, ή για τη χρηματοδότηση ακατάλληλων οικιστικών προτάσεων. Συγχρόνως, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, στους Δήμους έχουν παραχωρηθεί, μέχρι τον Ιανουάριο 2001, 481 λυόμενοι οικίσκοι, οι οποίοι έχουν διατεθεί για τη δημιουργία καταυλισμών λυομένων, όπως για παράδειγμα στη Θήβα, στο Στρατόπεδο Γκόνου κ.λ.π., για την αντικατάσταση καλυβιών σε μεμονωμένες περιπτώσεις, και για τη στέγαση υπηρεσιών υποστήριξης προγραμμάτων σε χώρους διαμονής Τσιγγάνων. Επιπλέον, έχει αναγγελθεί πρόγραμμα επιδοτούμενων δανείων με εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου για αγορά ή ανοικοδόμηση κατοικίας, χωρίς, όμως, ακόμη να έχουν γίνει γνωστοί οι όροι και τα κριτήρια της χορήγησης αυτής. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στις παραπάνω παρεμβάσεις δεν περιλαμβάνεται η δημιουργία του οικισμού των Σοφάδων, ο οποίος τελεί υπό κατασκευή και απευθύνεται στις οικογένειες Τσιγγάνων ιδιοκτητών οικοπέδων στο σημερινό καταυλισμό.

Η αποδοχή της ανάγκης παροχής κελύφους στους Τσιγγάνους των καταυλισμών και όχι απλώς η δημιουργία οικοπέδων με υποδομή για αυτοστέγαση, όπως ήταν η αρχικά επικρατούσα άποψη, αποτελεί σίγουρα μια πολύ θετική εξέλιξη. Εντούτοις, παρά τις αντίθετες απόψεις που εκφράζονται στη μελέτη της Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομίας και

Στέγασης (ΔΕΠΟΣ), το πρότυπο παρεμβάσεων που έχει υιοθετηθεί από την πολιτεία είναι η δημιουργία καταυλισμών με υποδομή και λυόμενους οικίσκους, όμοιους με αυτούς, που χορηγούνται στους σεισμοπαθείς. Ακόμα και αν η λύση αυτή θεωρηθεί προσωρινή, οι υπόλοιπες παράμετροι των καταυλισμών που δημιουργούνται, δε φαίνονται να καλύπτουν τις προϋποθέσεις για τη μελλοντική μετατροπή τους σε οικισμούς. Επιπλέον, η προβολή αυτού του προτύπου παρέμβασης ως μοναδικής, ακόμη και παροδικά, επιφέρει γενικότερες διαστρεβλώσεις με αποτέλεσμα οι τοπικοί φορείς ή ακόμα και οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι να ζητούν συχνά λυόμενα για περιπτώσεις στις οποίες αντενδείκνυνται πλήρως.

Παρά τις παραπάνω παρεμβάσεις, διαπιστώνεται ότι οι ουσιαστικές βελτιώσεις που καταγράφονται στην οικιστική κατάσταση των Τσιγγάνων είναι ασήμαντες. Από τη μία πλευρά, αυτό οφείλεται στο μέγεθος των αναγκών που απαιτούν πολλαπλάσιους πόρους απ' αυτούς που έχουν διατεθεί μέχρι τώρα για να υπάρξουν ορατά αποτελέσματα. Από την άλλη, όμως, φαίνεται ότι ταυτόχρονα συνδέεται με την ελλιπή αξιοποίηση των πόρων για το στόχο που διατίθενται, λόγω της αποσπασματικότητας των δράσεων, της έλλειψης προγραμματισμού και καθορισμού προτεραιοτήτων, της ασάφειας των κριτηρίων για την έγκριση χρηματοδοτήσεων και της έλλειψης ελέγχου χρήσης τους.

Στον πίνακα που επισυνάπτεται, επιχειρείται μια καταγραφή των προτάσεων των Δήμων για την αντιμετώπιση των οικιστικών προβλημάτων των Τσιγγάνων, η οποία στηρίζεται σε στοιχεία του ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην παρακάτω καταγραφή, αν και δεν συμπεριλαμβάνονται οι προτάσεις, οι οποίες βρίσκονται ακόμη υπό διαμόρφωση, αντικατοπτρίζεται ικανοποιητικά η γενική εικόνα της σημερινής κατάστασης. Οι προτάσεις αυτές, οργανώνονται στη συνέχεια με κριτήριο το περιεχόμενο τους όσον αφορά τη μορφή των παρεμβάσεων των Δήμων.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ
(με πλήρη υποδομή, παροχές δικτύων για κάθε μονάδα και μονάδες κατοικιών)

Τρεις οικισμοί τελούν υπό κατασκευή στη Μενεμένη, στους Σοφάδες για τους ιδιοκτήτες οικοπέδων του σημερινού καταυλισμού και στο Διδυμότειχο, για 52 οικογένειες.

Προτάσεις έχουν κάνει ακόλουθοι δήμοι:

- Μεσολογγίου (μελέτη σύμφωνη με τις προδιαγραφές της ΔΕΠΟΣ)
- Πρεβέζης (κατά το πρότυπο της μελέτης του Δήμου Μενεμένης)
- Ηράκλειας (πρόκειται σύντομα να προκηρυχθεί μελέτη)
- Σερρών (εκπονείται μελέτη)
- Νέας Ιωνίας (έχει γίνει - μελέτη για προκατασκευασμένες μονάδες κατοικίας, εναλλακτικά πυρήνες ΔΕΠΟΣ)
- Σάπων (λυόμενα σε πρώτη φάση)
- Δράμας (λυόμενα)
- Δήμος Διδυμοτείχου (προβλέπεται η κατασκευή δεύτερου οικισμού για τη μεταστέγαση δημοτών του που ζουν σε παράγκες σε άλλες περιοχές της πόλης)

**ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ
ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΩΝ**
(Λυομένων οικίσκων με
υποδομή, όπου δεν
προβλέπονται πάντοτε παροχές
δικτύων για κάθε μονάδα)

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, που δεν έχει αρχίσει η υλοποίηση των προτάσεων, ζητείται η παραχώρηση λυομένων ως προσωρινή λύση.

Οικισμοί τέτοιων προδιαγραφών έχουν υλοποιηθεί ήδη στο Στρατόπεδο Γκόνου και στη Θήβα.

Προτάσεις έχουν διατυπωθεί από τους δήμους:

- Αγρινίου
- Αιτωλικού
- Λειβαδιάς
- Λαμίας
- Άμφισσας
- Αμαλιάδας
- Σπάρτης
- Καρδίτσας
- Τρικάλων
- Ορεστιάδας
- Κομοτηνής
- Μυτιλήνης
- Ηρακλείου
- Γαστούνης

(προβλέπει τη δημιουργία προσωρινού καταυλισμού για τη μεταστέγαση του πληθυσμού κατά τη διάρκεια κατασκευής έργων υποδομής στη σημερινή θέση)

**ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΧΩΡΩΝ ΥΠΟΔΟΧΗΣ
ΤΥΠΟΥ ΚΑΜΠΙΝΓΚ
(με κοινόχρηστες εγκαταστάσεις
υγιεινής και εξυπηρετήσεις, όπως
λουτρά, τουαλέτες, κουζίνες
κ.τ.λ)**

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΕΣ ΒΕΛΤΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ

Σε ορισμένες περιπτώσεις το μέγεθος και η θέση του προτεινόμενου γηπέδου ενδέχεται να επιτρέπει μελλοντικά τη μετατροπή του καταυλισμού σε πλήρη οικισμό.

Οι εγκαταστάσεις, που προορίζονται για εποχικό πληθυσμό, έχουν ήδη πραγματοποιηθεί στο Διδυμότειχο.

Προτείνονται από τους Δήμους:

- Λαρίσης (για εποχικό πληθυσμό)
- Ηράκλειας (για εποχικό πληθυσμό)
- Χαλκίδας (λυόμενα για την εγκατάστασή τους σε γήπεδο με υποδομή, όπου όμως δεν φαίνεται να προβλέπεται κατασκευή κοινόχρηστων εξυπηρετήσεων)

Προτάσεις ίδιου περιεχομένου για μόνιμο όμως πληθυσμό, έχουν διατυπώσει και οι Δήμοι:

- Τριπόλεως (εποχικό και μόνιμο πληθυσμό)
- Δήμος Σπάτων

Οι λύσεις αυτές, θεωρούνται εντελώς ακατάλληλες.

Για τις γειτονιές των Τσιγγάνων

ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ
(κατασκευή δικτύων υποδομής
κ.τ.λ.)

προτείνονται ή έχουν εν μέρει
πραγματοποιηθεί από τους Δήμους:

- Αγρινίου
- Κορινθίων (Εξαμίλια)
- Νέας Ιωνίας
- Λάρισας (Νέα Σμύρνη)
- Βόχας
- Διδυμοτείχου
- Αιτωλικού

ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ
ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΣΕ ΥΠΑΡΧΟΝΤΕΣ
ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ
ΛΥΟΜΕΝΩΝ
(Δρόμοι, δίκτυο ύδρευσης,
αποχέτευσης κ.τ.λ.)

Οι προτάσεις έργων εξυγίανσης και
κατασκευής υποδομών των Δήμων
Ζεφυρίου και Αχαρνών, αφορούν
οποσδήποτε περιοχές με
επείγουσες ανάγκες τέτοιων έργων,
αλλά απευθύνονται στον γενικό
πληθυσμό.

Προτείνονται από τους Δήμους:

- Δύμης (Κάτω Αχαΐα)
- Παρελίων

ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΛΥΟΜΕΝΩΝ
ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΛΥΒΙΩΝ
(σε μεμονωμένες περιπτώσεις
οικογενειών, που διαθέτουν
οικόπεδο)

Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται
και κάποιες προτάσεις, των οποίων
τα χαρακτηριστικά δεν διατίθενται.

Οι προτάσεις αυτές διατυπώνονται
συμπληρωματικά με άλλες από
διάφορους Δήμους, όπως οι Δήμοι:

- Αγρινίου
- Κορινθίων (Εξαμίλια)
- Αιτωλικού
- Θηβαίων
- Αχαρνών

**ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΜΕ ΤΗΝ
ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΠΑΡΟΧΩΝ Ή
ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΝ
(κατασκευή τουαλέτας, δικτύου
αποχέτευσης κ.τ.λ.)**

**ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΛΥΟΜΕΝΩΝ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ**

**ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ
(ώστε να επιτευχθεί η κατασκευή
έργων υποδομής και να
επιταχυνθούν οι πολεοδομικές
παρεμβάσεις)**

Σε ορισμένες περιπτώσεις η παραχώρηση λυομένου προβλέπεται να αντικαταστήσει την ενοικιαζόμενη κανονική κατοικία, γεγονός μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί υποβάθμιση των οικιστικών συνθηκών διαβίωσης της ενδιαφερόμενης οικογένειας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία πραγματοποιείται στον Δήμο Κορινθίων και συγκεκριμένα στα Εξαμίλια.

Πρόκειται για προτάσεις, οι οποίες εφαρμόζονται κυρίως σε καταυλισμούς ή γειτονιές Τσιγγάνων. Τέτοια αιτήματα έχουν διατυπώσει πολλοί Δήμοι, συμπληρωματικά με άλλες προτάσεις.

Τέτοιες προτάσεις έχουν διατυπωθεί από τους Δήμους:

- Μόβρης (Σαγείκα) για τους εκτός σχεδίου χώρους διαμονής των Τσιγγάνων σε θέσεις οικιστικά κατάλληλες
- Ευόσμου (επέκταση σχεδίου πόλεως και κατασκευή οδοποιίας) για έκταση, που δεν έχει σαφή σχέση με τον τσιγγάνικο πληθυσμό.

Θεσμικές ρυθμίσεις απαιτούνται

και σε άλλες περιπτώσεις, οι οποίες όμως δεν αναφέρονται σαφώς.

Τέτοιες προτάσεις έχουν διατυπωθεί από πολλούς Δήμους, με χαρακτηριστική την περίπτωση του Δήμου Αγρινίου, ο οποίος προτείνει την εν λόγω λύση για 50 οικογένειες.

**ΔΑΝΕΙΑ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ Ή ΑΓΟΡΑΣ
ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ**

Προϋπόθεση για την ιδανική εφαρμογή της προκείμενης πρότασης, είναι οι ίδιοι να είναι κάτοχοι οικοπέδου ή να τους παραχωρείται από τον Δήμο ή το Κράτος.

**ΕΝΟΙΚΙΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΩΝ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ
(Καταβολή του ενοικίου από τον
Δήμο)**

Η πρόταση αυτή έχει υλοποιηθεί αποκλειστικά από τον Δήμο Χίου, ενώ πρόταση ενοικιαζόμενης κατοικίας έχει διατυπωθεί και από το Δήμο Νέας Ιωνίας.

**Πίνακας 2. Προτάσεις των Δήμων για την επίλυση προβλημάτων στέγασης των Τσιγγάνων
(ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)**

Η αποτίμηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προτάσεων νέων οικισμών ή καταυλισμών προϋποθέτει την ύπαρξη μελέτης, η οποία όμως είτε δεν υπάρχει, είτε είναι εξαιρετικά σχηματική και πρόχειρη. Τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε προτεινόμενης θέσης χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, καθώς καθορίζουν τη δυνατότητα μελλοντικής εξέλιξής τους σε οικιστικά επαρκή οικισμό, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά της προσωρινής λύσης που προτείνεται. Παρ' όλα αυτά, από τα λίγα στοιχεία που διατίθενται, μπορεί να παρατηρηθεί ότι οι προτεινόμενες λύσεις είναι, πολύ συχνά, ανεπαρκείς για τη στέγαση των οικογενειών, καθώς τα προτεινόμενα τα γήπεδα, όπως για παράδειγμα στη Δράμα, όπου το μικτό

εμβαδό ανά λυόμενο είναι 100 τ.μ., είναι άλλοτε μικρής έκτασης ή σε ακατάλληλες θέσεις αποκλείοντας τη δυνατότητα μετεξέλιξής τους σε άρτιους οικισμούς.

Η καταγραφή τόσο της δράσης που έχει αναληφθεί μέχρι σήμερα από τους Δήμους, όσο και των προτάσεων που έχουν κατατεθεί, οδηγεί σε ορισμένες γενικές παρατηρήσεις, όπως αυτές παρουσιάζονται στη συνέχεια.

1. Παρατηρείται ότι, πλέον, ο αριθμός των Δήμων που αναγνωρίζουν την ύπαρξη οικιστικού προβλήματος του τσιγγάνικου πληθυσμού, που κατοικεί σε αυτούς, παρουσιάζει σημαντική αύξηση, ενώ ταυτόχρονα δηλώνεται έμπρακτα η πρόθεσή τους να παρέμβουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Μετά από προσεκτική μελέτη των υπαρχόντων στοιχείων, διαπιστώνεται ότι 54 Δήμοι μέχρι σήμερα έχουν αναλάβει ήδη κάποια δράση ή έχουν καταθέσει προτάσεις για χρηματοδότηση, ενώ κάποιοι άλλοι βρίσκονται στο στάδιο επεξεργασίας προτάσεων ή εκπόνησης μελετών. Ενδεικτική προς την ίδια κατεύθυνση είναι και η αύξηση των Δήμων μελών του Δικτύου ROM⁵.
2. Οι προτάσεις των Δήμων εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά ανομοιογενείς ως προς το βαθμό επεξεργασίας τους, το βαθμό γνώσης του προβλήματος και ενδεχομένως το βαθμό αποδοχής του.
3. Διαπιστώνεται ότι υπάρχουν προτάσεις, οι οποίες αποτελούν σκέλος ολοκληρωμένων προγραμμάτων αντιμετώπισης των προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού των Τσιγγάνων, ενώ άλλες προτάσεις τοποθετούνται στο άλλο άκρο και φαίνεται ότι διατυπώνονται με ασαφείς προθέσεις, έχοντας ως μοναδικό κίνητρο την ελπίδα άντλησης πιστώσεων.

⁵ Το Δίκτυο ROM είναι το Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, το οποίο ιδρύθηκε το 1995.

4. Οι ανάγκες διατύπωσης αξιόπιστων προτάσεων έχουν οδηγήσει στην αύξηση του αριθμού των Δήμων, οι οποίοι πλέον είναι ικανοί να απεικονίσουν με ένα σχετικά ακριβή και αξιόπιστο τρόπο, τα προβλήματα που εντοπίζονται στην περιφέρεια της δικαιοδοσίας τους. Παρ' όλα αυτά, η εκπόνηση ειδικών ολοκληρωμένων μελετών εξακολουθεί να σπανίζει, με άμεσο αποτέλεσμα η πλειοψηφία των προτεινόμενων προτάσεων και λύσεων να μπορούν να χαρακτηριστούν πρόχειρες, ανεπαρκείς και ακατάλληλες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων.
5. Η υλοποίηση δράσεων παραμένει ιδιαίτερος περιορισμένη. Με βάση τα στοιχεία, αποκλειστικά στους Δήμους Διδυμοτείχου, Σοφάδων και Μενεμένης, υλοποιούνται στεγαστικά προγράμματα. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι εν λόγω Δήμοι ασχολούνται συστηματικά με το ζήτημα, εδώ και πολλά χρόνια. Δυστυχώς, την πλειοψηφία των περιπτώσεων αποτελούν Δήμοι, οι οποίοι αν και απορρόφησαν κονδύλια για την κατασκευή ή τη βελτίωση υποδομών, δεν είναι πάντα σαφές αν εκπληρώθηκε ο αρχικός στόχος.
6. Οι προδιαγραφές που προτείνονται από τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ, αν και δεν θεσμοθετήθηκαν ως τέτοιες, φαίνεται ότι έχουν επηρεάσει θετικά τις επιλογές και τις προτάσεις των Δήμων. Παρ' όλα αυτά, δεν είναι μικρός ο αριθμός των προτάσεων εκείνων που υπολείπονται ως προς αυτά τα ελάχιστα προαπαιτούμενα.
7. Αντίθετα, η πρόωθηση, κυρίως από την Πολιτεία, της προσωρινής λύσης του καταυλισμού λυόμενων με υποδομή, φαίνεται σταδιακά να οδήγησε στην επιδείνωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών κάποιων προτάσεων, ακόμη και στις περιπτώσεις που προϋπήρχαν πληρέστερες μελέτες.
8. Επιπλέον, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις καταυλισμών με οξύτατα οικιστικά προβλήματα - 40, βάσει της ενδεικτικής καταγραφής της

ΔΕΠΟΣ- για τους οποίους δεν έχει εκφραστεί απολύτως καμία πρόθεση παρέμβασης. Η σημαντικότερη γεωγραφικά, αλλά και από άποψη του ενδιαφερόμενου πληθυσμού και της οξύτητας των προβλημάτων, απουσία προτάσεων εντοπίζεται στην περιοχή της Αττικής, και ιδιαίτερα στο δυτικό τομέα, όπου οι πολλαπλές οικιστικές πιέσεις καθιστούν πολύ δυσκολότερα τα προβλήματα εξεύρεσης γης. Χαρακτηριστική για τη σημασία της κοινωνικής αποδοχής του προβλήματος στην προώθηση λύσεων αποτελεί η απουσία προτάσεων στο Νομό Αργολίδος, όπου οι κατά καιρούς εντάσεις μαρτυρούν την κατάσταση που επικρατεί.

9. Τέλος, οι προτάσεις των Δήμων δε συνιστούν σε καμία περίπτωση πρόγραμμα δράσης, δεδομένου ότι στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούν, δυστυχώς, απόπειρα αξιοποίησης πιθανών διαθέσιμων πόρων. Ταυτόχρονα, εμπεριέχουν σημαντικότερα στοιχεία όταν είναι αποτέλεσμα ειδικών μελετών και γνώσης των επιμέρους προβλημάτων του τοπικού πληθυσμού στη λεπτομέρεια, που μόνο ένας τοπικός φορέας είναι σε θέση να γνωρίζει. Τα επιμέρους στοιχεία τέτοιων προτάσεων, είναι επιβεβλημένη ανάγκη να αξιοποιηθούν στα πλαίσια ενός γενικότερου προγραμματισμού.

5.2.1 ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Οι παραπάνω διαπιστώσεις, σε συνδυασμό με τις μελέτες και τα στοιχεία που προκύπτουν από αυτές, υποβοηθούν στη διατύπωση των αρχών και των στόχων που πρέπει να υπηρετεί ο σχεδιασμός μιας πολιτικής για την αντιμετώπιση των οικιστικών προβλημάτων των Τσιγγάνων. Οι αρχές και οι στόχοι διατυπώνονται συνοπτικά στη συνέχεια.

- Ο κεντρικός στόχος είναι η ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των τσιγγάνικων νοικοκυριών. Βάση γι' αυτό θα πρέπει να αποτελεί η επίτευξη μέσα σε εύλογο χρονικό ορίζοντα ενός επιπέδου διαβίωσης, το οποίο θα καλύψει τις απολύτως ελάχιστες στεγαστικές

ανάγκες επιβίωσης για όλα τα νοικοκυριά. Σύμφωνα με τα στοιχεία που αποκαλύπτονται από τις μελέτες της ΔΕΠΟΣ, ως τέτοιο απόλυτο ελάχιστο μπορεί να γίνει αποδεκτό, η εξασφάλιση ενός χώρου κατοικίας, τουλάχιστον 10 τ.μ. ανά άτομο, εξοπλισμένο με πλήρεις εγκαταστάσεις υγιεινής και υποδομή κάθε μονάδα κατοικίας. Το απόλυτο αυτό ελάχιστο απέχει, βεβαίως, κατά πολύ από οποιοδήποτε ελάχιστο πρότυπο διαβίωσης που μπορεί να γίνει αποδεκτό για τις σημερινές συνθήκες ανάπτυξης. Ωστόσο, η οξύτητα των προβλημάτων για την πλειοψηφία του τσιγγάνικου πληθυσμού, οδηγεί στη διαπίστωση ότι ο ορισμός ενός τέτοιου στόχου, σε πρώτη φάση, μπορεί να θεωρηθεί ένα ρεαλιστικό ξεκίνημα. Βασική προϋπόθεση αποτελεί η εξασφάλιση αυτού για το σύνολο των νοικοκυριών και στη συνέχεια η σταδιακή βελτίωση των συνθηκών, οι οποίες θα πρέπει να τείνουν προς το πρότυπο που ισχύει για τον πληθυσμό. Αυτό το μέτρο αν και συνιστά ακραία μορφή πρόνοιας θα πρέπει να λειτουργεί ως κριτήριο εξέτασης των καταυλισμών όσον αφορά τη βελτίωση των στεγαστικών συνθηκών ή όχι.

- Ουσιώδη στόχο πρέπει, επιπλέον, να αποτελεί η άρση των δυσμενών όρων που θέτουν τα τσιγγάνικα νοικοκυριά, εκτός του ισχύοντος συστήματος στεγαστικών ενισχύσεων, ακόμα και στις περιπτώσεις, που οι ίδιοι το επιθυμούν ή όταν οι οικονομικές τους δυνατότητες δεν καθιστούν αναγκαία την προσφυγή σε προγράμματα προνοιακού χαρακτήρα. Η πολιτική αυτή βασίζεται στην εκτίμηση ότι η συντριπτική πλειοψηφία των τσιγγάνικων νοικοκυριών στην Ελλάδα σήμερα, όπως προκύπτει από τις σχετικές έρευνες, επιθυμεί να αποκτήσει μόνιμη στέγη, ακόμα και αν εξακολουθεί να μετακινείται για επαγγελματικούς λόγους. Θα πρέπει όμως να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ένα τμήμα του τσιγγάνικου πληθυσμού, του οποίου το μέγεθος δεν μπορεί να εκτιμηθεί, θα εξακολουθεί μεσοπρόθεσμα να πραγματοποιεί μακροχρόνιες μετακινήσεις για επαγγελματικούς λόγους.

- Κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη διαφορετικών εναλλακτικών στρατηγικών στο σχεδιασμό πολιτικής, ώστε να λαμβάνονται υπόψη σε κάθε περίπτωση τόσο ο διαφορετικός βαθμός, όσο και οι όροι εγκατάστασης των τσιγγάνικων νοικοκυριών.
- Η δημιουργία νέων οικισμών, όπου και όταν απαιτείται, θα πρέπει να γίνει με βάση τις αρχές, τους βασικούς άξονες πολιτικής, τις μορφές παρέμβασης και τις προδιαγραφές που προτείνονται από τις σχετικές μελέτες της ΔΕΠΟΣ.
- Προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων που θα διατεθούν, κρίνεται αναγκαία η θέσπιση σαφών προδιαγραφών και κριτηρίων επιλογής των δράσεων, ώστε να επιτυγχάνεται η κάλυψη των προαναφερθέντων στόχων. Στη μελέτη της ΔΕΠΟΣ, προτείνεται ένα σύστημα κριτηρίων που θα μπορούσε να θεσμοθετηθεί αφού ήδη έχει γίνει αποδεκτό από τους δημόσιους και δημοτικούς φορείς που συμμετείχαν στις διαδικασίες έγκρισης της μελέτης.
- Πρέπει να θεσπιστούν σαφή και αντικειμενικά κριτήρια ορισμού δικαιούχων, ανεξάρτητα από τη μορφή παρέμβασης, ούτως ώστε να εξασφαλίζεται η κάλυψη των περιπτώσεων με πραγματικό πρόβλημα και να αποφεύγονται αδικίες και συγκρούσεις. Με κοινή αποδοχή των εμπλεκόμενων φορέων, τα γενικά κριτήρια που είχαν προταθεί κατά τη διαδικασία έγκρισης της μελέτης της ΔΕΠΟΣ ήταν τα εξής:
 1. Ως δικαιούχοι στεγαστικής αποκατάστασης ορίζονται όσοι διαμένουν για το μεγαλύτερο τμήμα του έτους σε πλήρως ακατάλληλο κέλυφος, δηλαδή παράπηγμα, καλύβα ή εντελώς ακατάλληλη οικοδομή.
 2. Οι δικαιούχοι θα καταγραφούν από αρμόδιους κοινωνικούς φορείς σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, με διαδικασία η οποία θα κινηθεί από τους φορείς εφαρμογής του

προγράμματος, είτε με δική τους πρωτοβουλία, είτε μετά από αίτημα των ενδιαφερομένων.

3. Το νοικοκυριό του δικαιούχου θα αποτελείται αρχικά από αυτό που στεγάζεται κατά τη συγκεκριμένη περίοδο σε ακατάλληλο κατάλυμα και το οποίο συγκεντρώνει κάποιες προϋποθέσεις οικονομικής αδυναμίας και έλλειψης άλλης σημαντικής ιδιοκτησίας. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, θα υπάγονται και όσοι υπήρξαν μέχρι πρόσφατα άστεγοι κάτοικοι καταυλισμών και έχουν, για διάφορους λόγους ανωτέρας βίας, μεταφερθεί σε άλλες θέσεις ή έχουν διασκορπιστεί και «στεγαστεί» αλλού είτε ως φιλοξενούμενοι, είτε με άλλες λύσεις ανάγκης.
 4. Σε περιπτώσεις συστέγασης σε παράπηγμα ή καλύβα, περισσότερων του ενός νοικοκυριών, για τα οποία τεκμηριώνεται ξεχωριστή στεγαστική ανάγκη, οι δικαιούχοι θα μπορούν, εφόσον το επιθυμούν, να είναι περισσότεροι του ενός.
- Σε τοπικό επίπεδο, φορέας υλοποίησης είναι ο Δήμος. Παρ' όλα αυτά, θεωρείται σκόπιμο να διατηρηθεί η δυνατότητα παρέμβασης ή και επίσπευσης των διαδικασιών από τα ανώτερα διοικητικά επίπεδα, όπως η Νομαρχία και η Περιφέρεια, σε περιπτώσεις οξυμένων προβλημάτων, κατά τις οποίες είτε οι Δήμοι δεν αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, είτε διαφεύγουν της δικαιοδοσίας του Οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), όπως για παράδειγμα χώροι υποδοχής διερχομένων για ολόκληρο το Νομό κ.λπ..
 - Οι παρεμβάσεις, θα πρέπει να εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων νοικοκυριών στη λήψη αποφάσεων σχεδιασμού, τόσο σε τοπικό, όσο και σε νομαρχιακό επίπεδο.
 - Ως γενική αρχή, θα πρέπει να προβλέπεται η οικονομική συμβολή των νοικοκυριών, τόσο για την καλύτερη και δικαιότερη κατανομή των δημόσιων πόρων, όσο και για την εξασφάλιση της ουσιαστικής

εμπλοκής τους στην διαδικασία. Η μορφή και το ύψος της συμβολής θα πρέπει να καθοριστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσαρμόζεται στην οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού.

- Οι παρεμβάσεις για τη βελτίωση των στεγαστικών συνθηκών θα πρέπει να εντάσσονται στο πλαίσιο ολοκληρωμένων προγραμμάτων αντιμετώπισης των προβλημάτων του τσιγγάνικου πληθυσμού και να συνοδεύονται από τις απαραίτητες υποστηρικτικές υπηρεσίες.

5.2.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

5.2.2.1 ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Ποικίλες μορφές παρέμβασης ενδείκνυνται για την επίλυση του προβλήματος στέγασης των Τσιγγάνων. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι μορφές εκείνες που προτείνονται από το Δίκτυο ROM, στο 5^ο Συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 2001.

1. Δημιουργία νέων οικισμών για τις περιπτώσεις οργανωμένων μόνιμων καταυλισμών ικανού μεγέθους, των οποίων η συνοχή αποτελεί μεσοπρόθεσμα προϋπόθεση οικονομικής και κοινωνικής επιβίωσης των κατοίκων τους.

- Στις περιπτώσεις αυτές, οι νέοι οικισμοί θα πρέπει να εντάσσονται στον αστικό ιστό ή τουλάχιστον ο σχεδιασμός τους να είναι τέτοιος, ώστε να εξασφαλίζεται η μακροπρόθεσμη δυνατότητα ένταξής τους. Για το λόγο αυτό, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στα χαρακτηριστικά της

θέσης του οικισμού, στις προδιαγραφές της τεχνικής υποδομής, στα μεγέθη των οικοπέδων κ.ο.κ. .

- Η επιλογή της θέσης πρέπει να είναι προσεκτικά μελετημένη, ώστε να μη διαταράσσονται οι σχέσεις των κατοίκων με τον οικιστικό ιστό ή να δυσχεραίνεται η ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Με βάση τα κριτήρια αυτά, ιδανική θεωρείται η ήδη υπάρχουσα θέση του οικισμού ή εφόσον δεν πληρεί τις προϋποθέσεις, στην ίδια ευρύτερη περιοχή.
- Το μέγεθος των νεοδημιουργηθέντων οικισμών πρέπει να είναι μικρό ή όμοιο με τον ήδη υπάρχοντα. Σε καμία περίπτωση, δε θα πρέπει να επιβληθεί αναγκαστική συνένωση ομάδων.
- Η παραχώρηση πυρήνων κατοικίας ή άλλων μορφών επεκτάσιμης μόνιμης κατασκευής με πλήρεις εγκαταστάσεις υγιεινής, όπως μπάνιο, τουαλέτα κ.τ.λ. και υποδομές κουζίνας.
- Η εξασφάλιση επαρκών ιδιωτικών, ημιιδιωτικών και δημόσιων ελεύθερων χώρων για στάθμευση, καθώς και για την άσκηση των κοινωνικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων των κατοίκων.
- Η εξασφάλιση γειτονικού χώρου με εξοπλισμό υποδοχής για την προσωρινή φιλοξενία διερχόμενων, που λειτουργεί ταυτόχρονα ως απόθεμα γης για μελλοντικές ανάγκες.
- Για την εξασφάλιση γης, θα πρέπει να αξιοποιηθούν τα οικόπεδα που ανήκουν στους ίδιους τους Τσιγγάνους, εφόσον πάντα πληρούνται οι απαραίτητες προϋποθέσεις, έτσι ώστε να διατηρείται η σημερινή θέση εγκατάστασης και να μειώνεται η δαπάνη απόκτησης της γης. Πρέπει να σημειωθεί ότι το κόστος της γης αυτής συνυπολογίζεται ως τμήμα της οικονομικής συμβολής του νοικοκυριού.
- Προκειμένου να επιτευχθεί η μείωση της δαπάνης απόκτησης γης, κρίνεται σκόπιμη η αξιοποίηση των δημόσιων ή δημοτικών εκτάσεων. Καθώς το κόστος απόκτησης γης δεν αποτελεί παρά ένα πολύ μικρό τμήμα του συνολικού κόστους,

δε θα πρέπει η παραπάνω ενέργεια να θεωρείται δεσμευτική.

- Η παραχώρηση ιδιοκτησίας του οικοπέδου και του πυρήνα του νοικοκυριού πρέπει να πραγματοποιείται υπό όρους, ώστε να εξασφαλίζεται η οικονομική συμβολή του νοικοκυριού με διάφορες μορφές, όπως με συμμετοχή γης, αποπληρωμή δανείου κ.λ.π.. Παρ' όλα αυτά, τουλάχιστον σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, οι οικονομικές δυνατότητες της συντριπτικής πλειοψηφίας των νοικοκυριών που ζουν σε καταυλισμούς είναι ελάχιστες έως συμβολικές.

2. Πολεοδομικές βελτιώσεις και αναπλάσεις στις οργανωμένες εντός σχεδίου τσιγγάνικες ή ανάμεικτες γειτονίες, των οποίων αν και η θέση είναι οικιστικά κατάλληλη, είναι πολύ συχνά ιδιαίτερος υποβαθμισμένες.

Υποστηρίζεται ότι η ίδια στρατηγική μπορεί να εφαρμοστεί στις αυθαίρετες οργανωμένες γειτονίες, εφόσον πληρούνται οι βασικές πολεοδομικές προϋποθέσεις για την ένταξή τους εντός σχεδίου πόλεως. Προκειμένου να επιτευχθεί η επίσπευση των διαδικασιών, ενδέχεται να απαιτούνται θεσμικές ρυθμίσεις, ενώ θεωρείται αναγκαία η εξέταση των δυνατοτήτων παρεκκλίσεων αρτιότητας στα πλαίσια ενός προγράμματος προνοιακού χαρακτήρα. Στις γειτονίες αυτές, συχνά συνυπάρχουν και πρόχειρα καταλύματα, τα οποία αποτελούν μόνιμη κατοικία νοικοκυριών. Εφόσον, είναι δυνατό, θα πρέπει να αναζητηθούν εναλλακτικές λύσεις για τη στέγασή τους επί τόπου και όχι για μετεγκατάσταση σε νέο οικισμό, τουλάχιστον στις περιπτώσεις που διαθέτουν ιδιόκτητο οικόπεδο, για παράδειγμα περιπτώσεις στέγασης σε νέα κατοικία, παραχώρησης πυρήνα κατοικίας, δανειοδότησης με ευνοϊκούς όρους κ.λπ..

3. Επιχορηγήσεις και επιδοτούμενα δάνεια επισκευής και βελτίωσης της υπάρχουσας κατοικίας, στις περιπτώσεις που λείπουν οι στοιχειώδεις ανέσεις, όπως για παράδειγμα για την προσθήκη λουτρού, τουαλέτας, κουζίνας, επιπλέον δωματίου μέχρι το ελάχιστο 10 τ.μ. ανά άτομο

κ.λ.π..

4. Αναζήτηση λύσεων για τη στέγαση στο υπάρχον στεγαστικό απόθεμα. Στις παρεμβάσεις αυτές, περιλαμβάνονται περιπτώσεις απόκτησης κατοικιών από τους Δήμους ή άλλο φορέα υλοποίησης για παραχώρηση σε οικογένειες αστέγων, επιδότησης ενοικίου για ενοικίαση υπάρχουσας κατοικίας, συμμετοχής σε στεγαστικά προγράμματα Δήμων κ.λπ.. Η εφαρμογή τέτοιων μορφών παρέμβασης θεωρείται ιδιαίτερος ικανοποιητική και κατάλληλη σε περιπτώσεις ομάδων με μικρό πληθυσμό, για τους οποίους δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτακτική ανάγκη η δημιουργία ενός ανεξάρτητου νέου οικισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί η περίπτωση του Δήμου Χίου.
5. Η δημιουργία χώρων υποδοχής στοχεύουν στην κάλυψη των αναγκών των οικονομικά αδύναμων «διερχομένων» και εποχιακά απασχολούμενων τσιγγάνικων νοικοκυριών. Οι περιοχές, όπου παρατηρείται και καταγράφεται εντονότερα το φαινόμενο, ή ακόμη οι πρωτεύουσες των Νομών, μπορούν να αποτελέσουν ιδανικές τοποθεσίες για τη δημιουργία των προαναφερθέντων χώρων. Επιπλέον, κάποιοι από αυτούς μπορούν να χωροθετηθούν σε άμεση γειτνίαση με τους νέους οικισμούς.
6. Τέλος, μια αποτελεσματική μορφή παρέμβασης μπορεί να θεωρηθεί η παροχή επιδοτούμενων δανείων αγοράς ή κατασκευής νέας κατοικίας, εφόσον η οικογένεια έχει στην κατοχή της οικόπεδο, ή ακόμη η επιδότηση δανείου νέας κατοικίας, η οποία εντάσσεται στον υπάρχοντα οικιστικό ιστό. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α)

5.2.2.2 ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΛΥΟΜΕΝΩΝ

Η πρακτική παραχώρησης λυομένων που ακολουθείται σήμερα, αλλά και το πλήθος των διαστρεβλώσεων που διαπιστώνονται στη χρήση τους επιβάλλει τη διατύπωση ορισμένων παρατηρήσεων σχετιζόμενων άμεσα με αυτού του

τύπου τη μορφή παρέμβασης.

Τα λυόμενα κτίσματα χαρακτηρίζονται από τις ιδιαιτέρως χαμηλές προδιαγραφές, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με το εξαιρετικά μικρό τους μέγεθος, τα καθιστά εντελώς ακατάλληλα για την αντιμετώπιση των στεγαστικών προβλημάτων. Επομένως, με αυτή την έννοια η βελτίωση των στεγαστικών συνθηκών που παρέχουν, σε σχέση με τα παραπήγματα, είναι εντελώς οριακή όσον αφορά τουλάχιστον το κέλυφος. Επιπλέον, το κόστος τους είναι ιδιαιτέρως υψηλό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία κινδύνου απορρόφησης ενός μεγάλου μέρους των πόρων που διατίθενται και τη δημιουργία σημαντικών ελλείψεων σε άλλους τομείς του προγράμματος στεγαστικής αποκατάστασης. Για τους λόγους αυτούς, επισημαίνεται ότι η χρήση και η παραχώρηση λυόμενων κτισμάτων θα πρέπει να πραγματοποιείται αποκλειστικά για την αντιμετώπιση περιπτώσεων κατεπειγουσών αναγκών και να αποτελεί μια αυστηρώς προσωρινή λύση.

Θεωρείται σκόπιμη και απαραίτητη η κλιμάκωση του μεγέθους των λυόμενων σε αντιστοιχία με το μέγεθος της οικογένειας, η οποία πρόκειται να διαμείνει εντός του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε με την εξ αρχής κλιμάκωση των μεγεθών, είτε με την παραχώρηση δύο κτισμάτων στις πολυμελείς οικογένειες. Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται η ύπαρξη συγκεκριμένων προϋποθέσεων, οι οποίες θα βοηθούν στην εξασφάλιση της προσωρινότητας της προκείμενης λύσης.

Έτσι, αρχικά, το λυόμενο θα πρέπει να παραχωρείται για την αντικατάσταση κάποιου πρόχειρου παραπήγματος, όπως για παράδειγμα μιας παράγκας και, σε καμία περίπτωση, δε θα πρέπει να αντικαθιστά την κανονική κατοικία της οικογένειας. Επομένως, τα αιτήματα εκείνα τα οποία σχετίζονται με την παραχώρηση λυόμενων σε οικογένειες οι οποίες κατοικούν σε κανονικές ενοικιαζόμενες κατοικίες, είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να απορρίπτονται. Για την παρέμβαση σε αυτές τις περιπτώσεις, κρίνεται σκόπιμη η επιδότηση του ενοικίου, εφόσον η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είναι δυσανάλογη με το ενοίκιο ή ακόμη η συμμετοχή τους

σε πρόγραμμα ιδιόκτητης κατοικίας με οποιαδήποτε μορφή, δηλαδή δανειοδότηση, συμμετοχή σε πρόγραμμα δημιουργίας νέου οικισμού κ.τ.λ.. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις αυτές, η παραχώρηση λυόμενου και ιδιαιτέρως όταν προϋποθέτει μετακίνηση από τον οικιστικό ιστό σε καταυλισμό, συνιστά σαφή οπισθοχώρηση σε μια διαδικασία κοινωνικής ένταξης του νοικοκυριού.

Συγχρόνως, το λυόμενο πρέπει να είναι εξοπλισμένο με χώρους υγιεινής, των οποίων η λειτουργία προϋποθέτει ένταξη σε χώρο διαμονής με πλήρη υποδομή για την κάθε μονάδα, δηλαδή δίκτυο ύδρευσης, ηλεκτροδότησης, τηλεφώνου, αποχέτευση σε δίκτυο ή βόθρο, ή έστω τοποθέτηση σε ιδιόκτητο εντός σχεδίου οικόπεδο με υποδομή αποκλειστικά για μια μεταβατική περίοδο μέχρι την κατασκευή μόνιμης κατοικίας. Στις περιπτώσεις, που τα λυόμενα δε διαθέτουν τις απαραίτητες υποδομές, είναι πιθανή η δημιουργία σοβαρών προβλημάτων υγιεινής, τα οποία μπορούν να συγκριθούν με τα ήδη υπάρχοντα στους καταυλισμούς σήμερα.

Η παραχώρηση των λυόμενων οικισμών θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να αποτελεί μια προσωρινή λύση, ιδιαιτέρως όταν εφαρμόζεται σε μόνιμους πληθυσμούς. Πρέπει να τονιστεί ότι η μονιμότητα ενός πληθυσμού δεν αναιρείται από τις πιθανές μετακινήσεις αυτού, κατά τη διάρκεια κάποιων εποχών του χρόνου. Συνεπώς, γίνεται εμφανές ότι είναι απαραίτητος ο συνεχής έλεγχος τόσο της ύπαρξης αξιόπιστων, ως προς το σχεδιασμό τους και τα μέσα υλοποίησής τους, προγραμμάτων μόνιμης αντιμετώπισης των στεγαστικών προβλημάτων, όσο και του βαθμού υλοποίησής τους. Συγχρόνως, η εμπειρία, η οποία έχει αποκομιστεί από την εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων σχετικών με το ζήτημα αυτό, μπορεί, πλέον, να αποτελέσει άριστη και αξιόπιστη εγγύηση για τη συλλογική αντιμετώπιση των στεγαστικών προβλημάτων.

Συγχρόνως, στις περιπτώσεις παραχώρησης λυόμενων για στέγαση κοινωνικών εξυπηρετήσεων, προϋποτίθεται η τεκμηρίωση της αναγκαιότητας για τη δημιουργία ειδικής επί τόπου υποδομής εντός του

χώρου διαμονής των Τσιγγάνων. Σε αυτή την περίπτωση, πρόκειται αποκλειστικά για μια προσωρινή μορφή παρέμβασης και εφόσον η παρουσία των σχετικών εξυπηρετήσεων κρίνεται μεσοπρόθεσμα αναγκαία, θα πρέπει να προβλέπεται η αντικατάστασή τους από καλύτερης ποιότητας κατασκευές.

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι παραπάνω παρατηρήσεις και δεσμεύσεις αφορούν τα λυόμενα κτίσματα, τα οποία παραχωρούνται σήμερα και είναι όμοια με αυτά του τύπου των σεισμοπαθών. Άλλου τύπου λυόμενα, υψηλών κυρίως προδιαγραφών, τα οποία εξασφαλίζουν ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης και κατασκευαστικής αντοχής, ή άλλες βελτιωμένες λύσεις, θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές ως μονιμότερα καταλύματα, αν και η δυσχερής επεκτατική τους δυνατότητα μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

5.2.2.3 ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ

Προκειμένου να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος, μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητο, ότι είναι απαραίτητη η πληρέστερη και πιο αξιόλογη δυνατή εκτίμηση των αναγκών που προκύπτουν. Για την εκτίμηση των αναγκών αυτών, σε όλες τις περιπτώσεις, χρειάζεται συντονισμένη και έγκυρη συλλογή δεδομένων, σχετιζόμενων με τον πληθυσμό, ώστε τελικώς να διευκολυνθούν και να επιταχυνθούν οι διαδικασίες επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, μπορεί να παρατηρηθεί η διαφοροποίηση των πληθυσμιακών δεδομένων και κατά συνέπεια των αναγκών ανά περιοχή, με βάση τόσο τα Τεχνικά Δελτία, όσο και τις προτάσεις του εκάστοτε Δήμου. Παρ' όλα αυτά, η γενική πληθυσμιακή εκτίμηση της μελέτης της ΔΕΠΟΣ δε διαφοροποιείται ριζικά, τουλάχιστον όσον αφορά το μόνιμο πληθυσμό. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ο καταγεγραμμένος πληθυσμός, σύμφωνα με τα στοιχεία ερευνών της ΔΕΠΟΣ και της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ) το 1998, ανερχόταν

στα 63.000 άτομα, ενώ σύμφωνα με στοιχεία της ΔΕΠΟΣ και του Δικτύου ROM το 2000, στα 60.000. Σε αντίθεση, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση του αριθμού των καταγεγραμμένων οικογενειών, οι οποίες ανέρχονται στις 10.000 έναντι 8.800 στην καταγραφή του 1998.

Η αύξηση αυτή δεν αποτελεί απροσδόκητο γεγονός, καθώς είχε προβλεφθεί από τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ για τον προσδιορισμό των αναγκών, δεδομένου της αναγκαστικής συγκατοίκησης των οικογενειών και της σύμπτυξη των νοικοκυριών. Βέβαια, για την εύρεση του ακριβούς αριθμού τόσο των οικογενειών, όσο και των αναγκών ανά περιοχή, θεωρείται απαραίτητη η προσεκτική και λεπτομερής καταγραφή, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια εφαρμογής των προγραμμάτων παρέμβασης για την επίλυση του στεγαστικού προβλήματος. Εντούτοις, στα πλαίσια μια γενικής εκτίμησης των αναγκών, μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι εκτιμήσεις που προέρχονται από τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ, καθώς τα δεδομένα αποδεικνύεται ότι εξακολουθούν να ισχύουν.

Από την άλλη πλευρά, οι μελέτες καταδεικνύουν μια ιδιαίτερος σημαντική διαφορά στην εκτίμηση του εποχιακού πληθυσμού. Τα 15.500 άτομα που υπολογίζονται ότι ανήκουν σε 2.800 οικογένειες, τα οποία καταγράφονται στις πιο πρόσφατες μελέτες, υπερέχουν σαφέστατα αριθμητικά έναντι των 1.400 οικογενειών, που καταγράφονται το 1998. Τα δεδομένα αυτά μπορεί να παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση αδικαιολόγητα, καθώς, όπως αποδεικνύεται, η καταγραφή του εποχιακού πληθυσμού υπήρξε ατελής και εξακολουθεί να είναι. Εκτός από την ελλιπή καταγραφή, συχνά, αποδεικνύεται η διόγκωση των αριθμητικών δεδομένων από τους Δήμους, γεγονός που οφείλεται στην προσπάθεια εξασφάλισης περισσότερων πόρων. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο Δήμος Τριπόλεως, ο οποίος αναφέρει ότι ο μόνιμος πληθυσμός, που διέμενε εντός της δικαιοδοσίας του, ανερχόταν το 1998 σε 5 οικογένειες έναντι 150 οικογενειών σήμερα, ενώ ο εποχιακός σε 5.000 άτομα έναντι 50 οικογενειών το 1998. Στην περίπτωση αυτή, ακόμη και αν υποτεθεί ότι στην αρχική καταγραφή είχε γίνει μια προσπάθεια υποτίμησης του προβλήματος, οι

σημερινές εκτιμήσεις είναι, κατά πάσα πιθανότητα, υπερβολικές.

Συμπερασματικά, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι εκτιμήσεις της μελέτης της ΔΕΠΟΣ εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα και με βάση τα στοιχεία που μας παρέχονται από αυτή, είναι δυνατή μια πρώτη εκτίμηση των αναγκών, στα πλαίσια μιας πρώτης προσέγγισης για την επίλυση του στεγαστικού προβλήματος. Θεωρείται ότι σε μια πρωταρχική φάση, θα απαιτηθούν 80 έως 100 νέοι οικισμοί για τη στέγαση 4.000 περίπου οικογενειών, προερχόμενων από άστεγους, που προς το παρόν διαμένουν σε αμιγείς ή μικτούς καταυλισμούς. Το συνολικό κόστος της κατασκευής αυτής, εφόσον κινηθεί στα αντίστοιχα επίπεδα που προτείνονται από τη μελέτη, προβλέπεται να ανέλθει περίπου στα 45 δισεκατομμύρια δρχ.. Συγχρόνως, απαιτείται η βελτίωση της ήδη υπάρχουσας κατοικίας για 1.100 με 1.200 οικογένειες, της οποίας το κόστος είναι της τάξης των 3 με 4 δισεκατομμυρίων δραχμών.

Στην πραγματικότητα, σήμερα, είναι σχεδόν αδύνατη η ακριβής εκτίμηση του μεγέθους των αναγκών και κατά συνέπεια ο υπολογισμός του κόστους για τις απαιτούμενες και απαραίτητες πολεοδομικές βελτιώσεις στους υφιστάμενους οικισμούς. Βέβαια, από τα υπάρχοντα στοιχεία, μπορεί να παρατηρηθεί η προσπάθεια κάποιων Δήμων, αλλά και η έγκριση χρηματοδοτήσεων από τους πόρους που προορίζονται για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Τσιγγάνων, για την κατασκευή τρεχόντων έργων των Δήμων, που κατά κανένα τρόπο δεν έχουν το χαρακτήρα του επείγοντος, ούτε απευθύνονται κατ' ανάγκη σε Τσιγγάνους. Άλλωστε, αν και μπορεί να θεωρηθεί αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι τα υφιστάμενα τμήματα οικισμών, στα οποία ζουν αποκλειστικά ή όχι τσιγγάνικα νοικοκυριά, είναι υποβαθμισμένα και έχουν οξύτατα προβλήματα ελλείψεως υποδομών, οι απαιτούμενες δαπάνες για την αντιμετώπισή τους, σε καμία περίπτωση, δε θα πρέπει να καλύπτονται αποκλειστικά από συγκεκριμένους ειδικούς πόρους, προερχόμενους από την εφαρμογή μια πολιτικής με ποικίλους αυστηρούς στόχους.

Εναλλακτικά, μπορεί να προταθούν διάφοροι τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος αυτού. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να διατίθεται ένα συγκεκριμένο ποσοστό της τάξης του 10-20% ή ανάλογα με το συνολικό ύψος των πόρων, ώστε να εξασφαλίζεται στα πλαίσια μια συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, για παράδειγμα σε μια πενταετία, η χρηματοδότηση των πολεοδομικών βελτιώσεων και της κατασκευής υποδομών. Όπως είναι αναμενόμενο, η επιλογή των έργων εκείνων που θα πραγματοποιούνται κάθε φορά, πρέπει να γίνεται με βάση κάποια κριτήρια, όπως η οξύτητα του εκάστοτε προβλήματος, η εξασφάλιση των βασικών και απαραίτητων δικτύων παροχών, η επικινδυνότητα του προβλήματος κ.τ.λ.. Για την υλοποίηση των υπολειπόμενων βελτιωτικών έργων, η απαραίτητη χρηματοδότηση μπορεί να προέρχεται από διαφορετικούς πόρους, μεταξύ των οποίων και τα πάγια έσοδα των Δήμων. Τέλος, οι δευτερεύουσες ανάγκες μπορούν να ενταχτούν στα πλαίσια μιας άλλης φάσης ή ενός άλλου σχεδίου χρηματοδότησης.

Ως κατακλείδα, κρίνεται απαραίτητο να σημειωθεί ότι για την πραγματοποίηση των παραπάνω προτάσεων, υπολογίζεται ότι απαιτείται το ποσό των 60 δισεκατομμυρίων δραχμών, ποσό που κρίνεται επαρκές αποκλειστικά για την αντιμετώπιση των ουσιαστικών και επειγόντων προβλημάτων των τσιγγάνικων νοικοκυριών, υπό τις προϋποθέσεις που έχουν ήδη τεθεί. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

5.2.2.4 ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όπως φάνηκε από τα παραπάνω στοιχεία που έχουν δοθεί, σίγουρα είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι ο κατεξοχήν αρμόδιος φορέας για την υλοποίηση ενός προγράμματος αντιμετώπισης των οικιστικών αναγκών των τσιγγάνικων νοικοκυριών, θα πρέπει να είναι σε τοπικό επίπεδο ο ΟΤΑ. Παρ' όλα αυτά, η ανάγκη εφαρμογής κοινών προδιαγραφών και κριτηρίων, η καλύτερη αξιοποίηση εθνικών πόρων, καθώς και η ένταξη των οικιστικών προγραμμάτων σε συνολικότερα προγράμματα αντιμετώπισης όλων των πτυχών του κοινωνικού αποκλεισμού, προϋποθέτουν άριστο συντονισμό και

μηχανισμούς παρακολούθησης, τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.

Σήμερα, οι γενικές κατευθύνσεις της πολιτικής και ο συντονισμός των εκάστοτε δράσεων, αποτελεί αρμοδιότητα της Διυπουργικής επιτροπής. Στη συνέχεια, απαιτείται ένας επιτελικός κεντρικός φορέας, μέσα στις υποχρεώσεις του οποίου εντάσσονται η υλοποίηση του προγράμματος και η άμεση αντιμετώπιση των εκάστοτε προβλημάτων. Σύμφωνα με το Δίκτυο ROM, ο φορέας που θα μπορούσε άριστα να εξυπηρετήσει τις ανάγκες ενός τέτοιου έργου, είναι η Ειδική Γραμματεία του Υπουργείου Εσωτερικών, με την υποστήριξη και τη συνεργασία με το ΥΠΕΧΩΔΕ και το Υπουργείο Πρόνοιας.

Οι αρμόδιες υπηρεσίες των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων και των Περιφερειών, θεωρούνται ιδανικές για την ανάληψη του προγράμματος αυτού σε περιφερειακό επίπεδο. Μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων των υπηρεσιακών αυτών μονάδων, μπορούν να ενταχτούν η διαχείριση και ο έλεγχος κατά τη διαδικασία έγκρισης των έργων, καθώς και η διασφάλιση της συνεχούς ροής της χρηματοδότησης σε τοπικό επίπεδο. Αυτές οι διαδικασίες, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εντάσσονται μέσα στα πλαίσια, τα οποία θα έχουν τεθεί με βάση τα σχετικά θεσμικά μέτρα και τις πράξεις του κεντρικού επιτελικού οργάνου, το οποίο θα λειτουργεί και ως μονάδα παρακολούθησης και προγραμματικού ελέγχου των δράσεων στην περιφέρεια.

Συμπληρωματικά, σε τοπικό επίπεδο, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης ευθύνονται για την υλοποίηση των έργων και κατ' εξαίρεση, στην περίπτωση δύσκολων παρεμβάσεων, θα θεωρούνται συνυπεύθυνοι άλλοι ειδικοί φορείς ή κρατικές υπηρεσίες. Ωστόσο, προκειμένου να επισπευτούν οι διαδικασίες, δυνατότητα παρέμβασης θα μπορεί να έχουν και οι νομαρχιακές μονάδες, οι οποίες θα μπορούν να παρεμβαίνουν απευθείας και στο τοπικό επίπεδο, ενώ σε εξαιρετικές περιπτώσεις και το κεντρικό επιτελικό όργανο. Σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, τόσο στο σχεδιασμό

των επί μέρους χαρακτηριστικών, όσο και στην υλοποίηση της παρέμβασης, η συμμετοχή των Τσιγγάνων κρίνεται απαραίτητη και θα διασφαλίζεται, τόσο σε εθνικό, όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Τέλος, θεωρείται αναγκαία η επισήμανση ορισμένων διαφοροποιήσεων σχετικών με το θεσμικό πλαίσιο της χωροθέτησης, πολεοδόμησης και υλοποίησης των νέων οικισμών Τσιγγάνων. Σύμφωνα με τις αρχές και τους στόχους του νέου προγράμματος δράσης, κρίνεται απαραίτητη η κατάργηση του πλαισίου που καθιερώθηκε το 1983 με τη γνωστή Υγειονομική Διάταξη σχετικά με την οργανωμένη εγκατάσταση των πλανόδιων νομάδων, καθώς εφόσον πλέον πρόκειται για μόνιμη διαμονή και κανονικό πολεοδομικό σχέδιο, είναι δυνατή η εφαρμογή της διάταξης «περί κτιρίων δημοσίων ή κοινωφελών σκοπών εκτός σχεδίου» του Ν. 1337/83 (άρθρο 26). Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή μπορεί να θεωρηθεί ιδανική για την περίπτωση αυτή, καθώς αναφέρεται στον τρόπο ρύθμισης των επειγόντων στεγαστικών προβλημάτων, σύμφωνα με τις τροποποιήσεις και συμπληρώσεις, που έγιναν από τους Ν. 1512/85, Ν. 1892/90 και Ν. 1947/91. Η εν λόγω διάταξη μπορεί και πρέπει να συμπληρωθεί, ώστε να συμβαδίζει με τις προδιαγραφές, τις κατευθύνσεις και τις διαδικασίες, οι οποίες θα ορίζονται από το ειδικό οργανωτικό πλαίσιο για το πρόγραμμα στεγαστικής αποκατάστασης των άστεγων Τσιγγάνων.

Σχετικά με τις περιπτώσεις ανάπλασης υφιστάμενων οικιστικών συνόλων εντός σχεδίου, κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή του αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου του Ν.2508/97 και, ειδικότερα, οι διαδικασίες που προβλέπονται από το θεσμό των Κοινωνικών Στεγαστικών Έργων Ανάπλασης (ΚΣΕΑ), σε συνδυασμό με συμπληρωματικές θεσμικές ρυθμίσεις για τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο φορέας εφαρμογής είναι διαφορετικός από τους προβλεπόμενους σήμερα, για παράδειγμα η εφαρμογή του προγράμματος του Υπουργείου Πρόνοιας ή του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ).

Κρίνεται σκόπιμο ο οικιστικός φορέας υλοποίησης των έργων πολεοδόμησης και οικιστικής ανάπτυξης ή ανάπλασης να είναι είτε φορέας των ΟΤΑ, ή

ακόμη ο ίδιος ο ΟΤΑ, είτε η ΔΕΠΟΣ ή ο ΟΕΚ. Οι αρμοδιότητες του τομέα αυτού μπορούν, επίσης, να αναληφθούν από νέους ειδικούς φορείς κοινωνικού χαρακτήρα.

Τέλος, προτείνεται μελέτη σχετική με τη διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί, είτε με αποφάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου, είτε με εγκύκλιους και κοινές υπουργικές αποφάσεις. Στην περίπτωση που θεωρηθεί αναγκαίο, προτείνεται η διαμόρφωση νέου ειδικού θεσμικού πλαισίου στη βάση νομοθετικής ρύθμισης. Με τις θεσμικές αυτές ρυθμίσεις και διαμορφώσεις, θεωρείται βέβαιο ότι θα δημιουργηθούν οι κατάλληλες εκείνες προϋποθέσεις, ώστε να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη παρέμβαση, τόσο στους τομείς της υλοποίησης και της οργάνωσης των οικιστικών έργων, όσο και για τις κοινωνικοοικονομικές διαδικασίες και ρυθμίσεις, όπως το πλέγμα οικονομικών παροχών, το σύστημα θετικών διακρίσεων και ορισμού δικαιούχων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

5.3 ΘΕΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5.3.1 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ποικίλες μελέτες έχουν ασχοληθεί, τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα, με το ζήτημα της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων. Συγκεκριμένα μετά το 1984, πολλές μελέτες της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων παρέχουν πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για τη διαφώτιση του ζητήματος αυτού. Από τα στοιχεία αυτά, δεν είναι δύσκολο να παρατηρηθεί ότι οι συνθήκες εκπαίδευσης των Τσιγγάνων χαρακτηρίζονται γενικά δύσκολες. Το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να τους αγνοεί εδώ και πολύ καιρό πράγμα που επιβεβαιώνεται από την ανεπαρκή προσχολική εκπαίδευσή τους, την ελάχιστη σημασία που δίνεται από τους εκάστοτε φορείς στη γλώσσα τους,

την απόρριψη και τον ρατσιστικό διαχωρισμό στις αίθουσες διδασκαλίας και το μικρό ποσοστό παρακολούθησης των παιδιών των Τσιγγάνων, τα οποία, κατά τα άλλα, είναι γραμμένα στο σχολείο. Αυτά τα γεγονότα σε συνδυασμό με πλήθος άλλων, οδηγούν στον αναλφαβητισμό των Τσιγγάνων, που, σήμερα, ανέρχεται στο ποσοστό του 90% των ενηλίκων!

Η εκπαίδευση συνδέεται στενά με τη μετέπειτα δυνατότητα εύρεσης εργασίας και, για τον λόγο αυτό, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τους Τσιγγάνους. Η αύξηση της προσβασιμότητας στην απασχόληση, η δυνατότητα παροχής ίσων ευκαιριών και η ικανότητά τους ως εργατικό δυναμικό, ικανό να ακολουθεί και να προσαρμόζεται στις εξελίξεις, συνδέεται άρρηκτα με τη μείωση των ανισοτήτων στο εκπαιδευτικό σύστημα, την αύξηση της συμμετοχής τους σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και την απόκτηση επαγγελματικής κατάρτισης και εμπειρίας. Αυτό καθιστά αναγκαία τη διαμόρφωση όρων για τη συμμετοχή των Τσιγγάνων στην προσχολική εκπαίδευση, στο σχολείο και την ολοκλήρωση της εκπαίδευσής τους, ενώ, ταυτόχρονα, καθιστά απαραίτητη την υιοθέτηση μέτρων για τον τερματισμό της παιδικής εργασίας. (J.P.Liegeois, N.Gheorghe, 1995)

Με άξονα τα παραπάνω δεδομένα, μπορεί να παρουσιαστεί η αναγκαιότητα για τη δημιουργία παιδικών σταθμών, εντός των οικισμών των Τσιγγάνων, καθώς και για την παρακίνηση τους από τους φορείς, να συμμετάσχουν σε αυτούς. Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται ότι οι οποιεσδήποτε δυσκολίες της ένταξής τους μπορούν να επιλυθούν με την εφαρμογή προγράμματος ενισχυτικής διδασκαλίας σε σχολεία όπου παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση Τσιγγάνων. Συγχρόνως, η ίδρυση από τους Δήμους σχολείων δεύτερης ευκαιρίας πιθανολογείται να οδηγήσει σταδιακά στον αλφαβητισμό του μεγάλου ποσοστού ενηλίκων που απείχαν από το εκπαιδευτικό σύστημα, με άμεση συνέπεια τη βελτίωση της ζωής τους. Στις ίδιες περιοχές, προτείνεται η αξιοποίηση του προγράμματος εκπαίδευσης ενηλίκων. Τέλος, η αξιοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για τους ενηλίκους θεωρείται ότι μπορεί να αποφέρει σημαντική βελτίωση στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων, οι οποίοι είτε για αντικειμενικούς λόγους, όπως

η μετακίνηση, είτε για υποκειμενικούς, δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν συστηματικά το σχολείο δεύτερης ευκαιρίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, στην πλειοψηφία τους, οι Τσιγγάνοι που εντάσσονται στο εκπαιδευτικό σύστημα, διακόπτουν την φοίτησή τους πριν ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, δηλαδή συνήθως στο Δημοτικό ή μετά το πέρας των δύο πρώτων τάξεων του Γυμνασίου. Τα άτομα αυτά δεν έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, παρά το γεγονός ότι παρουσιάζουν σαφώς καλύτερο μορφωτικό επίπεδο από την πλειοψηφία των Τσιγγάνων.

Επιπλέον, στις περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητο, πρέπει να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν δοκιμασμένες πολιτικές μέθοδοι, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η χρησιμοποίηση ειδικευμένων συμβούλων, με σκοπό, αφενός, να βοηθήσουν το δάσκαλο να κατανοήσει την ομάδα των Τσιγγάνων και, αφετέρου, τον Τσιγγάνο μαθητή να προσαρμοστεί στον άγνωστο για αυτόν εκπαιδευτικό χώρο. Θεωρείται ότι αν οι σύμβουλοι προέρχονται από την κοινότητα των Τσιγγάνων, τα αποτελέσματα θα είναι πιο άμεσα και τα καλύτερα δυνατά. Επιπλέον, προτείνεται η ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών και δραστηριοτήτων δημιουργικής απασχόλησης, με στόχο τη γρήγορη, ομαλή προσαρμογή των Τσιγγάνων στο σχολείο και τη διαμόρφωση καλών διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των παιδιών από διαφορετικές κοινωνικές πληθυσμιακές ομάδες ή των σχέσεων μεταξύ παιδιών και δασκάλων. Τέλος, επισημαίνεται η αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας εκστρατείας ευαισθητοποίησης για τον τερματισμό της παιδικής εργασίας και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

Τα μέτρα, που προτείνονται παραπάνω, μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικά ως προς αυτά που αναφέρονται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση και ως προς την ειδική εισήγηση του Δικτύου ROM για την εκπαίδευση. Τα ήδη υπάρχοντα μέτρα σχετίζονται κυρίως με την

επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, την παραγωγή κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού και με πλήθος θεμάτων σχετιζόμενων με την Εκπαίδευση.

5.3.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ

Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στον επαγγελματικό προσανατολισμό και την κατάρτιση των Τσιγγάνων, καθώς η ανεργία χαρακτηρίζεται, σε κάθε περίπτωση, από διορθωτικό χαρακτήρα. Τόσο τα προγράμματα επαγγελματικού προσδιορισμού ή επαναπροσδιορισμού, όσο και τα αντίστοιχα επαγγελματικής κατάρτισης, προκειμένου να είναι αποτελεσματικά, κρίνεται αναγκαία η ανταπόκρισή τους στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, καθώς και στις δυνατότητες της πληθυσμιακής ομάδας των Τσιγγάνων. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να στηρίζονται σε διαρκείς μελέτες της αγοράς εργασίας και των τάσεων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο και σε διαρκείς μελέτες της ομάδας των Τσιγγάνων, που θα υποδεικνύουν στοιχεία για το πλήθος, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, τις δεξιότητες και τις προοπτικές τους. Άλλωστε, είναι κοινά αποδεκτό, ότι η μελέτη της αγοράς εργασίας αποτελεί την προϋπόθεση για τη χάραξη αντίστοιχων αναπτυξιακά πολιτών. Από την άλλη, για τη μελέτη των Τσιγγάνων θα πρέπει να υπάρχει από την πλευρά της Πολιτείας, το ανάλογο ενδιαφέρον και πρόβλεψη, όπως και για οποιαδήποτε άλλη ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα.

Αρχικά, η άμεση γνωστοποίηση και αξιοποίηση των στοιχείων, που προέρχονται από μελέτες του Δικτύου ROM, της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΓΓΕΕ), της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Ελλήνων Ρομ (ΠΟΣΕΡ) και άλλων φορέων, θα διευκολύνουν τόσο την αποτύπωση της ήδη υπάρχουσας κατάστασης, όσο και τη δημιουργία αποτελεσματικών προγραμμάτων παρέμβασης. Συγχρόνως, τα στοιχεία που προκύπτουν από τη δειγματοληπτική απογραφή που πραγματοποίησαν το Δίκτυο ROM και τα Τεχνικά Δελτία (που διακινούνται από το Δίκτυο ROM και το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. προς τις Νομαρχίες) μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των ίδιων στόχων. Σε πρώτη προτεραιότητα, θα πρέπει να τεθεί η

Γενική Απογραφή των Τσιγγάνων, καθώς τα στοιχεία που θα παραχθούν, είναι ιδιάζουσας σημασίας και θα υποβοηθήσουν, τόσο στο σχεδιασμό του συνόλου των δράσεων για την υποστήριξή τους, όσο και των προγραμμάτων κατάρτισής τους. Παράλληλα, προτείνεται η διεξαγωγή έρευνας για την εύρεση εναλλακτικών πεδίων απασχόλησης από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) ή από άλλο φορέα ερευνών και μελετών.

Καθίσταται σαφές ότι ο επαγγελματικός προσανατολισμός πρέπει να πραγματοποιείται αποκλειστικά από ειδικά καταρτισμένα στελέχη, τα οποία με τη συνεχή μελέτη των ιδιαιτεροτήτων των Τσιγγάνων, των πραγματικών αναγκών και δυνατοτήτων τους, θα είναι σε θέση να παρακολουθούν την εξελικτική τους πορεία και να τους προωθούν σε εναλλακτικά πεδία απασχόλησης, δηλαδή νέα επαγγέλματα και νέες ειδικεύσεις. Άλλωστε, είναι δεδομένο πλέον σήμερα, ότι η δια βίου κατάρτιση αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα προώθησης και διασφάλισης της απασχόλησης.

Προκειμένου να επιτευχθεί η συνεχής ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της τσιγγάνικης κοινότητας, θεωρείται σκόπιμη η αξιοποίηση των Κέντρων Πληροφόρησης και Υποστήριξης Τσιγγάνων. Στα κέντρα αυτά, τα οποία είναι γνωστά και ως Κέντρα Ενημέρωσης Πολιτών (ΚΕΠ), παρέχεται επιπλέον, εξατομικευμένη συμβουλευτική και μπορεί να πραγματοποιηθεί ο σχεδιασμός των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που ταιριάζουν στις δυνατότητες, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των Τσιγγάνων της εκάστοτε περιοχής. Η μελέτη των προγραμμάτων αυτών θα μπορούσε να επιταχυνθεί και να διευκολυνθεί σημαντικά με τη διασύνδεση και τη συνεργασία των Κέντρων Πληροφόρησης και Κατάρτισης με άλλους φορείς, όπως το Εθνικό Παρατηρητήριο για την Απασχόληση και το Δίκτυο ROM.

Τέλος, τα ΚΕΠ, τα οποία σήμερα λειτουργούν στα πλαίσια των περισσότερων Δήμων ή θα λειτουργήσουν άμεσα, θεωρούνται καταξιωμένα και στηρίζονται από την Πολιτεία. Το προσωπικό τους απαρτίζεται από κοινωνικούς επιστήμονες, συμβούλους απασχόλησης και ενδιάμεσους. Οι ενδιάμεσοι είναι Τσιγγάνοι, οι οποίοι έχοντας καλό μορφωτικό επίπεδο,

έχουν καταρτιστεί για το ρόλο αυτό και η συμβολή τους τόσο στα ΚΕΠ, όσο και σε διάφορες άλλες υπηρεσίες, είναι ιδιαίτερος θετική.

Όπως έχει επισημανθεί, η συμμετοχή των Τσιγγάνων στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης είναι ιδιάζουσας σημασίας. Συγκεκριμένα θεωρείται απαραίτητη στα:

- Προγράμματα αρχικής κατάρτισης, που υλοποιούνται στα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια του ΟΑΕΔ και των Υπουργείων Εργασίας, Γεωργίας, Ανάπτυξης, Υγείας και Πρόνοιας και ακόμα στα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης του Υπουργείου Παιδείας και του ΟΑΕΔ ή άλλων δημοσίων φορέων.
- Προγράμματα συνεχιζόμενης και Εναλλασσόμενης συνεχιζόμενης κατάρτισης του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ).
- Προγράμματα κατάρτισης στα μεγάλα τεχνικά έργα και στα ταχύρυθμα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, που υλοποιούνται τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ).

Για να διευκολυνθεί παρόλα αυτά, η συμμετοχή τους, είναι αναγκαία η διαμόρφωση ορισμένων όρων. Στη συνέχεια, επιτελείται μια προσπάθεια συνοπτικής παρουσίασης των όρων αυτών.

- Είναι επιτακτική η πραγματοποίηση μελέτης σχετική με τη δυνατότητα προσωρινής διαμόρφωσης όρων συμμετοχής που να ανταποκρίνονται στον τρόπο ζωής και τις συνήθειές τους σήμερα, όπως για παράδειγμα τη χαλαρή σχέση των Τσιγγάνων με το χρόνο, τη δυσκολία προσαρμογής σε ωράρια και πρόγραμμα δουλειάς κ.ο.κ.. Στο βαθμό που η κοινωνική ένταξη προχωρά, η διαφοροποίηση των όρων συμμετοχής θα χάνει βαθμιαία την αξία της και, κατά συνέπεια, θα εξαλείφεται.

- Θεωρείται σκόπιμη η καθιέρωση ποσοστού συμμετοχής Τσιγγάνων στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των φορέων, που προαναφέρθηκαν, και αύξηση του ορίου ηλικίας, όπου προβλέπεται. Σημειώνεται ότι το όριο στην αρχική επαγγελματική κατάρτιση είναι το 18^ο ή 23^ο έτος ηλικίας. Όμως, οι περισσότεροι Τσιγγάνοι διακόπτουν την υποχρεωτική εκπαίδευση για να την ολοκληρώσουν μετά από χρόνια, όταν δηλαδή αντιληφθούν τη χρησιμότητά της, μέσα από τα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας. Επομένως οι Τσιγγάνοι που έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, συνήθως, είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία και δεν μπορούν να συμπεριληφθούν σε αυτά, λόγω του υφιστάμενου ορίου.
- Είναι απαραίτητη η υλοποίηση ευέλικτων κύκλων προκατάρτισης, δηλαδή προσαρμογής των μεθόδων θεωρητικής κατάρτισης στις δυνατότητες και αδυναμίες των Τσιγγάνων.
- Χρήσιμα θεωρούνται τα προγράμματα προκατάρτισης στα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, όπως ήδη υλοποιούνται από τον ΟΑΕΔ, ώστε να επιτυγχάνεται η ομαλή εισαγωγή τους σε αυτά.
- Η εφαρμογή του Δυϊκού Συστήματος για τους σπουδαστές όλων των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων αποτελεί ένα ιδιαίτερος ευνοϊκό μέτρο, τόσο για τους Τσιγγάνους, όσο και για τις υπόλοιπες οικονομικά ευπαθείς ομάδες. Ουσιαστικά, πρόκειται για την αμειβόμενη θεωρία και πρακτική άσκηση, στην οποία παρέχεται ιατροφαρμακευτική κάλυψη.
- Τέλος, σε σχέση με την κατάρτιση πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι, σε καμία περίπτωση, δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτελεσματική η οργάνωση αμιγώς τσιγγάνικων τμημάτων επαγγελματικής κατάρτισης ή άλλων δραστηριοτήτων, καθώς η τακτική αυτή φαίνεται περισσότερο να ευνοεί παρά να καταπολεμά τις προκαταλήψεις, τις

φοβίες και την κοινωνική περιθωριοποίηση.

Γνωρίζοντας σήμερα τα προβλήματα της απασχόλησης στην ομάδα των Τσιγγάνων, τις δυνατότητες και τις δεξιότητες τους, καθώς και προβλέποντας, με βάση πάντα τα δεδομένα στοιχεία, την εξέλιξη των προβλημάτων αυτών, είναι εύκολο να προσδιοριστούν οι θεματικοί τομείς των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης. Ως αποτέλεσμα, προτείνεται η ένταξη σε προγράμματα του εμπορίου, του πρωτογενούς τομέα, του πολιτιστικού τομέα, των μεγάλων τεχνικών έργων και, τέλος, των Ενδιάμεσων (Mediators).

Η πρόταση αυτή βασίζεται στα αδιάψευστα δεδομένα των ερευνών και των μελετών του τσιγγάνικου πληθυσμού. Από αυτά προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Τσιγγάνων σε ποσοστό 80% ασχολούνται με το εμπόριο, είτε με τη μορφή του στατικού, είτε με του πλανόδιου. αυτή Η μακρόχρονη απασχόλησή τους οδήγησε στην ανάπτυξη των αντίστοιχων δεξιοτήτων. Ωστόσο, η φθίνουσα πορεία του επαγγέλματος τους καθιστά εν δυνάμει ανέργους. Μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι η κατάρτιση στις σύγχρονες μορφές άσκησης εμπορίου, η συμβουλευτική και η υποστήριξη για τη δημιουργία μικρών εμπορικών επιχειρήσεων, όχι μόνο ανταποκρίνεται πλήρως στις υπάρχουσες δεξιότητες και συνήθειες των Τσιγγάνων, αλλά επιπλέον μπορεί να προλάβει την έξαρση της ανεργίας και να εξασφαλίσει τη χρονική συνέχεια αυτού του επαγγελματικού κλάδου.

Στον πρωτογενή τομέα, οι Τσιγγάνοι παραδοσιακά απασχολούνται ως ανειδίκευτοι εργάτες γης. Όμως η εξελικτική πορεία του τομέα αυτού, η έλλειψη ειδίκευσης από μέρους τους, καθώς και ο ανταγωνισμός που προήλθε από άλλες πληθυσμιακές ομάδες, όπως για παράδειγμα οι Αλβανοί, οδηγεί σταδιακά στην ανεργία. Ομοίως με το εμπόριο, η αξιοποίηση της πολύχρονης εμπειρίας του στις αγροτικές εργασίες και η τάση για αυτοαπασχόληση, δημιουργεί ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης ή μικρών αγροτικών επιχειρήσεων. Τα προγράμματα αυτά εφαρμόζονται στα Τεχνικά Επαγγελματικά

Εκπαιδευτήρια του Υπουργείου Γεωργίας και θεωρείται ότι τα αποτελέσματα που σταδιακά αποφέρουν είναι ιδιαιτέρως θετικά.

Στον πολιτιστικό τομέα, είναι γνωστές οι δεξιότητες των Τσιγγάνων σε διάφορα επαγγέλματα, στην άσκηση των οποίων έχουν μεγάλη παράδοση. Ενδεικτικά αναφέρουμε την κατασκευή παραδοσιακών μουσικών οργάνων, το παραδοσιακό ένδυμα, τη χαλκοπλαστική, την αργυροχοΐα κ.ά.. Αυτές οι δεξιότητες μπορούν να αξιοποιηθούν σε εκσυγχρονισμένα ανάλογα επαγγέλματα, στα οποία μπορούν να καταρτιστούν στις Σχολές Μαθητείας του ΟΑΕΔ.

Τέλος, αν και στον τομέα των τεχνικών έργων δεν υπάρχει μεγάλη αντίστοιχη εμπειρία, συνιστά μια κατεύθυνση απασχόλησης που ταιριάζει στις δυνατότητες των Τσιγγάνων και, συγχρόνως, τους αφορά άμεσα. Άλλωστε, ο σχεδιασμός που έχει ήδη πραγματοποιηθεί, για την υλοποίηση των μεγάλων οικιστικών προγραμμάτων, αποβλέπει στην επίλυση του στεγαστικού προβλήματος των Τσιγγάνων.

5.3.3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΕΛΠΙΔΕΣ

Τα ευρύτερα εκπαιδευτικά ζητήματα κατέχουν, όπως είναι αναμενόμενο, κυρίαρχη θέση στη διαδικασία εξασφάλισης ενός πολιτιστικού χώρου για τους Τσιγγάνους. Τα ζητήματα αυτά απασχόλησαν, τόσο στο παρελθόν, όσο και σήμερα, την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης και ορισμένες εθνικές κυβερνήσεις, που προσπάθησαν να τα επιλύσουν, ιδιαιτέρως, κατά την τελευταία δεκαετία. Καθώς τα ζητήματα αυτά είναι ιδιαιτέρως ευαίσθητα και μπορεί να θεωρηθούν από τα πλέον σημαντικά, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν ορισμένες παράμετροι.

Αρχικά, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι σοβαρές διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται ανάμεσα στην ενδοοικογενειακή παιδεία και τη σχολική

εκπαίδευση. Παρόλη τη σοβαρότητα του θέματος, οι μελέτες και οι έρευνες που έχουν ως τώρα πραγματοποιηθεί, δεν έδωσαν την ιδιαίζουσα προσοχή στην εξακρίβωση των εκπαιδευτικών αξιών και δυναμικών που εξελίσσονται μέσα στα πλαίσια της τσιγγάνικης οικογένειας. Κατά συνέπεια, η διδακτική πρακτική συχνά έρχεται σε αντίθεση με την ενδοοικογενειακή εκπαίδευση, ενώ ο ρόλος της θα έπρεπε, αδιαμφισβήτητα, να είναι συμπληρωματικός.

Συγχρόνως, η αξιολόγηση του τρόπου εκπαίδευσης των νεαρών Τσιγγάνων στα πλαίσια της κοινότητάς τους και της οικογενείας τους, σε καμία περίπτωση, δε θα πρέπει να πραγματοποιείται με βάση τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται στις περιβάλλουσες κοινωνίες, καθώς κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με την υιοθέτηση μιας εθνοτικοκεντρικής και επικριτικής στάσης. Είναι γεγονός ότι, από πολλές απόψεις, η εκπαίδευση που παρέχεται στα παιδιά των Τσιγγάνων αντικατοπτρίζει αξίες, όπως η αυτονομία, η υπευθυνότητα, οι κοινοτικές αξίες κ.τ.λ., τις οποίες οι επαγγελματίες εκπαιδευτικοί επιθυμούν να μεταδώσουν στα παιδιά του εκάστοτε εκπαιδευτικού συστήματος.

Τέλος, θεωρείται αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ως προς την ανάπτυξη της εμβέλειας και της διάρκειας της σχολικής εκπαίδευσης, οι ευρωπαϊκές χώρες επέτρεψαν τις περισσότερες φορές το σχολείο να αναλάβει ένα μεγάλο μέρος του ρόλου της ενδοοικογενειακής εκπαίδευσης, γεγονός που οδήγησε στην ανάλογη μετάθεση του εκπαιδευτικού ρόλου από τους γονείς στο σχολείο. Τελικά με το πέρασμα των χρόνων, το «σχολείο» και η «εκπαίδευση» σταδιακά κατέληξαν να θεωρούνται συνώνυμες έννοιες. Ωστόσο, αν και ο κανόνας αυτός ισχύει για την πλειοψηφία, δεν είναι δυνατό να ισχύσει και για το σύνολο των ανθρώπων, καθώς για ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των Τσιγγάνων, το σχολείο αποτελεί ένα μόνο μέρος της εκπαίδευσης των παιδιών.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραμέτρους, διαπιστώνεται για μια ακόμη φορά ότι η κατάσταση των Τσιγγάνων σήμερα χαρακτηρίζεται ως δυσχερής και πολύ σοβαρή. Οι δυσκολίες στέγασης, τα προβλήματα υγείας,

η άρνηση ένταξης τους και συμμετοχής τους σε δημόσιους τομείς, η ανεργία, οι οικονομικές δυσκολίες κ.ο.κ. περιγράφουν μια κατάσταση έντασης, η οποία πολλές φορές οδηγεί ακόμη και σε ανοιχτή σύγκρουση με την περιβάλλουσα κοινωνία. Επιπλέον, οι συνθήκες αυτές δημιουργούν ένα αρνητικό κλίμα διαρκούς ανασφάλειας. Σε αυτό το πλαίσιο και με δεδομένο ότι το σχολείο ως θεσμός αποτελεί για τους Τσιγγάνους τμήμα αυτού που αντιλαμβάνονται ως εχθρικό περιβάλλον, η εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ως ένας ακόμα καταναγκασμός, του οποίου η ποιότητα τους αφήνει ανικανοποίητους.

Αρχικά, οι γονείς συχνά πιστεύουν ότι η προτεινόμενη σχολική «μόρφωση» των παιδιών τους μπορεί ουσιαστικά να μην τα επωφελήσει και να τα αποξενώσει από το πολιτιστικό τους περιβάλλον. Άλλωστε, από τις έρευνες διαπιστώνεται ότι, σε πολλές περιπτώσεις, η ανάλυση αυτή ευσταθεί. Η αντίσταση των γονέων και η απομόνωση των κοινοτήτων αυτών, αποτελούν ένδειξη της δύναμης του πολιτισμού των Τσιγγάνων και της ικανότητας των γονέων να εκπαιδεύουν τα παιδιά τους από γενιά σε γενιά. Συνεπώς, θα ήταν λάθος να θεωρηθούν ως αιτίες σχολικής αποτυχίας τα αποτελέσματα της συνολικής κατάστασης, δηλαδή η αδιαφορία, οι απουσίες ή ακόμη και η κατηγορηματική άρνηση συμμετοχής στο σχολικό σύστημα. Άλλωστε, είναι γεγονός ότι όσο η σύγκρουση μεταξύ των Τσιγγάνων και της ευρύτερης κοινωνίας παραμένει, οι σχέσεις γονέων και παιδιών με το σχολείο θα καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από το αρνητικό συνειρμό των ευρύτερων αυτών σχέσεων.

Συνεπώς, διαπιστώνεται ότι υπάρχει πρωταρχική, καθοριστική σχέση μεταξύ της γενικότερης κατάστασης και εκείνης που επικρατεί στα σχολεία. Είναι αξιοσημείωτο ότι, στο τέλος της δεκαετίας του 1980, στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, μόνο 30-40% των παιδιών των Τσιγγάνων παρακολουθούσαν τακτικά το σχολείο, ενώ πάνω από τα μισά δε φοιτούσαν καθόλου. Ένα ελάχιστο ποσοστό κατάφερε να φτάσει ή και να συμμετάσχει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ η σχολική επίδοση, κυρίως σε ότι αφορά την επίτευξη ενός λειτουργικού αλφαριθμητισμού, δεν αντικατοπτρίζει

το χρόνο που δαπανήθηκε στο σχολείο.

Επιπλέον, οι μελέτες και οι προβληματισμοί δείχνουν ότι υπάρχει μια δεύτερη σχέση, δυνατή και αυτή όσο και η πρώτη, μεταξύ της γενικότερης κατάστασης και αυτής που επικρατεί στα σχολεία. Η μακροχρόνια ικανότητα προσαρμογής των Τσιγγάνων δοκιμάζεται σήμερα και έχει φτάσει στα όριά της, ενώ οι καθιερωμένες στρατηγικές προσαρμογής στο περιβάλλον τους καθίστανται ανεπαρκείς. Επομένως, η δυσκολία επιβίωσής τους ως πολιτιστική μειονότητα αυξάνεται ολοένα και περισσότερο. Σήμερα, κάθε δραστηριότητα, κυρίως οικονομικής φύσης, απαιτεί στοιχειώδη γνώση ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής. Ο αναλφαβητισμός δεν παρέχει πλέον προστασία από την επιθετικότητα άλλων πολιτισμών, όπως διοχετεύονται μέσα από την εκπαίδευση και τη διδασκαλία, αλλά αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα σε ένα περιβάλλον, στο οποίο η γραφή αποτελεί αναπόφευκτη και πανταχού παρούσα πραγματικότητα.

Η έλλειψη σχολικής εκπαίδευσης αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα τόσο για οικονομικούς, όσο για κοινωνικούς και ψυχολογικούς λόγους. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η εξάρτηση από τις κοινωνικές υπηρεσίες, γεγονός μη συμβατό με τη δικαιολογημένη υπερηφάνεια των Τσιγγάνων, οι οποίοι διαχειρίζονται οι ίδιοι τις υποθέσεις τους όσο και αυτές των παιδιών τους. Για τους Τσιγγάνους, η σχολική εκπαίδευση θεωρείται συνώνυμη με την αυτονομία και η παροχή της ισοδυναμεί με την εξοικονόμηση σημαντικών δημοσίων δαπανών. Άλλωστε, το κόστος μιας προσαρμοσμένης εκπαίδευσης είναι πολύ μικρότερο από τα έξοδα παροχής κοινωνικής βοήθειας, την οποία οι Τσιγγάνοι συνήθως απορρίπτουν.

Από τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα ότι το μέλλον των κοινοτήτων τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σχολική εκπαίδευση που θα λάβουν τα παιδιά τους. Η ενεργός προσαρμογή τόσο στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό περιβάλλον προϋποθέτει την εξοικείωση με μερικά βασικά στοιχεία, τα οποία καθιστούν κάποιον ικανό να αναλύσει και να κατανοήσει

μια μεταβαλλόμενη πραγματικότητα. Στο πολιτιστικό πεδίο, τα ίδια αυτά στοιχεία μπορούν να χρησιμεύσουν ως εργαλεία για όσους επιθυμούν να διατηρήσουν, να επιβεβαιώσουν και να αναπτύξουν τη δική τους μοναδική ταυτότητα.

Σήμερα, οι γονείς φαίνεται να είναι γνώστες του γεγονότος αυτού και, κατά συνέπεια, παρουσιάζουν μια διαρκώς αυξανόμενη προθυμία συμμετοχής των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στο σημείο αυτό, εντοπίζεται μια δεύτερη κρίσιμη σχέση μεταξύ της γενικότερης κατάστασης και των σχολείων. Διαπιστώνεται ότι η μετατροπή των συνθηκών διαβίωσης για την πραγματοποίηση οικονομικών δραστηριοτήτων δημιουργεί την ανάγκη για στοιχειώδη εκπαίδευση και μαζί με αυτή, την επιθυμία των γονέων να διασφαλίσουν την παροχή της στα παιδιά τους. Σήμερα, αποδεικνύεται η ύπαρξη ενός αυξανόμενου χάσματος μεταξύ των παιδιών των Τσιγγάνων και των υπολοίπων παιδιών της κοινωνίας, πράγμα που μπορεί να έχει ως επακόλουθο τον κίνδυνο περιθωριοποίησης και εγκληματικότητας.

Εντούτοις, οι αναλύσεις που έχουν γίνει τονίζουν την προοπτική ενός μέλλοντος περισσότερο θετικού. Οι αναλύσεις αυτές παρουσιάζονται στη συνέχεια:

- Μέτρα σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση οδηγούν στη δημιουργία νέων πρακτικών στις οποίες αναγνωρίζονται οι διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις, που μπορεί να υπάρχουν στις αίθουσες διδασκαλίας. Κατά τις προσεγγίσεις αυτές, παρέχεται διδασκαλία σε κάθε παιδί χωριστά, λαμβάνοντας υπόψη τις προσωπικές ικανότητες και εμπειρίες του. Τέτοιου είδους μέτρα είναι ιδιαίτερα διευκολυντικά για την προσαρμογή των Τσιγγάνων στο σχολικό πλαίσιο.
- Κάθε κράτος έχει επιχειρήσει, μέσα από ποικίλα πειράματα και προγράμματα, να ανταποκριθεί στην επιθυμία των Τσιγγάνων γονέων, σε ότι αφορά την παροχή σχολικής εκπαίδευσης στα παιδιά

τους. Αν και πολλές από τις προσπάθειες αυτές δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αρκετές υπήρξαν επιτυχείς. Είναι σημαντικό να διαπιστωθούν, να αναλυθούν και να προβληθούν οι προσεγγίσεις εκείνες που αποδείχτηκαν αξιόλογες, να στηριχθούν τα πρωτοποριακά προγράμματα συνεργασίας και να προταθούν καινούργια. Μάλιστα, σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αποδεικνύεται ξεκάθαρα ότι η προτεινόμενη ολιστική δομική προσέγγιση, η οποία επιτυγχάνεται μέσω συνεργασίας, συντονισμού και ενημέρωσης, συμβάλλει σημαντικά στην αντιμετώπιση των βασικών εμποδίων της πρόσβασης των Τσιγγάνων στα σχολεία.

Οι παρούσες και μελλοντικές αλλαγές που προγραμματίζονται φαίνεται να πραγματοποιούνται ευκολότερα στους Τσιγγάνους από ότι σε άλλα τμήματα του πληθυσμού. Η οικονομική ευελιξία τους, η γεωγραφική κινητικότητα, η ενδοοικογενειακή εκπαίδευση και ο κοινοτικός τρόπος ζωής συμβάλλει, ουσιαστικά, στη δημιουργία μιας ισχυρής σύνδεσης του ατόμου με την κοινότητα και του παρέχει μια στερεή ταυτότητα. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη διευκόλυνση των επιζητούμενων αλλαγών. Συγχρόνως, η κοινωνία των Τσιγγάνων αποτελείται από ίσο αριθμό παιδιών και ενηλίκων, γεγονός που την καθιστά νέα. Σταδιακά η σχολική εκπαίδευση φαίνεται να επεκτείνεται, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να διαβάζουν και να γράφουν, συνεισφέροντας με τον τρόπο αυτό στον εμπλουτισμό του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Παρέχεται η ευκαιρία σε όλα τα παιδιά πλέον να φοιτήσουν και να παραμείνουν στο σχολείο, ενώ συγχρόνως να χαίρουν του σεβασμού της προσωπικότητας και του πολιτισμού τους σε αυτό.

Τέλος, αξίζει να διατυπωθεί ότι η δυνατότητα δράσης είναι πλέον εφικτή. Μετά από πολλούς αιώνες παραμονής στη Δυτική Ευρώπη, οι Τσιγγάνοι περιμένουν ακόμη να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί μια συνεκτική, συντονισμένη και γεμάτη σεβασμό πολιτική για την περίπτωση τους. Τμήμα και κινητήρια δύναμη πρέπει να είναι η εκπαιδευτική

πολιτική. (EUROSTAT, 1995)

5.3.4 ΑΝΑΔΡΟΜΗ-ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Ο στόχος που έθεσε το Πλαίσιο Πολιτικής, το οποίο εξαγγέλθηκε το 1996, είναι η μαζική προσέλευση, καθώς και η συστηματική και επιτυχής φοίτηση των Ελλήνων Τσιγγάνων τουλάχιστον στις βαθμίδες της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η εμπειρία των προηγούμενων χρόνων έκανε σαφή την ανάγκη, αφενός για ανανέωση των σχετικών μέτρων, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες που θέτουν οι σημερινές συνθήκες, και αφετέρου για διασφάλιση των παραγόντων εκείνων, που θα οδηγήσουν στην επίτευξη των επιθυμητών επιδιώξεων.

5.3.4.1 ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΝΑΓΚΩΝ

Προκειμένου να γίνει κατανοητό το πρόβλημα της εκπαίδευσης των Ελλήνων Τσιγγάνων, αναφέρονται παρακάτω στοιχεία από την «Πανελλαδική Απογραφική Μελέτη Διερεύνησης Κοινωνικών - Οικιστικών συνθηκών και αναγκών των Ελλήνων Τσιγγάνων Πολιτών», η οποία πραγματοποιήθηκε από το Δίκτυο ROM. Τα αποτελέσματα, που σχετίζονται με την εκπαίδευση, απεικονίζουν και τεκμηριώνουν την πραγματικότητα για τη σχέση των Τσιγγάνων με το εκπαιδευτικό σύστημα. Τα στοιχεία της έρευνας αυτής, επιβεβαιώνουν αυτό που ήταν γνωστό και από άλλες έρευνες, δηλαδή επισημαίνουν τον επισφαλή χαρακτήρα της σχέσης των Τσιγγάνων με το εκπαιδευτικό σύστημα.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, είτε δεν είχαν φοιτήσει καθόλου στο σχολείο, είτε φοίτησαν και διέκοψαν, οι περισσότεροι μάλιστα προτού καν ολοκληρώσουν τη φοίτησή τους στη στοιχειώδη υποχρεωτική εκπαίδευση. Ωστόσο, η μη φοίτηση και η διαρροή συνιστούν ένα μόνο κομμάτι της εικόνας της εκπαιδευτικής κατάστασης των Τσιγγάνων. Σύμφωνα με τις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν, οι εξωτερικοί παράγοντες καθιστούν τη

σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων εξαιρετικά ευάλωτη. Η μετακίνηση λόγω δουλειάς, τα οικονομικά προβλήματα, τα οποία ωθούν τους ανθρώπους σε αναζήτηση εργασίας ήδη από την εφηβική ή και παιδική ηλικία, η απόσταση από το σχολείο, οι κακές συνθήκες διαβίωσης και η έλλειψη μόνιμης στέγης κ.ά. είναι μόνο μερικοί από τους παράγοντες που αποκλείουν την εκπαίδευση ή οδηγούν σε διαρροή από αυτή. Οι αντικειμενικές συνθήκες οι οποίες αποτέλεσαν εμπόδιο της σχολικής φοίτησης των ερωτηθέντων κατά το παρελθόν, συνεχίζουν να υφίστανται και να επηρεάζουν τη ζωή των παιδιών τους.

Ανάμεσα στους παράγοντες που επικαλούνται οι ερωτώμενοι, προκειμένου να εξηγήσουν ιδιαίτερα τη μη φοίτηση, αλλά και τη σχολική διαρροή, πολύ σημαντική θέση κατέχει αυτός της μετακίνησης λόγω δουλειάς- που εμφανίζεται σε ποσοστό 28,5% και 11,8% αντιστοίχως, όσον αφορά τους γονείς και σε ποσοστό 25,2% και 10,4% αντιστοίχως, όσον αφορά τα παιδιά. Αντίθετα, οι γονείς των οποίων τα παιδιά φοιτούν στο σχολείο, δεν αναφέρουν τη μετακίνηση, ως πηγή προβλημάτων για τη φοίτηση των παιδιών τους. Είναι εμφανές ότι η μόνιμη εγκατάσταση σε ένα τόπο συμβάλλει ουσιαστικά στην αύξηση της σχολικής φοίτησης, αν και για τη δημιουργία ακριβής εικόνας, είναι απαραίτητη η τυπολόγηση των μετακινήσεων και του συσχετισμού τους με την επαγγελματική και οικονομική κατάσταση της κάθε οικογένειας.

Όπως είναι αναμενόμενο, το επισφαλές της σχέσης των Τσιγγάνων με το σχολείο, μεταγράφεται και στο ιδεολογικό επίπεδο. Έτσι, αρκετοί από τους ερωτώμενους ερμηνεύουν τη μη φοίτηση ή τη διακοπή της σχολικής φοίτησης ως αποτέλεσμα επιλογής. Είναι σημαντικό, ωστόσο, να επισημανθεί ότι από κανένα στοιχείο της έρευνας δεν προκύπτει ότι οι Τσιγγάνοι δε φοιτούν στο σχολείο ή το εγκαταλείπουν, προκειμένου να διαφυλάξουν την «πολιτισμική τους ταυτότητα» ή τον «ιδιαιτερό τρόπο ζωής τους». Αντίθετα, σημαντικός λόγος για την αποχή τους από το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να είναι αδυναμία του θεσμού να πείσει τους Τσιγγάνους πως μπορεί να παρέχει εγγυήσεις για τη βελτίωση του

τρόπου ζωής τους. Τα παιδιά φαίνεται να εγκαταλείπουν το σχολείο για κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο και επιπλέον, από τη άλλη πλευρά, επειδή το σχολείο δεν μπορεί να τους παρέχει άμεσα κάποιο τέτοιο σχέδιο, ώστε να καλυφθούν οι άμεσες ανάγκες τους.

Εκτός από τους εξωτερικούς παράγοντες, οι συνθήκες μέσα στο ίδιο το σχολείο φαίνεται ότι κατέχουν καθοριστικό ρόλο και επηρεάζουν αρνητικά τη σχέση των Τσιγγάνων με αυτό. Η ύπαρξη στοιχείων που αποδεικνύουν την παρουσία Τσιγγάνων, οι οποίοι αν και έχουν φοιτήσει στο σχολείο, παραμένουν λειτουργικά αναλφάβητοι, αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη ένδειξη. Τα προβλήματα που αναδεικνύονται αφορούν διάφορες πλευρές της σχολικής ζωής, όπως τις σχέσεις με τους συμμαθητές, Τσιγγάνους και μη, τις δυσκολίες με τα μαθήματα και τη γλώσσα, την επανάληψη σχολικών τάξεων κ.λπ. Μια ιδιαίτερη κατηγορία προβλημάτων αφορά την αδυναμία των γονέων Τσιγγάνων να αντεπεξέλθουν στις άτυπες εκείνες αρμοδιότητες, οι οποίες σήμερα μετατίθενται από το σχολείο στην οικογένεια, όπως είναι λόγου χάρη, η μαθησιακή υποστήριξη των μαθητών. Το ουσιαστικότερο, όμως, πρόβλημα είναι ότι οι αδυναμίες και τα προβλήματα αυτά δεν γίνονται άμεσα αντιληπτά, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα τη χρόνια συσσώρευσή τους. Κατά συνέπεια, τα προτεινόμενα μέτρα για την υποστήριξη και την ενίσχυση των μαθητών δεν αποσκοπούν στην επίλυση των προβλημάτων αυτών και, συχνά, οδηγούν στη μείωση της απόδοσής τους και στην αυξανόμενη σχολική διαρροή.

Από τα παραπάνω στοιχεία, φαίνεται ότι οι παραδοσιακοί προβληματισμοί για το αν οι Τσιγγάνοι επιθυμούν να συμμετάσχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα και αν αυτό είναι συμβατό με την πολιτιστική τους ταυτότητα, δε θα πρέπει να απασχολούν τους ειδικούς. Οι έρευνες θα πρέπει να στραφούν στην αναζήτηση και τη διεκδίκηση των μέτρων εκείνων τα οποία παρεμβαίνοντας εντός και εκτός του σχολείου, θα υποστηρίξουν τη σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων, προκειμένου ο εκπαιδευτικός σκοπός να αποδώσει το νόημά του και για τη συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι η επιτυχία αυτών των μέτρων δεν εξαρτάται σε καμία περίπτωση από τη συμβατότητά τους με την «τσιγγάνικη ιδεολογία», όπως τόσο συχνά δηλώνεται, αλλά από την επάρκεια των μέτρων αυτών που τελικά αναμένεται να αποτρέψουν την αποξένωση των συγκεκριμένων ανθρώπων στο σχολικό πλαίσιο και τη διαμόρφωση αρνητικών αντιλήψεων γι' αυτό.

5.3.5 ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Αρχικά κρίνεται σημαντικό να επισημανθούν ορισμένες γενικές αρχές προβληματισμού, οι οποίες πρέπει να διέπουν οποιαδήποτε προσέγγιση της εκπαίδευσης των Ελλήνων Τσιγγάνων.

- Η εκπαιδευτική πολιτική, που απευθύνεται στους Έλληνες Τσιγγάνους είναι σημαντικό να διαφοροποιείται ριζικά από προσεγγίσεις που αμφισβητούν το δικαίωμα των Ελλήνων Τσιγγάνων στη μόρφωση ή που νομιμοποιούν πρακτικές εκπαιδευτικού διαχωρισμού των παιδιών αυτών, με επιχειρήματα σχετιζόμενα με την ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητά τους. Άλλωστε, η επάρκεια και η εγκυρότητα των ορισμών που δίνονται στην έννοια του «τσιγγάνικου πολιτισμού», κρίνονται ως εξαιρετικά προβληματικοί. Αντίθετα, θεωρείται απαραίτητο να δίνεται έμφαση στην αποτελεσματικότητα του σχολείου ως μηχανισμού μάθησης και κοινωνικοποίησης. Οι πολιτικές, που αποβλέπουν στη βελτίωση του επιπέδου κοινωνικής ένταξης των Τσιγγάνων, είναι σημαντικό να διάκεινται με ιδιαίτερη επιφύλαξη απέναντι στη χρήση όρων όπως «φυλή», «λαός» και «μειονότητα», προκειμένου να περιγραφεί ο πληθυσμός αναφοράς. Οι δύο πρώτοι όροι ελέγχονται ως επιστημονικά αβάσιμοι, ενώ ο τρίτος ενέχει συγκεκριμένες νομικές και πολιτικές συνιστώσες, οι οποίες, στην περίπτωση των Ελλήνων Τσιγγάνων, δεν υφίστανται. Άλλωστε, η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματίων Ελλήνων Ρομ (Π.Ο.Σ.Ε.Ρ.) που αποτελεί το επίσημο όργανο εκπροσώπησης των Ελλήνων Τσιγγάνων, έχει εκφράσει την έντονη αντίθεσή της στον ορισμό των Ελλήνων Τσιγγάνων ως μειονότητα.

- Αναγνωρίζεται ότι το επίπεδο εκπαιδευτικής ένταξης των Τσιγγάνων εξαρτάται απόλυτα από το επίπεδο της ευρύτερης κοινωνικής τους ένταξης, με κρισιμότερους τους τομείς της στέγασης, της απασχόλησης, της αστικοδημοτικής κατάστασης και της υγείας. Κατά συνέπεια, τα μέτρα για την εκπαίδευση δεν μπορούν να αποδώσουν, παρά μόνο μέσα σε ένα πλαίσιο ευρύτερης κοινωνικής πολιτικής. Πρέπει, ωστόσο να σημειωθεί, ότι τα υπόλοιπα προβλήματα, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να προβάλλονται ως άλλοθι για περιπτώσεις ολιγωρίας εκ μέρους των εκπαιδευτικών φορέων ή και υποβάθμισης των εκπαιδευτικών υπηρεσιών που παρέχονται. Κάτι τέτοιο θα είχε ως αποτέλεσμα τη διαιώνιση και τη διαμόρφωση πεδίων κοινωνικού αποκλεισμού, τα οποία τελικά ακυρώνουν τις επιμέρους προσπάθειες και ματαιώνουν τις προσδοκίες των αποδεκτών τους.
- Η εκπαιδευτική πολιτική για τους Έλληνες Τσιγγάνους, με απώτερο στόχο την άρση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και τον εμπλουτισμό της συνολικής εκπαιδευτικής διαδικασίας, θα πρέπει να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί ως οργανικό τμήμα της γενικότερης εκπαιδευτικής πολιτικής της χώρας. Ως εκ τούτου, οι όποιες προτάσεις ανάπτυξης δεν πρέπει να αποβλέπουν στη δημιουργία νέων φορέων, αλλά στο συντονισμό, στον ορθολογισμό και στη μεγαλύτερη αποδοτικότητα των υπηρεσιών, που ήδη παρέχονται ή πρέπει να παρέχονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες.
- Η εμπειρία έχει υποδείξει ότι πολλά από τα μέτρα για τους Τσιγγάνους μαθητές έχουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα, αφενός εξαιτίας του «περιθωριακού» και του «προσθετικού» χαρακτήρα τους και αφετέρου, εξαιτίας αντιφάσεων ή ακόμη και των αντιστάσεων, οι οποίες συσχετίζονται με την ίδια την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι φορείς και τα μέτρα που αποβλέπουν στην ένταξη αυτών των μαθητών στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, δεν μπορούν να υποκαθιστούν τους επίσημους θεσμούς ή να συμβάλλουν στη

διαμόρφωση κάποιας «εκπαιδευτικής περιφέρειας», όπου θα παραπέμπονται οι συγκεκριμένοι μαθητές. Αντίθετα, η δράση τους αποσκοπεί ακριβώς στην ενεργοποίηση και βελτίωση των υπάρχοντων θεσμών, προς όφελος και των Τσιγγάνων μαθητών.

5.3.6 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ - ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ - ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ

Ο κύριο στόχος της οποιασδήποτε εκπαιδευτικής παρέμβασης δεν μπορεί παρά να είναι η ένταξη και η επιτυχημένη φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στο δημόσιο και ενιαίο σχολείο. Ο στόχος αυτός κρίνεται απαραίτητο να προσδιορίζει και τα μέσα που επιλέγονται για την επίτευξή του. Επισημαίνονται τα εξής:

- Η αξιολόγηση των μέτρων που θα δρομολογηθούν, πρέπει να έχει ως κριτήριο τα αποτελέσματα που επιφέρουν στους αποδέκτες τους. Ως εκ τούτου, θεωρούμε σημαντικό τα προτεινόμενα μέτρα να εξειδικεύουν ταυτόχρονα τις προϋποθέσεις, τις φάσεις και τους φορείς της εφαρμογής τους, όπως επίσης και να εμπεριέχουν μηχανισμούς παρακολούθησης, αξιολόγησης και ρύθμισης αυτής της εφαρμογής. Αυτό συνεπάγεται:
 - Ταυτόχρονη παρέμβαση σε όλες τις φάσεις εκπαιδευτικού αποκλεισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων
 - πρόβλεψη ώστε τα μέτρα να εξελίσσονται σε όλες τους τις φάσεις και
 - συντονισμό των βραχυπρόθεσμων, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μέτρων, έτσι ώστε να μην αλληλοαναιρούνται.
- Είναι επίσης σημαντικό να υπάρχει πρόβλεψη ώστε ο τρόπος χρηματοδότησης των μέτρων να διασφαλίζει τη συνεπή, σταθερή και ολοκληρωμένη εξέλιξή τους, δεδομένου ότι η αποσπασματική

εφαρμογή της σχετικής πολιτικής μπορεί, για πολλούς λόγους, να είναι περισσότερο επιζήμια, ακόμη και από την απουσία οποιασδήποτε πολιτικής.

- Θεωρείται σημαντικό να επισημανθεί ότι:
 - Οι παρεμβάσεις είναι σκόπιμο να στηρίζονται στα εκπαιδευτικά προβλήματα που έχουν καταγραφεί και όχι στην πραγματική ή υποτιθέμενη, ταυτότητα των αποδεκτών των μέτρων.
 - Επιπλέον, η αποτελεσματικότητα των μέτρων που προτείνονται, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα σύνδεσής τους με τις επιμέρους συνθήκες, σε συνδυασμό πάντοτε με την υπαγωγή τους σε ένα κεντρικό πλαίσιο σχεδιασμού, συντονισμού και αξιολόγησης.

- Βασική προϋπόθεση για την επιτυχία των παρεμβάσεων είναι αυτά να συνοδεύονται από μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων Τσιγγάνων και ιδιαιτέρως στις περιπτώσεις εκείνες, όπου οι όροι της ζωής τους προκαλούν εμπόδια για την εκπαιδευτική συνύπαρξη των παιδιών τους με άλλα παιδιά. Θεωρείται, επίσης, σημαντικό τα στεγαστικά προγράμματα για τους Έλληνες Τσιγγάνους να συνοδεύονται από μέτρα για τη ρύθμιση της φοίτησης των παιδιών σχολικής ηλικίας σε σχολικές μονάδες της περιοχής. Συγχρόνως, είναι αξιοσημείωτο ότι ο ρόλος των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης είναι κρίσιμος για την επιτυχία οποιασδήποτε παρέμβασης. Στο πλαίσιο των στόχων της για κοινωνική συνοχή και κοινωνική ανάπτυξη, οφείλει να σχεδιάζει και να υλοποιεί ή και να στηρίζει ανάλογες πολιτικές και μέτρα, αξιοποιώντας επιστήμονες και στελέχη με γνώση, πείρα και ευαισθησία στα κοινωνικά θέματα. Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η ύπαρξη κοινωνικών υπηρεσιών στα σχολεία, όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση Τσιγγάνων. Οι κοινωνικές αυτές υπηρεσίες μπορούν πρώτιστα να οργανωθούν από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι οποίοι συνιστούν φορείς που γνωρίζουν καλύτερα

τις τοπικές ανάγκες και δυνατότητες. Οι ίδιες προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται και για τα υποστηρικτικά προς το εκπαιδευτικό σύστημα προγράμματα, όπως για παράδειγμα την εφαρμογή προγραμμάτων ενισχυτικής διδασκαλίας μέσα σε καταυλισμούς, τα οποία πρέπει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται με βάση τις μαθησιακές ανάγκες των Τσιγγάνων, να έχουν σαφή προσωρινό συμπληρωματικό χαρακτήρα και να μην υποκαθιστούν τις «κανονικές» εκπαιδευτικές υπηρεσίες που παρέχουν οι σχολικές μονάδες.

- Τέλος, πρέπει να πληρούνται ορισμένες βασικές προϋποθέσεις, ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς, οι οποίοι διδάσκουν σε Τσιγγάνους μαθητές. Επισημαίνεται η ανάγκη της σταθερότητας των εκπαιδευτικών και της διαμόρφωσης υποδομών που θα επιτρέπουν εμπλουτισμένες επιμορφωτικές δραστηριότητες στη σχολική μονάδα. Οι δραστηριότητες εμπλουτισμού του αναλυτικού προγράμματος θα πρέπει να συμβάλλουν στην κατάκτηση των γνωστικών στόχων κ.τ.λ., που τίθενται από το κεντρικό αναλυτικό πρόγραμμα. (Ε.Ο.Δ.Μ, 2002)

5.4 ΥΓΕΙΑ

Οι απάνθρωπες πολλές φορές συνθήκες διαβίωσης, χωρίς την τήρηση των βασικών κανόνων υγιεινής στους καταυλισμούς των Ρομά και η φτώχεια που βιώνει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού έχει ως αποτέλεσμα την κακή κατάσταση της υγείας των Τσιγγάνων, με ιδιαίτερα εκτεθειμένους σε πολλές ασθένειες τις γυναίκες και τα παιδιά.

Το πρόβλημα της ιατροφαρμακευτικής τους περίθαλψης ξεκινάει από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εργάζεται χωρίς καμία ασφάλιση και η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι αυτή των απόρων, που τους επιτρέπει την πρόσβαση μόνο σε δημόσια νοσοκομεία, όπου όμως δεν είναι ευπρόσδεκτοι και δεν έχουν την ίδια μεταχείριση με τους υπόλοιπους ασθενείς. Επιπλέον, ένα ακόμη πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι ότι πολλοί δε διαθέτουν τα απαραίτητα έγγραφα ταυτότητας με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν τη στοιχειώδη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Τέλος, ακόμη και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί σε κάποιες περιπτώσεις. (EUROSTAT,2002)

5.4.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων, σε συνδυασμό με τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες οδηγούν στη δημιουργία μιας σειράς δυσεπίλυτων προβλημάτων υγείας, τα οποία χρίζουν άμεσης επίλυσης και προσοχής. Τα προβλήματα αυτά παρουσιάζονται συνοπτικά στη συνέχεια.

- Ο μέσος όρος ζωής τους είναι χαμηλός. Οι ηλικιωμένοι σπανίζουν, τα παιδιά είναι σχεδόν ίσα αριθμητικά με τους ενηλίκους. Το ποσοστό γεννήσεων είναι πολύ υψηλό. Οι Τσιγγάνοι αποτελούν ένα νέο και γρήγορα αυξανόμενο πληθυσμό. Συγχρόνως, τα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας παραμένουν ιδιαίτερος υψηλά.
- Εντοπίζεται η ύπαρξη πολυάριθμων χρόνιων παθήσεων, όπως για

παράδειγμα αναπνευστικά προβλήματα, ρευματισμοί, στομαχικά προβλήματα κ.ο.κ.. Η πρόσβαση στην περίθαλψη είναι δύσκολη και σε πολλές περιπτώσεις η συμμετοχή σε ασφαλιστικά προγράμματα περίθαλψης, που επιτρέπει την επιστροφή ιατρικών εξόδων είναι προβληματική.

- Συχνά η μη σωστή διατροφή οδηγεί σε σοβαρές ανεπάρκειες. Το κάπνισμα είναι συνηθισμένο από πολύ νεαρή ηλικία και στο προσκήνιο έρχονται τα ναρκωτικά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ορισμένες ομάδες και οικογένειες δοκιμάζονται από την πείνα. (EUROSTAT, 2002)

5.4.1.1 ΠΑΙΔΙΚΗ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας στις τσιγγάνικες φυλές είναι ιδιαιτέρως υψηλά. Η έλλειψη προγεννητικού ελέγχου, η στοιχειώδης κάλυψη ιατρικής φροντίδας νεογέννητων παιδιών και η έλλειψη ασφάλειας στους χώρους παιχνιδιού των μικρών παιδιών αποτελούν τις κύριες αιτίες της παιδικής θνησιμότητας.

Σύμφωνα με τις έρευνες, το 17% των οικογενειών έχουν την εμπειρία του θανάτου κάποιου παιδιού ή της γέννησης θνησιγενούς παιδιού. Σημαντικό στοιχείο, επίσης, της παντελούς έλλειψης πληροφόρησης και μεθόδων πρόληψης είναι ο αριθμός των εκτρώσεων και αποβολών των Τσιγγάνων μητέρων. Επισημαίνεται ότι το 40% έχει προβεί σε μία έως δύο εκτρώσεις. (EUROSTAT, 2002)

5.4.1.2 ΑΙΜΟΜΙΞΙΑ - Α.Μ.Ε.Α.

Στη τσιγγάνικη κοινωνία, συχνό φαινόμενο αποτελούν οι αιμομικτικές σχέσεις, κυρίως μεταξύ πρώτων ξαδελφιών. Οι Τσιγγάνοι συνηθίζουν να παντρεύονται και να τεκνοποιούν σε μικρή ηλικία και ενώ ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί η σωματική και συναισθηματική τους ωρίμανση. Αυτή η σωματική επιβάρυνση, όταν συνδυάζεται με αιμομικτική σχέση, συχνά έχει

ως αποτέλεσμα τη γέννηση παιδιών με αναπηρία. Τα προβλήματα που συναντώνται σε μεγαλύτερο βαθμό είναι αισθητηριακές αναπηρίες, όπως η κώφωση, η τύφλωση κ.ά., η νοητική υστέρηση και η επιληψία. (EUROSTAT,2002)

5.4.2 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας το 1970, ο Οικογενειακός Προγραμματισμός πρέπει να αποβλέπει στη δημιουργία του πρότυπου αναπαραγωγής, που προσδιορίζεται από τους στόχους και τους παράγοντες, που τους εξασφαλίζουν. Οι κύριοι στόχοι του Οικογενειακού Προγραμματισμού είναι οι ακόλουθοι:

- Η αποφυγή ανεπιθύμητων κυήσεων.
- Η πρόκληση επιθυμητών γεννήσεων.
- Η ρύθμιση του χρόνου γεννήσεων σε σχέση με την ηλικία των γονιών, δηλαδή η αποφυγή της εγκυμοσύνης σε πολύ μικρή ηλικία.
- Ο καθορισμός του αριθμού των παιδιών στην οικογένεια, δηλαδή ο περιορισμός των γεννήσεων.
- Η γέννηση υγιών παιδιών.

Για την πραγματοποίηση των στόχων που τίθενται στα πλαίσια του Οικογενειακού Προγραμματισμού, θεωρείται απαραίτητη η εξασφάλιση των παρακάτω παραγόντων

- Η εκπαίδευση και καθοδήγηση φορέων και Τσιγγάνων
- Η προμήθεια αντισυλληπτικών μέσων
- Η αντιμετώπιση της στειρότητας
- Η αντιμετώπιση προβλημάτων γονιμότητας
- Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση
- Η αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας της οικογένειας
- Η συμβουλευτική γάμου
- Η γενετική καθοδήγηση

- Η προγεννητική διάγνωση
- Η ανίχνευση κακοθειών
- Η αντιμετώπιση προβλημάτων υιοθεσίας

5.5 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

5.5.1 ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Παρατηρώντας την καθημερινή ζωή μπορούν να εντοπιστούν μια σειρά στερεοτυπικών εικόνων των Τσιγγάνων, οι οποίες χρησιμοποιούνται συνειδητά ή ασυνείδητα, προκειμένου αρχικά να επινοηθούν και στη συνέχεια να δικαιολογηθούν στάσεις και συμπεριφορές απέναντί τους. Μόλις από τον 15^ο και τον 16^ο αιώνα σε ολόκληρη την Ευρώπη έχει δημιουργηθεί και αναπτυχτεί ένα ολόκληρο πλαίσιο εικόνων, που γρήγορα αποκρυσταλλώνονται σε στερεότυπα. Δημιουργείται με τον τρόπο αυτό ένα απόθεμα, το οποίο ο καθένας μπορεί να χρησιμοποιήσει κατά βούληση για να στηρίξει τα επιχειρήματά του ή να δικαιολογήσει την «πολιτική» του, είτε πρόκειται για πολιτική αφομοίωσης, είτε για πολιτική απόρριψης. Στην περιγραφή της πολιτικής αποκλεισμού, δε θα πρέπει να παραβλέπεται ότι δεν επιχειρήθηκε ποτέ η αναζήτηση της ταυτότητας των Τσιγγάνων. Θεωρήθηκε ότι ήταν αρκετό να αποκαλούνται ως «αυτοί που ζουν έτσι» και να δημιουργείται γύρω τους μια εικόνα θλιβερή και αποκρουστική, με σκοπό τη λήψη μέτρων απόρριψης, ανάλογα με τη διάθεση της εκάστοτε στιγμής.

Παρόλα αυτά, μπορεί να θεωρηθεί ιδιαιτέρως ευοίωνο το γεγονός ότι πλέον τις τελευταίες δεκαετίες, τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν υιοθετήσει και ακολουθούν πολιτική αφομοίωσης. Η επείγουσα ανάγκη αφομοίωσης συνδέεται άρρηκτα με την εικόνα του Τσιγγάνου που παραμένει απογυμνωμένος από ιδιαίτερα πολιτιστικά και εθνοτικά χαρακτηριστικά. Τα γενικά μέτρα που απευθύνονται στους Ρομά, για να διατηρήσουν μια επίφαση νομιμότητας, θεωρείται αναγκαίο να στραφούν σε όλες γενικά τις κοινωνικές ομάδες. Στην αντίθετη περίπτωση, οποιαδήποτε αναγνώριση ύπαρξης ενός μοναδικού, δυναμικού πολιτισμού ή γλώσσας, είναι σίγουρο ότι θα

παρεμπόδιζε την εφαρμογή των συγκαλυμμένων αφομοιωτικών μέτρων και ιδιαίτερος τώρα, που η βίαιη αφομοίωση δεν είναι πια ιδεολογικά αποδεκτή.

Κατά κανόνα, οι άμεσα σχετιζόμενες με αυτό το σκοπό, εικόνες που έχουν δημιουργηθεί επισκιάζουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να αποκαλύπτεται ένα σημαντικό «κοινωνικό πρόβλημα» πράγμα που διαφαίνεται με ευκρίνεια στους επίσημους τρόπους περιγραφής των Τσιγγάνων. Οι τελευταίοι ορίζονται μέσω μιας αυθαίρετης διαδικασίας, που στηρίζεται σε έναν όρο και τον απογυμνώνει από κάθε εθνοτική ή πολιτισμική διαφορετικότητα. Για παράδειγμα, το 1967, το Ανώτατο Δικαστήριο του Λονδίνου όρισε τον Τσιγγάνο ως «άτομο που ζει νομαδικά, χωρίς σταθερή εργασία και κατοικία». Τον επόμενο χρόνο, ίσχυσε κανονισμός, σύμφωνα με τον οποίο, όποιος αγόραζε τροχόσπιτο και το στάθμευε παράνομα θεωρούνταν «Τσιγγάνος». Έτσι, οι Τσιγγάνοι που κατοικούσαν σε σπίτια, δεν θεωρούνταν ότι άνηκαν στην τσιγγάνικη φυλή, ενώ όλοι όσοι κατοικούσαν παράνομα σε τροχόσπιτα θεωρούνταν αυτομάτως μέλη της ομάδας αυτής. Με βάση το ίδιο σκεπτικό, σε πολλά κράτη δε χρησιμοποιούνται πια σε επίσημα κείμενα οι συνήθεις όροι, αλλά ευφημισμοί και αρκτικόλεξα, όλα απογυμνωμένα από πολιτισμικούς συνειρμούς. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι Τσιγγάνοι αποκαλούνται «άτομα νομαδικής προέλευσης» στη Γαλλία, «πολίτες τσιγγάνικης προέλευσης» στην πρώην Τσεχοσλοβακία, «πλανόδιοι» στην Ιρλανδία και «άτομα με συχνά μεταβαλλόμενη κατοικία» στη Γερμανία.

Από τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι σύμφωνα με τον ορισμό που τους επιβάλλεται και την εικόνα με την οποία χαρακτηρίζονται, οι Τσιγγάνοι θεωρούνται ότι δε διαθέτουν γλωσσικές, πολιτιστικές ή εθνοτικές ρίζες. Αντίθετα, φαίνεται ότι αποτελούν «κοινωνικό πρόβλημα» που απαιτεί άμεση «αποκατάσταση» και «επανάταξη» και είναι αναγκαίο να επανέλθουν στους κόλπους της ευρύτερης «κοινωνίας».

Αν και είναι εξαιρετικά σημαντικό να εξεταστούν τα στερεότυπα αυτά και οι επιπτώσεις τους, η διαδικασία αυτή σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί εύκολη. Ο καθένας επηρεάζεται από τον πολιτισμό του και

αντιμετωπίζει όλες τις διαφορές με απόλυτους όρους, χωρίς να κατορθώνει να διακρίνει την πραγματική ποικιλία που διαφοροποιεί τα πολιτιστικά περιβάλλοντα μεταξύ τους από τις πλασματικές διαφορές που στηρίζονται σε στερεότυπα και παρανοήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλές φορές οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι προωθούν και συχνά επαναλαμβάνουν τέτοιου είδους στερεότυπα.

Μπορεί να θεωρηθεί ευνόητο ότι οι συνέπειες είναι εξαιρετικά αρνητικές, καθώς τέτοιες εικόνες εμπνέουν, καθοδηγούν και «δικαιολογούν» το ρατσισμό. Κατ' αυτό τον τρόπο, πολιτισμικά ζητήματα μετατρέπονται σε «κοινωνικά προβλήματα». Αυτή η θεώρηση, που υπάρχει πίσω από την υποτιθέμενη υποχρέωση και επομένως δικαίωμα ενεργού παρέμβασης, ευνοεί μέτρα «βοήθειας», τα οποία ανοίγουν το δρόμο σε μεγάλης κλίμακας εκστρατείες με στόχο την «επανένταξη» και την «αποκατάσταση». Οι λανθασμένες αυτές αναλύσεις ενθαρρύνουν την επικέντρωση στις συνέπειες μιας δεδομένης κατάστασης, όπως προβλήματα υγείας, φτώχεια, αναλφαβητισμός κτλ., και όχι στις πραγματικές αιτίες της που είναι η απόρριψη, η ανεπαρκής πρόνοια, κτλ.. Το επόμενο στάδιο είναι η επεξεργασία των παραμέτρων αυτών, που μεταβάλλει τα αποτελέσματα χωρίς να αντιμετωπίζει τις αιτίες και ενέχει τον κίνδυνο επιδείνωσης της κατάστασης, που υποτίθεται πως επιδιώκει να διορθώσει.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ακόμη ένα παράλογο αποτέλεσμα της ανάπτυξης και χρήσης της εικόνας αυτής. Ενώ κατηγοριοποιεί τους Τσιγγάνους σύμφωνα με κοινωνικούς και όχι εθνοτικούς ή πολιτιστικούς όρους, ούτε οι εμπνευστές της, αλλά ούτε και ο νόμος θεωρούν ότι τα μέτρα αυτά επιφέρουν διακρίσεις. Επιπλέον, οπουδήποτε οι Τσιγγάνοι αποτελούν σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, το ζήτημά τους αποκτά «εθνοτικοπολιτικές» διαστάσεις και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, ώστε να ενθαρρύνονται οι προσδοκίες του τμήματος εκείνου που δύναται να αποφέρει τις περισσότερες ψήφους(Δίκτυο ROM,2001).

5.5.2 ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η μεγάλη πλειοψηφία των Τσιγγάνων είναι πολίτες του κράτους στο οποίο κατοικούν και κατά συνέπεια, θεωρητικά τουλάχιστον απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις με όλους τους άλλους πολίτες. Μάλιστα, στη διατύπωση της ισότητας για όλους τους πολίτες, πολλές χώρες αναφέρουν, επιπλέον, ότι εκείνοι οι οποίοι για διάφορους λόγους χρειάζονται βοήθεια για να μπορέσουν να απολαύσουν την ισότητα αυτή, θα τη λάβουν. Τα δικαιώματα των μειονοτήτων και ιδιαιτέρως των γλωσσικών μειονοτήτων, προστατεύονται σε πολλά κράτη από το σύνταγμα. Όμως, πολύ συχνά, η έννοια της γλώσσας υπάγεται έμμεσα στην έννοια του εδάφους και είναι εξαιρετικά σπάνιο για τους Τσιγγάνους, οι οποίοι δεν έχουν δικό τους έδαφος, να συμπεριληφθούν στις αναγνωρισμένες μειονότητες με απαίτηση για υποστήριξη και σεβασμό. Όταν πρόκειται για ανάλυση και εφαρμογή συνταγματικών εγγυήσεων, η ιστορία φαίνεται να λειτουργεί σε βάρος των Τσιγγάνων.

Ακόμη και στις περιπτώσεις που το κράτος φαίνεται να συναινεί στην αναγνώριση και την υποστήριξη ενός προβλήματος, το γεγονός έχει μικρή πρακτική σημασία. Για παράδειγμα η αναγνώριση της διαφορετικότητας της γλώσσας από το κράτος, δε φαίνεται να επιφέρει τις ανάλογες μεταρρυθμίσεις εντός των σχολικών συγκροτημάτων. Συγχρόνως, η σχετική νομοθεσία βασίζεται κυριολεκτικά στη μονιμότητα της κατοικίας με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην ευνοεί αλλά συχνά ακόμη και να δυσχεραίνει τη διαβίωση των περιπλανώμενων και γεωγραφικά διεσπαρμένων ομάδων.

Παράλληλα, οι ανισότητες διαιωνίζονται και συχνά «δικαιολογούνται» από την άγνοια που επικρατεί και μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μιας τέτοια κατάστασης αποτελεί το γεγονός της έλλειψης των κατάλληλων εκπαιδευτικών μέσων και του σωστά εκπαιδευμένου διδακτικού προσωπικού, που αναφέρεται ως συνέπεια της ανισότητας των εκπαιδευτικών πόρων που διατίθενται για τα παιδιά των Τσιγγάνων σε σύγκριση με αυτά μελών άλλων περισσότερο

αναγνωρισμένων μειονοτήτων. Υποτίθεται πως τα παιδιά των Τσιγγάνων μπορούν να εργαστούν με υλικά, που δημιουργήθηκαν για άλλους και έτσι δε διατίθεται η απαραίτητη βοήθεια για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών μέσων και την εκπαίδευση δασκάλων.

Κατά την εξέταση των βασικών δικαιωμάτων, που αυτομάτως συνεπάγεται η υπηκοότητα και χωρίς να υπεισέρχονται λεπτομέρειες των ιδιαίτερων ζητημάτων της αναγνώρισης των γλωσσικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων, μια σειρά καθημερινών απλών μέτρων μπορούν να θεωρηθούν ακόμη και αντισυνταγματικά. Είναι γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι είναι οι μοναδικοί που υπόκεινται μεταξύ άλλων σε μέτρα ελέγχου και εξώσεων που επηρεάζουν όλη την ομάδα κι όχι μόνο ένα συγκεκριμένο ύποπτο για κάποιο αδίκημα άτομο. Τέτοιες πρακτικές είναι αντίθετες με τις αρχές του διεθνούς δικαίου, που αφορούν την ελεύθερη μετακίνηση των ατόμων, την ελευθερία άσκησης επαγγέλματος και επιλογής τύπου κατοικίας. Επιπλέον, αντιτίθενται στη νομοθεσία για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, η οποία θεωρητικά έχει ισχύ μόνο στη συμπεριφορά του ατόμου. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η επιλεκτική αυτή εφαρμογή βασικών δικαιωμάτων είναι αντίθετη με το πνεύμα του συντάγματος των κρατών, που την εφαρμόζουν, αν και δυστυχώς αποτελεί συνήθη τακτική απέναντι στους Τσιγγάνους, με πρόσχημα δικαιολογίες σχετικές με τη δημόσια τάξη, τη δημόσια υγεία, την ασφάλεια κτλ.

Κανένα κράτος δεν εξαιρείται από τέτοιες πρακτικές κατά των Τσιγγάνων. Για παράδειγμα, στην Ιταλία, το Υπουργείο Εσωτερικών έχει επανειλημμένα τονίσει ότι η απαγόρευση του δικαιώματος στάσης των νομάδων είναι αντισυνταγματική. Οι τοπικές αρχές αντέδρασαν μεταθέτοντας την επιβολή απαγόρευσης από τους νομάδες στα караβάνια τους, γεγονός το οποίο εμπίπτει βολικά στον κώδικα οδικής κυκλοφορίας. Σε πολλά κράτη, στο όνομα της προστασίας της φύσης, της αγροτικής γης ή της δημόσιας υγείας ή για πολλούς άλλους λόγους, η στάση έστω και ενός караβανιού μπορεί να απαγορευθεί. Επιπλέον, στην Τσεχία και στη Ρουμανία, οι αρχές επιβάλλουν περιορισμούς στα δικαιώματα ταξιδιού και κατοικίας των Τσιγγάνων, που

διαμένουν εκεί ολόκληρες γενιές.

Πολλές πράξεις βίας κατά των Τσιγγάνων είναι έργο ομάδων κι όχι ατόμων, γεγονός το οποίο δυσχεραίνει την αναγνώριση και τιμωρία των ενόχων. Με δεδομένο ότι τα θύματα είναι Τσιγγάνοι, η αναζήτηση των ενόχων είναι συχνά λιγότερο αποφασιστική. Η ιδέα της συλλογικής ευθύνης και της κατάλληλης νομικής αντιμετώπισης απαιτούν περισσότερη προσπάθεια. Η βασική νομική προστασία είναι απαραίτητη, σε ότι αφορά τόσο την άσκηση των επαγγελματιών τους, όσο και την εκπαίδευση των παιδιών τους. Δε φαίνεται απαραίτητο να υπάρξουν ιδιαίτερες αλλαγές στην υπάρχουσα νομοθεσία για να επιτευχθεί αυτό. Ακόμα και με τη σημερινή του μορφή, ο νόμος ευνοεί τους Τσιγγάνους έναντι αυτών, που τους φέρονται με βιαιότητα. Τα προβλήματα ξεκινούν από την αυθαίρετη ερμηνεία και την εφαρμογή των νόμων, οι οποίοι είναι γεμάτοι από συχνά ασήμαντους και μερικές φορές αλληλοαναιρούμενους κανονισμούς και ρυθμίσεις, γεγονός που είναι αναγκαίο να αλλάξει. (Δίκτυο ROM, 2001)

5.5.3 ΠΡΑΞΕΙΣ ΒΙΑΣ

Ο κατάλογος των πράξεων βίας κατά των Τσιγγάνων σε όλη την Ευρώπη είναι μακρύς και περιλαμβάνει περιπτώσεις σε πολλές χώρες. Μερικές από αυτές έχουν προβληθεί στα ΜΜΕ, άλλες έχουν εσκεμμένα αποσιωπηθεί. Καθώς δεν κρίνεται σκόπιμη η λεπτομερή αναφορά όλων των πράξεων βίας που έχουν καταγραφεί, στη συνέχεια θα γίνει αναφορά μόνο σε δύο περιπτώσεις από τη Ρουμανία. Η επιλογή των γεγονότων αυτών δεν είναι τυχαία, καθώς η Ρουμανία έχει το μεγαλύτερο ποσοστό συγκέντρωσης Τσιγγάνων από οποιοδήποτε άλλο μέρος της Ευρώπης. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι η περίπτωσή της δεν είναι καθόλου μοναδική, μια και η απόρριψη και οι εκδηλώσεις βίας κατά των Τσιγγάνων υπάρχουν σε όλη την Ευρώπη.

Αν και η προκείμενη μελέτη επικεντρώνεται σε ένα γεγονός, το οποίο συνέβη στο Bacu της Ρουμανίας στις αρχές του 1995, εξίσου τρομακτικές

σκηνές διαδραματίστηκαν στην Αυστρία, όπου πολλοί Τσιγγάνοι φονεύτηκαν σε βομβιστική επίθεση, ενώ στη Μαδρίτη 56 οικογένειες στις οποίες γρήγορα προστέθηκαν άλλες 80, «επανεγκαταστάθηκαν» για πάνω από ένα χρόνο σε μια από τις μεγαλύτερες χωματερές της Ευρώπης με άκρως επικίνδυνα τοξικά απόβλητα. Υπάρχουν και πολλά άλλα παραδείγματα. Παρόλα αυτά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το γεγονός ότι ορισμένα γεγονότα αναβαθμίζονται από τα ΜΜΕ σε «περιστατικά», σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να καλύπτει τη βία και την απόρριψη που ζουν οι Τσιγγάνοι καθημερινά. (Δίκτυο ROM, 2001)

5.5.3.1 ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΟ ΒΑCΥ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ [ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1995]

Τα γεγονότα σημειώθηκαν στο χωριό Bacu, το οποίο βρίσκεται περίπου 23 χλμ. από το Βουκουρέστι, τη νύχτα της 7-8 Ιανουαρίου 1995, οπότε και γιορτάζεται η ορθόδοξη γιορτή του Αγίου Ιωάννη. Οι χωρικοί και οι Τσιγγάνοι, οι οποίοι ήταν καιρό εγκαταστημένοι στο χωριό, συγκρούστηκαν και τα επεισόδια κατέληξαν στην ολοσχερή καταστροφή των καταλυμάτων των Τσιγγάνων από φωτιά. Όπως συμβαίνει πάντα σε παρόμοιες περιπτώσεις, είναι ιδιαίτερος δυσχερής η διαλεύκανση της υπόθεσης, καθώς οι αντικρουόμενες πλευρές αλληλοκατηγορούνται. Εντούτοις, στα εν λόγω επεισόδια είναι σίγουρο ότι δύο Ρουμάνοι άνοιξαν πυρ με κυνηγετικό όπλο εναντίον μιας οικογένειας Τσιγγάνων, που κατοικούσαν στη γειτονιά τους, γεγονός που οδήγησε σε σοβαρό τραυματισμό δύο μελών της. Στη συμπλοκή που ακολούθησε, τραυματίστηκαν σοβαρά δυο Ρουμάνοι και τρεις Τσιγγάνοι. Οι Τσιγγάνοι ειδοποίησαν αμέσως την αστυνομία και παρέδωσαν το όπλο, το οποίο απέσπασαν από τον δράστη. Εξαιτίας του φόβου πιθανής επέκτασης της βίας, στη συνέχεια, εγκατέλειψαν το χωριό. Οι χωρικοί, παρά την απομάκρυνσή τους από το χωριό, τη νύχτα της 8^{ης} Ιανουαρίου συγκεντρώθηκαν με χτυπήματα καμπάνας της εκκλησίας και υπό την παρουσία αστυνομίας, έκαψαν τα άδεια σπίτια των Τσιγγάνων. Τέσσερα σπίτια καταστράφηκαν, εκ των οποίων τα τρία ολοσχερώς. Αξίζει να

σημειωθεί ότι όλα ανήκαν σε οικογένειες που δεν είχαν καμιά σχέση με την αρχική διαμάχη. Στην πραγματικότητα, το μοναδικό κριτήριο για την καταστροφή τους ήταν η τσιγγάνικη καταγωγή των ιδιοκτητών τους και είναι εμφανές ότι οι κάτοικοι άδραξαν την ευκαιρία προκειμένου να εκδιώξουν τους Τσιγγάνους από την περιοχή. Η συνεχής παρουσία και επίβλεψη των γεγονότων από την αστυνομία εξασφάλισε τη σχετική επικράτηση της ηρεμίας, χωρίς όμως να αποβεί καθοριστική για την αποτροπή των επεισοδίων. Κρίθηκε αναγκαία η δυναμική παρέμβαση εκπροσώπων οργανώσεων των Τσιγγάνων, ώστε μετά από μερικές μέρες να μπορέσουν να επιστρέψουν στα κατεστραμμένα σπίτια τους.

Πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι στη Ρουμανία, όπως και σε όλα τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, οι Τσιγγάνοι είναι πολίτες με πλήρη δικαιώματα και νόμιμοι κάτοικοι των πόλεων. Άλλωστε, είναι εγκαταστημένοι μόνιμα στις πόλεις και τα χωριά πολλά χρόνια. Είναι αποδεκτό ότι γενικά θα έπρεπε να απολαμβάνουν τα ίδια με τους υπολοίπους δικαιώματα, γεγονός το οποίο συχνά δε συμβαίνει.

Η σύγκρουση στο Bacu είναι το πιο πρόσφατο από μια σειρά 30 παρόμοιων περιστατικών, που συνέβησαν στη Ρουμανία από το Δεκέμβριο 1989. Σε πολλά από αυτά, σύμφωνα με τις αναφορές, ξέφρενα πλήθη συγκεντρώθηκαν μετά από χτυπήματα της καμπάνιας της εκκλησίας για να επιτεθούν σε σπίτια Τσιγγάνων. Τα σενάρια αυτά αποτελούν σύγχρονες εκδοχές των κάποτε συνηθισμένων διωγμών, που πραγματοποιήθηκαν στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Στην περιοχή του Giurgiu μόνο, συνέβησαν τέσσερα παρόμοια περιστατικά κατά την περίοδο Απριλίου - Μαΐου 1991, όλα σε χωριά κοντά στο Bacu και όλα κατέληξαν στον εμπρησμό κατοικιών των Τσιγγάνων και στην εκδίωξή τους από το χωριό. Οι δράστες δεν έχουν παραπεμφθεί σε δίκη μέχρι σήμερα. Οι έρευνες και οι νομικές διαδικασίες, που ξεκίνησαν σε όλες τις περιπτώσεις από μηνύσεις των θυμάτων κι όχι με πρωτοβουλία των αρχών απέτυχαν τις περισσότερες φορές, αφού δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία λόγω της αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων των

χωριών. Τα θύματα εγκαταλείφθηκαν στην τύχη τους χωρίς καμιά αποζημίωση.

Η Ομοσπονδία Ρομά Ρουμανίας και το Κέντρο Ρομά για Κοινωνική Παρέμβαση και Σπουδές (CRISS), (μέλη της Διεθνούς Ένωσης Ρομά και της Μόνιμης Διάσκεψης για τη Συνεργασία και το Συντονισμό των Συλλόγων Ρομά της Ευρώπης) καταδίκασαν τις επιθέσεις και διαμαρτυρήθηκαν για την παθητική στάση των αρχών μπροστά στις επαναλαμβανόμενες μαζικές Βιαιότητες κατά των Ρομά. Οι οργανώσεις αυτές φοβούνται πως η τρέχουσα μαζική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να συνεχιστεί επ' αόριστον, αν δεν αποφασίσουν οι αρχές να Βάλουν ένα τέλος. Επίσης, θεωρούν ότι οι εθνικές και τοπικές αρχές ευθύνονται άμεσα για την ατιμωρησία των δραστών. Μια τέτοια στάση αποτελεί σιωπηλή ενθάρρυνση για την επανάληψη τέτοιων πράξεων Βίας, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει στην εσωτερική ασφάλεια και στην εδραίωση της ανισορροπίας. Σε αυτό το πλαίσιο και με την υποστήριξη οργανώσεων από άλλες χώρες, καλούν διεθνείς οργανισμούς και άλλες κυβερνήσεις να επανεξετάσουν την ταξινόμηση της Ρουμανίας και κάποιων άλλων κρατών στις «ασφαλείς» χώρες, σε σχέση με τον επαναπατρισμό των Ρομά/Τσιγγάνων, μέχρις ότου εδραιωθεί ισονομία ικανή να προστατεύσει όλους τους πολίτες από τέτοιες διώξεις.

Οι οργανώσεις αυτές, όπως και τόσοι άλλοι τοπικοί και εθνικοί σύλλογοι Ρομά/Τσιγγάνων σε όλη την Ευρώπη, εργάζονται εδώ και πολλά χρόνια για τον εντοπισμό και την επίλυση τοπικών συγκρούσεων, την προώθηση πολιτικής συνείδησης στα παιδιά των κοινοτήτων τους και την υποστήριξη υπαρχόντων ή δημιουργία νέων οικονομικών πρωτοβουλιών από τους ίδιους τους απλούς ανθρώπους. Στη Ρουμανία, Βοηθούν, παράλληλα, τις εκδιωγμένες οικογένειες να επανεγκατασταθούν στα χωριά τους και διευκολύνουν τον επαναπατρισμό οικογενειών που ζήτησαν χωρίς αποτέλεσμα, άσυλο στο εξωτερικό. Ο μακροπρόθεσμος στόχος τους είναι η οικοδόμηση της δημοκρατίας σε τοπικό επίπεδο. Μάλιστα, στη Ρουμανία, υπάρχει στενή συνεργασία με τις τοπικές αρχές σε ένα αριθμό

περιοχών. Είναι όμως επιτακτική ανάγκη να τονιστεί ότι μόνο με τη συνεχή υποστήριξη των πολιτικών αρχών και με στόχο την εδραίωση της ισονομίας στην καθημερινή ζωή όλων των πολιτών, οι περισσότεροι από τους οποίους ζουν σε πολυεθνικές και διαπολιτισμικές κοινότητες, θα αποδώσουν καρπούς οι προσπάθειες αυτές. (Δίκτυο ROM, 2001)

5.5.3.2 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ

Όπως είναι εύκολο να διαπιστωθεί από το παραπάνω περιστατικό στο Βασι της Ρουμανίας, η φαινομενική ανοχή των αρχών απέναντι στη βία κατά των Τσιγγάνων δυσχεραίνει και, συχνά, καθιστά αδύνατο τον επιμερισμό αστικών και ποινικών ευθυνών όσων εμπλέκονται και, κατά συνέπεια, την παραπομπή τους στη δικαιοσύνη. Η κατάσταση αυτή δεν μπορεί παρά να αποθαρρύνει σε μεγάλο βαθμό τον πληθυσμό, να τον καθιστά αμήχανο και αγανακτισμένο από τη συνεχιζόμενη μεταβατική περίοδο, να επιρρίπτει ευθύνες για την άσχημη κατάστασή του στους Τσιγγάνους και τελικά να τους μετατρέπει αδίκως σε αποδιοπομπαίους τράγους.

Φαίνεται ότι, από τη μία πλευρά, οι αρχές τείνουν να δικαιολογούν την ατιμωρησία των ενόχων παραπέμποντας στην αλληλεγγύη των χωρικών. Από την άλλη, αυτοί ακολουθούν την ίδια λογική, ισχυριζόμενοι ότι η «συλλογική ενοχή» των Τσιγγάνων προκαλεί συλλογικά αντίποινα. Βέβαια, η στάση αυτή, σε καμία περίπτωση, δεν μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με τον νόμο αλλά οι χωρικοί ισχυρίζονται ότι και η δική τους ενοχή είναι «συλλογική» και ότι τελικά η ποινική τους ευθύνη μειώνεται από το γεγονός ότι οι πράξεις τους είναι απλά και μόνο απάντηση στις προκλήσεις των Ρομά και συνιστούν νόμιμη αυτοάμυνα. Σε αυτό το πλαίσιο, υποστηρίζεται μερικές φορές ότι μια αμερόληπτη εφαρμογή του νόμου θα οδηγούσε σε πολύ μεγαλύτερη κλιμάκωση της βίας από ότι τα απλά συναισθήματα αδικίας, που προκαλεί η ατιμωρησία των ενόχων. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, συμβαίνει το αντίθετο. Η παθητικότητα των αρχών εκλαμβάνεται ως σιωπηλή συγκατάθεση, η οποία ενθαρρύνει την ανάπτυξη μιας ιδεολογίας

που φέρνει αντιμέτωπους «ντόπιους» και «απ' έξω» και που βρίσκει συγκεκριμένη έκφραση σε κάθε ενέργεια που στοχεύει στην πλήρη εκδίωξη όλων των Τσιγγάνων από την κοινότητα.

Η τρέχουσα κατάσταση μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα σοβαρή. Οι λόγοι, που αιτιολογούν τη σοβαρότητα της κατάστασης παρατίθενται συνοπτικά στη συνέχεια:

- Οι πολιτικές αφομοίωσης δεν οδήγησαν ούτε σε ενσωμάτωση, ούτε σε προσαρμογή και αρμονική συνύπαρξη, όπως προβλεπόταν, αλλά σε περιθωριοποίηση των Τσιγγάνων.
- Η απόρριψη παραμένει η κυρίαρχη στάση της ευρύτερης κοινωνίας. Η ένταση εξελίσσεται σε ανοιχτή σύγκρουση. Αποδιοπομπαίοι τράγοι δημιουργούνται εύκολα με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται με σκληρότητα μέσα στα πλαίσια μιας μόνιμης ανασφάλειας.
- Η πραγματικότητα διαστρεβλώνεται από τη φαντασία, ενώ η προκατάληψη και τα στερεότυπα συνεχίζουν να εμπνέουν και, στη συνέχεια, να δικαιολογούν στάσεις και συμπεριφορές.

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο να παραμείνει κάποιος ανεπηρέαστος από τις συνέπειες της μεταχείρισης, την οποία υφίσταται. Ένας μικρός, αλλά δυστυχώς συνεχώς αυξανόμενος, αριθμός ατόμων που τυγχάνουν τέτοιας μεταχείρισης νιώθουν εξουθενωμένοι και συντετριμμένοι. Η αρνητική εικόνα των Τσιγγάνων, η χρησιμοποίηση ορισμένων ρυθμίσεων ως ύπουλων μέσων υπονόμευσης της κοινωνικής τους συνοχής, καθώς και οι απατηλές υποσχέσεις και συμβουλές που υποδηλώνουν έλλειψη σεβασμού για τους ανθρώπους και τα δικαιώματά τους, σταδιακά οδηγούν στη διάβρωση της αντοχής των ατόμων και της κοινότητάς τους συνολικά.

Παρατίθεται στη συνέχεια το ακόλουθο απόσπασμα, που προέρχεται από γράμμα του Rajko Djuric, Προέδρου της Διεθνούς Ένωσης Ρομά (Νοέμβριος

1990) στο οποίο επισημαίνει και τονίζει το μέγεθος του προβλήματος.

«Η Ένωση Ρομά, Οργάνωση του Παγκόσμιου Συνεδρίου Ρομά/Τσιγγάνων, επιθυμεί να εκφράσει την ανησυχία και το ενδιαφέρον της σχετικά με την όλο και πιο δύσκολη, δραματική και πραγματικά τραγική κατάσταση των Ρομά και των Σίντι σε πολλές χώρες του κόσμου και κυρίως στα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης. Μετά από βίαιες εκτελέσεις ανά τους αιώνες, το Ολοκαύτωμα του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου, που προκάλεσε το θάνατο περισσότερων από μισό εκατομμύριο Ρομά, ανδρών, γυναικών και παιδιών και την πλήρη απουσία δικαιωμάτων στις κομμουνιστικές δικτατορίες, σχεδόν 15 εκατομμύρια Ρομά και Σίντι αποτελούν σήμερα αντικείμενο των πιο εμφανών ρατσιστικών διακρίσεων.

Οι εθνικές ελευθερίες και τα συλλογικά δικαιώματα του λαού αυτού δεν προστατεύονται σε κανένα κράτος, γεγονός που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα διεθνή κείμενα. Για το λόγο αυτό, η Ένωση Ρομά έχει επανειλημμένα απευθυνθεί στα Ηνωμένα Έθνη, το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ζητώντας τους να αναλάβουν πρωτοβουλία και να βρουν τρόπους και μέσα προστασίας των στοιχειωδών συλλογικών δικαιωμάτων των Ρομά και Σίντι. Οποιαδήποτε καθυστέρηση στην προστασία αυτή θα έχει σοβαρές συνέπειες για το λαό μας στο σύνολό του.»

Είναι γεγονός ότι τη σημερινή περίοδο οι κοινότητες των Τσιγγάνων υφίστανται διακρίσεις και έρχονται αντιμέτωποι με πλήθος δυσκολιών, που προκύπτουν από τις αλλαγές που συγκλονίζουν τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Συγχρόνως, όμως, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από σημαντικές μεταβολές που επηρεάζουν τη μορφή και τη φύση της επαφής των Τσιγγάνων με τους περιβάλλοντες πληθυσμούς. Πρόκειται για αλλαγές στις ανάγκες των κοινωνιών, που ολοένα περισσότερο έχουν ως κίνητρο τον καταναλωτισμό, ως αποτέλεσμα των οικονομικών και τεχνολογικών αλλαγών. Οι εξελίξεις αυτές επιφέρουν οικονομικές και ψυχολογικές - πολιτιστικές συνέπειες που επηρεάζουν τους Ρομά με πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ολοένα

αυξανόμενη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης στο δρόμο, η αύξηση του προαστιακού νομαδισμού και της αστικής εγκατάστασης και οι συνεπακόλουθες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις κάτω από δυσμενείς συνθήκες. Αρνητικές υπήρξαν οι συνέπειες στον κοινωνικό, οικονομικό και υγειονομικό τομέα.

Αυτή η περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερος κρίσιμη για την ιστορία των Τσιγγάνων και όχι μόνο γι' αυτούς. Εκτός από τις διακρίσεις, που υφίστανται εδώ και αιώνες και τις ρυθμίσεις που τους περιορίζουν, η σημερινή κρίση συνιστά, κατά ένα μεγάλο μέρος, (κυρίως στον οικονομικό τομέα) κρίση των κοινωνιών που τους περιβάλλουν. Εκείνες δυσκολεύονται να προσαρμοστούν και έτσι εκφράζονται ολοένα περισσότερο μέσα από την απόρριψη άλλων.

Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει λόγος γενικευμένης απαισιοδοξίας καθώς ο πολιτισμός των περισσότερων ομάδων Ρομά ανθεί, βιωμένος ως μια καθημερινή, πλήρης και συνεκτική πραγματικότητα, ενώ εξακολουθούν να υιοθετούνται στρατηγικές προσαρμογής δοκιμασμένες από το χρόνο. Επιπλέον, σήμερα, σε μια εποχή χαρακτηριστικής έλλειψης αποφασιστικότητας και εισαγωγής νεώτερων προσεγγίσεων σε ορισμένα κράτη, η αυξανόμενη υποστήριξη από διεθνείς οργανισμούς και η δραστηριοποίηση πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών οργανώσεων των Ρομά συνιστούν ένα πλαίσιο που μπορεί να ευνοήσει θετικές εξελίξεις(Δ.Ντούσας, 1997).

B. ΜΕΡΟΣ

1. ΟΙ ROMA ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Μελετώντας την ιστορική πορεία των Τσιγγάνων, είναι εύκολο να διαπιστωθεί ότι οι Έλληνες σχετίζονταν με τις τσιγγάνικες φυλές από πολύ παλιά. Σύμφωνα με ποικίλες ιστορικές αναφορές, η αρνητική συμπεριφορά και οι διωγμοί από μέρους της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ώθησε πολλές τσιγγάνικες φυλές στη φυγή από την ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης, όπου ήταν εγκαταστημένοι. Το γεγονός αυτό οδήγησε σταδιακά στην εξάπλωσή τους τόσο στις Βαλκανικές χώρες όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά.

Έτσι, ήδη από το 1322 μΧ., αναφέρεται η ύπαρξη ομάδων με πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τους Roma στην Κάντια της Κρήτης, δηλαδή στο σημερινό Ηράκλειο. Η δημογραφική τους εξέλιξη, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, πρέπει να ήταν εντυπωσιακή, με αποτέλεσμα ένας Βυζαντινός σατιρικός συγγραφέας να κατατάσσει το 1416 τους «Αιγυπτίους» (όρος που σχεδόν σίγουρα αναφέρεται στους Τσιγγάνους) στα πολυπληθέστερα έθνη της χερσονήσου. Στη δε Κέρκυρα, οι Roma ήταν τόσοι πολλοί, που αποτέλεσαν ξεχωριστό φέουδο (Feudo Acjnganorum). Το φέουδο αυτό διατηρήθηκε μέχρι τον 19^ο αιώνα και στοιχεία σχετικά με τη διαχείρισή του πιστοποιούν ότι ήταν ιδιαίτερος επικερδής. Επιπλέον, στη Μεθώνη είχε επιτραπεί στους Roma, η σύσταση ξεχωριστού στρατιωτικού τμήματος, το επονομαζόμενο «Drunga Acjnganorum». Αρχηγός του τμήματος αυτού ήταν ο Johannes Cjnganus, ο οποίος σύμφωνα με το επίθετό του είχε κατά πάσα πιθανότητα καταγωγή Ρομ.

Τα στοιχεία σχετικά με τους Τσιγγάνους των περιοχών, που σήμερα ανήκουν στην Ελλάδα κατά την περίοδο πριν ή αμέσως μετά την Ελληνική Επανάσταση του 1821, είναι ελλιπή, αλλά επιτρέπουν τη διατύπωση

ορισμένων εκτιμήσεων. Είναι λοιπόν εμφανές ότι η δημογραφική αύξηση των Τσιγγάνων συνεχίστηκε καθ' όλη την περίοδο πριν ή αμέσως μετά την Επανάσταση του 1821. Όπως φαίνεται και από τη λαϊκή ρήση «Χωριό χωρίς παπά και Γύφτο δεν γίνεται», οι Roma ήταν εγκατεστημένοι τουλάχιστον σε όλα τα «σημαίνοντα» χωριά της Ελληνικής υπαίθρου. Η δε Κατερίνη, λόγω του αυξημένου αριθμού Τσιγγάνων, που έμεναν εκεί ονομαζόταν «Γυφτοκατερίνη», ενώ όλες σχεδόν οι πόλεις είχαν το «Γυφτομαχαλά» τους. Παράλληλα, αρκετοί χριστιανοί Roma ήρθαν στην Ελλάδα με την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας - Ελλάδας μετά το 1923, χωρίς όμως να υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για τον ακριβή αριθμό τους.

Επιπλέον υπάρχει πλήθος ισχυρισμών σχετικά με τη δραστηριοποίηση των Τσιγγάνων κατά τη διάρκεια τόσο της Ελληνικής επανάστασης του 1821, όσο και των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Μερικοί ισχυρίζονται, πως τουλάχιστον 4 μέλη της Φιλικής Εταιρείας ήταν εθνοτικής καταγωγής Ρομ, ενώ αρκετοί Τσιγγάνοι πήραν μέρος στην Επανάσταση, είτε ως πολεμιστές, είτε ως μουσικοί, διασκεδάζοντας τους αγωνιστές κατά την ανάπαυλα της μάχης.

Η προσφορά τους στους απελευθερωτικούς αγώνες συνεχιζόταν τόσο κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, όσο και κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και οι πληροφορίες που υπάρχουν σχετικά με τα γεγονότα αυτά, προέρχονται από προφορικές αφηγήσεις των Roma μερικών χωριών, όπως για παράδειγμα το Φλάμπουρο Σερρών. Αξίζει να σημειωθεί πως και οι Τσιγγάνοι της Ελλάδος πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος κατά την Γερμανική Κατοχή. Οι Γερμανικές αρχές είχαν ανακοινώσει, πως θα εκτελούνταν 50 Τσιγγάνους για το θάνατο κάθε Γερμανού στρατιώτη, ενώ από το 1942 οι δυνάμεις κατοχής εφάρμοσαν ένα σύστημα ομηρίας, συλλαμβάνοντας 300 Roma την πρώτη φορά. Η πρακτική αυτή συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 1942 και ελάχιστοι από τους συλληφθέντες επιβίωσαν, ενώ η «Τελική Λύση» του «Προβλήματος» των Ελλήνων Τσιγγάνων το 1943, αποφεύχθηκε χάρη στην έγκαιρη παρέμβαση του τότε Πρωθυπουργού και ιδιαίτερα του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού. Δεν ήταν

λίγοι όμως αυτοί, που μεταφέρθηκαν, μαζί με Έλληνες Εβραίους, στο Άουσβιτς και δεν γύρισαν πίσω ενώ άλλοι, όπως οι Roma του Παρακαλάμου Ιωαννίνων και της Σκύδρας, εξοντώθηκαν επί τόπου βάσει του προγράμματος «Φυλετικής Υγιεινής και Βιολογικής Δημογραφίας».

Ένας από τους Τσιγγάνους, που αποδεδειγμένα έλαβε μέρος στην εθνική αντίσταση, ήταν ο Βασίλης Μήτρου, ο οποίος, με το ψευδώνυμο «ο Γύφτος», είχε προβεί σε πολλές πράξεις υπονόμησης των Γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην περιοχή της Χαλκίδας. Ο Β. Μήτρου σκοτώθηκε στην μάχη της Λάμπουσας. Ανάλογη ήταν και η δράση του «Χρήστου του Γυφτάρα». Παράλληλα, οι Roma βοήθησαν ποικιλοτρόπως το κίνημα της εθνικής αντίστασης, διοχετεύοντας πληροφορίες και πυρομαχικά στις αντιστασιακές οργανώσεις. Αρκετοί Τσιγγάνοι φυλακίστηκαν στα στρατόπεδα Χαϊδαρίου, Παύλου Μελά και Δομοκού για την αντιστασιακή τους δράση, ενώ πολλοί εκτελέστηκαν. Μάλιστα, στο Γ΄ Νεκροταφείο Αθηνών υπάρχει μνημείο για τους πεσόντες Roma, ενώ ο Δήμος Ταύρου έχει ανεγείρει, στην οδό Χαμοστέρνας, μνημείο προς τιμή των 11 Roma, που εκτελέστηκαν από Γερμανούς στα Πετράλωνα, το 1944. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες σχετικά με την δράση των Τσιγγάνων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.

Παρά το γεγονός ότι η προσφορά τους στην διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους ήταν ιδιαίτερος αξιόλογη, χρειάστηκε καιρός μέχρι οι Τσιγγάνοι να μπορέσουν να αναγνωριστούν ως Έλληνες πολίτες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1951 υπήρχαν μόλις 7.429 άτομα με μητρική γλώσσα την «Αθιγγανική», εκ των οποίων μόνο 4.179 την χαρακτηρίζουν ως «συνήθως ομιλούμενη γλώσσα». Ο αριθμός αυτός σε καμία περίπτωση δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, καθώς πρόκειται κυρίως για τους μη ανταλλάξιμους μουσουλμάνους Roma της Θράκης, οι οποίοι ως μέλη της «μουσουλμανικής μειονότητας» είχαν, τουλάχιστον τυπικά, τα δικαιώματα των άλλων «Μουσουλμάνων». Μόνο από το 1955 και έπειτα, μπόρεσαν μερικώς οι υπόλοιποι Τσιγγάνοι της Ελλάδας να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα

βάση του Νόμου 33701/55, ενώ μέχρι τότε η συντριπτική πλειοψηφία θεωρούνταν ως αλλοδαποί και έφεραν ειδικό δελτίο ταυτότητας του Τμήματος Αλλοδαπών, το οποίο ανανεώναν κάθε δυο χρόνια. Το 1968, με τον Α.Ν. 481, θα μπορέσουν να αποκτήσουν αναδρομικά την ιθαγένειά τους και αυτοί που γεννήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του Νόμου. Επειδή όμως ούτε αυτή η νομοθετική ρύθμιση κατόρθωσε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ανιθαγένειας σημαντικού αριθμού Roma, το ελληνικό Κράτος, με τις 69468/ 212/ 20.10.1978 και 16701/51/12.3.1979 Γενικές Διαταγές της Διεύθυνσης Ιθαγένειας του Υπουργείου Εσωτερικών, σχετικά με την «Τακτοποίηση από απόψεως ιθαγένειας των διαβιούντων στη χώρα μας Αθιγγάνων» και «Περί της εγγραφής των αδήλων Αθιγγάνων» αντίστοιχα, έδωσε τη δυνατότητα στους μόνιμα εγκατεστημένους στην Ελλάδα να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια. Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως, σύμφωνα με τη δεύτερη Γενική Διαταγή, το θέμα της ιθαγένειας τόσο των αποδεδειγμένα γεννηθέντων στο εξωτερικό Roma, όσο και των «αλλόθρησκων», θα εξετάζεται από το Υπουργείο Εσωτερικών, τη στιγμή που οι «μη αλλόθρησκοι» υπάγονταν στις απλούστερες διαδικασίες της αρμοδιότητας των Νομαρχιών.

Τέλος θεωρείται αναγκαίο να σημειωθεί ότι κατά το τελευταίο τέταρτο του 20^{ού} αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική εσωτερική μετανάστευση των Τσιγγάνων από αγροτικές σε αστικές περιοχές, σε αναζήτηση επαγγελματικής διεξόδου. Οι λόγοι της μετακίνησης αυτής ήταν όμοιοι με τους λόγους εσωτερικής μετανάστευσης του υπόλοιπου αγροτικού πληθυσμού της Ελλάδας, που είχε πραγματοποιηθεί νωρίτερα και οφειλόταν στην εξάλειψη των παραδοσιακών ή γεωργικών επαγγελμάτων. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Τσιγγάνοι, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους εσωτερικούς μετανάστες, δεν βρήκαν συμπαράσταση από το κράτος σε θέματα πρόνοιας και κατοικίας. Τραγικό αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής υπήρξε το γεγονός ότι οι περισσότεροι Τσιγγάνοι, μετά το 1975, ζούσαν κάτω από άθλιες συνθήκες απομονωμένοι από το κοινωνικό σύνολο στα περίχωρα των πόλεων. (Πηγές Διαδικτύου)

1.2 ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σήμερα, η κατάσταση των Τσιγγάνων πανελλαδικά όχι δεν είναι η καλύτερη δυνατή. Οι προσπάθειες που γίνονται από κρατικούς και μη φορείς φαίνεται συχνά να μην ανταποκρίνονται στις αρχικές προσδοκίες και να μην υλοποιούν τους προσδοκώμενους στόχους. Προκειμένου να γίνει εμφανές το μέγεθος του προβλήματος στην συνέχεια παρατίθενται μια σειρά από γεγονότα, που πιστοποιούν και τονίζουν την ανάγκη εύρεσης άμεσης λύσης.

1.2.1 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΥΠΟ ΔΙΩΓΜΟ Ή ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ

1.2.1.1 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΕΚΔΙΩΧΤΗΚΑΝ

● Εύοσμος (Θεσσαλονίκης):

Με δικαστική απόφαση, μετά από προσφυγή των δημοτικών αρχών και των ιδιοκτητών γης, όπου βρισκόταν ο καταυλισμός, 3.500 σκηνίτες υποχρεώθηκαν το 1997 να φύγουν από περιοχή χωρίς καμιά υποδομή, όπου έμεναν για 30 χρόνια. Με παρέμβαση μη κυβερνητικών οργανώσεων, η πολιτεία δεσμεύθηκε τότε να τους μεταφέρει σε κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο, στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου και η έξωση αναβλήθηκε. Ένα χρόνο αργότερα, καμιά εργασία δεν είχε γίνει, ενώ οι παρακείμενοι δήμοι εξέδωσαν απόφαση, πως θα εμποδίσουν ακόμα και με χρήση βίας τη μεταστέγαση. Είναι αξιοσημείωτο ότι καμιά αρχή δεν τους τιμώρησε για την παράνομη και φυσικά ρατσιστική αυτή πράξη τους. Παράλληλα, μετά από ενέργειες του Δήμου Εύοσμου, οι Roma απειλήθηκαν με φυλάκιση, πληρωμή προστίμων, αλλά και χρήση αστυνομικής βίας αν δεν έφευγαν. Ύστερα από άρνηση παρακείμενων δήμων να τους δεχθούν, κατέληξαν μετά από ένα μήνα περιπλανήσεων, τον Αύγουστο 1998, στην αποξηραμένη κοίτη του Γαλλικού ποταμού. Μετά από συνεχείς πιέσεις της Σύμπραξης, μηνύσεις εναντίον των υπευθύνων, δημοσιοποίηση της κατάστασης σε ελληνικά και

διεθνή ΜΜΕ, αλληπάλληλες κοινοβουλευτικές ερωτήσεις του Συνασπισμού, και αφού δύο φορές οι Roma κινδύνευσαν σοβαρά από πλημμύρες του ποταμού, τα έργα στου Γκόνου ξεκίνησαν από τη Νομαρχία Θεσσαλονίκης, αλλά προχωρούν με αργούς ρυθμούς και σημαντικές καθυστερήσεις. Η μετεγκατάσταση αυτή είναι η πρώτη που γίνεται από Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση σύμφωνα με την Πρόταση Νόμου για τη δημιουργία Αυτοδιαχειριζόμενων Οικισμών της Σύμπραξης και υλοποιείται με την εποπτεία του ΓΠΖΓΠ και σε συνεργασία με τις οργανώσεις της Σύμπραξης.

• Άνω Λιόσια (Αττικής):

Τον Οκτώβριο 1996, με το πρόσχημα έρευνας για ναρκωτικά, η αστυνομία εισέβαλε στον καταυλισμό Τσιγγάνων. Η φημολογία περί διακίνησης ναρκωτικών διευκόλυνε την πολιτική των τοπικών αρχών να διώξουν τους Roma τον Απρίλιο 1997. 25 από τις 70 οικογένειες μεταφέρθηκαν σε μεταλλικά προκατασκευασμένα σπίτια σε γειτονική περιοχή. Στους λοιπούς σκηνίτες δόθηκε τελεσίγραφο να φύγουν. Η νέα περιοχή είναι εξαιρετικά απομονωμένη χωρίς υποδομή. Χαρακτηριστικά τα σπίτια δεν συνδέθηκαν ποτέ με ύδρευση και αποχέτευση και η περιοχή περιφράχτηκε με συρματόπλεγμα.

• Ιωάννινα (Ηπείρου):

Τον Αύγουστο 1999 οι τοπικές αρχές προέβησαν σε εκδίωξη 30 οικογενειών Roma (Ελλήνων και Αλβανών) από χώρο χωρίς υποδομή, όπου διέμεναν για 7 χρόνια. Οι πρώτες απειλές έξωσης άρχισαν το Μάιο 1999. Με παρέμβαση ερευνητών του Προγράμματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για τους Roma, στο οποίο είχε ενταχθεί ο καταυλισμός, οι αρχές αναδιπλώθηκαν και δεσμεύτηκαν να εξετάσουν τη μετεγκατάσταση σε άλλη περιοχή, υπόσχεση που δεν τηρήθηκε.

• **Τρίκαλα - περιοχή Πύργος ή Αγροβίζ (Θεσσαλίας):**

Στις 29/5/1997 οι δημοτικές αρχές, παρουσία και της αστυνομίας, εκδίωξαν 20 οικογένειες Roma από την περιοχή Πύργου και Αγροβίζ, μετά από πίεση ιδιοκτητών παρακείμενων νυκτερινών κέντρων. Πριν 8 χρόνια, είχαν εκδιωχθεί πάλι από άλλη περιοχή των Τρικάλων.

• **Φοίνικας (Θεσσαλονίκης):**

Το Μάιο 1997 οι παράγκες μιας 30μελούς οικογένειας Roma γκρεμίστηκαν ως παράνομες από τις τοπικές αρχές οι οποίες, ωστόσο, άφησαν ανέπαφες τις εξίσου παράνομες, πολυτελείς κατοικίες μη Roma στην ίδια περιοχή. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α)

1.2.1.2 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΕΙΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΕΚΔΙΩΞΗ

● Αγία Παρασκευή (Αττικής)

Τον Ιούλιο 1997 ο δήμος Αγίας Παρασκευής κατέστρεψε 10 από τις 28 παράγκες των Roma που έμεναν στην περιοχή μέχρι και 30 χρόνια. Οι Roma κατηγορήθηκαν για καταπάτηση ιδιωτικής περιουσίας και αυθαίρετη δόμηση. Μερικές ημέρες μετά, ο δήμαρχος επιχείρησε καταστρέψει και τις υπόλοιπες παράγκες, παρουσία και της αστυνομίας, κάτι που δεν πραγματοποιήθηκε λόγω παρέμβασης μη κυβερνητικών οργανώσεων. Ωστόσο, το ζήτημα διωγμού των Roma εκκρεμεί, γιατί υπάρχουν δικαστικές αποφάσεις έξωσης. Ο δήμος ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει διαθέσιμη γη, ενώ παρακείμενα διαθέσιμα 23 στρέμματα υποτίθεται πως προορίζονται για αθλητικές εγκαταστάσεις στα πλαίσια της Ολυμπιάδας.

● Νέα Αλικαρνασός (Κρήτης):

Χρησιμοποιώντας απόφαση του δημοτικού συμβουλίου από το 1997 και με το επιχείρημα της επικείμενης ανάπλασης του χώρου, το Μάρτιο 1999 ο δήμος ξεκίνησε τη διαδικασία έξωσης των Roma. Εξωστικά παραδόθηκαν σε 102 οικογένειες και το θέμα παραμονής τους μένει εκκρεμές όπως και τα χρόνια αιτήματα για παροχή στοιχειώδους υποδομής στον καταυλισμό. Η μετεγκατάσταση των Roma σε άλλη περιοχή δεν προχώρησε μια και κανείς από τους γειτονικούς δήμους δεν θέλησε σκηνίτες στα όριά του. Η μεταφορά τους σε πρώην στρατόπεδο εντός των ορίων του δήμου και η δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού, σύμφωνα με σχέδιο της Σύμπραξης με τη συνεργασία του ΓΠΖΓΠ, συναντά τη σθεναρή αντίδραση του δημάρχου, που διαδηλώνει την πρόθεσή του να μην επιτρέψει την παρουσία Roma στο δήμο. Το Νοέμβριο 1997 έγινε βίαιη επιδρομή της αστυνομίας στον καταυλισμό ύστερα από έντονη φημολογία για διακίνηση ναρκωτικών.

● Τρίκαλα - περιοχή Κόκκινος Πύργος (Θεσσαλίας):

Σκηνίτες Roma που, κατασκήνωσαν κοντά σε οικισμό Ρουντάρηδων (Ρουμανόφωνων που μερικοί τους θεωρούν Roma) -σε χώρο χωρίς καμιά υποδομή- το Μάιο 1998 απειλήθηκαν για δεύτερη φορά από τις δημοτικές αρχές με εκδίωξη, χωρίς καμιά δικαστική απόφαση έξωσης. Την πρώτη φορά συνεργείο του δήμου, παρουσία ισχυρής αστυνομικής δύναμης, κατέστρεψε τα αντίσκηνα των Roma οι οποίοι τα ξαναέστησαν.

● Σπάτα (Αττικής):

Το Νοέμβριο 1997 έγινε απόπειρα εκδίωξης, ύστερα από έξωση, 100 Roma από περιοχή όπου έμεναν από το 1992. Η απόπειρα διωγμού έγινε με το αιτιολογικό αυθαίρετης δόμησης και με βάση δικαστική απόφαση που εκδόθηκε ερήμην των Roma. Η απόπειρα είχε την υποστήριξη των κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι δεν ήθελαν τον καταυλισμό κοντά σε νεόκτιστο βρεφονηπιακό κέντρο και θα γινόταν με την παρουσία αστυνομίας. Μετά από κινητοποίηση, η επιχείρηση δεν πραγματοποιήθηκε και οι δημοτικές αρχές δεσμεύτηκαν να μελετήσουν ενδεχόμενα μετεγκατάστασης σε άλλη περιοχή. Στους Roma προτάθηκε να μεταφερθούν σε χώρο απομακρυσμένο χωρίς εγγυήσεις για διαμόρφωση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης. Στο μεταξύ και ενώ η έξωσή εκκρεμεί παραμένουν στα Σπάτα χωρίς καμιά υποδομή.

● Χαλάνδρι (Αττικής):

13 από τις 30 οικογένειες του καταυλισμού καταδικάστηκαν ερήμην σε έξωση από περιοχή χωρίς καμιά υποδομή, όπου διαμένουν για περίπου 20 χρόνια, κατηγορούμενοι για καταπάτηση ξένης περιουσίας. Έντονες διαπραγματεύσεις με τον εισαγγελέα και την αστυνομία που θα εκτελούσαν την απόφαση είχαν ως αποτέλεσμα να δοθεί ολιγοήμερη προθεσμία μέχρι το τέλος Απριλίου 1999. Μετά από αλληπάλληλες διαπραγματεύσεις Σύμπραξης, ΓΠΖΓΠ και Συνασπισμού με τη δημοτική αρχή, υιοθετήθηκε η

πρόταση να νοικιαστεί ο χώρος στους Roma για ένα διάστημα 6-12 μηνών μέχρι να βρεθεί μόνιμος χώρος μετεγκατάστασης. Η κυβέρνηση δεσμεύτηκε στο Κοινοβούλιο, κατά τη συζήτηση σχετικής ερώτησης του Συνασπισμού, ότι θα υποστηρίξει οικονομικά την ενοικίαση. Ενώ οι ιδιοκτήτες δέχτηκαν τη λύση αυτή, ο Δήμος δεν έχει ακόμη προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες, ισχυριζόμενος ότι δεν τους βρίσκει.

● Ασπρόπυργος (Αττικής):

Το Φεβρουάριο 1999 οι δημοτικές αρχές με τη συνοδεία αστυνομίας έβαλαν φωτιά σε 5 καταλύματα Roma του καταυλισμού Νέας Ζωής Ασπροπύργου, όπου 100 περίπου οικογένειες έχουν εγκατασταθεί από το 1990. Η ενέργεια έγινε χωρίς παρουσία εισαγγελέα και χωρίς δικαστική απόφαση έξωσης, παρά μόνο με επιλεκτική σε βάρος των Roma απόφαση κατεδάφισης της πολεοδομίας, μολοντί ολόκληρη η κατοικημένη -από Roma και μη Roma- περιοχή βρίσκεται εκτός σχεδίου πόλεως. Για την υπόθεση έχει υποβληθεί μηνυτήρια αναφορά στον Εισαγγελέα από την Σύμπραξη και τη βουλευτή του Συνασπισμού Στέλλα Αλφιέρη, ενώ διεθνείς οργανώσεις διαμαρτυρήθηκαν στο ελληνικό κράτος για παραβίαση διεθνών συνθηκών και συμφωνιών που δεσμεύουν την Ελλάδα. Το γεγονός αυτό δεν εμπόδισε ωστόσο τον Υφυπουργό Εσωτερικών Γ. Φλωρίδη, σε απάντηση σχετικής κοινοβουλευτικής ερώτησης, να επιχειρήσει να προκαταλάβει τη δικαιοσύνη και να δικαιολογήσει την ωμή βία του Δήμου, με το επιχείρημα ότι οι Roma είχαν καταλάβει το χώρο αυθαίρετα. Λίγες ημέρες μετά, οι Roma απειλήθηκαν με επανάληψη της επιχείρησης. Προεκλογικές υποσχέσεις του Δήμου για βελτίωση των συνθηκών ζωής στον καταυλισμό έμειναν κενό γράμμα. Στο μεταξύ, η Σύμπραξη και το ΓΠΖΓΠ έχουν προτείνει χώρο για τη δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού για τους Roma της ευρύτερης περιφέρειας, μια δασική περιοχή που υπάγεται στο γειτονικό δήμο των Άνω Λιοσίων. Ο εκεί Δήμαρχος κ. Παπαδήμας αρνείται τη λύση, ενώ ο προϊστάμενός του εκλεγμένος Νομάρχης κ. Παπαπέτρου αδιαφορεί: πρόφαση αποτελεί εδώ η κατασκευή ολυμπιακών εγκαταστάσεων τόσο στη Νέα Ζωή όσο και στη δασική περιοχή. Για τους Roma Ασπροπύργου η εν

λόγω επιχείρηση αποτέλεσε τη δεύτερη τραυματική εμπειρία μετά τη βίαιη αστυνομική επέμβαση του 1996- με αυτόματα όπλα και μαχαίρια - παρουσία τηλεοπτικών συνεργείων τα οποία και μετέφεραν τις εικόνες των Roma με το πιστόλι στον κρόταφο να δέχονται απειλές των αστυνομικών: οι σκηνές αυτές είχαν οδηγήσει στην εξαγγελία του Προγράμματος του 1996.

- **Λάρισα - περιοχή Νεάπολη (Θεσσαλίας):**

Οι Roma του καταυλισμού (περίπου 50 νομαδικές οικογένειες) το Μάιο του 1998 απειλήθηκαν με διωγμό από την αστυνομία και με εντολή του δημάρχου. Στην πλειοψηφία τους είναι δημότες της περιοχής και διαμένουν στον καταυλισμό για 30 χρόνια.

- **Τίρναβος (Θεσσαλίας):**

400 οικογένειες Roma, αν και ιδιοκτήτες της γης όπου διαμένουν, παραμένουν σε αντίσκηνα λόγω της άρνησης των αρχών να εντάξουν την περιοχή στο σχέδιο πόλης σε μια προσπάθεια αποθάρρυνσης μόνιμης εγκατάστασης. Δεν υπάρχει νερό, ηλεκτρικό και τουαλέτες. Οι Roma έχουν αποπειραθεί να χτίσουν τουαλέτες ή δωμάτια για να βελτιώσουν οι ίδιοι τις συνθήκες διαβίωσής τους χωρίς αποτέλεσμα. Οι δημοτικές αρχές τα γκρεμίζουν επιβάλλοντας υψηλά πρόστιμα για παράνομη δόμηση.

- **Ταρσινά Κορινθίας (Πελοπόννησος):**

Ανάλογη με τον Τίρναβος προσπάθεια εκβιασμού των Roma. 60 Roma αν και νόμιμοι κάτοχοι της γης του καταυλισμού εξακολουθούν να ζουν χωρίς καμιά υποδομή. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

1.2.1.3 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΕΞΑΘΛΙΩΣΗ

• Αιτωλικό (Στερεάς Ελλάδας):

Σε 3 οικισμούς της περιοχής διαμένουν 600 άτομα. Οι 2 οικισμοί έχουν νερό. Η νομαρχία έχει υποσχεθεί καταυλισμό με όλη την αναγκαία υποδομή, χωρίς ωστόσο το θέμα να έχει προχωρήσει.

• Πάτρα - περιοχή Κάτω Σούλι (Πελοπόννησος):

Κοντά στο σκουπιδότοπο 30 οικογένειες ζουν για περισσότερο από 20 χρόνια χωρίς καμιά υποδομή. Ο δήμος αρνήθηκε να καθαρίσει έναντι αμοιβής την περιοχή από τα σκουπίδια και να παράσχει νερό στον καταυλισμό. Ακριβώς δίπλα, μέρος της χωματερής που φυτεύτηκε με δενδρύλλια ποτίζεται με σύστημα αυτόματης άρδευσης.

• Λαμία - περιοχή Νταμάρια (Στερεά Ελλάδα):

Στα παλιά νταμάρια της πόλης και κοντά σε ποτάμι 100 περίπου οικογένειες -εκ των οποίων οι 60 δημότες- διαμένουν σε παραπήγματα, μέσα στα σκουπίδια με λιγοστό νερό και χωρίς άλλη υποδομή.

• Κομοτηνή - περιοχή Τενεκέ Μαχαλά (Θράκη):

Για περισσότερο από 70 χρόνια ζουν σε τσίγκινες παράγκες 350 οικογένειες Μουσουλμάνων Roma. Υπάρχουν λιγοστές δημόσιες τουαλέτες σε κακή κατάσταση. Εκκρεμεί επί χρόνια απόφαση μετεγκατάστασής τους σε άλλη περιοχή μέσω του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας.

• Χαλάστρα (Θεσσαλονίκης):

Σε δημοτική έκταση έχουν καταλύσει, από το 1989, 38 οικογένειες Μουσουλμάνων Roma η οποίοι διαμένουν στην περιοχή για 35-40 χρόνια. Ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες με μόνο μια βρύση και χωρίς άλλη υποδομή. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

1.2.1.4 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΜΕ ΘΕΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

● Καλαμάτα (Πελοπόννησος):

Εκτός από το πρώην στρατόπεδο Γκόνου, η υπόθεση των Roma Καλαμάτας είναι η μόνη που φαίνεται να εξελίσσεται θετικά προς την κατεύθυνση οριστικής επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος των Roma της πόλης. Το 1997 ο Δήμος Καλαμάτας κατέθεσε ασφαλιστικά μέτρα σε βάρος 70 οικογενειών Roma στη βιομηχανική ζώνη Καλαμάτας όπου και διέμεναν για περίπου 5 χρόνια. Η αιτιολογία για τη δίωξη ήταν ότι υπάρχουν σχέδια ανάπτυξης της περιοχής. Μετά την αντίδραση παρακείμενης κοινότητας να δεχτεί τους Roma και μετά από συνεχείς και έντονες πιέσεις μη κυβερνητικών οργανώσεων της περιοχής, υιοθετήθηκε η πρόταση αγοράς οικοπέδων σε άλλη περιοχή, αξίας 70 εκατομμυρίων δρχ., από τη Νομαρχία και με επιχορήγηση του Υπουργείου Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων. Η διαδικασία για την μετεγκατάσταση έχει δρομολογηθεί.

● Αργοστόλι Κεφαλονιάς (Ιόνια Νησιά):

Με πρωτοβουλία των δημοτικών αρχών και, αφού εκδιώχθηκαν από την παραλία, 11 οικογένειες -περίπου 100 άτομα- μεταφέρθηκαν στο χώρο των σφαγείων. Η οσμή των σφαγείων και το αμμώδες έδαφος που συγκέντρωνε όλη την ηλιακή θερμότητα το καλοκαίρι έκαναν τη ζωή στις τενεκεδοπαράγκες αφόρητη. Με την ανάληψη των σφαγείων από το δήμο η οσμή περιορίστηκε σημαντικά. Παράλληλα ο Δήμος κατέβαλε προσπάθειες βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης, αν και η κατάσταση παραμένει δυσάρεστη. Υπάρχουν τουαλέτες, δυο κεντρικές βρύσες και ηλεκτρικό

ρεύμα. Πέρα όμως από τη σχετική προσπάθεια που έχει γίνει στο θέμα προσωρινής στέγασης, τα υγειονομικά, εκπαιδευτικά και επαγγελματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Roma συνεχίζουν να υφίστανται και σε μερικές περιπτώσεις να χειροτερεύουν.

- **Σοφάδες Καρδίτσας (Θεσσαλία):**

500 οικογένειες -συνολικά 2.500 άτομα- ζουν σε οικισμό όπου πέρα από 100 μονοκατοικίες υπάρχουν παράγκες και αντίσκηνα. Οι δρόμοι του καταυλισμού ασφαλτώθηκαν, έγινε εγκατάσταση νερού, ηλεκτρικού τουαλετών και κάδων απορριμμάτων. Για τους σκηνίτες έχει προβλεφθεί να τους δοθεί από το 2000 η έκταση της χωματερής μόλις αυτή παύσει να λειτουργεί.

- **Χίος (Νησιά Αιγαίου):**

Στις αρχές του 1997 με πρωτοβουλία του δημάρχου παραχωρήθηκε από τις εκκλησιαστικές αρχές του νησιού έκταση σε 10 οικογένειες Roma. Η εγκατάστασή τους στην περιοχή προκάλεσε την αντίδραση κατοίκων του νησιού και του αστυνομικού διευθυντή. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

1.2.1.5 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΥΠΟ ΜΟΡΦΗ «ΓΚΕΤΟ»

- **Τρίκαλα - περιοχή Ράξα (Θεσσαλία):**

Roma από διάφορες περιοχές των Τρικάλων μεταφέρθηκαν στην περιοχή Ράξα με την υπόσχεση ο χώρος να λειτουργήσει ως οργανωμένο κάμπινγκ. Το Μάιο 1998 η παροχή νερού και ρεύματος διακόπηκε χωρίς προειδοποίηση και οι δημοτικές αρχές αμέλησαν να αποκαταστήσουν τις βλάβες που πιθανότατα προκλήθηκαν από κατοίκους της περιοχής που θέλουν να απομακρύνουν τους Roma. Αποχετευτικό δίκτυο και τουαλέτες δεν υπάρχουν.

● Πάτρα - περιοχή Μακρυγιάννη (Πελοπόννησος):

Το Νοέμβριο 1997 οι δημοτικές αρχές κατεδάφισαν, με τη συναίνεση 25 οικογενειών - δημοτών Πατρών, 23 παραπήγματα και ξαναέστησαν τον καταυλισμό αφού πρώτα εκδίωξαν όλους τους Roma μη δημότες της περιοχής. Οι Roma περιορίστηκαν σε μια μικρή έκταση που, παρά την εγκατάσταση τουαλετών και την παροχή νερού, τους περιόριζε αρκετά. Το Μάιο 1998 ο καταυλισμός ήταν γεμάτος σκουπίδια και ψόφια ποντίκια. Ένα χρόνο πριν, είχαν καταγραφεί 15 περιστατικά μηνιγγίτιδας στον καταυλισμό.

● Μενεμένη (Θεσσαλονίκης):

Καταυλισμός «πρότυπο» στήθηκε σε περιοχή επιβαρημένη από χημικές βιομηχανίες και δίπλα σε αγωγό πετρελαίων. 24 οικογένειες Roma -περίπου 120 άτομα- μεταφέρθηκαν μετά από υποσχέσεις των αρχών ότι θα τους παραχωρηθούν μέσα για αξιοπρεπή διαβίωση. Ο καταυλισμός αρχικά διέθετε δυο τουαλέτες και νερό αλλά όχι ηλεκτρικό αναγκάζοντας τους Roma να κλέβουν ρεύμα από κοντινό στύλο. Από το 1996 μέχρι σήμερα δεν είχε σημειωθεί καμιά βελτίωση. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

2. ΟΙ ROMA ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

2.1 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

2.1.1 ΣΤΕΓΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ

Είναι γεγονός ότι ακόμη και σήμερα, ένας αρκετά μεγάλος αριθμός τσιγγάνικων οικογενειών ζουν σε φυλετικά διαχωρισμένα γκέτο κάτω από άθλιες συνθήκες διαβίωσης, ενώ ελάχιστοι είναι εκείνοι που προσεγγίζουν τον μέσο όρο διαβίωσης στην Ελλάδα. Ο φυλετικός διαχωρισμός των Τσιγγάνων, αφενός τους αναγκάζει να ζουν κάτω από απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες διαβίωσης, ενώ αφετέρου τους στερεί πολλά από τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Η κατάσταση αυτή συναντάται σε ολόκληρη την Ελλάδα και ελάχιστες είναι οι εξαιρέσεις, που εντοπίζονται.

Οι καταυλισμοί των Τσιγγάνων συνήθως συναντώνται σε συγκεκριμένες περιοχές κοντά στα αστικά κέντρα της χώρας. Τα χαρακτηριστικά των οικισμών αυτών είναι κοινά στην πλειοψηφία των καταυλισμών και είναι τα ακόλουθα:

- Γειτνίαση με υποβαθμισμένα μέρη ή με ρέματα
- Χαμηλότερης στάθμης εδάφη, που προκαλούν πλημμύρες και σοβαρά προβλήματα υγρασίας στις κατοικίες
- Κακή κατάσταση του δικτύου ύδρευσης και αποχέτευσης
- Σημαντικά προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης και ρύπανσης του εδάφους

Επομένως οι Τσιγγάνοι διαμένουν σε καταυλισμούς πολύ κοντά σε σκουπιδότοπους και χωματερές, χωρίς ύδρευση, τουαλέτες και ηλεκτρικό ρεύμα. Για το λόγο αυτό πολλοί καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας, με αποτέλεσμα οι υπόλοιποι δημότες της περιοχής να θεωρούν εσφαλμένα την παρουσία των Τσιγγάνων, ντροπή και δυσφήμιση για την περιοχή και να προσπαθούν με κάθε τρόπο να τους απομακρύνουν. Οι δημοτικές αρχές ομοίως, θεωρούν επιβαρυντικό τον πληθυσμό των

Τσιγγάνων, που ζουν στην περιοχή τους και προσπαθούν να απαλλαγούν από αυτούς, αντί να επιλύσουν τα προβλήματα τους.

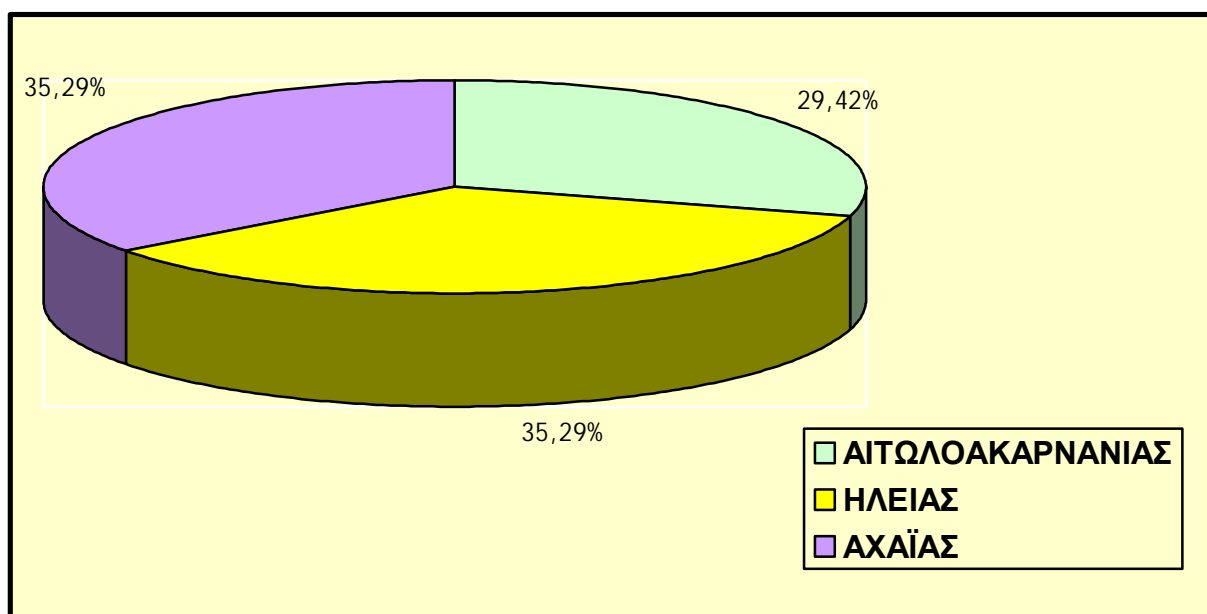
Δεν είναι λίγοι οι καταυλισμοί στην Ελλάδα, που αποτελούν στόχο καταχρηστικών αστυνομικών επιδρομών με στόχο την παρενόχληση πολλών οικογενειών που έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση της ιδιωτικής τους ζωής. Ο αποκλεισμός των Τσιγγάνων τους καταδικάζει να παρακολουθούν ειδικά περιθωριοποιημένα σχολεία ή και να τους στερεί παντελώς το δικαίωμα στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και άλλες υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας.

Η διαιώνιση του κοινωνικού προβλήματος της συμβίωσης των Τσιγγάνων με τους υπόλοιπους πολίτες οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι οι συχνά οι πρώτοι στερούμενοι εναλλακτικής λύσης εκμεταλλεύονται δημοτικά ή ιδιωτικά οικόπεδα με σκοπό της εγκατάσταση των καταυλισμών τους.

Σήμερα, στην περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ζουν περίπου 10.200 Τσιγγάνοι. Ο αριθμός των κατοίκων ανά νομό παρουσιάζεται στη συνέχεια στον Πίνακα 3 και στο Γράφημα1.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΝΑ ΝΟΜΟ	
ΝΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	3.000
ΑΧΑΪΑΣ	3.600
ΗΛΕΪΑΣ	3.600
ΣΥΝΟΛΟ	10.200

Πίνακας 3: Πληθυσμός Τσιγγάνων στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Γράφημα 1: Πληθυσμός Τσιγγάνων στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

2.2 ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Μελετώντας και παρατηρώντας τους τσιγγάνους της δυτικής Ελλάδας, είναι εύκολο να διαπιστωθεί ότι στον τομέα στέγασης υπάρχουν σοβαρότατα προβλήματα. Είναι γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι διαμένουν κυρίως σε περιοχές συγκέντρωσης σοβαρότατων περιβαλλοντικών και κοινωνικών προβλημάτων, έρχονται αντιμέτωποι με ένα καθεστώς έλλειψης παροχής φθηνής και κατάλληλα πολεοδομημένης αστικής γης και με ένα καθεστώς έλλειψης τεχνικής υποδομής και άλλων εξυπηρετήσεων.

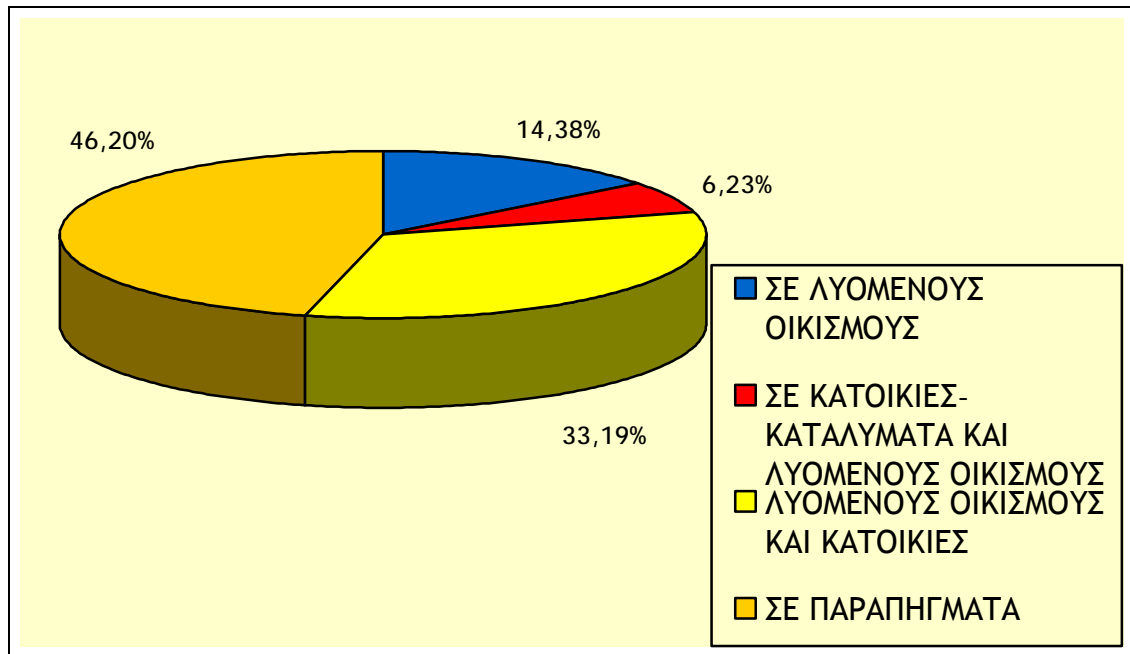
Η άμεση ανάγκη εύρεσης και προώθησης αποφασιστικών και οριστικών λύσεων έχει αποτελέσει επανειλημμένα θέμα συζητήσεων και αποτελεί τη μοναδική διέξοδο, που θα εξασφαλίσει τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους. Από την άλλη μεριά όμως, όπως εύστοχα επισημαίνεται από τον Γετίμη (1994), είναι γνωστό το κενό που υπάρχει στην Ελλάδα στον τομέα της στεγαστικής πολιτικής και του πολεοδομικού προγραμματισμού, που επέτρεψε την ανάπτυξη των πόλεων με διαδοχικές αυθαίρετες

εγκαταστάσεις στα όριά τους. Και όπως είναι γνωστό, οι οικισμοί των Τσιγγάνων με προσωρινό, ημιμόνιμο ή μόνιμο χαρακτήρα εμφανίζονται πιο συχνά σε περιαστικές περιοχές, εκεί, που η πόλη μπορεί να ανεχτεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Πιο συγκεκριμένα, στην περιοχή μελέτης υπάρχουν 70 οικισμοί Τσιγγάνων. Οι περισσότεροι από αυτούς χαρακτηρίζονται από πρόχειρες κατασκευές, περιβαλλοντική υποβάθμιση και απουσία υποδομών. Στον Πίνακα 4 και στο Γράφημα 2 παρουσιάζονται οι συνθήκες στέγασης των τσιγγάνων της περιοχής. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ
ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟΙ ΣΕ ΛΥΟΜΕΝΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ	1.500
ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟΙ ΣΕ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ- ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΛΥΟΜΕΝΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ	650
ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟΙ ΣΕ ΛΥΟΜΕΝΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ	3.462
ΑΣΤΕΓΟΙ ΠΟΥ ΔΙΑΒΙΟΥΝ ΣΕ ΠΑΡΑΠΗΓΜΑΤΑ	4.820
ΣΥΝΟΛΟ	10.432

Πίνακας 4: Συνθήκες στέγασης των Τσιγγάνων

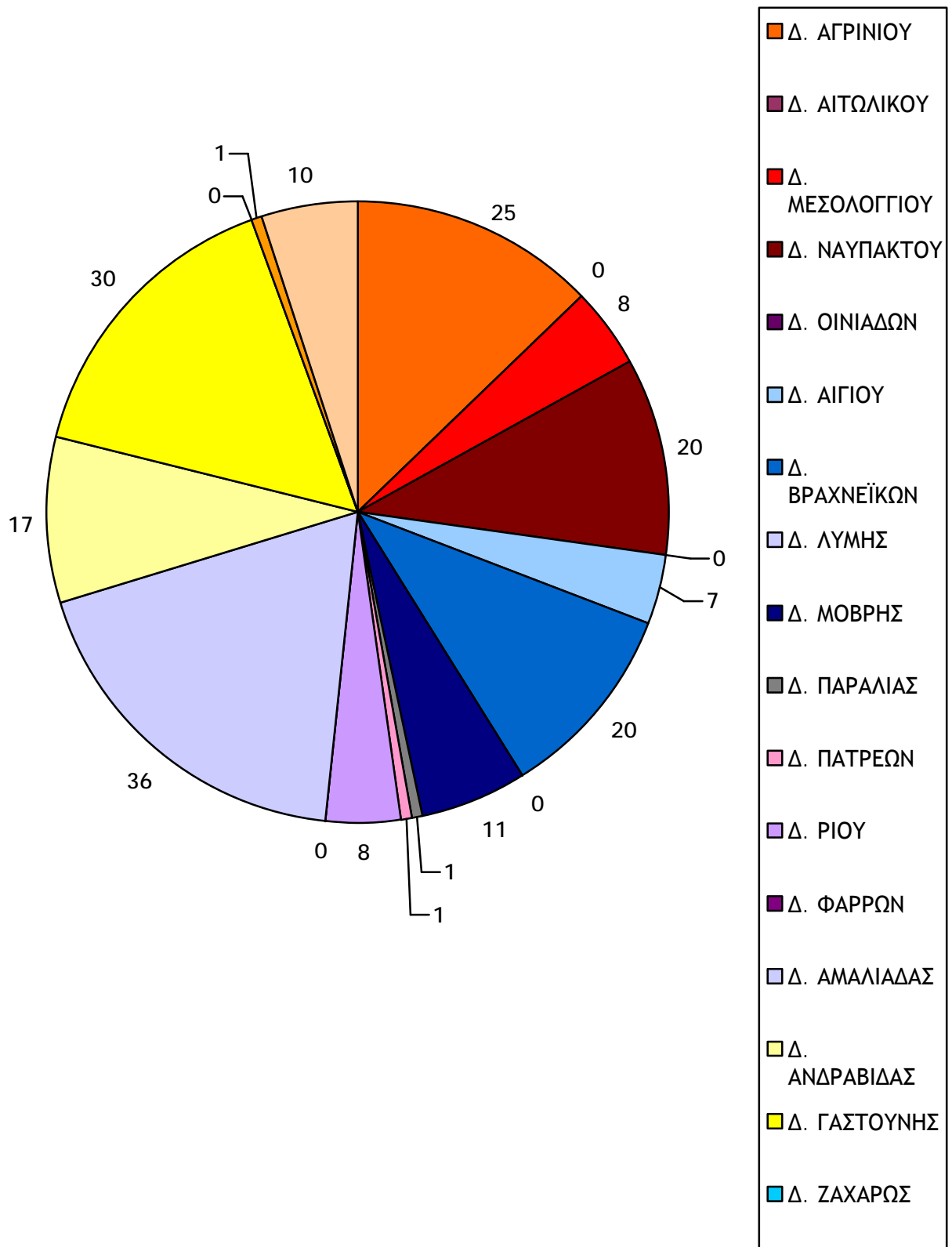
Γράφημα 2: Συνθήκες στέγασης των Τσιγγάνων

Παρατηρώντας τόσο τον Πίνακα 4, όσο και το Γράφημα 2, είναι φανερό ότι το 46% περίπου των τσιγγάνων διαβιεί σε παραπήγματα, γεγονός που επαληθεύει και ενισχύει τις διατυπώσεις τόσο για τις άθλιες συνθήκες στέγασης, όσο και για την αναγκαιότητα άμεσης παρέμβασης. Το 14,38% των Τσιγγάνων, ποσοστό, που αντιστοιχεί σε 1500 άτομα διαμένει σε λυόμενους οικισμούς, ενώ μόλις το 6,23% κατοικεί σε κατοικίες. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι οι λυόμενοι οικισμοί δεν είναι πάντα κατάλληλοι για την διαμονής τους σε αυτού, καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί συχνά στερούνται βασικών προϋποθέσεων, όπως ηλεκτροδότηση, σύστημα ύδρευσης κ.ο.κ. .

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών έχουν αναληφθεί αρκετές πρωτοβουλίες για την επίλυση του στεγαστικού ζητήματος των Τσιγγάνων, άλλοτε με καλύτερα και άλλοτε με όχι ικανοποιητικά αποτελέσματα. Παρακάτω παρουσιάζεται η αντιστοιχία λυόμενων κατασκευών στον πληθυσμό των Τσιγγάνων της περιοχής. Πάντως θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η διαρκώς αυξανόμενες πρωτοβουλίες αποτελούν ένα ενθαρρυντικό πρώτο στάδιο, ακόμη και στις περιπτώσεις που δεν στέφονται με επιτυχία.

A/A	ΔΗΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ROMA	ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΥΟΜΕΝΩΝ
1	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	1500	25
2	ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ	650	0
3	ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	500	8
4	ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ	139	20
5	ΟΙΝΙΑΔΩΝ	130	0
6	ΑΙΓΙΟΥ	204	7
7	ΒΡΑΧΝΕΪΚΩΝ	200	20
8	ΛΥΜΗΣ	2264	0
9	ΜΟΒΡΗΣ	400	11
10	ΠΑΡΑΛΙΑΣ	110	1
11	ΠΑΤΡΕΩΝ	800	1
12	ΡΙΟΥ	60	8
13	ΦΑΡΡΩΝ	46	0
14	ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ	2020	36
15	ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ	96	17
16	ΓΑΣΤΟΥΝΗΣ	397	30
17	ΖΑΧΑΡΩΣ	30	0
18	ΠΥΡΓΟΥ	815	1
19	ΤΡΑΓΑΝΟΥ	25	10
ΣΥΝΟΛΟ		10386	195

Πίνακας 5: Κατανομή Τσιγγάνων ανά Δήμο και Αριθμός λυόμενων κατοικιών

Γράφημα 3: Αριθμός λυόμενων οικίσκων ανά Δήμο

Παρατηρώντας τόσο τα στοιχεία του Πίνακα 5, όσο και το Γράφημα 3 είναι εύκολο να διαπιστωθεί το μέγεθος του προβλήματος στέγασης στους δήμους της δυτικής Ελλάδας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορούν να αποτελέσουν

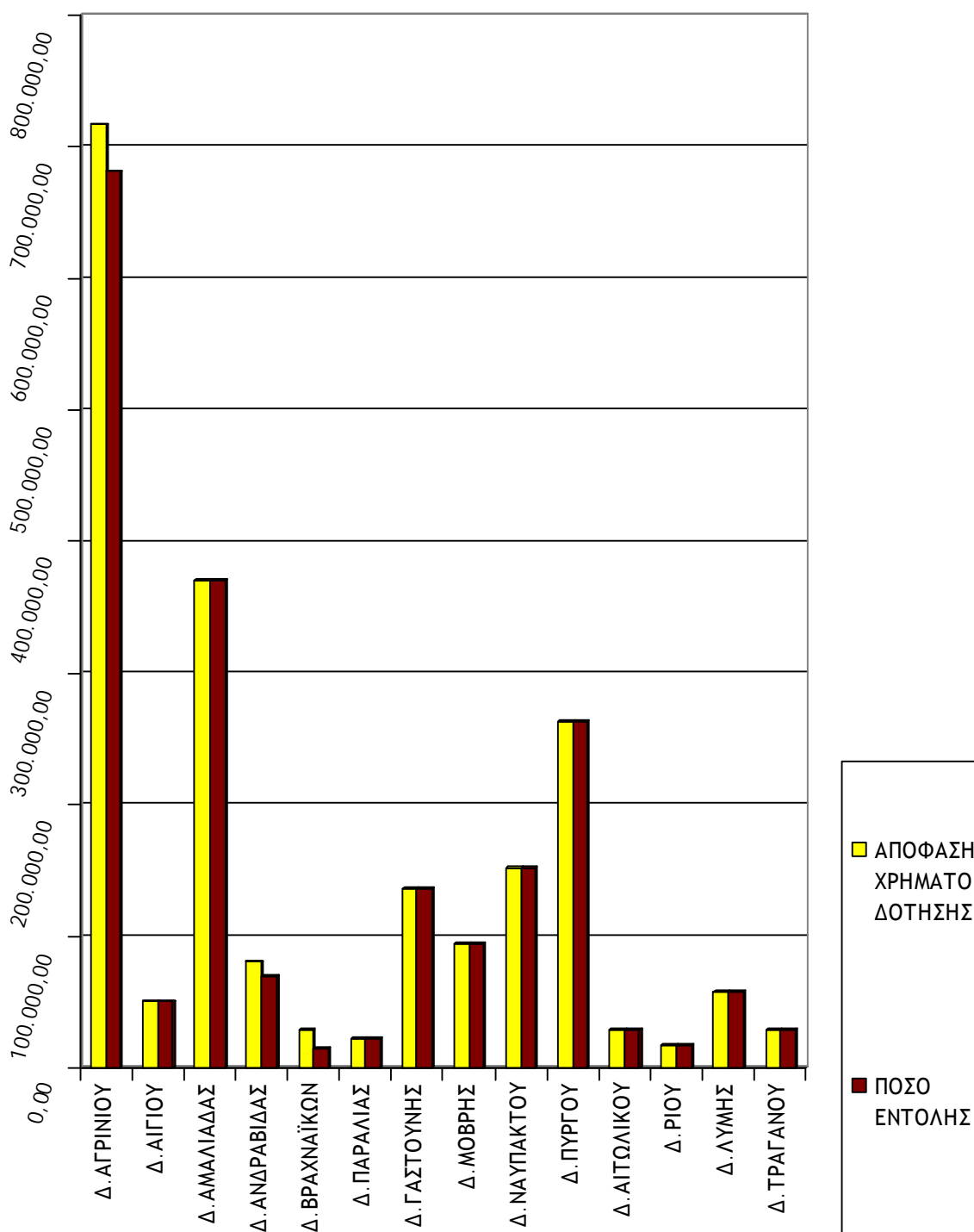
οι Δήμοι Αιτωλικού, Οινιάδων, Λύμης, Φαρρών και Ζαχάρως, όπου δεν υπάρχουν καθόλου λυόμενες κατασκευές παρόλο που κατοικεί ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων εντός των ορίων τους. Συγκεκριμένα στον Δήμο Λύμης ο αριθμός των Τσιγγάνων ανέρχεται στα 2264 άτομα, αριθμός που αποτελεί τον μεγαλύτερο στους δήμους που παρατίθενται. Αλλά η κατάσταση δεν παρουσιάζεται καλύτερη και στους υπόλοιπους δήμους της δυτικής Ελλάδας. Στο δήμο Πατρέων, που αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους, αν και φιλοξενεί 800 Τσιγγάνους υπάρχει μόνο ένας οικισμός λυόμενων κατασκευών, που όπως αναμένεται δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες ενός τόσο μεγάλου πληθυσμού. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να θεωρηθούν αποκαρδιωτικά για την παρούσα κατάσταση των Τσιγγάνων και σκιαγραφούν πλήρως τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους και την αναγκαιότητα επίλυσης του προβλήματος στέγασης.

Παρά τις εμφανείς ελλείψεις, δεν θα πρέπει να παραβλέπονται και οι ουσιαστικές προσπάθειες, όπου εντοπίζονται, ακόμη κι όταν τα αποτελέσματα δεν είναι τα προσδοκώμενα. Έτσι από τον πίνακα 5 και το γράφημα 3 διαπιστώνεται ότι πολλοί δήμοι έχουν προβεί στην κατασκευή ενός αξιόλογου αριθμού λυόμενων κατασκευών. Παράδειγμα μπορούν να αποτελέσουν οι δήμοι Αγρινίου, Ναυπάκτου, Βραχνείκων, Αμαλιάδας και Γαστούνης. Σίγουρα οι λυόμενες αυτές κατασκευές δεν επαρκούν για την ικανοποιητική κάλυψη των αναγκών των Τσιγγάνων, αλλά υποδηλώνουν το ενδιαφέρον των συγκεκριμένων φορέων για την επίλυση του προβλήματος στέγασης των Τσιγγάνων.

Επιπλέον, θεωρείται απαραίτητο να επισημανθεί ότι στην προκείμενη περιοχή υλοποιούνται προγράμματα χρηματοδότησης έργων υποδομής, καθώς και πρόγραμμα στεγαστικής αποκατάστασης των Τσιγγάνων. Τα αποτελέσματα των προγραμμάτων αυτών, όπως έχουν καταγραφεί μέχρι τώρα παρουσιάζονται στους πίνακες και στα γραφήματα, που παρατίθενται στην συνέχεια. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

ΔΗΜΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	ΑΠΟΦΑΣΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ	ΠΟΣΟ ΕΝΤΟΛΗΣ (ΕΥΡΩ)
Δ.ΑΓΡΙΝΙΟΥ	716.755,00	681.505,00
Δ.ΑΙΓΙΟΥ	50.673,51	50.673,51
Δ.ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ	371.041,08	371.041,51
Δ.ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ	80.550,00	69.100,00
Δ.ΒΡΑΧΝΕΪΚΩΝ	29.350,00	14.700,00
Δ.ΠΑΡΑΛΙΑΣ	22.000,00	22.000,00
Δ.ΓΑΣΤΟΥΝΗΣ	136.000,00	136.000,00
Δ.ΛΕΧΑΙΝΩΝ	0,00	0,00
Δ.ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	0,00	0,00
Δ.ΜΟΒΡΗΣ	94.500,00	94.500,00
Δ.ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ	152.000,00	152.000,00
Δ.ΠΑΤΡΩΝ	0,00	0,00
Δ.ΠΥΡΓΟΥ	263.669,00	263.375,00
Δ.ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ	29.000,00	29.000,00
Δ.ΡΙΟΥ	17.600,00	17.600,00
Δ.ΛΥΜΗΣ	57.508,00	57.508,00
Δ.ΤΡΑΓΑΝΟΥ	229.000,00	29.000,00
ΣΥΝΟΛΟ	2.249.646,59	1.988.003,02

Πίνακας 6: Χρηματοδότηση έργων υποδομής για τους οικισμούς των Τσιγγάνων στη Δυτική Ελλάδα

Γράφημα 4: Χρηματοδότηση έργων υποδομής ανά Δήμο

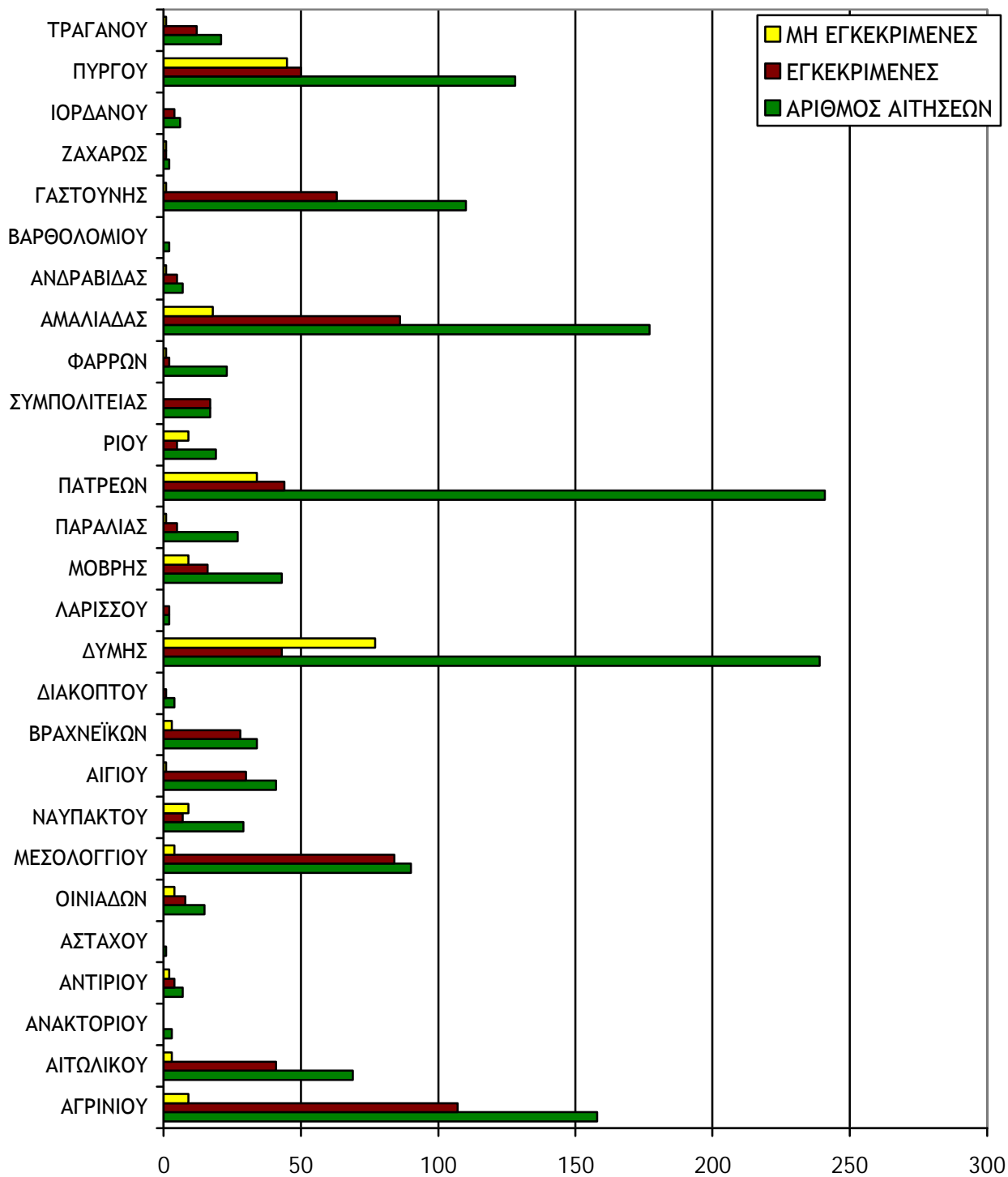
Μια προσεκτική μελέτη των παραπάνω στοιχείων, όπως αυτά προκύπτουν από τον πίνακα 6 και το γράφημα 4, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα, ότι τα ποσά που δαπανούνται στα πλαίσια των προγραμμάτων χρηματοδότησης έργων υποδομής και στεγαστικής αποκατάστασης των

Τσιγγάνων, είναι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτά, τα οποία ζητήθηκαν από τους εκάστοτε δήμους. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόλις 3 (Δήμοι Αγρινίου, Ανδραβίδας και Βραχνείικων) από τους 13 δήμους, που ζήτησαν χρηματοδότηση δεν έλαβαν το ακριβές ποσό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι Δήμοι Πατρών, Λεχαινών και Μεσολογγίου, φαίνεται να μην συμμετέχουν στα συγκεκριμένα προγράμματα χρηματοδότησης, καθώς τα ποσά της απόφασης χρηματοδότησης και εντολής είναι μηδενικά.

Όπως λοιπόν αποδεικνύουν τα παραπάνω στοιχεία το στεγαστικό αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά προβλήματα, τα οποία φαίνεται να μην αντιμετωπίζουν ικανοποιητικά οι δήμοι της δυτικής Ελλάδας. Οι οικισμοί, που κατασκευάζονται δεν είναι επαρκείς για τον αριθμό του πληθυσμού των Τσιγγάνων, ενώ επιπλέον τα εκάστοτε προγράμματα χρηματοδότησης είτε δεν επαρκούν, είτε δεν αξιοποιούνται κατάλληλα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι Τσιγγάνοι καλούνται να καλύψουν την ανάγκη στέγασης και για τον λόγο αυτό φαίνεται συχνά να καταφεύγουν στην λύση της χρηματοδότησης. Στην συνέχεια παρατίθενται στοιχεία σχετικά με τον αριθμό αιτήσεων για στεγαστικά δάνεια από τους ίδιους, καθώς και στοιχεία που υποδεικνύουν πόσες από τις αιτήσεις αυτές τελικά εγκρίθηκαν και πόσες απορρίφθηκαν. (ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α.)

ΟΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΤΗΣΕΩΝ	ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΑΙΤΗΣΕΙΣ	ΜΗ ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΑΙΤΗΣΕΙΣ
ΑΓΡΙΝΙΟΥ	158	107	9
ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ	69	41	3
ΑΝΑΚΤΟΡΙΟΥ	3		
ΑΝΤΙΡΡΙΟΥ	7	4	2
ΑΣΤΑΧΟΥ	1	0	
ΟΙΝΙΑΔΩΝ	15	8	4
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	90	84	4
ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ	29	7	9
ΑΙΓΙΟΥ	41	30	1
ΒΡΑΧΝΑΪΪΚΩΝ	34	28	3
ΔΙΑΚΟΠΤΟΥ	4	1	
ΔΥΜΗΣ	239	43	77
ΛΑΡΙΣΣΟΥ	2	2	
ΜΟΒΡΗΣ	43	16	9
ΠΑΡΑΛΙΑΣ	27	5	1
ΠΑΤΡΕΩΝ	241	44	34
ΡΙΟΥ	19	5	9
ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ	17	17	
ΦΑΡΡΩΝ	23	2	1
ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ	177	86	18
ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ	7	5	1
ΒΑΡΘΟΛΟΜΙΟΥ	2		
ΓΑΣΤΟΥΝΗΣ	110	63	1
ΖΑΧΑΡΩ	2	1	1
ΙΟΡΔΑΝΟΥ	6	4	
ΠΥΡΓΟΥ	128	50	45
ΤΡΑΓΑΝΟΥ	21	12	1
ΑΘΡΟΙΣΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	1515	665	233

Πίνακας 7: Αιτήσεις στεγαστικών δανείων Τσιγγάνων στη Δυτική Ελλάδα

Γράφημα 5: Αιτήσεις στεγαστικών δανείων Τσιγγάνων στη Δυτική Ελλάδα

Γ. ΜΕΡΟΣ

1. ΟΙ ROMA ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΠΑΤΡΕΩΝ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Πολλοί ιστορικοί ασχολήθηκαν με την πορεία των Τσιγγάνων, τόσο παγκοσμίως, όσο και στην Ελλάδα. Μελετώντας την ιστορική πορεία τους στην Πάτρα, δεν μπορούν να αγνοηθούν μια σειρά ιστορικών, που ασχολήθηκαν με τους Roma στην εν λόγω περιοχή. Σύμφωνα με αναφορές των Πατρινών ιστορικών Στέφανο Θωμόπουλο και Κωνσταντίνο Τριανταφύλλου, οι Τσιγγάνοι πρωτοεμφανίστηκαν στην περιοχή, ερχόμενοι από τα Επτάνησα (1309 - 1383 μΧ.). Τα προηγούμενα στοιχεία αναφέρουν ότι οι Roma, που ήταν εγκαταστημένοι στα Επτάνησα προέρχονταν απευθείας από την Ινδία. Σύμφωνα με τον ιστορικό Σπύρο Λάμπρο, επί Ενετών, ένας μεγάλος αριθμός Τσιγγάνων μετακινήθηκε και εγκαταστάθηκε στην Πελοπόννησο, ενώ επιπλέον τους δόθηκαν προνόμια από τον άρχοντα Οκτάβιο Μπουόνο.

Συγχρόνως, ο Θωμόπουλος αναφέρει ότι πολλοί Roma εντοπίζονται στην Πάτρα τον 17^ο αιώνα. Οι Τσιγγάνοι ήταν μάλιστα εγκατεστημένοι στην συνοικία Αγία Αικατερίνη, η οποία μέχρι σήμερα καλείται «Γύφτικα». Εκείνη την εποχή οι Τσιγγάνοι απασχολούνταν με την κατασκευή και το εμπόριο σιδηρών εργαλείων και με τις πυρεστιές, δηλαδή τις φουφούδες.

Όμως και τότε, η περιθωριακή διαβίωση αυτής της πληθυσμιακής ομάδας έδινε αφορμή στον τότε ημερήσιο Τύπο για αρνητικά σχόλια. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Πατρινή εφημερίδα «Μίνως» (29/11/1872) ότι *«τα γύφτικα παντοπωλεία της Αγίας Αικατερίνης, αποτελούν εστία κακουργιών»*. Μάλιστα υπάρχει αναφορά για ένα πρόσωπο κατά τον 19^ο αιώνα, ο οποίος αποκαλείται ο «Καπετάνιος των Γύφτων», ο οποίος ήταν ένας ρωμαλέος φουστανελοφόρος άνδρας, ο οποίος κατά παράδοξο τρόπο δεν ήταν Τσιγγάνος, αλλά οι Τσιγγάνοι τον αναγνώριζαν ως αρχηγό τους.

Εν τω μεταξύ, σύμφωνα με άλλη παλιά Πατρινή εφημερίδα, το «Νεολόγο», συνεχιζόταν και στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, η προσέλευση των Roma στην περιοχή της Πάτρας. Αυτή η προσέλευση συνεχίστηκε έως και σήμερα και έτσι οι Τσιγγάνοι ξέφυγαν από τα στενά γεωγραφικά όρια της συνοικίας της Αγίας Αικατερίνης και οι νεοερχόμενοι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Μακρυγιάννη, κατά μήκος του ποταμού Γλαύκου, καθώς και στο Ρηγανόκαμπο.

Πλέον σήμερα η συνοικία της Αγίας Αικατερίνης δεν είναι πλέον αμιγώς τσιγγάνικη συνοικία, η εικόνα της έχει αναβαθμισθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια και η πλειονότητα των κατοίκων έχει ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο. Το μόνο που παραπέμπει στην καταγωγή τους είναι κάποιες κατοικίες, που υπάρχουν σχεδόν από την άφιξή τους στην πόλη. Από τότε μέχρι σήμερα, παραμένει από τις πιο φτωχές συνοικίες της Πάτρας. Μέχρι πριν λίγα χρόνια, η συνοικία θεωρούταν η πιο κακόφημη της Πάτρας και η πιο επικίνδυνη. Σήμερα είναι από τις πιο ήσυχες γειτονίες δίπλα στο κέντρο. Τέλος, σήμερα μπορεί να θεωρηθεί προβληματική η κατάσταση που επικρατεί στις περιοχές Μακρυγιάννη και Ριγανοκάμπου, για τις οποίες στοιχεία θα παρατεθούν στη συνέχεια. (Κ.Τριανταφύλλου, 1980)

1.2 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ

Οι συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων στην Πάτρα θεωρούνται ακόμη και σήμερα ιδιαιτέρως δυσμενείς. Οι Roma, που έρχονταν στην περιοχή, εγκαταστάθηκαν στη συνοικία Μακρυγιάννη και στην περιοχή του Ρηγανόκαμπου, κάτω από πολύ δύσκολες και συχνά απαράδεκτες συνθήκες.

Η διαβίωση των ανθρώπων αυτών και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες καλούνταν να επιβιώσουν προκάλεσαν την ανησυχία και το ενδιαφέρον της κοινωνίας και απασχολούσαν συχνά τόσο τοπικά, όσο και πανελλαδικά, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.). Χαρακτηριστικά παραδείγματα των

σχετικών αναφορών παρατίθενται στην συνέχεια, καθώς καταδεικνύουν την απαράδεκτη εικόνα διαβίωσης τα τελευταία τρία χρόνια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο, που δημοσιεύτηκε στις 15/01/2004 στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», στο οποίο γίνεται μια αναφορά στις συνθήκες διαβίωσης των Τσιγγάνων, που διαμένουν στον Ριγανόκαμπο Αχαΐας. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

«Ο δε τότε διευθυντής του τομέα Ποιότητας Ζωής του γραφείου του τέως πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη κ. Αντώνης Αγγελίδης, χαρακτήρισε τον Ιανουάριο του 2004 τον τσιγγάνικο καταυλισμό του Ριγανόκαμπου Αχαΐας ως το «χειρότερο καταυλισμό» από τους 75 συνολικά που υπάρχουν διασκορπισμένοι σε διάφορα σημεία της χώρας μας.

Με δηλώσεις τους στον τοπικό Τύπο της Πάτρας, ο κ. Αγγελίδης επισήμανε ότι ο καταυλισμός του Ριγανόκαμπου προσβάλλει την ανθρωπιά μας. Πρόσθεσε όμως ότι εντός των προσεχών ημερών θα δοθεί οριστική λύση στο πρόβλημα από το Δήμο της Πάτρας, με την παραχώρηση οικοπέδων εντός των οποίων είτε θα κτιστούν σπίτια είτε θα τοποθετηθούν λυόμενα.»
(ΔΡΑΣΥΤ)

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - 15/01/2004

Λίγες μέρες αργότερα, ο δημοσιογράφος Μάκης Νοδάρης, στο άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στις 04/02/2004 στην ίδια εφημερίδα, με τίτλο «Τσιγγάνικος καταυλισμός ντροπής στην Ελλάδα του 2004» περιγράφει την επικίνδυνη για την υγεία των Τσιγγάνων κατάσταση, που επικρατεί στους καταυλισμούς. Στο άρθρο αυτό, που παρατίθεται στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην κοινωνική απόρριψη, που δέχονται οι Roma ως αποτέλεσμα της έντονης ρατσιστικής συμπεριφοράς των κατοίκων της Πάτρας. Συγκεκριμένα, το άρθρο του αναφέρει:

«Την ώρα που διάφοροι κυβερνητικοί παράγοντες επικαλούνται προεκλογικά την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των Τσιγγάνων και εξαγγέλλουν μέτρα για την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο, οι Τσιγγάνοι του Ριγανόκαμπου και της Λεύκας στο Ανατολικό Διαμέρισμα της Πάτρας στην Αχαΐα βιώνουν την εξαθλίωση και τη φρίκη.

Οι εικόνες, που αντίκρισαν χθες οι γιατροί, μέλη του Προγράμματος Ελέγχου της Υγείας, που πλαισιώνουν τις Κινητές Υγειονομικές Μονάδες του υπουργείου Υγείας στους δύο καταυλισμούς, δεν περιγράφονται με λόγια. Σοκαρισμένοι οι γιατροί διαπίστωσαν ότι πολλά από τα μικρά παιδιά που διαμένουν στους δύο καταυλισμούς της ντροπής είχαν μεγάλο αριθμό εγκαυμάτων στο πρόσωπο, στο στήθος και στα πόδια τους. Τα περισσότερα από τα παιδιά αυτά -σύμφωνα με τους γιατρούς- είχαν καεί με καυτό νερό κι άλλα είχαν πέσει άθελά τους πάνω στις αυτοσχέδιες σόμπες που υπάρχουν μέσα στα τσαντίρια. «Τέτοια μελαγχολικά μάτια δεν έχω ξαναδεί σε κανένα άλλο σημείο της χώρας που έχουμε επισκεφθεί. Δεν έχω ξαναδεί πιο άθλια περιοχή», δήλωσε σοκαρισμένη στα ΜΜΕ η επικεφαλής του Προγράμματος Ελέγχου και διευθύντρια της Γενικής Γραμματείας Πρόνοιας Ελένη Σωτηροπούλου.

Μετά από μεγάλη προσπάθεια των γιατρών στους δύο καταυλισμούς υποβλήθηκαν για πρώτη φορά σε γυναικολογικές εξετάσεις περίπου 40 Τσιγγάνες, ενώ δόθηκε φαρμακευτική αγωγή στα άρρωστα παιδιά. «Κάνω έκκληση στην κοινωνία των Πατρών να φροντίσει για την κοινωνική ένταξη αυτών των ανθρώπων. Γιατί με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι αυτοί θα βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους, αλλά και τη συμπεριφορά τους, που δημιουργεί τυχόν προβλήματα σε τρίτους», υπογράμμισε η κ. Σωτηροπούλου.

Οι κάτοικοι όμως του Ανατολικού Διαμερίσματος της Πάτρας φαίνονται αποφασισμένοι να μη δεχθούν τον τσιγγάνικο καταυλισμό κοντά στα σπίτια τους. Σε μια γεμάτη από ρατσιστικές κορόνες λαϊκή συνέλευση της συντονιστικής επιτροπής Εκπολιτιστικών (!) Συλλόγων της ευρύτερης

περιοχής αποφασίστηκε να μη δεχθούν τον τσιγγάνικο καταυλισμό, υποστηρίζοντας ότι όσοι Τσιγγάνοι δεν είναι δημότες της Πάτρας, να υποχρεωθούν να πάνε στους δήμους που είναι εγγεγραμμένοι, οι δε αλλοδαποί, σε συνεργασία με το αρμόδιο υπουργείο, να δοθεί εντολή να επιστρέψουν στην πατρίδα τους... Ζητούν επίσης την άρση της αποφάσεως της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Πατρών για την παραχώρηση οικοπέδου για τους Τσιγγάνους στο Ριγανόκαμπο.»

ΜΑΚΗΣ ΝΟΔΑΡΟΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - 04/02/2004

Το περιστατικό αυτό απασχόλησε και τα τοπικά Μ.Μ.Ε. Συγκεκριμένα στις 03/02/2004 στην εφημερίδα «Πελοπόννησος», η δημοσιογράφος Μαρίνα Ριζογιάννη δημοσίευσε το ακόλουθο άρθρο, τονίζοντας τόσο τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης, όσο και την ανάγκη άμεσης αλλαγής και βελτίωσης της υπάρχουσας κατάστασης. Αναλυτικότερα αναφέρει:

«“Δεν έχω ξαναδεί πιο άθλια περιοχή”. Έμειναν άφωνοι οι γιατροί από τις συνθήκες του καταυλισμού. Αυξημένο αριθμό καμένων παιδιών κυρίως στην περιοχή του στήθους, στο πρόσωπο και στα πόδια εντόπισαν οι γιατροί, που το περασμένο Σαββατοκύριακο επισκέφτηκαν τσιγγάνικους καταυλισμούς στην περιοχή μας με σκοπό τον υγειονομικό έλεγχο των κατοίκων τους.

Τα ευρήματα προκάλεσαν έντονο προβληματισμό, αλλά και θλίψη στους γιατρούς καθώς και το λοιπό προσωπικό που πλαισίωσε τις Κινητές Υγειονομικές Μονάδες του Υπουργείου Υγείας. Το πρώτο σοκ προκάλεσαν οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης που συνάντησαν κυρίως στον τσιγγάνικο καταυλισμό στη Λεύκα και ακολούθως στον καταυλισμό του Ριγανοκάμπου.

Η επικεφαλής του προγράμματος ελέγχου και Διευθύντρια της Γενικής Γραμματείας Πρόνοιας Ελένη Σωτηροπούλου μιλώντας στην «Πελοπόννησο» δεν έκρυψε την δυσάρεστη κατάσταση που αντιμετώπισαν στους τσιγγάνικους καταυλισμούς που επισκέφτηκαν. «Βρήκαμε πάρα πολλά παιδιά καμένα κυρίως στην περιοχή του στήθους, στο πρόσωπο και στα πόδια. Άλλα παιδιά είχαν καεί με καυτό νερό κι άλλα είχαν πέσει, είτε πάνω στις σόμπες

που έχουν μέσα στα τσαντάρια, είτε στις φωτιές που ανάβουν. Πάντως το πρόβλημα είναι πολύ μεγάλο. Βρήκαμε και παιδί που ήταν καμένο σε όλο του το πρόσωπο».

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που διαπιστώθηκε είναι αυτό της μειωμένης ανάπτυξης που εμφανίζουν και το οποίο σχετίζεται με την ελλιπέστατη διατροφή που κάνουν. «Να φανταστείτε ότι βρήκαμε παιδάκια που έτρωγαν για μεσημέρι κόλλυβα που τους είχαν φέρει οι μητέρες τους από την Εκκλησία. Άλλα πάλι δεν είχαν τίποτα να φάνε. Αντιλαμβάνεστε λοιπόν για τι συνθήκες ανάπτυξης μιλάμε». Κατά άλλα εντοπίστηκαν κάποια περιστατικά φωρίωσης, καθώς και τριχοφάγου στα οποία χορηγήθηκαν τα προβλεπόμενα φάρμακα.

Η κ. Σωτηροπούλου στάθηκε ιδιαίτερα στην κατάσταση που αντιμετώπισαν στον καταυλισμό που υπάρχει στο ποτάμι της Λεύκας. «Τέτοια μελαγχολικά μάτια δεν έχω ξαναδεί σε κανένα άλλο σημείο της χώρας που έχουμε επισκεφτεί. Δεν έχω ξαναδεί αθλιότερη περιοχή. Εμβολιάσαμε περί τα 30 παιδιά. Το σημαντικό όμως είναι ότι πρέπει να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους. Ό,τι άλλο και να γίνει δεν πρόκειται να τα βοηθήσει».

Όλα τα παιδιά εμβολιάστηκαν και ελέχθησαν πλήρως από τους γιατρούς κι όπου υπήρχε ανάγκη χορηγήθηκαν φάρμακα. Για πρώτη φορά δε οι γυναίκες των καταυλισμών υποβλήθηκαν σε γυναικολογικές εξετάσεις. «Στον Ριγανόκαμπο εξετάστηκαν 20 γυναίκες. Στον καταυλισμό της Κάτω Αχαΐας συναντήσαμε μία άρνηση, αρχικά γιατί οι γυναίκες αυτές δεν είχαν ενημερωθεί και ντρεπόντουσαν να εξεταστούν. Αναγκάστηκα να τους μιλήσω για αρκετή ώρα και να τις πείσω ότι έπρεπε να κάνουν τις εξετάσεις αυτές. Τελικά δέχτηκαν και ελέχθησαν οι 15».

Σύμφωνα με τα όσα μας είπε η κ. Σωτηροπούλου σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσης των τσιγγάνων αναμένεται «άμεσα να σταλούν λυόμενα στα οποία θα στεγαστούν όλοι οι τσιγγάνοι. Από κει και ο Δήμος θα πρέπει να φροντίσει

να διαμορφώσει έναν καταυλισμό με όλες τις προβλεπόμενες συνθήκες. Κάτι που έχει συμβεί σε όλους τους τσιγγάνικους καταυλισμούς του Πύργου».

Παράλληλα η κ. Σωτηροπούλου απευθύνει έκκληση για την κοινωνική ένταξη όλων αυτών των ανθρώπων. «Προσωπικά κάνω έκκληση στην κοινωνία των Πατρών να φροντίσουν την κοινωνική ένταξη όλων αυτών των ανθρώπων. Και το λέω αυτό, γιατί πέραν του ότι οι άνθρωποι αυτοί θα βελτιώσουν τις συνθήκες τους, θα βελτιωθεί η συμπεριφορά τους και θα μειωθούν και τα τυχόν προβλήματα που δημιουργούν σε τρίτους».

ΜΑΡΙΝΑ ΡΙΖΟΓΙΑΝΝΗ - ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ 03/02/2004

Στην ίδια εφημερίδα, στις 26/11/2004, η Μαρίνα Ριζογιάννη στο άρθρο, που δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Καταγράφηκαν και πάλι εικόνες εξαθλίωσης στο Ριγανόκαμπο Γυμνά παιδιά μέσα στο κρύο» περιγράφει τις συνθήκες εξαθλίωσης στον Ριγανόκαμπο και την ανάγκη τόσο υγειονομικής περίθαλψης, όσο και παρέμβασης σε επιμέρους τομείς, όπως η εκπαίδευση. Το άρθρο παρατίθεται στη συνέχεια:

«Εικόνες εξαθλίωσης και συνθήκες απαράδεκτες για μεγάλωμα παιδιών κατέγραψε χθες στο τσιγγάνικο καταυλισμό στο Ριγανόκαμπο κλιμάκιο του Υπουργείου Υγείας που μαζί με το Σώματα Εθελοντών Σαμαρειτών του ΕΕΣ προχώρησε στον εμβολιασμό δεκάδων παιδιών.

Ξυπόλυτα και γυμνά, με έντονα τα σημάδια από τα δόντια των ποντικιών στα πόδια τους, αλλά και στο κεφάλι τους τα παιδάκια του καταυλισμού περίμεναν στη σειρά για να δεχτούν τη φροντίδα των γιατρών. Οι συνθήκες διαβίωσής τους άθλιες καθώς οι σκηνές στις οποίες μένουν δεν είναι ικανές να τα προστατεύσουν από το κρύο, ενώ η διατροφή τους είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Το Πε.Σ.Υ.Π. σε συνεργασία με τον κοινωνικό τομέα του Δήμου και με την ουσιαστική συμβολή του Υπουργείου Κοινωνικής Αλληλεγγύης προχωρούν

στην εφαρμογή προγράμματος εξασφάλισης ανθρωπίνων, συνθηκών διαβίωσης. Επικεφαλής στο χθεσινό πρόγραμμα εμβολιασμού ήταν η Κωνσταντίνα Φλέσσα και υλοποιήθηκε χάρις στην εθελοντική συμμετοχή γιατρών και νοσηλευτικού προσωπικού του Καραμανδανείου.

Η γενική γραμματέας του Υπουργείου Ιωάννα Δεσποτοπούλου, ανακοίνωσε χθες την δημιουργία Κέντρου Ιατροφαρμακευτικής Περίθαλψης που θα υποστηρίζεται από κινητή ιατρική μονάδα. «Το κέντρο αυτό θα στελεχωθεί και από ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς προκειμένου όχι μόνον να φροντίσουν να πάνε τα παιδιά στα σχολεία αλλά και την κατάλληλη προετοιμασία των παιδιών για το σχολείο. Γιατί μπορεί το Υπουργείο Παιδείας να ετοιμάζει τα σχολεία για την υποδοχή των τσιγγανοπαίδων, αλλά αυτά να μην είναι έτοιμα να ενταχθούν σε αυτό. Σκοπός μας είναι να εκπαιδεύσουμε το παιδί πριν την ένταξή του σε αυτό καθώς και την μικρή μαμά των 14 ετών πώς να προετοιμάσει το παιδί της, ώστε καθαρό και ντυμένο να πάει στο σχολείο».

Την ευθύνη λειτουργίας του Κέντρου αυτού πρόκειται να έχει ο Κοινωνικός τομέας του Δήμου Πατρέων, που όπως ανέφερε ο πρόεδρός του, Άμπετ Χασμάν, θα έχει την καθημερινή εποπτεία.»

ΜΑΡΙΝΑ ΡΙΖΟΓΙΑΝΝΗ - ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ - 26/11/2004

Δύο χρόνια αργότερα, η κατάσταση φαίνεται να μην έχει βελτιωθεί. Μάλιστα τα σχόλια των Μ.Μ.Ε. είναι ακόμη πιο δυσμενή ενόψει του 2006, οπότε η Πάτρα είναι η πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης. Η κατάσταση σκιαγραφείται μέσω των άρθρων τόσο τοπικά, όσο και σε πανελλαδικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο που παρατίθεται στη συνέχεια.

«Πάτρα πολιτιστική πρωτεύουσα, αλλά το πρόβλημα με τους Roma παραμένει»

«Πολλά επίσης ήταν και για τα δυσφημιστικά σχόλια με την ευκαιρία του θεσμού «Πάτρα, πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης 2006» και κανείς δεν μπορεί φαντασθεί ότι σε απόσταση πέντε λεπτών, από τον εκθεσιακό χώρο Λαδόπουλου και την περίφημη έκθεση των δημιουργιών του Λεονάρντο ντα Βίντσι βρίσκονται ακόμη οι καταυλισμοί της ντροπής των τσιγγάνων. Στους καταυλισμούς αυτούς 40 άνθρωποι ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες, σε παράγκες όπου κοιμούνται 15 άτομα, χωρίς νερό, ηλεκτρικό και τουαλέτες, με παιδιά ημίγυμνα να παίζουν και να πλένονται στα βρομόνερα του δρόμου, με ακαθαρσίες παντού και τα ποντίκια να στήνουν χορό κάθε βράδυ, δίπλα σ' αυτούς που καίνε ότι βρουν για να ζεσταθούν.

Έγιναν προσπάθειες από το 2001 για την μετεγκατάσταση τους σε λυόμενες κατασκευές, από τον Δήμο Πατρών και το Πανεπιστήμιο. Παραχωρήθηκαν εκτάσεις και κονδύλια, αντιδράσεις όμως των κατοίκων των γύρω περιοχών απέτρεψαν το σχέδιο. Το ίδιο επαναλήφθηκε το 2004 και το 2005 εν όψει της πολιτιστικής πρωτεύουσας και υπήρξε πρόταση και του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, αλλά οι αντιδράσεις και πάλι των πατρινών έφεραν το ίδιο αποτέλεσμα.

Οι τσιγγάνοι της φυλής Roma στο συνοικισμό Μακρυγιάννη είναι πάντα εκεί και το χειρότερο είναι ότι έγινε γνωστό ότι το Ειρηνοδικείο της αχαϊκής πρωτεύουσας έκρινε παράνομη την προσπάθεια απομάκρυνσης των Τσιγγάνων. Με το θέμα, σύμφωνα με ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες, ύστερα από καταγγελίες θα ασχοληθεί και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή που μπορεί να ξεκινήσει προκαταρκτική εξέταση, εις βάρος της Ελλάδας βέβαια.

Όμως η δυσφήμιση της πολιτιστικής Πάτρας σίγουρα θα έρθει σύντομα όταν προβληθεί εκπομπή του BBC, που κατέγραψε αυτό το απαράδεκτο ευρωπαϊκό σκηνικό και το οποίο σοκάρισε απίστευτα τους δημοσιογράφους που ήλθαν για ένα ρεπορτάζ στην πολιτιστική Πρωτεύουσα του 2006. Ανεξάρτητοι παρατηρητές λένε ότι θα πρέπει να γίνει κάτι το συντομότερο, να αναθεωρήσουν οι κάτοικοι της Πάτρας την στάση τους ώστε να λυθεί το πρόβλημα πριν την λήξη της πολιτιστικής πρωτεύουσας.»

ΜΑΙΡΗ ΠΑΡΑΠΟΝΙΑΡΗ - ΠΑΤΡΑ 23/01/2006

Σχετικές αναφορές μπορούν να εντοπιστούν και στο διαδίκτυο, όπου γίνονται εκτενείς παραπομπές στους Roma της Πάτρας. Αξίζει να αναφερθούν και οι επισημάνσεις, που έγιναν από το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ), όπου σε παράρτημα της έκθεσης του με τίτλο «Ελλάδα: Συνεχιζόμενη εκτεταμένη παραβίαση των δικαιωμάτων των Roma στη στέγαση», τον Οκτώβριο 2006, περιλαμβάνεται και ένα εξαντλητικό υπόμνημα για την έκρηξη κατά των Τσιγγάνων στην Πάτρα από το 2001.

Η Πάτρα είναι Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης για το έτος 2006 και το πιο σημαντικό γεγονός κατά τη χρονιά αυτή για το οποίο η Πάτρα έγινε διεθνώς γνωστή ήταν τελικά η κορύφωση αυτής της έκρηξης με την έξωση των δυο κοινοτήτων Roma που έμεναν, πολλοί για πολλές δεκαετίες, κυρίως στους καταυλισμούς Ριγανόκαμπου και Μακρυγιάννη. Σχεδόν όλες οι τοπικές δημοτικές και δικαστικές αρχές και τα τοπικά Μ.Μ.Ε. υποστήριξαν τις εξώσεις, ενώ παρενοχλούσαν και καταδίωκαν ποινικά τους Roma, τους υποστηρικτές τους από Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.), καθώς επίσης και τους δικαστές, οι οποίοι επιβεβαίωσαν το δικαίωμα των Roma σε επαρκή στέγαση. Η κεντρική διοίκηση και ο Συνήγορος του Πολίτη υπήρξαν αδρανείς παρατηρητές αυτής της παράνομης δραστηριότητας, δείχνοντας συχνά κατανόηση για τα προβλήματα, που αντιμετώπιζαν οι τοπικές αρχές και όχι οι Τσιγγάνοι.

Από τις 27 Ιουλίου 2006 στην Πάτρα πραγματοποιείται η μεγαλύτερη έξωση Roma της τελευταίας δεκαετίας. Δεκάδες οικογένειες είδαν τις παράγκες τους να γκρεμίζονται από συνεργεία του δήμου με την επικουρία της αστυνομίας ή τις βρήκαν γκρεμισμένες όταν γύρισαν έπειτα από εποχιακές εργασίες. Άλλες υποχρεώθηκαν να τις εκκενώσουν μέσα σε λίγες ώρες, με αντάλλαγμα μερικές εκατοντάδες ευρώ και την αόριστη υπόσχεση για επιδότηση ενοικίων μηνών σε σπίτια που καλούνταν να βρουν μόνες τους.

Ορισμένοι από τους άστεγους, πια, Roma πέφτουν θύματα παράνομης έξωσης ή απόπειρας έξωσης για τέταρτη φορά την τελευταία διετία. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο Δήμος Πατρέων επικαλέστηκε το ίδιο ακριβώς επιχείρημα, ότι δηλαδή δεν έκανε έξωση των Roma, αλλά «καθαρισμό» του χώρου από «εγκαταλελειμμένες» οικίες και αφού πρώτα «εξασφάλισε τη συναίνεση» των περιοίκων Roma, αλλά όχι προφανώς των απόντων ιδιοκτητών των κατοικιών. Οι καταγγελίες προέρχονται από το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι, αλλά και τους ίδιους τους Roma σε επιστολή τους προς τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

Η μέθοδος, που εφαρμόστηκε σε καμία περίπτωση δεν είναι συμβατή με τους ισχύοντες νόμους και την διεθνή πρακτική, οι οποίοι προβλέπουν παροχή αποζημίωσης ή εναλλακτικής στέγασης. Στην περίπτωση αυτή, όμως, οι αρχές συστηματικά αθετούν κάθε συμφωνία με τους Roma. Συχνά αγνοούν ακόμα και δικαστικές αποφάσεις, ενώ είναι αξιοσημείωτο ότι η τακτική αυτή έχει οδηγήσει σε μια αλυσίδα από αρνητικές αναφορές και καταδίκες: Συνήγορος του Πολίτη, Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Διεθνής Αμνηστία, Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Μπορεί να θεωρηθεί εμφανές ότι η συνύπαρξη τοπικών κοινωνιών και Τσιγγάνων αποτελεί μια δύσκολη υπόθεση και η επιδίωξη επικράτησης αισθήματος ασφάλειας με παράλληλο σεβασμό στα δικαιώματα όλων χωρίς διακρίσεις είναι ακόμα δυσκολότερη. Όταν όμως η πολιτεία δεν παρεμβαίνει με ουσιαστική πολιτική ένταξης και συχνά αθετεί τις υποσχέσεις της εις βάρος της μία πλευράς, η συνύπαρξη αυτή φαντάζει σχεδόν αδύνατη. Παρόλη την ήδη αρνητική και επιβαρυμένη υπάρχουσα κατάσταση, οι λύσεις και οι βελτιώσεις, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν αδύνατο να πραγματοποιηθούν και η ανάγκη παρέμβασης είναι αμεσότερη από ποτέ.

1.3 ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

1.3.1 ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Πάτρα παραμένει δυσμενής, αλλά σίγουρα υπάρχουν ακόμη προοπτικές βελτίωσης. Μάλιστα, πολλές φορές οι αρμόδιοι φορείς επιζητούν την επίλυση των προβλημάτων και εφαρμόζουν πρακτικές και προγράμματα αποκατάστασης με αυτή την προοπτική.

Συγκεκριμένα είναι αξιοσημείωτο ότι ένας από τους πιο άμεσους στόχους του αντιδημάρχου Κοινωνικής Πολιτικής ήταν η δημιουργία μιας ολοκληρωμένης δράσης για τους Τσιγγάνους της πόλης των Πατρών, ο οποίος πραγματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία. Έτσι από τον Οκτώβριο του 2005, ο Δημοτικός Οργανισμός Υγείας και Πρόνοιας υλοποιεί Δράσεις Συμβουλευτικής και Υποστήριξης Τσιγγάνων, οι οποίες θεωρούνται πρότυπες σε πανελλήνιο επίπεδο.

Το πρόγραμμα υλοποιείται στα πλαίσια του μέτρου 4.6 και περιλαμβάνει Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις Αστικής Ανάπτυξης σε Τοπικές Ζώνες Μικρής Κλίμακας. Επιπλέον, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Δυτικής Ελλάδας (2000 - 2006), υλοποιεί Δράσεις Συμβουλευτικής, Δικτύωσης και Δημοσιότητας (ΔΡΑ.Σ.Υ.Τ) του εγκεκριμένου επιχειρησιακού σχεδίου με τίτλο «Αναβάθμιση της ποιότητας ζωής της Παλαιάς Πόλης των Πατρών», με συγχρηματοδότηση κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο και κατά 25% από εθνικούς πόρους. Ο κυρίαρχος σκοπός των δράσεων είναι η διάδοση των δυνατοτήτων και των ωφελειών, που θα προκύψουν για τους επωφελούμενους από τη συγκεκριμένη παρέμβαση.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα των Δράσεων Συμβουλευτικής, Δικτύωσης και Δημοσιότητας (ΔΡΑ.Σ.Υ.Τ) συνοπτικά είναι τα ακόλουθα:

- Η δημιουργία ισχυρού επαγγελματικού προφίλ ανάλογο με τα προσόντα που απαιτούνται στη σύγχρονη αγορά εργασίας.

- Η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και επικοινωνιακών τεχνικών μέσα στον εργασιακό χώρο.
- Η τόνωση της αυτοεκτίμησης και η αξιοποίηση των έμφυτων ικανοτήτων μέσα από τη συμβουλευτική διαδικασία.
- Η διευκόλυνση της πρόσβασης σε αρμόδιους φορείς για απασχόληση και γνώση των απαραίτητων διαδικασιών επαγγελματικής ένταξης.

Οι συγκεκριμένες δράσεις απευθύνονται σε Τσιγγάνους της ευρύτερης περιοχής της Άνω Πόλης των Πατρών και ειδικότερα σε ανέργους ή υποαπασχολούμενους και Τσιγγάνους, που αντιμετωπίζουν προβλήματα αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Κατά την εφαρμογή του προκειμένου προγράμματος, οι άμεσα ωφελούμενοι ανέρχονται στα 100 άτομα και των δύο φύλων, τα οποία θα επωφεληθούν μέσα στην διάρκεια 3 χρόνων, ενώ οι επωφελούμενοι από τον πρώτο χρόνο εφαρμογής υπολογίζεται ότι θα είναι τουλάχιστον 30. (ΔΡΑΣΥΤ)

1.3.2 ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Οι δράσεις «Συμβουλευτικής και Υποστήριξης Τσιγγάνων» περιλαμβάνουν ενέργειες Συμβουλευτικής, Δικτύωσης και Δημοσιότητας - Ευαισθητοποίησης. Οι ενέργειες αυτές παρατίθενται συνοπτικά στην συνέχεια:

- Η διερεύνηση των αναγκών και των έμφυτων ικανοτήτων μέσα από τη συμπλήρωση ειδικών ερωτηματολογίων.
- Η συμβουλευτική και η ψυχοκοινωνική στήριξη μέσα από ατομικές και ομαδικές συναντήσεις με ειδικούς συμβούλους.
- Καθοδήγηση σε τεχνικές ανεύρεσης εργασίας, σύνταξη βιογραφικού, παρουσίαση εαυτού κ.λπ.
- Υποστήριξη της ήδη υπάρχουσας επιχειρηματικότητας.

- Ενημέρωση σε προγράμματα εργασίας.
- Παραπομπές σε αρμόδιους για θέματα απασχόλησης φορείς.
- Ηλεκτρονική δικτύωση μέσω δικτυακού τόπου (Web site), όπου θα περιλαμβάνει μέρος στοιχείων της Τράπεζας Πληροφοριών σχετικά με τα προφίλ όλων των εμπλεκόμενων φορέων, τις δεξιότητες των ωφελουμένων, τα αποτελέσματα της Συμβουλευτικής κ.λπ.
- Συνεργασία με κοινωνικούς φορείς και επιχειρήσεις, καθώς και οργάνωση εκδηλώσεων και ημερίδων, με σκοπό τη σύνδεση και ένταξη των Τσιγγάνων στην τοπική αγορά εργασίας.

Οι δράσεις αυτές έχουν ως σκοπό την άμεση ή έμμεση δημιουργία διαύλων επικοινωνίας και θετικής εικόνας μεταξύ των Τσιγγάνων και της τοπικής κοινωνίας. Οι ομάδες από κοινού πρέπει ν' αποτελέσουν αποδέκτες πληροφόρησης και με τον τρόπο αυτό οι δράσεις στοχεύουν να επωφεληθούν τόσο οι εμπλεκόμενοι φορείς, δηλαδή οι οργανώσεις και οι ομάδες, όσο και το ευρύτερο κοινό της πόλης. (ΔΡΑΣΥΤ)

1.3.3 ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο των δράσεων Συμβουλευτικής και Υποστήριξης των Τσιγγάνων της Άνω Πόλης των Πατρών, πραγματοποιήθηκαν ποικίλες εκδηλώσεις. Η αναφορά τους στην προκείμενη έρευνα κρίνεται σκόπιμη προκειμένου να γίνει εμφανής η προσφορά των δράσεων και η χρησιμότητά τους, καθώς και τα θετικά αποτελέσματα, που επιφέρουν.

Αρχικά, ο Δημοτικός Οργανισμός Υγείας και Πρόνοιας του Δήμου Πατρέων (Δ.Ο.Υ.Π.) στα πλαίσια του συνολικού προγράμματος «Αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τμήματος της Παλαιάς Πόλης των Πατρών», πραγματοποίησε ημερίδα στο Μέγαρο Γαλανόπουλου, το οποί βρίσκεται στην οδό Γερμανού

10 με θέμα: «Παρουσίαση δράσεων Συμβουλευτικής και Υποστήριξης των Τσιγγάνων της Άνω Πόλης των Πατρών».

Η ημερίδα στέφθηκε με επιτυχία με σημαντική προσέλευση επιστημονικού κόσμου, αλλά και απλών δημοτών της πόλης. Χαιρετισμό απηύθυναν ο εκπρόσωπος του Σεβασμιότατου Μητροπολίτη Πατρών κ.κ. Χρυσοστόμου, π. Νικόλαος Σκιαδαρέσης, ο Πρόεδρος της ΑΔΕΠ κ. Κων/νος Καρπέτας και ο Αντιδήμαρχος Κοινωνικής Πολιτικής και Πρόεδρος του ΔΟΥΠ κ. Άμπετ Χασμάν.

Παρουσιάστηκαν οι στόχοι, αλλά και οι επιμέρους δράσεις Συμβουλευτικής, Δικτύωσης και Δημοσιότητας από την επιστημονική ομάδα του Προγράμματος. Ο Δημοτικός Σύμβουλος του Δήμου Αγίας Βαρβάρας ανέπτυξε τον σημαντικό ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στο θέμα των Τσιγγάνων, ενώ στη συνέχεια ο κ. Χαράλαμπος Ζουρίδης, Διευθυντής Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας, μίλησε για την αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού των Τσιγγάνων. Τέλος, από τις πλέον αξιόλογες θεωρήθηκε η ομιλία του κ. Στέλιου Γεωργακάκου, ο οποίος ανέλυσε τις δυνατότητες επαγγελματικής κατάρτισης των Roma μέσω προγραμμάτων ανάπτυξης γλωσσικών κι επαγγελματικών δεξιοτήτων.

Εκδηλώσεις, όπως η προκειμένη, μπορούν να θεωρηθούν ιδιαίτερα σημαντικές καθώς καταδεικνύουν τη σημαντικότητα της στήριξης των Τσιγγάνων, που βρίσκονται στον ιστό της πόλης Πατρών, ενώ συγχρόνως επισημαίνεται η ανάγκη ενίσχυσης της οικογενειακής και κοινωνικής οργάνωσης, ενημέρωσης σε θέματα υγιεινής και πρόληψης, καθώς και την επισήμανση της αναγκαιότητας της φοίτησης των παιδιών των Τσιγγάνων στα σχολεία της περιοχής.

Το θέμα καλύφθηκε από τα Μ.Μ.Ε., τόσο σε τοπικό επίπεδο, όσο και σε πανελλαδικό και θεωρήθηκε μια από τις καλύτερες προσεγγίσεις, που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια, τόσο για την ενημέρωση των άμεσα

ενδιαφερόμενων Τσιγγάνων και τοπικών φορέων, όσο και για την ευαισθητοποίηση της περιρρέουσας κοινωνίας. (Δ.Ο.Υ.Π., ΔΡΑΣΥΤ)

1.4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τα κρούσματα ρατσιστικής συμπεριφοράς και ξενοφοβίας συνιστούν τις όψεις ενός φαινομένου που δεν έχει ακόμη εξαλειφθεί στην Ελλάδα. Συχνά οι Τσιγγάνοι γίνονται θύματα ρατσιστικής και απάνθρωπης συμπεριφοράς. Αποτέλεσμα των πράξεων αυτών, είναι η επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετωπίζουν την κοινωνία ή ακόμη συχνά και η αντίποινα, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα φαύλο κύκλο. Ευτυχώς, ιδιαιτέρως τα τελευταία χρόνια, εκτός από τέτοιου είδους συμπεριφορές, που σε καμία περίπτωση δεν τιμούν την ανθρώπινη υπόσταση, υπάρχουν και λαμπρά παραδείγματα πολιτικού ή μη πολιτισμού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η Ημέρα κατά του Ρατσισμού, καθώς άρχισαν να διαφαίνονται τα πρώτα θετικά αποτελέσματα του προγράμματος δράσεων κατά του κοινωνικού αποκλεισμού, που πραγματοποίησε ο Κοινωνικός Τομέας του Δήμου Πατρών. Μια από τις βασικές επιδιώξεις του αντιδημάρχου Κοινωνικής Πολιτικής, Άμπετ Χασμάν, ήταν να επιχειρηθεί η άρση των όποιων προκαταλήψεων και να ανοίξει ο δρόμος, προκειμένου Τσιγγάνοι που ζουν στην Πάτρα να αντιμετωπίσουν το εντονότατο πρόβλημα ανεργίας, που ταλαιπωρεί τους ίδιους και τις οικογένειές τους.

Λίγους μήνες μετά την έναρξη υλοποίησης του προγράμματος, δύο άνδρες και μία γυναίκα έχουν ήδη πιάσει δουλειά σε επιχειρήσεις της Πάτρας και συγκεκριμένα σε κατασκευαστικές και βιοτεχνίες πλαστικών, καθώς οι ιδιοκτήτες τους πείστηκαν ότι μπορούν να τα καταφέρουν εξίσου καλά με οποιονδήποτε άλλο εργαζόμενο. Χάρη στη σωστή προετοιμασία και με τη συμβολή του επιστημονικού προσωπικού του Τομέα (σύνταξη βιογραφικού, εξασφάλιση κάρτας ανεργίας, συμβουλές για τη συνέντευξη, ψυχολογική υποστήριξη, επαφή με τον εργοδότη κ.ά.), έγιναν τα πρώτα βήματα στην κατεύθυνση καταπολέμησης των διακρίσεων στην αγορά εργασίας.

Οι φορείς οργάνωσης και υλοποίησης του προκείμενου προγράμματος ήταν εμφανώς ικανοποιημένοι, ενώ εκτιμήθηκε ότι η θετική εξέλιξη του εγχειρήματος θα συνεχιστεί, καθώς τα οφέλη είναι πολλά. Επισημάνθηκε η διείσδυση των Τσιγγάνων στον επιχειρηματικό τομέα, που δρα θετικά, αφού ταυτόχρονα εξασφαλίζει την βιοποριστική εξασφάλισή τους και την βελτίωση της αυτοεικόνας τους, και σε ένα ανώτερο στάδιο τα προγράμματα λειτουργούν ως παράδειγμα προς μίμηση για τους υπολοίπους.

Για να ενισχυθεί η προσπάθεια που καταβάλλεται, κρίθηκε σκόπιμο να συνοδευτεί με δράσεις αντιρατσιστικής αγωγής, που θα περιλαμβάνουν «εξορμήσεις» σε σχολεία της ευρύτερης περιοχής. Στη διάρκειά τους θα γίνεται αναφορά σε θέματα σχετικά με τις πολιτισμικές μειονότητες, με στόχο να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι Τσιγγάνοι που διέμεναν στον καταυλισμό του Ρηγανόκαμπου, σταδιακά βιώνουν μια αισθητή βελτίωση της ζωής τους. Μετά από πολύχρονη καθυστέρηση, η έκταση απελευθερώνεται, καθώς οι τσιγγάνοι μεταφέρονται σε σπίτια που έχουν νοικιαστεί για λογαριασμό τους, μέχρι να πάρουν τα δάνεια για αγορά κατοικίας.

Τώρα οι Roma ατενίζουν το μέλλον με αισιοδοξία πιστεύοντας ότι πολύ γρήγορα η ζωή τους θα αλλάξει ριζικά και οι ίδιοι δεν θα αποτελούν πρόβλημα για κανέναν. Ταυτόχρονα ιδιαιτέρως ικανοποιημένοι εμφανίζονται και οι κάτοικοι των γύρω περιοχών, καθώς με την ομαλή ένταξη των Τσιγγάνων, οι περιοχές τους αναβαθμίζονται και παύουν να αποτελούν μέρη με υψηλή εγκληματικότητα.

Παρ' όλα αυτά οι άνθρωποι του κοινωνικού τομέα συνάντησαν δυσκολίες στην προσπάθειά τους να βρουν ιδιοκτήτες, που να παρέχουν τα σπίτια τους για να μείνουν τσιγγάνοι, αλλά η συνέχιση των Προγραμμάτων ένταξης και κοινωνικής ευαισθητοποίησης, σίγουρα μακροπρόθεσμα θα αποτελέσουν μια σίγουρη λύση για την διάλυση των προκαταλήψεων και της αρνητικής

εικόνας. Είναι λοιπόν και θέμα των υπόλοιπων πολιτών να συμπαραταχθούν με μία μακροπρόθεσμη πολιτική, που θα οδηγήσει στη μια για πάντα επίλυση του προβλήματος που επί χρόνια ολόκληρα ταλαιπωρεί την πόλη.

2. ANTI ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στην παρούσα μελέτη έγινε εμφανές ότι οι Τσιγγάνοι θεωρήθηκαν ότι αποτελούν κοινωνικό πρόβλημα για όλους τους δήμους, που διέμεναν, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, καθόλη την διάρκεια της ιστορικής τους πορείας.

Σήμερα πλέον, μετά από πολλά χρόνια κοινωνικού αποκλεισμού και ρατσιστικής αντιμετώπισης, φαίνεται να κυριαρχεί η λογική και η επιστημονική θεώρηση των προβλημάτων και ταυτόχρονα παρουσιάζονται αξιόλογες προσπάθειες για την εξεύρεση δίκαιας και βιώσιμης λύσης.

Είναι πλέον αδιαμφισβήτητο το γεγονός, ότι οι Τσιγγάνοι έχουν ισάξια δικαιώματα σε όλους τους τομείς και η παρέμβαση τόσο των φορέων όσο και των πολιτών είναι αναγκαία προκειμένου να επέλθει η ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο και η επιβίωσή τους κάτω από ανθρώπινες συνθήκες.

Συνοψίζοντας, παρατίθενται ως επίλογος μια σειρά προτάσεων, η υλοποίηση των οποίων θα αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα και θα εξασφαλίσει τα προσδοκώμενα για τους Roma.

1. Εξασφάλιση της διαδικασίας στέγασης των Τσιγγάνων μέσω της χορήγησης στεγαστικών δανείων και συνεχής έλεγχος της κατασκευής νέων οργανωμένων σύγχρονων οικιστικών συγκροτημάτων
2. Λειτουργία Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης, Κατάρτισης και Προώθησης στην Απασχόληση. Σύνδεση με το Διαδίκτυο για άμεση πρόσβαση στους φορείς και στις δομές παροχής υπηρεσιών στον Έλληνα πολίτη. Συντονισμός και κινητοποίησή τους για την αξιοποίηση δράσεων και προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δημιουργία δικτύου στελεχών για την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών στους Τσιγγάνους, όπως: επαγγελματικές συμβουλές, τεχνικοοικονομική υποστήριξη σε θέματα νομικά, φοροτεχνικά, λογιστικά, διοίκησης,

οργάνωσης, κ.λπ. σε συνεργασία με φοιτητές αντιστοίχων τμημάτων των Τ.Ε.Ι. και του Ο.Α.Ε.Δ. με πρόσληψη ανέργων αναλόγων ειδικοτήτων. Εναλλακτικά σαν τοπικά κέντρα πληροφόρησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι προκατασκευασμένες αίθουσες πολλαπλών χρήσεων που θα τοποθετηθούν στους τρεις μεγάλους καταυλισμούς και μπορούν να λειτουργούν ως Πολυκέντρα.

3. Εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση στελεχών των φορέων υλοποίησης που θα χειρίζονται τα προγράμματα δράσης για την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων. Στόχος είναι η ενημέρωση για τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και η άρση των όποιων προκαταλήψεων υπάρχουν για την αποτελεσματικότερη επίτευξη του σκοπού και την έγκυρη παροχή τεχνογνωσίας και συμβουλευτικής.
4. Κατάρτιση και Αγωγή Υγείας, Προληπτικής Ιατρικής (π.χ. εμβολιασμοί κλπ.), Κοινωνικής και Ψυχολογικής Στήριξης.
5. Επιμόρφωση ενηλίκων (προγράμματα αναλφαβητισμού, ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων σε συνεργασία με Ν.Ε.Λ.Ε., προγράμματα επαγγελματικής προκατάρτισης από τα Τ.Ε.Ε. μέσω του Ο.Α.Ε.Δ., προγράμματα τύπου stage για την απόκτηση εργασιακής εμπειρίας: κατάρτιση στο εμπόριο, δημιουργία μικρών αγροτικών επιχειρήσεων κλπ.). Σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή θα είναι η δημιουργία σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας, που να λειτουργεί απογευματινές ώρες στις υφιστάμενες σχολικές υποδομές, δίδοντας έτσι ευκαιρία σε πολλούς Τσιγγάνους να λάβουν τη στοιχειώδη μόρφωση.
6. Ευαισθητοποίηση στο θεσμό της Εκπαίδευσης ανηλίκων και εδώ πρέπει να δοθεί έμφαση να λειτουργήσει ένα είδος ενισχυτικής διδασκαλίας προς τα παιδιά των Roma. Επιπλέον πρέπει να δοθούν κίνητρα για την απόκτηση μόρφωσης (χορήγηση δωρεάν σχολικής - γραφικής ύλης, προσκόμιση αποδεικτικού φοίτησης, ώστε να δικαιούνται τα διάφορα

επιδόματα πολυτέκνων). Δημιουργία τμημάτων ταχύρυθμης κάλυψης μαθησιακών κενών, σε συνεργασία με τον Ο.Α.Ε.Δ. για την κάλυψη θέσεων διδακτικού προσωπικού και προγράμματα στήριξης ενισχυτικής διδασκαλίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο με την αξιοποίηση Τσιγγάνων, που προηγουμένως έχουν επιμορφωθεί. Οργάνωση δραστηριοτήτων διαδημοτικά σε συνεργασία με την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με προσανατολισμό την επίτευξη αντιρατσιστικής αγωγής στη συμπεριφορά των μαθητών και των δασκάλων. Προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των γονέων καθώς και της τοπικής κοινωνίας για την πρόληψη ή αντιμετώπιση συγκρούσεων και ενίσχυση κοινωνικών δεσμών, γνωστοποιώντας τις θέσεις της Δημοτικής αρχής, όσον αφορά το σεβασμό του εκπαιδευτικού δικαιώματος, μέσα από συναντήσεις με τους Κοινωνικούς Λειτουργούς και εκδηλώσεις με θεατρικά παιχνίδια, τσιγγάνικα παραμύθια και μη, θέατρο σκιών κ.ά.

7. Εργαστήρια εκμάθησης τεχνών (π.χ. παραδοσιακά επαγγέλματα: υφαντική, καλαθοπλεκτική σε συνεργασία με Ε.Ο.Μ.Ε.Χ., κοπτική - ραπτική, κέντημα κλπ. σε συνεργασία με Χ.Ε.Ν. Οργανισμού Εργατικής Εστίας, σχολές μαθητείας Ο.Α.Ε.Δ. κ.ά.) με στόχο την προώθηση στην αγορά εργασίας μέσω διοργάνωσης εκδηλώσεων και εκθέσεων με αντίστοιχη θεματολογία και με παράλληλη συμμετοχή και άλλων δημοτών γενικότερα, ώστε να επιτευχθεί αρμονική συνύπαρξη και αλληλοαποδοχή ύστερα από την παραγωγή και προβολή έργου από κοινού. Κίνητρα στους Τσιγγάνους για δημιουργία ατομικών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών μέσα από αναπτυξιακά προγράμματα και δράσεις του Δήμου, σε συνεργασία με το Υπουργείο Γεωργίας. Διευκόλυνση στη χορήγηση άδειας πλανόδιου πωλητή ή λαϊκής αγοράς σε συνεργασία με τις υπηρεσίες της Νομαρχίας.
8. Εκπαιδευτικές εκδρομές σε οργανωμένους καταυλισμούς για ανταλλαγή παραστάσεων με στόχο την ενδυνάμωση και ενθάρρυνση της προσπάθειάς τους.

9. Ενθάρρυνση για ενεργό συμμετοχή στα κοινωνικά δρώμενα και προώθηση των νέων Τσιγγάνων να καταρτιστούν επαγγελματικά σε θέματα τουρισμού, επεξεργασίας χαλκού, αργυροχοΐας, κατασκευής και εκμάθησης μουσικών οργάνων κλπ. με την υποστήριξη και καθοδήγηση Κοινωνικών Λειτουργών. Αναβίωση και ανάδειξη των τσιγγάνικων εθίμων. Σχεδιασμός και διοργάνωση εκδηλώσεων με την συμμετοχή και τσιγγάνων (διοργάνωση Φεστιβάλ Τσιγγάνων Μουσικών, διάφορες μουσικές, αθλητικές εκδηλώσεις, εκθέσεις). Προβολή της δημιουργικότητάς τους με απώτερο σκοπό την ενθάρρυνσή τους, καθώς και την αποδοχή τους από τα άλλα μέλη της κοινωνίας.
10. Ένταξη των τσιγγάνων στις αθλητικές δραστηριότητες τοπικού και εθνικού χαρακτήρα μέσα από τα Προγράμματα Μαζικού Αθλητισμού σε συνεργασία με την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, καθώς και σύνδεση με τον αγωνιστικό αθλητισμό με πρωτοβουλίες και δραστηριότητες από αρμόδιο γυμναστή ή προπονητή, προωθώντας την εγγραφή τους σε αθλητικά σωματεία και τη συμμετοχή τους σε αγώνες τοπικούς, διαδημοτικούς και εθνικούς.

Οι παραπάνω προτάσεις αποτελούν ενδεικτικές λύσεις ενός διαχρονικά μεγάλης σημασίας προβλήματος. Η εφαρμογή τους είναι αδιαμφισβήτητο, ότι μπορεί να αποτελέσει ένα πρώτο στάδιο αντιμετώπισης των προβλημάτων των Roma και σίγουρα είναι αναγκαία για την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο, την ευαισθητοποίηση των ανθρώπων σχετικά με το προκείμενο ζήτημα και φυσικά την διαβίωσή τους κάτω από ανθρώπινες συνθήκες. Παρόλα αυτά κρίνεται σκόπιμη η περαιτέρω μελέτη και εξέταση του θέματος και η εύρεση περισσότερων λύσεων, που μακροπρόθεσμα θα εξαλείψουν τον κοινωνικό ρατσισμό, την απάνθρωπη διαβίωση των Τσιγγάνων και θα οδηγήσουν σε μια κοινωνία ενιαία, χωρίς προκαταλήψεις και με σεβασμό προς τη διαφορετικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

- ΕΞΑΡΧΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ: «Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι», Εκδόσεις ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αθήνα 1996.
- ΛΥΔΑΚΗ ANNA: «Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη», Εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1998.
- ΝΤΟΥΣΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ : ``Rom και φυλετικές διακρίσεις, Εκδόσεις : GUTENBERG , Αθήνα 1997
- ΠΑΥΛΗ ΜΑΡΙΑ - ΣΙΔΕΡΗ ΑΘΗΝΑ; «Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαΐας», Εκδόσεις: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, Γ.Γ.Λ.Ε.
- Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων - Ε.Ο.Δ.Μ. (2002). Οι Ρομά στην Ελλάδα: Ιστορία και σημερινή πραγματικότητα. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Ο.Δ.Μ. και ΕΤ.Ε.Π.Ε.
- Ιστορικό Λεξικό των Πατρών Β΄ έκδοση. Κων/ος Τριανταφύλλου Πάτρα 1980
- Eurostat, 1995, Δημογραφικές Στατιστικές.
- FRASER ANEUS: «Οι Τσιγγάνοι», Εκδόσεις: ΟΔΥΣΣΕΑΣ , Αθήνα 1995
- Liegeois, J.P.: «Ρομά, Τσιγγάνοι και Ταξιδευτές», Εκδόσεις: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ , Αθήνα 1999
- Liegeois, J.P. & Gheorghe, N. (1995). Roma/Gypsies: A European Minority. [Ρομά/Τσιγγάνοι: Μια Ευρωπαϊκή Μειονότητα]. Ηνωμένο Βασίλειο: Εκδόσεις Βρετανικής Βιβλιοθήκης.
- Γετίμης Π. (1994). Οικιστική πολιτική στην Ελλάδα. Τα όρια της μεταρρύθμισης. Οδυσσέας.
- Δεδουσόπουλος (2000) «Η κρίση στην Αγορά Εργασίας - Ρύθμιση, Ευελιξίες, Απορύθμιση» Τυπωθήτω , Αθήνα,.
- Καβουνιδή, Τ. (2002) "Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής" στο Κατσούλης κ.α. (επ) Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην

Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

- Καραθανάση Ε. (2000) *Προϋποθέσεις ένταξης του τσιγγάνικου κατοικείν στην πόλη του 21^{ου} αιώνα*. Εισήγηση στο δίκτυο ROM, Θεσσαλονίκη.
- Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (2001), *Αρχηγοί Μονογονεϊκών Οικογενειών*.
- Κωστάκη, Α. και Η. Ιωακείμογλου (1997) "Διερεύνηση της επίδρασης των δημογραφικών παραγόντων στη μακροχρόνια ανεργία", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 94Γ, 185-200.
- Μακράκης, Β. (1998) "Απομυθοποιώντας το μεθοδολογικό μονισμό" στο Παπαγεωργίου Γ. (επ) *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: ΤΥΠΩΘΗΤΩ-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Μαράτου - Αλιπραντή, Λ. (1998), "Μονογονεϊκές Οικογένειες: Σύγχρονες Τάσεις και Διλήμματα Πολιτικής. Συγκριτική Επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε.", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 95Α, 185-208.
- Μαυρέας Κ. (1998) "Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού: Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 96-97Β-Γ, 186-218.
- Οικονόμου Δ. (1993). Στεγαστική πολιτική: Σημερινή κατάσταση και προοπτικές στις χώρες της Ε.Κ. και την Ελλάδα, στο Γετίμης Π. - Γράβαρης Δ. (1993). *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*
- Σαφιλίου, Κ. (1998) "Αιτίες διαστρέβλωσης δεδομένων. Ένα παραμελημένο μεθοδολογικό πρόβλημα" στο Παπαγεωργίου Γ. (επ) *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: ΤΥΠΩΘΗΤΩ-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Στρουσοπούλου Έφη (2000). *Το κατοικείν των Τσιγγάνων στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα: προτάσεις, παράμετροι, προοπτικές*. Θεσσαλονίκη

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

- Angus Fraser (1995) *The Gypsies*, Blackwell
- European Commission, 1999, Autumn 1999: Economic Forecasts 1999-2001.
- EUROSTAT (2002) Employment in Europe.
- Ferri, B. and N. Gregg (1998) "Women with disabilities: Missing voices", *Women's Studies International Forum* , 21 (4), 429-439.
- Goss, D., Goss, F. and Adam-Smith, D. (2000). "Disability and Employment: a comparative critique of UK legislation", *International Journal of Human Resource Management*, (11) 4, 807-821.
- International Labour Organization, (1998) World Employment Report 1998 - 1999, Increasing the employability of vulnerable groups.
- Klimoski R., Donahue L., - 1997 - HR strategies for integrating individuals with disabilities into the work place, Human Resource Management Review.
- Mason, J. (2002) *Qualitative Researching* (2nd ed), London: SAGE Publications.
- Morris Rachel (1998), *Gypsies and the planning system*. Journal of planning and Environment Law.
- O' Higgins N. (2001) Youth unemployment and employment policy: a global perspective: International Labour Office.
- Rompolis, S. and Chletsos, M. (1995), *Social Policy after Crisis of the Welfare State*, Paratiritis, Thessaloniki (in Greek).
- Toutkoushian R. -1999- The status of academic women in the 1990s No longer outsiders, but not yet equals-The quarterly Review of Economics and Finance.

- Wright, G. and K. Multon (1995) "Employer's perceptions of nonverbal communication in job interviews for persons with physical disabilities", *Journal of Vocational Behavior* , 47 ,214-227.

ΕΝΤΥΠΑ

- Αντωνόπουλος Χ. (1997), *Η δραστηριότητα του ΥΠΕΧΩΔΕ στα θέματα εγκατάστασης, διαμονής και κατοικίας των Ελλήνων τσιγγάνων. Προβλήματα και προοπτικές*. Εισήγηση στο 4^ο συνέδριο δικτύου ROM, Αγρίνιο.
- Αντωνόπουλος Χ. (2000), *Μέτρα πολιτικής και απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίλυση του οικιστικού και στεγαστικού προβλήματος των νοικοκυριών των Τσιγγάνων*. Εισήγηση στο δίκτυο ROM, Θεσσαλονίκη.
- Γεωργάρου Ε. (2000) *Νομική διερεύνηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των δημοτικών οικοπέδων και των υπό κατασκευή κατοικιών για την απόδοσή τους σε τσιγγάνους δικαιούχους οικιστές*. Εισήγηση στο δίκτυο ROM, Θεσσαλονίκη.
- Δημοτική επιχείρηση κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης Μενεμένης Δ.Ε.Κ.Π.Α.Μ. - Γραφείο Life (1999). *Λειτουργική μελέτη και σύνταξη ολοκληρωμένου σχεδίου οργάνωσης της προσωρινής εγκατάστασης των αστέγων σκηνιτών τσιγγάνων του δήμου Μενεμένης και διατύπωση μοντέλου ολοκληρωμένης διαχείρισης*. Θεσσαλονίκη.
- Ε.Κ.Κ.Ε. «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής» 1996 Έκθεση για το Ε.Κ.Τ.
- Εμμανουήλ Δ, Στρουσοπούλου Ε, Γεωργίου Ι. (1999) *Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων* .ΔΕΠΟΣ Α.Ε

- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (1997) Περιοδικό Ενημέρωση -Τεύχος 27 Ιούλιος & Αύγουστος - «Πολιτικές Απασχόλησης και δίκτυο κοινωνικής Προστασίας»
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2000) Ετήσια Έκθεση «Η Ελληνική Οικονομία - Ανεργία, Πολιτικές απασχόλησης, επαγγελματική κατάρτιση και εργασιακές σχέσεις»
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2000) Περιοδικό Ενημέρωση -Τεύχος 60 Ιούνιος - Χ. Παπαβασιλείου «Η ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση»
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2003) Περιοδικό Ενημέρωση 98 - Τεύχος 28 Σεπτέμβριος «Κατευθύνσεις της ΓΣΕΕ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση 2003»
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (Τετράδια /Τεύχος 10-11 / 1997) Δεδουσόπουλος Α. Οι Προτάσεις του Κοινωνικού διαλόγου - Οι πολιτικές Απασχόλησης στην Ελλάδα
- Καλογήρου Χ.(2000). *Μια γενίκευση της τοπικής εμπειρίας για τη διατύπωση μοντέλου ολοκληρωμένης διαχείρισης της εγκατάστασης αστέγων σε περιαστικές ζώνες της Ελληνικής επικράτειας. LIFE - ENVIRONMENT.* Εισήγηση στο δίκτυο ROM, Θεσσαλονίκη
- Περιοδικό Ενημέρωση -Τεύχος 60 Ιούνιος - Χ. Παπαβασιλείου «Η ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση»
- Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων, 2000, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση (ΕΣΔΑ).
- Χριστοδούλου Χάρης (1997) *Εγκατάσταση - Διαμονή - Κατοικία.* Εισήγηση στο 4^ο συνέδριο δικτύου ROM, Αγρίνιο
- Δήμος Μόβρης (2003). Επιχειρησιακό σχέδιο για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων του Δήμου Μόβρης. Σαγαίικα: Εκδόσεις Δήμου Μόβρης.
- Δήμος Μόβρης (2001). Πρόταση Δήμου Μόβρης προς την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος για το ολοκληρωμένο πρόγραμμα δράσης για την ένταξη των Τσιγγάνων. Σαγαίικα: Εκδόσεις Δήμου Μόβρης.

- Δίκτυο ROM (2001). Προτάσεις πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων. Αθήνα: 5^ο Συνέδριο Πανελλαδικού Διαδημοτικού Δικτύου για την υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων.
- Συνεργασία με υπαλλήλους του Γραφείου Ποιότητας Ζωής της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος.
- Στοιχεία που προέκυψαν από την προσωπική παρατήρηση, κρίση και αντίληψη.
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΥ ΠΑΤΡΕΩΝ - ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ (ΔΡΑΣΥΤ)
- ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ Για την κοινωνική ένταξη των Roma που διαβιούν στο δήμο Ρίου. Αγγελίδης Γεώργιος και Τριανταφύλλου Έφη.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων - http://www.ypergka.gr/ministry/history/index_gr.html
- <http://www.esoterica.gr>
- <http://www.rroma.org>
- <http://www.oddd.org/ca/Gitano>
- <http://www.oddd.org/de/Roma>
- <http://www.oddd.org/sk/Rom>
- <http://www.oddd.org/et/Mustlasted>
- <http://www.nchr.gr>
- <http://www.lyk-varth.ilei.sch.gr/com>
- http://www.nchr.gr/category_php
- <http://www.romnews.com>
- <http://www.romnet.gr>
- http://www.antiparo.gr/society/kypouros_roma.php